

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

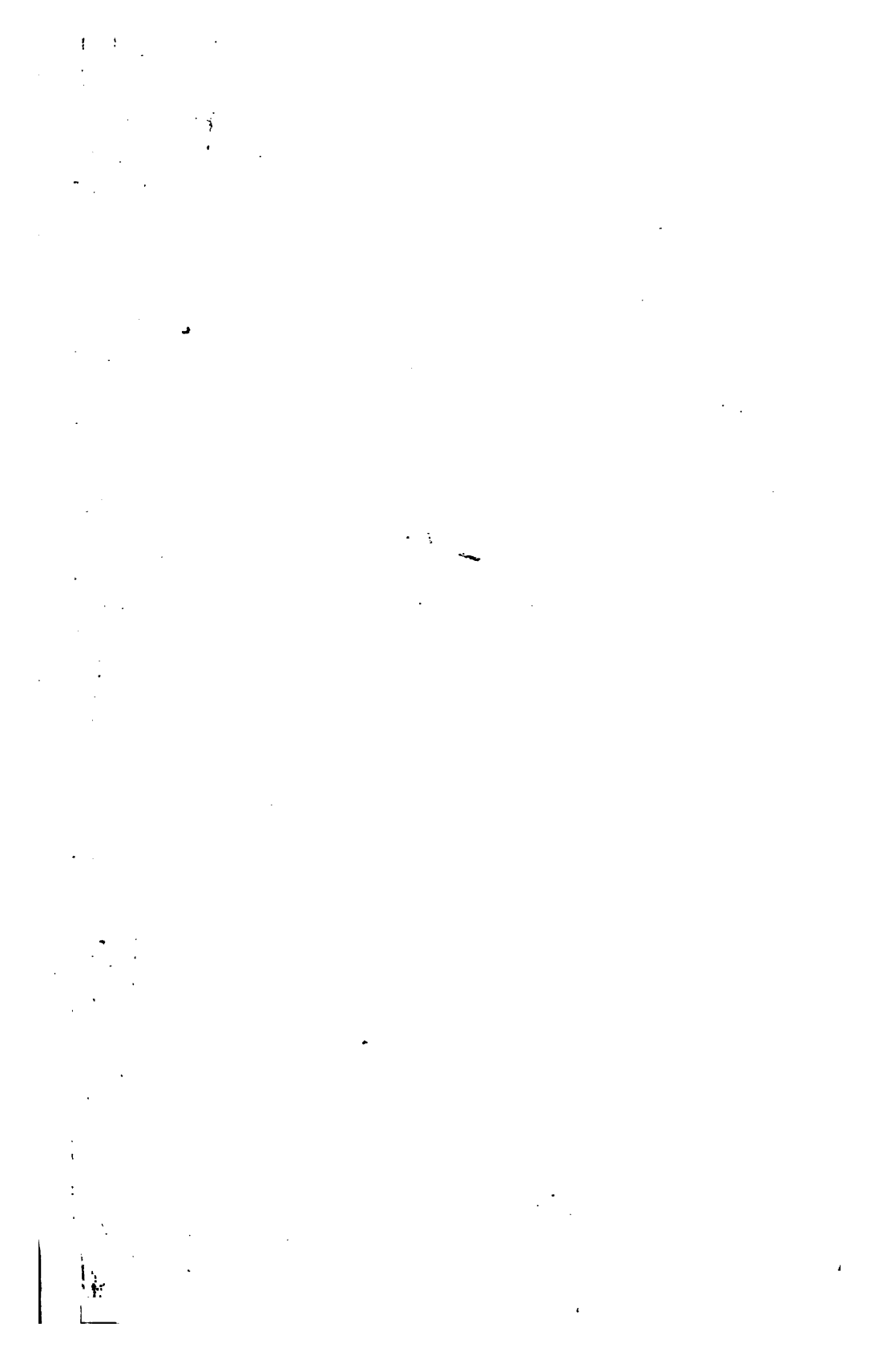
Slav 8494.126

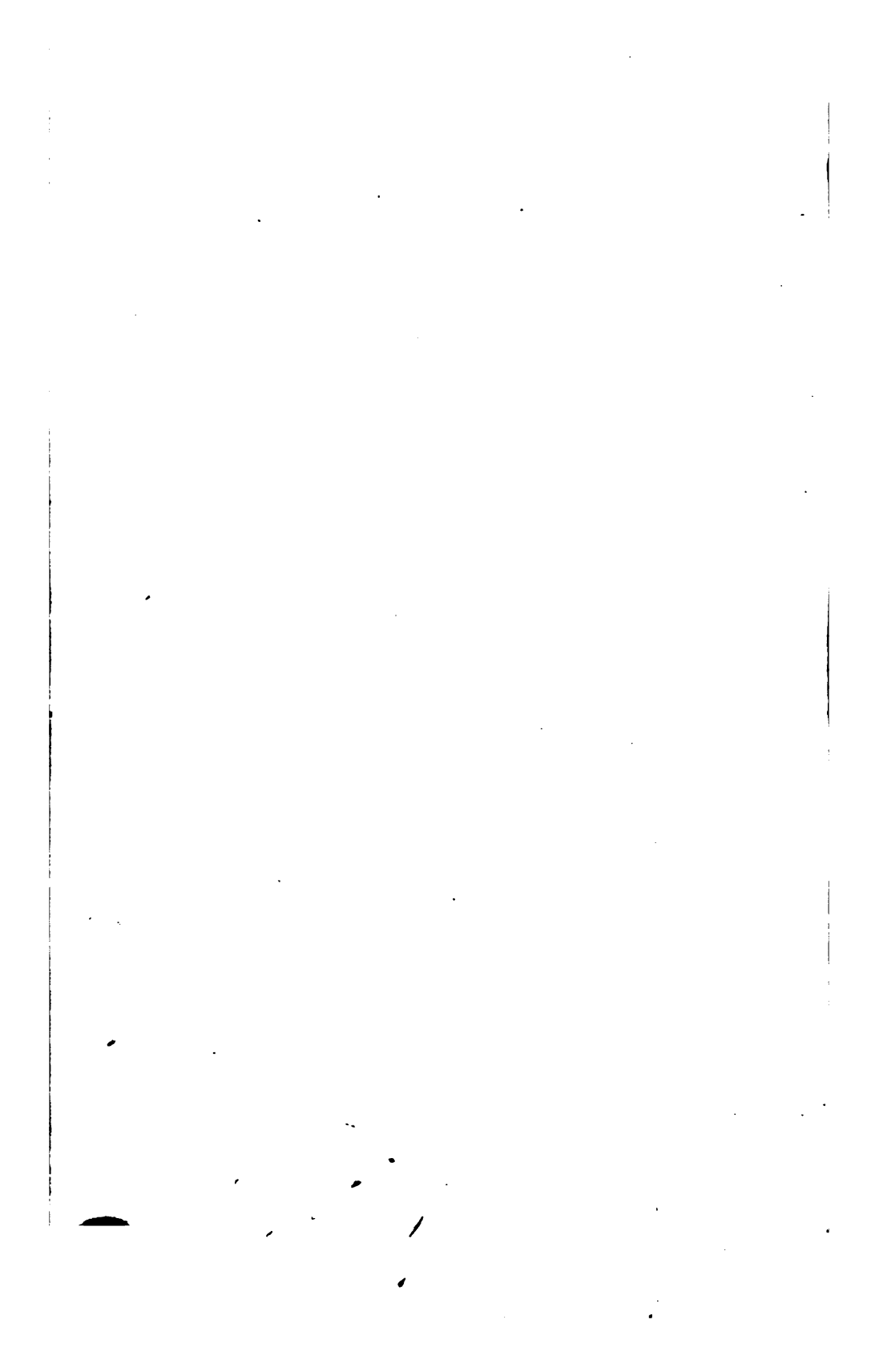
HARVARD COLLEGE LIBRARY

Bought with the income of
THE KELLER FUND

Bequeathed in Memory of
JASPER NEWTON KELLER
BETTY SCOTT HENSHAW KELLER
MARIAN MANDELL KELLER
RALPH HENSHAW KELLER
CARL TILDEN KELLER

Manila vseh pol ... 3827

1075

DOGODIVŠINE

ŠTAJERSKE ZEMLE.

Z' posebnim pogledom

na

S L O V E N S K I M.

od

ANTON KREML,

Farmešter per mali Nedli v' slovenjih Goricah, sočan
smetrajno-austrianske dogodivšinske družbe.

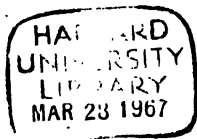
V' Grádci, 1843.

V' zalogi per Franci Ferstli bukvoferžci.

Slav 8494.126

Historia je priča časov, luč reanice, oživenje pameti, vučenica življenja, oznanica davnosti.

Cicero.

Keller f.d.

N. 20. 9. 1954
2520

BOGODIVŠINE
ŠTAJERSKE ZEMLE.

Prvi Zvezek.

.....

.....

VPELANJE.

Štajerska zemlja v' svoji divjosti.

▲ko naše štajerske scenle dogodivščinam ali historiam hočem nekakši začetek najti, morem štiri jezero lét iti nazaj, ino v' postrašni tihoti gledati, kak le z' mnogim drevjom, ternjom ino gostim germovjom zarašena, v' neznanb velke hoste ino šume, lese ino loge skrita mi med visokimi gorami ino mužavnimi pustinami v' merzломokrem zraki moja domača dežela pred očmi leži; ino v' totih pustnih gošicah kaj najdem? druge ne, kak mačino divje živadi ino stvari, na drevji no zemli ne druge, kak lošino, divjo korenje, divje zeljad. — Gida so v' tote postrašno divjad opervit' ljudje prišli, to nemo-rém donnati; te si pa misliti moremo, kak postrašno, kak ne-varno, kak težko je njih prihajanje bilo v' takše divje kraje, med telko zverjadi, med takše jezere, akos takše zarašene gošice.

Mi od groso ostermeli
Bi pridoci v' te divjad,
Gde nad nas bi vsi vihroki
Elementi, vsa zverjad.
Nam bi stajali vsi lasi,
Kada grozen bi pozój.
Iz jezere vun počasi
Potirak odpural svoj.

Ja, nas v' strahi bi trepéte
Merzla groza trosila,
Gde zvervine orjoveče
Bi mačins čakala;

Gde bili bi le obdani
Od smerdočih muž no mlak,
Ne obdaval ná vse strani
Bi nas mokromerali zrak.

Gde bi vidli tam gorice
Venčene od vinskih tert?
Gde te pisane ravnice
Lepe tak, kak rožni vert;
V' kerih klasna erž se vála,
No pšenica se žuti?
Ah, vsa zemla bi le spala
Nam v' pušavni divjosti!

PERVI PRETEK.

Od prvega znanega obludovitelnja do rimske oblasti.

(1900—18 pred Kr.)

Štajerska zemlja v svoji prosti slobodščini.

1. Ludstva, ladavel, deželake zgodbe.

Prejdi kak hočemo od prvih naše zemlje naseljenikov govoriti, kelko se od njih povedati more, imamo pogledati, gda ino odkod se je Evropa obludovitila. Per tem najdemo, da ludstva Azije, Evrope ino gornje Afrike, kakti prvo obludovitenih zemelj, na štiri velike rodbine razpadnejo. Tote so: 1. indoevropska, 2. semitska, 3. severska, 4. kitajska ali kinezka.

1. Indoevropska ima svoj potetek v sredni Azii pri velikih himalajskih gorah. Tota rodbina je največja na celeni sversti, ona je že pred običnim potopom daleč razširjena bila tak, da so eni rodovje od nje v tistem razkvi na kavkazskih, drugi na himalajskih gorah se obvarvali, ino ednod se potli po priležitih dolinah ino ravninah razprestranili. Od tote velke rodbine so sledeči rodovje:

V Azii a) hindoski, najmre Indijanci, Štajerši, Kafiri, Cigani i. dr. — b) Arcajski, najmre Medovje ino Sarmatovje, Afganovje, Perzijanci, Kurdoevje, Armenci i. dr.

V Evropi a) trakoska, ker je v starodavnosti bil po Evropi ino mali Azii razširjen, ino so se k njemu računili v Evropi Getovje ali Dakovje, Moezovje, Macedonci, Epiroti, Cimerovje, Taurovje i. dr. — v mali Azii Frygovje, Lydovje, Bitynovje, Karovje i. dr. K' totem rodi spadajo tudi Gerki ali Helini, ter Latinci ali Rimlani.

b) Celto-nemški, ker je negda po vsaj srednoj, zahodnoj ino gornjoj Evropi razširjen bil. K' totem rodi se računijo Keltovje ali Celtovje, tudi Galovje imenuvani, od Slovencev pa od negda Lahovje zvani; nadale Cimbrovje ino Nemci v dvema velikima sveržama, v škandinavskoj in germanskoj.

7

c) Vindički, ker obseka vse Slovence ali Slavjane, ter Litvane. Toti rod je skero po pol zdajnih nemških deželah, zosebno po severnih, po vseh Zatatranskih, po vsaj zdajnoj Vogerskoj, noter do adriatskega morja, ter po zdajnoj europejskoj Turskoj, ja celo po mali Azii razširjen bil.

Pazka. Da se semitska ino kitajska rodbina, v' kero slišijo Indje, Abešani, Arabi, Mauri i. t. d., naše histoire menje dotičeta, tak nje vnpustimo, ino goverimo samo se od tretje velike rodbine. Tota je

3. Severska. Od tote so sledeči rodovje: a) Iberski. K' totem slišijo Iberovje ino Kantabrovje.

b) Uralski. K' totem spadajo Čudovje ali Finovje, Lopari ali Lopanje i. dr.

c) Kavkaški. K' totem se računijo Kavkazovje, Avarovje, Cerkesovje, Gruzini ali Georgiani, Mingrelci, Suani, Lažovje i. dr.

d) Samojedski. K' totem se štejejo Samojeđi, Neneči, Časovje, Uriangha, Sojoti.

e) Turski. K' totem slišijo Osmani ali Turki, ter Turkmani, Uzbekovje, Ugurovje, Nogajci, Karakalpaki, Kirgizovje, Bazianje, Baškiri ino Meščeriaki, Tatarovje kazanski ino astrahanski i. dr. — Mnoge turske ludstva so se že davno z' mongolskimi ino čudskimi ali finskimi vurodile, ino iz tega se postali Hunovje, Avarovje, Jugrovje, Bulgarovje, Kozari, Plavci ali Kumani, Pečenci i. t. d.

f) Mongolski. K' totem spadajo Mongoli, Burjati, Kalmykovje i. dr. Mongolskega roda so bili negdašni Skytovje per črnem morji med Donom ino Dneprom.

Od totih mnogih ludstvih se neke v' pretečenji jezero-létjih tak celo spreminole, da je od njih samo ime ali mala šaka potomcov prékostala. Tak so Trakovje negda bili po Europi ino mali Azii razširjeni, so bili močni ino glasoviti. Zdaj od vseh njihovih ludstvih nega nikoga, kak mali ostanjek Albančanov ali Arnautov v' Epiri ino Macedonii. Zdajni Valahi pri Pindi ino vu Valahii, ter v' Sedemgradskoj ino izhodnoj Vogerskoj so mésanca od Dakov, Rimljanov ino Slovincov. Od negda tak imenitnih ino močnih Gerkov so zdaj samo nekeri milioni v' Gerčkoj. Od najglasovitésih, najmočneših, v' treh talih svéta razširjenih Rimlanov je ne drugo nič prékostalo, kak čeri njihovega jezika pri Italiskih, Španjoltih, Portugalcih, Francozih ino Valahih. Od Keltov, ki so po Galii, Španjolskoj, Britanii, po gornji Laški, po Švaici, po Švabskoj, Bavarskoj, Ceskoj, Rakuzanskoj, Štajerskoj, Koroškoj bili razširjeni, so samo zdajni planinski Skotovje ali Kaledoni prék ostali, ter Irovje. Od Cimbrov so mali ostanki v' francozkoj Bretagni, ter v' Engleskoj Waliscani. Od Litvanov, k' kerim so tudi stari Prusi (Pruzzi) slišali, je zdaj ne več, kak dva miliona. Od Iberov, ker

se negda po vsej Španjolskoj, po zahodni Galii an Aquitanii, po Korziki, Sardinii ino Sicilii i. t. d. bili razširjeni, so zdaj že samo pyrenejski Baski.

Tak resnično pa, kak so néke iz starinskih ljudstvih tak na malo ali celo na nič prišle, ravno tak resnično je, da so vsi zdajni narodi evropski od gerókega, latinskega, nemškega, slovenskega ino litevskega pokolenja že v nepomlivi starodavnosti tu imeli svoje preddede, ino so vsi rodovje od indoeuropejske velike rodbine že pred tri jezero létmi skoro po vsej Evropi razprestraneni bili. Njihovih preddedekov prvi prihod v' Evropo se postavlja blizu Noetove dobe ¹⁾. Le takši spisatelni mazaci od strajnskih, posebno nemškega naroda, ker v' znotrine naših dogodivšim nemorejo ali nečejo pogledati, nespametno rečejo, da je naš slovenski narod en potlanji v' Evropo vdiravec od Mongolov, ino naš jezik tatarski; ali rečejo, da so Slavjani, tak velki narod, ino od negda tak velki, kak ker drugi od indoeuropejske rodbine, že le v' petem stolétji iz nepozanih znotrenjo-aziatskih pustin prek drugih že davno tu naseljenih narodov se prekupicnoli. ²⁾

Kaj se tedaj prvih naselnikov naše štajerske zemle do-tiče, je že rečeno, da so Celtovje toti. Oni so poleg Trakov najprejdni v' Evropo prišleci. — Da pa se poleg Celtev v' podunajskih zemlah, v' Panonii ino Noriki, med kerivi naša Štajerska spada, od Starih sploh tudi Ilirci imenujejo, tak tudi nje za prve naše zemle naselnike deržimo ³⁾. Toti Ilirci so od Ilira, Istrovega sina, od Javanovega pokolenja, svojo ime zadobili, ino so Slovenci. Slovenci so ali tak stari štajerske zemle naselniki, kak Celtovje. Slovenci so ja zred Trakmi, Celtmi, Nemci ino Litvanmi jednake stari ino jednake velki evropski narod, ker je svoje starodavne naselbine imel na srédi Evrope v' zdajni Vegerski, v' podunajskih zemlah, v' zdajni Ilirii, Krajnski, Koroški, Štajerski ⁴⁾.

Da je pa naša Štajerska v' Panonio ino Norikum (Noriko) spadala, tak se pita, kod je segnola Panonia, kod Norika. Panonia, od slovenske besede „Pan, gospon“ ⁵⁾, ali od Panona, brata Skordiskovega, sina Ilirovega ⁶⁾ tak imenuvana, je poleg enih dogodivšinopiscov obsegnola vso zemlo od Dakie vun kre dolnje Dunaje po zdaj Pokrajni, po Slavonskoj ino Horvatskoj, ter kre Save gor do Lublane, semvun

¹⁾ Slowanske starostnosti, od Šafarika, puzalavnega Vocabularius. Str. 43.

²⁾ Šafarik, slowanske starostnosti. 39, 47.

³⁾ Múhar v' „steierm. Zeitschr.“ (1821). I., 21.

⁴⁾ Švear, kuznik kod Poljega, Oglodale Miruma. I., 10, 12. Slowanske starost. Str. 67. — Koptar Grammat. Einl. 6.

⁵⁾ Polit. geograph. hist. Beschreib. v. Ungarn.

⁶⁾ Švear, Oglodale Mir. I., 12.

krez Celje, gor kre Pohorja mimo Radela vun do Semring
 gorè, ter skoz Rakosko kre Pleša (Kahlenberg) vun do
 Dunaje zgor Beta, od tam dol po Vogerskoj vdile kre Du-
 naje nazaj do Dakie. Poleg drugih je Panonia pred Rimlami
 bila zdajna Bosnia, pále drugi vso zemlo na obá kraja Tise
 imenujejo Panonio ino k' njoj računijo tudi starinsko Dakio.
 Mi ostanemo pri prvem gori popisanem okroženji, kak naj-
 beržšem. — Norika, najberžè od nje imenitnega najstar-
 šega mesta Noreja tak zvana, je segnola od Panonie gor
 po Rakoskoj ¹⁾) kre Dunaje, ter po zdaini gornji Štajerski,
 po Saligradskoj ali Salisburskoj, Tirolskoj, Koroškoj, semo-
 ter v' Celje ²⁾).

Kere ljudstva so tedaj v' Panonii ino Noriki bile, tiste
 v' nasi Štajerski, najprej Celtovje ino Ilirovje, med njimi
 tu ino tam nekeri priševši Gerki. Panonski Slovenci so vkup-
 segali z' Henetmi (Venedmi, Vinidmi), kere je trojanski
 Princ Antenor okoli 1200 lét pred Kr. v' kraje zdajnih Be-
 netkov privodil, ino tu slovenskega imena mesto Padavo ze-
 zidal. Toti Venedi ali Vinidi so ali tudi Slovenci bili. So
 pa se tudi v' Panonii ino Noriki ne vsi Celtovje ino Ilirovje
 zvali. Tak se noričanski Celtovje imenujejo Toriščani,
 Tauriščani, od visokih gor, Tore (Tauern) imenuvanih, ali,
 kak Lacius hoče znati, od aziatske gore Taurus tak zvaní.
 Na panonski kraj so med' Dravo ino Savojo bili Anticetovje,
 pri vkupstékanji Mure ino Drave Jasiani, pri vkupstékanji
 Savine ino Save Latovci, proti Koroški na noričanski kraj
 Ambidravci ali Obojdravci, kre Save Savaci i. t. d. ³⁾
 Panonski Ilirci so se tudi zvali Panenci.

Okoli 600 lét pred Kr. je mnogo Celtogalov v' naše
 kraje sem prirabijalo. Toti so veliko Slovincov iz totih kra-
 jov na Vogersko ino k' Tatram pretirali, pa ne drugači, kak
 se le po groznih ino kervavih bitvah. Tudi Bojari, od
 Rimlanov pregnani, so iz gornje Laške pobegnóvi sem k' To-
 riščanom se vtekli, ino se tu nastanili.

Okoli 200 lét pred Kr. so že Rimlani začeli tak močni
 biti, da so povsod, kamkoli so se obernali, vse obladali, ino
 tak svojo oblast duže dale razprestirali, doklam so tudi oni
 tu domači postali. Kak so najprej gornjo Laško si bili po-
 svojili, so šli nad Istrijo, ino so tudi njo pod svojo oblast vergli.
 Naskorem potem so šli nad Ilire. Na enkrat je pa eno teu-
 tonsko ljudstvo nje postrašilo. Cimbrí najprej ino Teutoni
 so 113 lét pred Kr. od nemškega morja semdol prék krez

¹⁾ Zdajna Esterajska se Rakoska zove od negdašnjih nje stanovnikov
 Rakatov.

²⁾ Wartinger v' svoji „Geschichte der Steiermark“ str. 5 Noriko ob-
 mejujoč pokaže tudi mejo Panonie od tiste strani.

³⁾ Také imena se še zdaj pri nas najdejo, kakif Bonetki pri Luto-
 merskem (Lotmerki), ter Savoí pri Polenski, i. t. v.

Dunajo v' množini nad naše Noričane se pognali, razbijajoči ino sve porobeči, vse vkončajoči po Panonii ino Noriki¹⁾ noter do Noreje. Tu njim ravno rimski višiš Papirius Karbo z vojskoj proti pride, je pa od njih tak bit, da mu malo od njegovih prék ostane, Cimbri pa ino Teutoni ali Nemci so strahovito vse porobeči se gnali eni proti Galii, drugi proti Italii ali Laškoj. Tam nje je pa rimski Konsul Marius blizu Verone tak zmlatil, da njih je celo malo prékotalo, ino toti so se na vse kraje razzgubili.

Od tote cimberske nevihte bi si naši ljudje bili pále gor-pomogli, ali tečas je drugo ludstvo do naših krajov vole do-bilo. Dakovje najpre, od svojega modrega duhovnika Dikainea podžgani, so 50 lét pred Kr. iz Dakie ali Dacie, t. j. iz zdajne Sedemgradske, Moldave ino Valahie pod vo-denjom svojega strašno segurnega krala Bôrebista nad Ilirio ino Panonio sem pervihreli. Panonci so ravno hitro svojo vojsko vkupspravili, tudi Bojare ino Toriščane na po-moč vzeli; ali kak so tote vojske v' Panonii vkupvdarile, je takšo grozno kervavo vmarjanje nastalo, da so Bojari ino To-riščani skoro na nič djani. Dakovje so njim mésta razvergli, vesnice požgali, ino tak njih deželo (v' gornjoj Stajerskoj ino gornjoj Rakoskoj) zupet k' prazni pušavi napravili (deserta Bojorum). Po totoj so se zdaj Panonci ino Noričani razši-rili²⁾, Toriščanov pa je ne več bilo. Krez en čas so drugi Bojari iz nemških krajov semvun perdirjali noter do Noreje, ino so toto mesto zalegli; da pa ga ne so mogli vzeti, so proti Helvecii ali zdajni Švaicarski odišli.

Ako ravno bi si Panonci ino Noričani, zasebno, kam je cimberska ino dakoska nevihta ne segnola, bili daže bol ob-magali, da so že per vsem naprejduvali, je njim, ino tak ali naši stajerski zemli, zdaj se en drugi strah perbližaval. Rim-lani so najpre razvun že rečenih dežel zdaj tudi Mačedonio, Syrio, Gerčko, ter Španjolsko, ino še druge dežele v' otokih ali osrédkih si bili perbojuvali, ino so že tak močni bili, da so že skoro z' celim svetom zapovedati imeli. Pred totimi je zdaj Panonia ino Norika v' nevarnosti. Panoncov ino Noriča-nov moč bla se zdaj ravno tudi znala préd vsako vojsko po-staviti, ali na svojo lastno nesrečo so, posebno Panonci, ne imeli nikake složnosti med sobom, ne vkupderžanja, ne pravih vižarov, ne pokornosti ino podverženja pod narodne po-stave, ne nikakega pravega reda. Na to, ter na prijatne ino rodovite panonske zemle, na lepe ino močne panonske ljudi, so nedositnih Rimlanov oči že dugo obrnjene bile, že dugo je njihovega, zdaj krez Ilirio³⁾ postavljenega junaka Julius

1) Muhar v' „steierm. Zeitschrift.“ (1822). IV., 15. i. dr.

2) Tak ali tudi Slovenci.

3) V' najstarejših časih je Iliria bila pri adriatskem morji med Neretvojo (Naron) ino Drinom (Drilon), na izhodni kraj od dežele Tribalov

Cæsara po Panonii ino Noriki vročo žejalo — ali on je prejd vmorjen, kak si je toto žejo pogasiti mogel.

Kak so tedaj zdaj od Panoncev edni v Ilirio, od Japodov¹⁾ edni v Istrijo sli, tu ino tam razbijat, kak so od Julius Cæsara premagani Karni²⁾ ter Iliri po njega vmorjenji se proti rimski oblasti močno bili zdignoli, je Cæsarov naslednik Oktavian z' svojo rimsko vojsko šel nad nje, ino je ene hitro premagal, z' drugimi pa, kakti z' močno protivnimi Solasmi, je duže delo imel, še le z' gladom so nje Rimlani kumaj vkrotili. — Kak so tedaj toti Gorenci enkrat prevzetnim Rimlanom v'rokah bili, je Oktavian šel nad Japode v' zdajni dolnji Krjajnski. Eni od totih so se njemi sami podali, drugi pa so se zevso močjo proti postavili, ino se pod groznim kervi prelitanjom branili, posebno v' mestama Arrupium ino Metulium³⁾. Arupianci so, kader je Oktavian se perblížaval, zveksinom v' svojo mesto ino okoli po leséh odbežali. Oktavian pa, kak je njihovo mesto bil vzel, je nje pustil. Ali z' Metulianci je njemi drugači šlo. Krez največše gore je z' svojo vojsko mogel iti, v' doléh so ga povsod nazaj zbili, ino kelko je z' velko težavo naprej prišel, je per vsaki stopinji od svojih vojšakov zgnubil. Pri Metulii še le ga je najhujšo čakalo. Toto mesto je bilo poglavitno mesto vseh Japodov, na dvema bregoma stoječo, ter z' zidom ino grabami obdano. V' totem so oni nad Rimlane tako prasko delali, da je Oktavian sam na obema rokama ino na pravi nogi močno ranjen, iz najhujše nevihte mogel proč nešen biti, Metulianci pa, videči, da bodo premagani, so sami svoje hrame spovžgali, svoje žene ino otroke, zadnič še sebe spomorili, ino tak svójemi velkemi ter močnemi mesti strašen ognjeni ino kervavi konec naredi (34 pred Kr.). Po totem strahovitnem razgledi so drugi Japodje sami se Rimlanom podali.

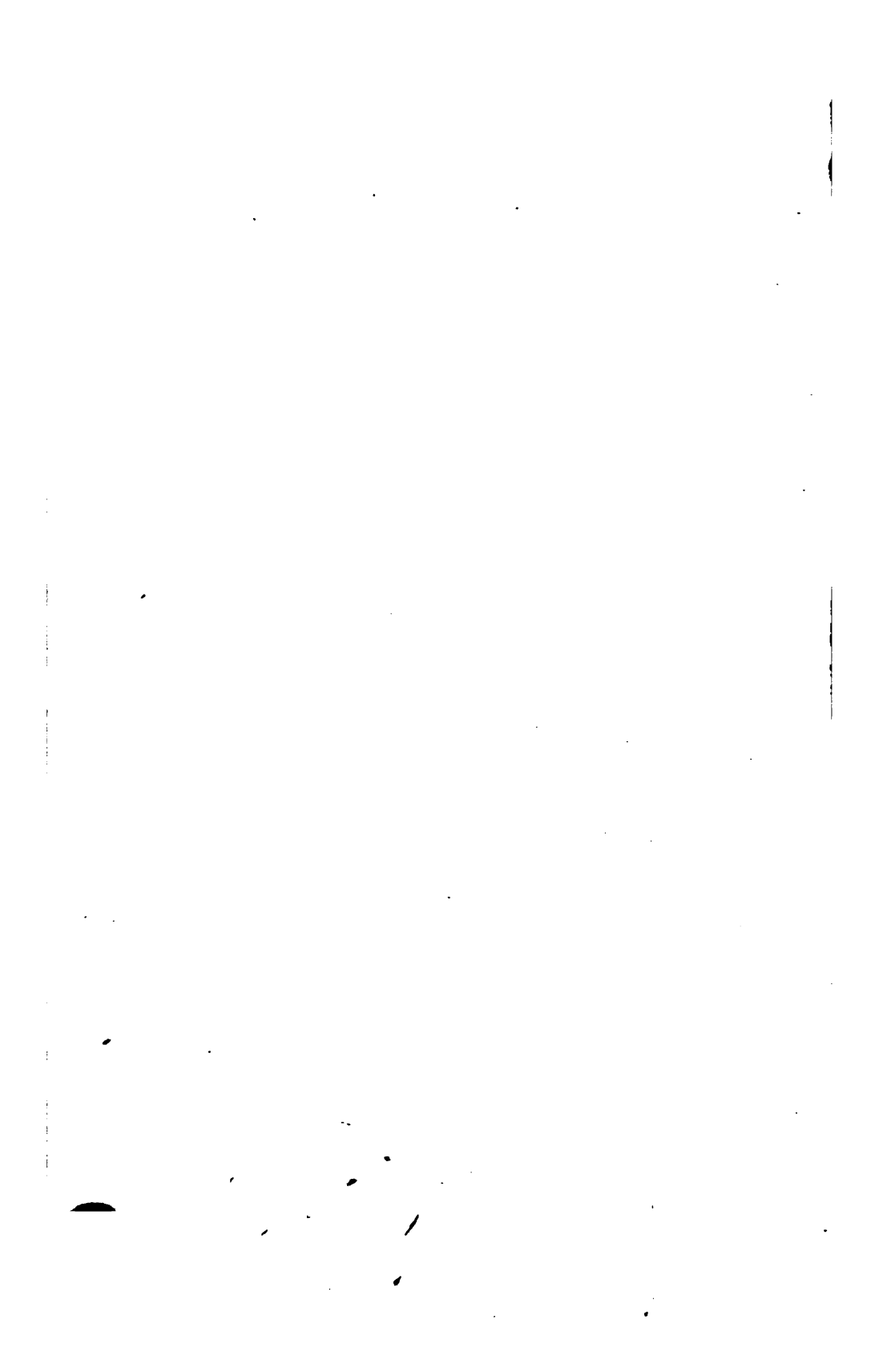
Zdaj je prevzetni zemlogladen Rimlan šel nad Panonio, ino je Panonce prez vsega zroka še tisto leto zalegel. Do Siscie (Siseka) je z' svojo vojsko mirno šel, ne komi kaj vtineč. Panonci, če ravno močni, pa med sobom razdéljeni, v' lese razbežijo, ino tam vun Rimlane pehajo, ter z' kraja idoče vojsake vkupzesékajo. To napihnjenega Oktaviana tak svadi, da kpriči dá ognja v' lese metati ino nje zežgati. V' divjo vihreči praski dá v' osmih dnevih okol Siscie gladko vse vkončati. Siscianci ali Segestanci od straha že svojo mesto

obmejena. Poznej je Iliria v' sebi zderžavala vse primorske ljudstva od Triščanov dol do Epirotov ino Macedonov, ino na izhod do Moezlov, najmre Venete, Panonce, Dalmate, Dardane, Autariate.

¹⁾ Japodovje so zveksinom bili ilirskega, t. j. slovenskega roda. Zdajni Čiči na Krašni se deržijo za njih ostanke.

²⁾ Plinius nje zove Garni (Gorni).

³⁾ Arrupium je zdajno Trijaško (Auersberg) na Hočevarskem, Metulium pa Metule v' notrenji Krajnski.

Heimliche Buch nach ... 3824

1845

1070

DOGODIVŠINE

ŠTAJERSKE ZEMLE.

Z' posebnim pogledom

na

S L O V E N S K I H.

od

ANTON KREMPL,

Farmciter per mali Nedli v' slovenjih Goricah, sočlan
smotrajno-austrianske dogodivšinske družbe.

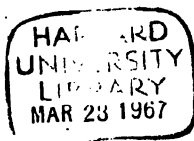
V' Grádci, 1845.

V' zalogi per Franci Ferstli bukvoferki.

Slav 8494.126

Historia je priča časov, luč resnice, oživenje pameti, vučenica življenja, oznanica davnosti.

Cicero.

Keller fd.

20. 9. 1958
2520

BOGODIVŠINE
ŠTAJERSKE ZEMLE.

Pervi Zvezek.

prišli, ino so per totem malikovanji ostali. Od pomernosti dušo, od večnega življenja, od plačila ino kastiže na onem svéti so le temne domisli ino vobrazanja imeli. Naše Stajerske zemle prvi naselniki ino stanovniki so ali Paganii ali Haidovje¹⁾ bili. To so pa bili tudi potlanji Panonci ino Noričani. Kak vsi slovenski rodovje, tak so tudi Ilirci v Panonii ino Noriki si mislili enega najvikšega Boga, ker je v nebesah v svoji najveksi povolnosti sam svoj. Pod totim so si mislili enega vikšega belega, pa enega črnega Boga: Béli bog je bil ti dober Bog, od kerega vse dobro, Černi bog ali Cart pa ti hudi Bog, od kerega vse hude pride. Poleg totih so še tudi druge Boge imeli, toti so bili: Rugevit, Triglav, Vila, Lada, Živa, Mora²⁾. Panonaki deželski Bog je bil Kornunt. Noričani so Boga Belina ali Belena³⁾ v najveksi časti meli. Poleg totega pa so njihovi Bogovje bili: Mitros, Ciza i. dr. Poleg totih Bogov so Panonci ino Noričani še tudi tak kak prvi naselniki, sunce, mésec, ogen, tekoče vode ali réke, lepe lege ino lepe dréva v božji časti deržali⁴⁾. — Starih Slovincov posebni svetki so bili: Kole da, svetki darov; Krés, svetek sunca na čast, kader se ono oberne⁵⁾; Triana, svetek na spomin pokojnih (rajnih). — Tote svoje Boge so Panonci ino Noričani malogde v templih ali cirkvah, zvekšinom v svetih logih častili, ino njim ofruvali, ter per tem vganjali, t. j. prideče reči naprej oznanjavali. Tota njihovo božjo službo so njihovi duhovniki opravljali, ino so se per Slovincih Knezi, per Noričanah ino Toriščanah pa, kakti občinsko pri Celtih ino Celtogalih Druidi zvali⁶⁾. Njihovo je bilo, živino na ofer prignano zaklati, ino pri tem prihodne reči naprej oznanjvati. Od Noričanov ino Toriščanov se zosebno pové, da so imeli celtosko bogočastje, pri kerem so njihovi Duhovniki v postrašni noči pri gorečih baklah na skrivnostnih križopotih zdaj ovne, zdaj bibe, večkrat tudi ludi zaboli, ino iz njihovega strepetanja ino kervi stečenja prideče pergodenja spoznavali, ali z tem kerega razsrdjenega Boga talakili⁷⁾. Od zaklane živine so Duhovniki svoj dél za živeč dobili. Njihove

¹⁾ Po besedi „Haidovje so prosti Slovinci razmek negdašne strašne velke ludi, ino kader so se kosti od pokopanih konjav, kak je prejdi receno, vnskopale, so menili, da so tote kosti od tistih Haidov.“

²⁾ Od Vile (Boginja lésov ino rék), od Lade (Boginja lubezni), od Mera, Bojenia ino Skratca se med našimi Slovinci še zdaj spomnenje najde.

³⁾ Če je Belin ne slovenski Béli bog.

⁴⁾ Od negdašnjega častitja sunca nam še zdaj tu ino tam one ino druge navade per naših Slovincih svedočijo.

⁵⁾ Naše Kole da (Božič) ino kolednjaki, ter krésa kurenje ob Ivanjem ino okol njega plesanje spoméne na one svetke, kak tudi na negdašne častitje ognja.

⁶⁾ Stalberg „Gesch. d. Relig. Jes. Chr.“ I., II.

⁷⁾ Sch. „Gesch. v. Oesterr. u. Steierm.“ I., 19.

žene ali druge Duhovnice so bile vedečce, ali oznanjice pri-
dotih prigodenjih. Tak Duhovniki tak Duhovnice sta pri ljudstvu
vu velikem pobožni bili. — Svoje mertve so stari Slovenci
zežgali, ino njih pepel v' posebne verce spravlen, pokopali
pod visoko zveršene grobiša¹⁾. Tudi Celtogalovje so svoje
mertve zred vsemi ino vsem, kaj njim je lubo ino drago bilo,
zežgali²⁾. Od tatev, razbojnikov, tolovajov ino drugih hu-
dodelnikov, keru so na svojem djanji bili dobleni, so Celtoga-
lovje menli, da takše more le zaklati ino nje Bogovom ofrati³⁾.

5. Gospodstvo, podložnost, lastinstvo, davke, dače.

Gospodske so prvi naše štajerske zemle stanovniki druge
ne imeli, kak prejdi rečene ladavce. Rodbinski ali družbinski
o četi so bili gospodje krez svoje rodbine ino družbe tak, da
je njim v' toto oblast niše ne segati mogel. Potlanji Panonci
ino Noričani so Duhovnike ino Zupane za svoje gospode
imeli. Njihov duhovnik je imel prvo besedo, ino je posebno
pri svajah ino razverženjah mogel mir delati. Zupanje so v'
potlanjih časih veliki oblastniki per Slovencih bili. Tote gospodje
so pa vender sami ob svojem ne mogli nikake zapovedi gor-
narediti, ne nikake dače za se vpelati. Kader je potrebno bilo,
za vso ladstvo ali za ene ino druge reči volo kaj dokončati,
ino kako postavo napraviti, so se vsi v'kup zbrali, ino
med sobom vunnaredli, kaj ino kak so namenli. Kaj so pa
enkrat sklenoli, per tem je ostala, ino se je moglo zderžati.
Starodavni štajerske zemle stanovniki so si ali sami, gda je
trebalo, pastave ino naredbe izrekli, pa nigdar takših, kere
bi nje žmetile ali preostre bile. Za tega volo so tudi malogda
koga z' smertjo kaštigali — samo takšni, keru so iz boja vuj-
šli, ali keru so, ne drugim Judavvam oবাদili, so življenje
zgubili, ter kurve ino kurvere so vu vodo vergli. Bitja za
kaštigo so ne terpeli, to so za najvekšo sramoto deržali.
Krivice ino razbijanja so njihovi prejdni mogli z' tem kašti-
gati, da so takši od svojih konjov ali goved več ali menje,
večkrat najlubišo, mogli sem dati⁴⁾. — Na en čas pogla-
vari so bili njihovi v' v'odje v' boji. Tote so si sami izbrali,

1) Takšne staroslovenske grobiša so se sedaj najdejo tak per Slovaki
ino drugdi na Vogerskem, kak tudi pri nas na gornjem Dravskem
poli, gde je se le pred enim letmi kamenje od enega paganskega,
sunci posvečenega templa iz Drave zdignjeno, — ter pri Radgoni,
Lutomirskem, Ormož i. t. d.

2) Steierm. Zeitschr. (1821). II. 83.

3) Rimski Jul. Cesar v' prejdi rečenem štajerskem časopisi; II, 78.

4) Aq. Julius Cesar Staat- und Kirchengeschichten des Herzog-
thums Steiermark. I, 80. i. d.

ino njim za tečas, kaj je boj bil, vajvedstvo (bojvedstvo) prekdali, potem pa nje odpustili. Taksih vajvedov so zdaj k' zadnjemi, kader je Panonia ino Norika že pred zvanskimi v' nevarnosti bila, bol potrebni bili, kak prej.

Da pa je per Panoncih ino Noričanih ne velko gospodstva bilo, tak je tudi podložnost mala bila, ino nje le telko, kelko so si nje sami naložili. — Od Slovincov se lastno zapisano najde, da so v' svojih spraviščah (vkupzbralsah) svoje poglavnike, panove, vladike, župane, bojare, kneze i. t. d. si izvolili. Toti so njim vse domače ino zvunske poste ob časi boja ino mira vižali, drugač pa so Slovinci spervkonca vsi imeli jednako slobošćino, jednake pravice, ino je pri njih ne bilo sužnikov¹⁾.

Celtogalovje so pa imeli razločne stane, so imeli višiše ino nižiše žlahtnike, ter proste slobodnjake, méstjane ino prosto ludstvo, tak ali gospodsko ino podložnike²⁾.

Lastinstva so prvi naše štajerske zemle naselniki spervega ne imeli. V' neskončno velikih leséh je bilo divjih konjov, goved ino druge živine veliko; totih so si nalovili ino si nje vkrotili, zverjadi si nadržali i. t. d.³⁾ Kaj so tak dobili, to je njihovo lastinstvo bilo, zemlenega po redi lastinstva so še dugo ne imeli, kam so svojo živino perpasli ino zverjad-perstrčali, tam je vse njihovo bilo, doklam so ne dale šli, ali pregnani bili. Samo Slovinci so od negda sem si radi njiva obdelavali ino si dosti živine redili, oni so ali že v' najstarši dobi nekaj lastinstva imeli od obdelane zemle. Per potlanjih Panoncih ino Noričanih je že bilo veliko obdelane zemle, tak ali tudi že dosti lastinstva; davk ino dač pa je pri njih ne bilo drugih, kak kaj so svojemi duhovniki ino drugemi keremi prejdjemi 'z dobre vole dali⁴⁾.

6. Obdelanje zemle, družbinsko ino hižno življenje.

Ako ravno so prvi naše štajerske zemle naselniki, da še ne so na stalnem mestu ostali, ne zemle obdelavali, so vender potem, kak so se že bol bili ustanovili, vdružbinsko vdeželili, tudi, zosebno Panonci, zemlo obdelavati začeli. Ako ravno njim je zemla v' totih mužavnih, mokromerzlih krajih spervega ne drugo rodila, kak proso, oves ino ječmen, so vender že per tem vidli, da njim dober hasek pernese, ino

¹⁾ Slowanske starožitnosti, str. 434.

²⁾ Steierm. Ztschr. (1821) II, 23. i. t. d.

³⁾ Wartinger, Gesch. d. Steierm. str. 7.

⁴⁾ Kaj ino kak so je na ofer, ter za kaštigo davalo, je že prejdi rečeno. Tudi Slovinci so živino, ovce, ino zemle sad na ofer dali.

so zato duže več lesov dolzesekali ino si njiva napravili. Tak so Panonci tečas, kaj so Noričani se le bojni porob ino zverjadistrelbo štimali, že cele ravnice, tudi rodnovidne obrežke na rodnost obernoli, ino tak naši prejđ neprijatni zemli lepšo lice dali. Zemlo obdelavale so pa največ ženske, možkim je strelba ino lov zverine, ter ribenje ino paša bol lubila. Po časih so se vsi več ali menje k' temu ravnali, ino si obdelane zemle obmejnčili, tak ali v' lastinstvo vzeli, lesovje ino paše so se pa vseh bile, tak tudi strelanje zverjadi ino ribenje. Kak velike so se zasebno Panonci za redovitost zemle skerbali, je že iz tega spoznati, da so Noričanom ino Toričanom zrajje za druge reči davali, ino tudi že tu ino tam gorice ali vinograde si zasadli, kak sam Strabo svedoči ¹⁾. Naših panonskih, tak ali tudi doljnoštajerskih garic prvi početek ali spada v' staropanonsko predrimsko dobo. — Družbinske življenje se že od pervkonca sem perkaže, kajti dva človeka, mož ino žena sta že mala družba, kero otroci povekšajo, ino tak postanejo rodbine, kere se po časih neskončno pomnožijo. V' takših menših ali vekših družbah so že prvi ljudje iz Azie v' Europo, ino tak tudi v' našo štajersko zemlo prišli, ino se tu v' menših ali vekših družbah vkupderžali. Družbinsko življenje je ali starodavno, ne tak staro je hišno življenje. Stalnih hiž so naši prvi ljudje dugo ne imeli, temuč šatore z živinskih kož. Tote so, kam so se podali, z' sobom vzeli, ino si nje postavili, gde so ostali. Ženske ino otroke zred šatormi ino drugimi spravami so na velikih vozih z' sobom pelali. Po zimi so njim v' zemlo skopane votline bile hiže. — Per tem so še tudi potlanji Panonci ino Noričani dugo ostali. Še le po časih so začeli namesto šatorov si kočice staviti, potem namesto koč lesene hrame tam, gde so že obdelano zemlo imeli. Od Slovincov se najprejđ pové, da so v' hižah stanuvajoči njiva obdelavali, ino najpervi vesnice imeli. Vesnice so ali v' Panonii ino Noriki starodavne, mést je pa, razvun Noreje pri Dravi med Štajerskoj ino Koroškoj, ne bila. Še le potli so nekere druge mesta nastale, ter zidani branéki ali branice, t. j. okrogli široki turni za brambo proti zvuuskim vojskam. Že Dakovje so, kak je prejdi rečeno, per naših Bojarih najšli vesnice ino mesta. Tak je na panonski kraj bilo mesto Segeste ali Siscja (Sisek), Vindobona ²⁾, zdajni Viden, Beč; ter tu v' naših krajih Ptuj ali Optuj ³⁾, Grádec ⁴⁾, Celje ⁵⁾. Ene iz totih mést so bile

¹⁾ — ita, ut vites rarae sint et in editis et in planis locis. Mac sunt Pannonum montanae planities. —

²⁾ T. j. Vindovna, Vindov (Slovincov) mesto, glej slovanske starožitnosti str. 78.

³⁾ Ptuje, t. j. mesto Ptujih, da so je na ptuje, stranjško, za italske mesterske postavilo. Rimlani so nje imenuvali Petovio, Petovium.

⁴⁾ Grádec, spervega mali grad od Slovincov zezidan na tem brežčoci, kak je potlanji gornji Grádec (Schlossberg), glej Schn. Gesch. von Oesterr. u. Steierr. I, 58. f. dr.

⁵⁾ Celje, t. j. celo mesto, od Rimlanov Celejra imenuvano.

z' močnim zidom ino z' grabami zagrajene, druge pa malo boljše, kak vesnice.

7. Meštrie, teržtvo, penezl.

Če ravno so prvi naše zemle naselniki, iz Azie pridoci, ne bili prez znanja meštarih, so vender v' svojem divjem življenji ino okoli preselovanji to zveksinom zapustili, tak da so drugo ne znali, kak samojstre za strelbo, priprave za ribenje, votle dréva za brodnarenje, ter velke voze na valéke ino smuke si napraviti, šatore si postaviti, sir delati, ino v' živinske kože se oblečiti. Še le krez dugo časa so, od sem pridocih Gerkov ino Latinov podvučeni, začeli nekaj meštarskega delati. Teržtva so toti ludje ne drugega imeli, kak kaj se eden drugemu zamenjali. — Penez so ne nikakih imeli. — Potlanji Panonci ino Noričani so pa že duže več meštarih znali ino gnali: oni so vedli železo kopati ino vdelati, ter z' njega meče ino druge orožja si napraviti, znali so pivo delati, méd kuhati, ladje (plavke) napraviti, mesariti, vuno presti ino tkati, šivati, cigel delati, zidati, voze napraviti i. t. d. Tudi so njim pučeli (sodi) v' lesenih obročih že znani bili. Vse to so najprej Panonci delali, Noričani so pa ocel vedli tak lepo vnzdelati, da je pri Rimlanih več valat, kak ker drugi. Oni so tudi pri Noreji z' Drave zlato prali, ino nje v' Italio za druge reči zamenjali. — Teržtvo je ali pri njih že šlo, zamenjanje najpre blaga za blago. Panonske ženske so veliko zernja pripravile, so ali že mogle razvun ovsa, prosa ino ječmena tudi drugo zernje sejati. Po toto so Noričani ino Toriščani si prišli semdol, ino so za nje pernesli méda, voska, smole, sira. Panonci so tudi v' svojih velikih hrastovjah množino svinj z' želodom podžirili, ino nje v' Italio zateržili. Zavolo telkih logov ali hrastovih lesov se je Panonia zvala Panonia glandifera, želodna Panonia¹⁾. Noričanov najimenitneso teržtvo je bilo z' oclom ino izpranim zlatom v' Italio. Za to, kaj so Panonci ino Noričani v' Italio dali, so tam sem dobili vino, olje, oblačila. Teržtvo tak kak meštrie so najbolj v' méstah se najšle. — Penez so Panonci ino Noričani še tudi zdaj ne veliko imeli, njih tudi ne štimali.

8. Umetnosti, vučenosti, znajdenja.

Od modrih znanjih ali velikih vučenostih je, se razme, pri naših prvih naselnikih ne nič najti bilo; znajdenja so pa njim po prilikah od sam sebe se v' roke dale. Plug njim je ravno bil iz Azie znan, tak tudi nekere druge reči. Potlanji Panonci, če rayno še so tudi dugo od vekših znanjih celo malo vedli,

¹⁾ Po tem je na panonski kraj Štajerske še zdaj telko imen od hrastja, kakti: Hrastovec, Hrastovak, Hrašnje i. t. d.

so vender dosta prejđ, kak Noričani, duže bol per nekerih vučenostih gorjemali: oni so v' potlanjih časih že pismo poznali, rimsko najmre, tudi so računstvo vedli, posebno teržci. Se razme da so toti zvmni Panonci ino Noričani tudi na ene ino druge znajdenja prišli, na znajdenje rud, sprave za meštrie, za obdelanje zemle i. t. v. Od Gerkov ino Latinov so mnogo, nekaj tudi od Celtogalov ino Bojarov zvedli ino se navučili. Ja pri naših Panoncih ino Noričanih se je davno pred rimskoj doboj že izobraženost najšla. — Od sejatnih zrastih so Panonci ino Noričani dobili proso iz Ostindie (najberže po Gerkih), herž ali žito iz male Tatarske, ters je prišel iz jutresne Azie, i. t. v. —

Če pogledam zdaj na konci
Ti pretêk ves skupa vzet,
Noričani no Panonci
Veselijo moj pogled:
Prosto njihovo življenje,
Bivšo njim stotine lét,
Kaže že njih oddivjenje,
Odpre njim se lepši svét.

Njih'vazdivjost se obrača
Na priludno vdruženje,
Vsaka družba se vdomáča,
Zemla obdelava se;
Temne šume se vedrijo,
Kočice že tu no tam
Mesto šatorov stojijo,
Mesto kočje je že hram.

Že z' veseljom si Slovenka
Kopa, orje njivice,
Vseja si ta luba ženka
Proso, oves, ječmen v' nje;
Sétvo rodovito zrasede,
Že zoriti se hiti.
Kak te beložete klase
Spévajoča si gledí!

Kaj Ilirke tu ravnice
Lepo si objivajo,
To Iliri že gorice
Tu no tam zasadli so.

Tak 'ma tota prejđ pustina
Zdaj veselo lepi red,
O predraga domovina!
Kak obradiš moj pogled.

Že perludne tu vesnice,
Živoglasne mésta tam,
Tu obzidane branice
Radostno pred očmi 'mam;
Že se prede, tke no šiva,
No ková, 'no dela zid,
Že je dosti meda, piva,
Že se dela meč no škit.

Zdaj se toti stanovniki
Zvezano vdežéljijo,
Kak od negda nasadniki
Oni tu gospódje so;
Zato Panovje se zvati
Hécejo, no Panonia
'Ma se zdaj imenuvati
Tu dežela njihova.

Toto vitežko deržijo
V' brambi si na kerv no kost,
No si vzeti ne pustijo
Svojo slavno slobodnost;
Raj', kak tote se znebiti,
Raj' življenje dajo tá,
Raj' se hécjo spomoriti,
Kak se dat' pod Rimlana.

DRUGI PRETĚK.

Od začetka rimske oblasti do preselitja narodov.

(13. pr. — 400 po Kr.)

Štajerska zemla v' rimski podložnosti.

1. Ludstva, ladavci, deželske zgodbe.

Panonski ino noričanski, celtoski ino ilirski rodovje so zdaj bili močni ino veliki, pa tudi njih deželske že v' prejd-njem pretėki začete zgodbe obsilneše, kak dozdam gda. Panonci ino z' njimi Dalmatinci so se rimski oblasti močno proti deržali, ino so zato nemirni bili. Tiberius ali gre nad nje, ino nje primora pod rimsko pokornost. To je tern v' njihove serca, ino serd se v' njih kuha; oni te pazijo na priliko, zupet se zdici, ino rimsko njim superno ladanstvo z' sebe stepsti. Takša prilika se ravno zdaj naméri: Markomani najpre, od Drusa proti Ceskoj ino noter v' Česko zegnani, začnejo pod svojim kralom Marbodom Rimlanom nevarni biti. Za tega volo Tiber v' panonskem mesti Kornunti ¹⁾ pri Dunaji rimsko vojsko vkupspravi za prijeti se z' Marbodom. Kak so pa rimske vojske z' Panonie ino Dalmacie bile v' Kornunt odisle, so Panonci ino Dalmatinci se hitro vkupnaredli, ino so si zbrali dva vajvoda za vižanje svoje vojske, kere je na hitrem 200,000 pėscov, ino 9000 konjenikov vkup bilo. Tota velka vojska se na tri panoge razdėli, eni so odločeni proti Italii se obrnotti, drugi nad Macedonio iti, tretji Panonio ino Dalmacio osloboditi.

¹⁾ Kornunt je bilo poglavitno mesto gornje Panonie pri zdajnem Petroneli zdol Beča.

Perva panoga ali gre proti Lublani ino Tersti. Po poti še Noričani k' njim vdarijo, ino tak gre Panoncov, Ilircov, Dalmatincev ino Noričanov taka množina nad Rim, da je cesar Augustus sam si v' strahi, ino reče: Če nebo skerbno vse na red vzeto, zna sovražnik v' desetih dneh pred sidmi rimskega mesta stati. Totokrat bi Panonci, Dalmatinci ino Noričani tudi bili znali rimske meče v' strah vzeti, da se nebi bili prena-glili. Oni so mislili, da bo Tiber z' močnim Marbodom dugo se mogel sekati — ali zvejan ino prevetren Tiber je hitro z' Marbodom na dobrem se pogodil, ino je precu vojsko dol k' Dravi poslal. Tam so že Panonci od Rimlanov za endrugim biti. Na to še se njihova vavjoda Bato ino Pinet tak razver-žeta, da Bato Pineta vmori. Zdaj je Bato gorprijet, njegova vojska pa zmešana, spoklana, ter od glada ino betega opléta more Rimlanom v' roke se dati, kajti Bato je z' tem, kaj je storil, rimskim vojskam prostor napravil, ino njim premaganje polehkotil. Drugo proti Lublani idočo vojsko je Tiber razvo-dil ¹⁾, ino tak so eni kak drugi preslabi bili, ino tudi totih je od glada dosti spomerlo, — kaj so tedaj drugi hteli, kak tudi se podati? Tak je Panonia ino Norika, ino v' njima naša štajerska zemla pále pod rimsko oblastjo; ino Tiber, v' Rim se odpravljajoč, žlahtne Panonce, Dalmatine ino Noričane dá spomoriti, druge pa, kaj je najlepših možkih, v' železji za sobom dá gnati, kak živino, ino nje v' Rimi divjim stvarim naprej zmetati. Tak je Tiber naredil, kí bi Bato z' svojoj voj-skoj lahko bil Rimlane zajel, Tiberia vlovil, ino si njega v' železji za sobom gnal.

Zdaj še se v' Panonii vojska spunta. Kak je najpre cesar Augustus (14 po Kr.) vmerl, ino Tiber za cesara bil postav-len, so vojsaki od totega novega cesara vekšo plačo hteli 'meti, pa menje lét za vojsačtvo, ino še več tega. Ze so kre Save ino pri Lublani razbijali, teda Tiber pošle svojega sina Druzusa z' vojskoj ino rimskimi poveksimi semvun na potala-ženje nemirne vojske; ali tota se ne je drugač dala, kak, da so od védežic skuz méscu potemnenje postrašeni bili, so od-henjali, ino se cesuri podvergli (14).

Panonci ino Noričani pa, ino z' njimi naši Štajerci, kak so prej za svojo slobošćino se vitežko branili, tak so tudi potli sa Rimlane močni, stalno segurni vojsaki bili. Kader je najpre cesara Augusta rod, od kerega so Tiber, Kaligula, Klaudius ino Nero cesarje bili, bil spomerl, je vsaka rimska vojska drugega za cesara ozvala, ino je eden nad drugega šel: panonski, noričanski ino mezianski vavjodje pa so na Pt uji se vkupzbrali, ino med so-bom sklepati, jel bi šli za njih zbranega Vespaziana se bojuvat, ali bi Panonio pred planinami zaperli? Na enkrat se seguren panon-ski višis Antonius Pri mus zdigne med njimi, ino z' svojim go-

¹⁾ Divide et vincas, razdeli ino premagal boi, je stara pravoc.

rečo obudnim nagovorjenjem vse vajvode vplameni, gre z' svojimi jakimi Panonci v' Italio, ino tam pridrugi Vespaziani Rim, Italio ino cesarstvo vitezko pribojuje (69). Vespazian je ali zdaj rimski cesar, ino tak ali tudi naše štajerske zemle poglavar.

Da so Rimlani ali zdaj, kak je cesar Augustus še na smertni posteli rekel, svojo cesarstvo do Dunaje nategnoli, tak so se za zdaj vmirili, ino so perdooblene dežele začeli obmejuvati. V našem austrijskem cesarstvu, kaj je zdaj Lombardsko ino Benečansko, ter Krajnsko, Laškagorica, Terst ino Istria, to vse so k' Italii vergli. Tirolsko, ino tam okoli ležečo Recio so spervega k' Ilirii, potli pa tudi k' Italii potegnoli. Norika ino Panonia sta veksital per starem svojem okroženji ostale. Zdol Save Japodia, Dalmacia ino Liburnia (Horvatska) je vse k' Ilirii verženo, tudi Panonia se je včasii k' Ilirii računila¹⁾. Vse druge ljudstva ino zemle prék Dunaje, Markomani v' Rakoskoj ino Českoj, Kvadovje v' Moravskoj, Jacigovje v' prékdunajskoj Vogerskoj²⁾, Dakovje v' Sedemgradskoj, Sarmatovje v' Polskoj³⁾, ter dale vunta germanske ino sarmatske ljudstva so še vse bile samé svoje. Pred totimi stranjskimi ljudstvi ino narodmi so se Rimlani zdaj hitili noterzagrajati z' tem, da so per Dunaji povsod močne turne ali braneke (branice) zezidali, ter mésta, gde so kere bile, z' močnim zidom obdali, ostanstva za vojsake postavili, ino povsod rimsko vojsko posadli k' redi za obrambo. Takse za vojsake ostanstva (mansiones) so potli tudi pri velikih cestah bodigdé postavili.

Tetas pa, kaj so Rimlani si tote dežele tak vravnali, je cesar Vespazian vmerl, tudi njegov priden sin Titus nasokorem, ino ničvréden, grozovitni Domician je cesar postal. Za totega cesara je dakoski kralj Decebal (84) z' Rimlani boj začel. Domician je v' totem boji strašno veliko vojske, ino med totoj tudi Stajercov, za endrugim dal spoklati, pa nič opravil, se le Dakovje so njemu tak dol dobili, da so njim Rimlani mogli bojevino plačuvati, ino njim zverh tega mnogotere mesterske poslati. To je Rimlane tak jelo, da so Do-

¹⁾ Iliria se je spervega le ena mala dežela zvala med vodama Ticius ino Drilo, kak je že prejdi rečeno. Po knigi „Beschreib. v' Serbien u. Bosnien etc.“ so pa Rimlani, kak so vidli, da je veliko rodov z' Ilirii ednega jezika, jednakega obléča ino navadih, vse totih rodov deržave vkup zvali za Ilirikum, t. j. kaj je med adriatskim morjem ino Tatrmi (Karpatti).

²⁾ Od Jacigov, sarmatskega roda, bo dale naprej sé goverilo.

³⁾ V' Klaverii Intröduct. Geogr. se ime Sarmatov izvadjá od kaldeiske beséde Sar - Madaj t. j. ostanki Mediancov, Šafarik tudi reče, da so Sarmati medoperzijskega pokolenja, ino ne Slovenci. On njihovo ime izvadjá od sara (pustina) ino mat (rod) to so ali Pustincari.

miciana, ker je tudi drugač veliko ljudi grozovitno dal spom-
riti, ob življenje djali. Za njim je Ulpus Trajan cesar. Toti
je pa Dako z' svojoj vojskoj, med koroj so tudi naše zemle
luti vojšaki bili, tak zbil, da njim je njihovo staro poglavitno
mesto Sarmicugethusa ¹⁾ vzel (101), ino kader je Decebat
za ene léta se zupet začel zdigati, je Trajan sel nad njega,
ino ga je tak do cela premagal, da bi ga bil vlovil, ako nebi
bil prej strupa vzel ino vmesl. V' totem boji so se panonski
ino noričanski, tak ali tudi naši stajerski mladenci zosebno
močno držali ino se junacko okazali. Trajan je zdaj z' Dakie
rimsko državo naredil, ino Rimlane v' nje nasadil. Od tistega
dakoromanskega roda so še zdajni Valahi v' Valahii ino
Sedemgradskoj, ter po Vogerskoj. — Ravno tak so panonske
ino noričanske, tak ali tudi stajerske vojske Trajani pomagale
v' Azii rimsko cesarstvo prek' kroz Tigris nategnati. — Kader
je Ulpus Trajan v' naše kraje, ino na Ptuj prišel, se mu
je toto mesto tak dopalo, da je nje dal na vekso zezidati, ino
mu svojo ime Ulpia dal.

Njegov naslednik cesar Hadrian (114) je ne se dale
bojuval, temuč je svojo skerb obrnal bole na znotrenje po-
pravlenja ino vredenja grozovenako velkega rimskega cesar-
stva. On je za tega voljo skoro po vseh deželah pes zobho-
dil. Na svoje bol stare dni je od velke boleznj grozovit postal,
ino je ludi po nedužno dal vmarjati.

Njegov naslednik cesar Titus Antonin (138) je imel
pridavek Pius, pobožen. Za totim je bil Marko Aurel
(161). Za tottega cesara so Jacigovje ino Dakovje v' obilno
redovito sosedno Panonio večkrat kroz zameržjeno Dunaje
semprék prišli, ino Panoncom njihov pripravek sporopli, ter
njim konje ino ludi v' svoje pustne kraje odegnali. Toti ploni
so v' naših krajih dosta kvara naredli. Ali še vse hušje je pri-
šlo potem. Za ene léta (169) se je šestnajst vekstih nem-
ških rodov ²⁾ v' velki Germanii vkupnaredlo: Markomani,
Kvadi, Svevi, Longobardi, Alemani, Vandali,
Hermunduri. Toti so se na enkrat zdignoli, ino so nad
Rimlane šli. Markomani ino Kvadi iz zdajne Ceske ino Mo-
ravske so dvakrat skoz Panonio noter do Vogleje (Akvileje)
grozovitno razbijali, vkončali, ino prez smilenja zaklali vse,
kajkoli se njim je htelo proti postaviti. Toti srašni razbojniki
so Marka Aurela v' Rimi tak v' strah postavili, da je vse
šace, vso zlato ino srebro iz svojih cesarskih hiž, ter kaj je
cesarica dragega ino lepega imela, dal predati, da bi imel za

¹⁾ T. j. sarmacko-getoska hiža, stan. Četovje ino Dakovje so ljudstve
iz trakoske korenike, glej slowansk. starožita. str. 379.

²⁾ Z' njimi tudi Slovincov, kajti Slovinci je od negda taki bedak, da
drugih proso brani, svojo pa vrablam pasti pejsati.

čim na boj se pripraviti¹⁾). Da so pa rimske vojske zdaj vekšital v' jutresnih krajih bile na potalaženje ino premaganje Partov, Armenov, Babiloncov, Medov; tak je cesar k' svoji vojski vzal sušne, razbojnike, ino vse, kaj je le orožje nesti moglo, ino se je z' totoj vojskoj sam podal na boj. Gdekoli je Nemece najšel, je nje spoklal, pa da je ne sam povsod mogel biti, je pet lét z' njimi delo imel, prejd kak so se krez Dunajo nazaj dali zavernoti. Kak so pa prék Dunaje bili, je on se za njimi v' njihovo dekele podal. Tam so pa ga v' pustni kraj zapelali, gde je ne vode najti bilo. Marko Aurelova vojska od vročine ino žeje obnemagati začne; zdaj Nemci z' veliko motjo planejo nad nje, ino Rimlani že vidijo, da so premagani; ali na enkrat se nebo zamegli, ino vlije se deža dol nad Rimlane, po Nemcih pa strela za streloj vdira z' oblakov dol, tak da njih mnogo mertvih ostane. Rimlani hitijo vodo v' svoje kape loviti, ino se napijejo, ino oživijo, Nemci so pa celo premagani (174). Na to so Nemci obljubli, na dve mili od Dunaje odstopiti, ino vse vlovljene ludi, pročvzete konje ino goveda nazaj dati. Vlovljenih ludi so pa Kvadovje 15,000, Markomani 50,000, drugi više 100,000 bili odegnali²⁾). Marko Aurel je zdaj mislil rimsko oblast še na on kraj Dunaje do Tater (Karpatov) razprestreti, je pa v' Beči zbolel ino vmerl (180).

Njegov sin Komodus si je od Kvadov, kerl so zupet boj začeli, mir za drage peneze kupil, ino njim tak pokazal, kak bi večkrat od Rimlanov znali peneze dobiti. Toti bodikaj cesar je, namesto da bi bil Panonie ino Noriko od vse poropečih, vse vkončajotih Nemcov oslobodil, se rajši doma vsem nesramnostim prékdal, ino je veliko ludi po nedužno dal vmeriti. On je bil velki zapravlavec ino očitni nesramnik. Za tega volo je pa tudi v' Rimi ino per rimski vojski grozna zmotnja nastala. Njegova spanjačica Marcia ga je ravno od preganjanja Kristjanov nazajderkala, je pa ravno ona potli Rimlane nasuntala; da so ga vmerili.

Zdaj so se skoro vse rimskie vojske cesarovi pokornosti odpovedale, ino vsaka je svojega vajvoda za cesara ozvala, pa ga tudi, gda se njoj je zdelo, ob življenje djala. K' temu so se tudi Panonci ino Noričani pustli zapelati. Strašno velke davke ino dace, neznano veliko davanja ludi k' vojski, nesmilna derešia od deželskih oblastnikov, vse to je per ljudstvi ino vojski veliko nezadovolnost napravilo. Panonska, zdaj med vsemi rimskimi vojskami najmenitneša, svojega višišega Sept. Severa za cesara ozove, ino on je cesar (193). Severus je (211) v' Britanii vmerl. Za njim so za endrugim bili sami ničvrédni cesarje, so pa tudi za endrugim spomorjeni, doklam je Aleksander (222) za cesara postavljen. Toti je,

¹⁾ Wien und seine Landesfürsten (1834) I, 18, 19. i. dr.

²⁾ Sch n. Gesch. Ungarns, I, 7.

da so Kvadovje ino Alemani pále za endrugim po Panonii, ino tak tudi po naši Stajerski grozno razbijali, sam prišel na Ptuj; ino je tu malik Serapis častito podobo postavil¹⁾), od nemških Markomanov ino Svevov, od kerih je Panonia ino Iliria nesmilne vdarce ino rane dobila, si je pa mir za drage peneze kupil. Za tega voló so panonske vojske, od svojega višišega Mák simi na zapelane, totega drugač dobrega ino Kristjanom prijaznega cesara (229) vmorile, ino svojega Maksimida za cesara ozvale. Toti kmetički sin iz Trakie je ravno bil močen vojšak, ino je Nemce z Panonie vun, ter daleč noter v njihove kraje splodil; da je pa drugač bil kerizelni nesmilnik, ino da so vse dežele bile z davkami, datami ino zevsem nezvano obtežene, se je vse proti njemu spuntalo, ino so ga za tri léta ravno panonske vojske per Vogletji vbile. Toti cesar si je Sirmium ali Srem za svoj sedež ino poglavitno mesto bil izvolil.

Kak je z rimskimi cesari dozdej šlo, tak še zdaj nadale. Dva nova cesara sta od vojšakov vmorjena, Gordiana je Filip z poti spravil, da je on se mogel na cesarski sedež spraviti. Proti Filipi so se pále panonske vojske zdignole. Filip pošle Deciusa v Panonio, da bi mir naredil, Panonci ga pa za cesara ozovejo, on ali gre nad Filipa, ga premaga ino vmori, ino tak Decius, rojen Panonec²⁾, postane rimski cesar. Za njegove dni pertisnejo Gotovje (Gotini) prék dolnje Dupaje v Dakio, ter gorsem kre Save; Decius gre nad nje, je pa tak nesrečen, da zgubi svojo vojsko ino življenje (249), ino Gotovje vkončajo Panonio od enega kraja do drugega. Galus, ker je za Deciam cesar, Gote kumaj z' velikim plačilom vtažaji. Tudi toti cesar je od panonskega višišega Emilianiana vmorjen, on pa od noričanskega deželškega oblastnika Valeriana. Toti Valerian (253) postane rimski cesar. On je v' boji z' Gotmi od Perziancov premagan ino vlovlen. Za njim je njegov sin Galienus rimski cesar. Toti je bil dobrega jezika ino lepih beséd, jaki vertnar ino sokat ali kuhar, cesar pa nitaki. Kader je markomanskega krala Atala prelepa čí Pipa njemi na oči prišla, se je tak v' njo zalubil, da je njenem očeti za njo dal tal Panonie, tam, kak je Beč ino Kornunt. Za totega cesara so se vsi vojšečki vajvodje ino deželški oblastniki proti Himlanom spuntali, tudi nas panonski Ingenuus se je njihovi pokornosti odpovedal. Skoro vsaka voj-

1) V. Winkelmann's chronologische Gesch. des Herzogthum Steiermark (1820), str. 6.

2) In Panonie ino velike stare Ilirie ino Ilirskega roda so bili rimski cesari: Maksimian, Debius, Klaudius II., Kvintilio, Aurelián, Probus, Karus, Numerian, Karinus (njegovi sinovi), Dioklecian, Maksimian, Konstancius Klorus, Galerius, Maksencius, Maksimin Daka, Licinius, Konstantin Vel., Konstantin II., Konstans, Konstancius, Vetran, Julian, Jovian, Valentimian, Valens, Graecian, Valentinian II., Julius Nepos, Memian (Romul. Augustul.), glej Danico Ilirsko.

ska posebe je svojega cesara imela, ino je takša bojovanje med njimi, takša strasna zmotnja v' znotrinah rimskih dežel nastala, od zvunskih razbojnih ludstvih pa takšno poropanje, klanje ino ykončanje krez Panonio ino Noriko, tak ali tudi krez našo štajersko zemlo prišlo, kakšno še ne je bilo. Galienus je zadnič per Milani vmorjen, ino Klaudius je za njim cesar (268).

Toti Klaudius, rojen Ilir, je rimskemu cesarstvu zupet bel moč ino vstebrenje spravil. On je Alemane ino Gote premagal, ino tak rimske dežele od totih nemških strašnih razbijavcov oslobodil, je pa v' pomori v' Sremi (Sirmisči) vmerl, za naslednika odločec Aureliana, od priprostega sremskega pokolenja (270). Aurelian, pále ali rojen Ilir, ino panonski višiš, je tedaj od panonske vojske za cesara ozvan. Toti cesar je našim deželam ino rimskemu cesarstvu bil to, kaj je zemli toplo, sunce po merzlih viherih. V' takši neznani zmotnji, v' takši grozovitni razbojnosti, v' taksem kervavem razmescarenji, kak so rimske dežele, ino posebno v' naših krajih zdaj bile, je vse gorečo želelo cesara; ker bi, red napravil, ino toti mož je bil Aurelian. On je nemške Alemane, Markomane ino Vandale celo obladal, je proč vzete ino že odpadjene dežele rimskemu cesarstvu nazaj spravil, ino je Panonii ino Noriki, tak ali tudi naši štajerski zemli dal oživeči mir. Ali tudi toti vsega poštuvanja vrėden cesar je na spuntanje svojega pisaca vmorjen (275), ino Tacitus je za njim mali čas cesar, tedaj pa pride Probus na cesarski sedež. Probus, pále rojen Ilir ali Panonec iz Srema, je bil tak dober ino močen vojšak, kak dober ino jaki deželski poglavar. On je Galio od Nemcov oslobodil, Sarmate iz Ilirie pregnal, ino Gote k' miri primoral. Kader je tak rimskim deželam bil vredenje dal ino povsod mir napravil, je svojim vojšakom drugo delo dal. On je dal sedemdeset novih měst zezidati ali postaviti, ter v' Mezii ino Panonii gorice zasadi. Ali ravno, kader je (281) pri svojem Sremi od svojih vojšakov dal celi breg z' tersjom obsaditi, ino je tota gorice med Sremce bil razdal, ter k' vsušenji sremskih mužav velki jarek ali kanal zapovedal skopati, so se vojšaki bili dela navolili ino so totega lubega cesara vmorili (282). To nje je ravno hitro bilo zgrivalo, ali kaj so storili, je djano bilo, ino tak svojega starega Karusa za cesara postavijo. Toti je pa naskorem vmerl, ino Dioklecian za njim cesar postane (284). Dioklecian, v' Dokleji ali Diokleji v' Dalmatinskoj od priprostih starsih rojen, je ravno tudi bil močen vojšak ino dobro zvučen vajvoda. On je zavolo tega, da so nemške ino druge zvunske ludstva še sploh v' rimske dežele silile, ino je indod okoli cesarstva nemir se pokazal, Maksimianana za ravncesara ino pripomočnika si vzel. Totemi z' neke sremške vesi rojenemi ravncesari je dežele na večeršni kraj prék dal, on sam je pa v' protijutresnih ostal. Dioklecian je tedaj iz Antiohie, Maksimian pa iz Trieri rimsko cesarstvo branil. Pále onedva sta si vsakši svojega podcesara vzela, Dioklecian

Valeria, Maksimian Konstancia. V' Panonii iso naših štajerskih krajih je bil Galerius, 'z Dakie celo priprostega roda ino divjega odredjenja, konjski pastir; od vucenosti nič znajoč, ino zato sovražnik vseh vucenih znanjih, posebno pa, od svoje matere tak navučen, grozoviten sovražnik Kristijanov. Ta dva cesara tak, kak njujniva podcesara, so vsi svoje dežele z' datami tak obložili, ino za vojsko telko ludi terjali, da so dežele že ne več enega, ne drugega zmagale. Toto grozno stiskanje; ino druge nezgovorne grozovitnosti, zosebno proti Kristjanom, so naredile, da je Maksimian iz svojih italjskih krajov kamaj vujšel k' Diokleciani, totega pa je naš Galerius persilil, da je svojo cesarsko krono deldjal, ino v' dalmatinskem mesti Salona na svoje stareše léta sam za se živel.

Zdaj je bilo šest cesarov na enkrat. Toti so pa med sobom se razvergli. V' naših krajih je Galerius cesar ostal, ino si je dva nepridna oficira, Maksimina ino Severa za podcesara vzel, postaveč Maksimina krez jutrešne, Severa krez italjske dežele. V' Galii, Britanii ino Hispanii je pa Konstancius bil. Da je pa toti vmerl, so rimske vojske (306) njegovega sina Konstantina, iz zdajne serbske Nise rojenega, za cesara ozvale. Tega je naš Galerius ne dal valati, ali da je naskorem v' groznem betegi vmerl, ino so tudi drugi bili proč spravleni, je Konstantin sam rimski cesar ostal.

Za Konstantina, ker je med rimskimi cesari prvi kersansko vero golvzel, ter njo krez pagansko malikovanje podignel, je po vsem rimskem cesarstvu, tak tudi po naši štajerski zemli, vse drugo spodeho dobilo. Konstantin je dosti bojev imel, prejd kak je mogel sam krez vse rimsko cesarstvo se postaviti. Med drugimi boji je bil tudi toti: Sarmati, t. j. sarmatski Jacigi, ki so iz Azie duže dale v' Evropo se razprestirali, ino Slovence v' njihovi starodavni deželi si podvergli, ter sebe za gospode (Sarmatae liberi, Sarmatae domini), Slovence pa za njihove sluge (Sarmatae servi) ozvali, so Konstantina prosili, da bi njim njihove sovražnike, Gote preobladati pomagal. Konstantin to stori, ino Sarmati z' njegovo pomočjo Gote premagajo. Da so pa sarmatski slugi, t. j. Slovenci svojim gospodem t. j. Jacigom na totem boju mečno pomagali ino že prejd oborožjeni bili, so se potli na svoje gospode postavili ino nje pregnati hteli. Z' ednoj besedo, Slovenci so z' totimi svojimi gospodi ne zadevolni bili; ino njih je 300,000 od tam odislo. Cesar Konstantin njim je dopustil, v' rimske dežele priti zred ženami ino otrokmi. Kori so za vojsake bili, so k' vojski dani, drugi pa so se podati k' slovenskim ravenrednikom v' zdajni Koroški, Krajnski, dolnji Štajerski ino Horvatski, tudi v' Macedonio. —

1) Stolberg „Gesch. d. Relig. J. Chr.“ X, 86. — Švear v' „Ogledali Iliriuma“ II., 64, toto mesto v' Dalmacio postavi.

Po dokončenih vseh bojih je Konstantin rimsko cesarstvo na štiri velike države, Prefecture imenuvane, razdelil. Nasi kraji so k' italski državi spadli. — Konstantin je cesarski sedež, ker je dozdaj v' Sremi, ter v' Antiohii bil, v' Bizancu (Carigrad) prestavil, ino ga po sebi Konstantinopol imenoval. On je tudi, da je v' svojih velikih ino mnogih bojih veliko od vojske, veliko ljudstva zgubil, v' gorjuje Panonio, tak ali tudi v' našo Štajersko divje, razbojne nemške Vandale gorvzel¹⁾. Toti so pa tak, kak Kvadovje ino Sarmatje, ter Gotovje, tudi zdaj ne samo za naše kraje, temuč celem rimskem cesarstvu nevarni bili, Vandali odznotra, drugi odzvana. Doklam je Konstantin živel, je nje se sploh nazaj držal; kak je pa on (337) vmerl, ino se je rimsko cesarstvo med njegove tri sine razdelilo, so našo štajersko zemlo strašne nadloge za endrugim vudirale. Konstantinov sin Konstans je dobil Afriko, ter Italio ino Ilirio. K' Ilirii je zdaj tudi naša štajerska zemla spadala, ino Konstans je ali bil krez njo poglavar. — Da je Magnencius, frankoski Nadgeneral, ker je htel cesar biti, našega Konstansa (350) vmoril, je Konstansov brat Konstancius se z' totim puntarom mogel bojuvati za dežele svojega vmorjenega brata. Magnencius z' svojoj vojskoj pride pred Voglejo (Akvilejo), ino per Siseki Konstanciovo vojsko skoro vso z' kamenjom spokonča. Potem pride zevsoj vojskoj krez ptujsko pole v' Panonio, vzeme Sisek, vkonča kre Save vse, ino se oberne nad Srem. Tam je pa pregnan. Na to gre nad Osek (Esek) per Dravi. Tá tudi cesar Konstancius z' svojoj vojskoj pride, ino se primeta. Konstancius Magnencia ravno promaga, pa zgubi 30,000 vojšakov. Na drugo leto je Magnencius zupet premagan, ino na to vmori svojo mater ino sebe. Tudi z' Vetraniom, ker je od ilirske vojske bil za cesara ozvan, je bil kervavi boj, on je pa zadnič primoran bil, cesarstvu se odpovedati. Tak je ali Konstancius sam cesar ostal, kajti Konstantinov tretji sin Konstantin je že prej na boji mertev ostal. Konstancius si svojega vnuka Gala za ravencesara vzeme v' jutresnih deželah, ga pa na drugo leto na Ptuji v' železo djanega v' Istrijo odpelati, ino tam vmoriti dá. Namesto totoga si drugega vnuka Juliana za ravencesara postavi vu večersnih deželah. Toto Julian, zavolo preobladanja Nemčov vojskam lubeni, zavolo svoje perludnosti ino pravičnosti od vseh podložnikov štiman, je za cesara ozvan. On ali z' vojskoj skoz Recio ino Noriko pride v' Panonio, ino v' Srem. Tečas pa cesar Konstancius vmerje, ino Julian je, za rimskega cesara spoznan (361), ino ali krez našo štajersko zemlo poglavar. Julian je v' totem časi se Kersanstvi odpovedal, ino zato Kristijane preganjal,

¹⁾ Po totih se Madjari ino neki drugi ondešne zdajne Slovence zdaj za Vandale zovejo. — Poglej tudi „Muhar v' Steierm. Zeitschrift“ (1830), X, 68.

je pa naskorem v' boji z' Förtianci življenje zgubil (363). Za njim je Jovian osem mesecev bil cesar, toda pa je vmerl. Zdaj na njegova dva brata pride red, eden je Valentinian, drugi Valens. Valentinian jutrošne, Valens pa večeršne dežele prékprime. Obadva sta bila rojena Panonca. Valentinian, ali zdaj naše štajerske zemle poglavar, na hitrem pride v' naše kraje, kajti je nad Korošce ino Krajnce, ali Gorutane, ter v' Italio mogel hitriti na brambo proti Alemanom, kí so v' Galjo ino Recio silili, od druge strani pa proti Kvadom ino Sarmatom, kí so v' Panonio vdrali. Njegov marš je šel kre Drave ino Save.

Za njegovega cesarstva je Ekvicius višiš, Marcellin pa deželski oblastnik v' Ilirii ino Panonii bil, tak ali tudi v' naši štajerski zemli. Obá sta tote dežele nesmilno obdatila ino stiskavala. Zavitemi ino zvejanemi Marcellini je cesar Valentinian naročil, kre Dunaje tudi na ón kraj branice postaviti, Kvadi so pa tega ne pustili. Marcellin tedaj njihovega kralja Gabina na prijatelno večerjo povabi, Gabin pride, pa na kaj? Marcellin ga po večerji dá vmoriti. Kvadovje z' tam grozno svadjeni pervihrijo zred drugimi rodmi, zosebno z' Sarmatmi v' jezni praski semprék krez Dunajo, vkončajo po deželi vse, okernijo al' pa spomorijo vse ludi, kaj njih v' roke dobijo, ino kaj njih prékostane, tote ženejo z' sobom. Še Konstanciova čer Kreuzo, Gracianova nevesto, bi bili odegнали, ako nebi bil panónski Rektor Mesala z' njoj vujšel ¹⁾). Totih Kvadov grozovitna praska je bila, tak strašna, da se je reklo, sodni den je to (374). Kak je cesar Valentinian v' Tridenti, od tega glas dobil, je v' Kornunt hitril, ino je tota velko mesto najšel zapušeno ino razderto, ravno tak v' drugih krajih vse tak vkončano, da je, potem kak je razbojnim Kvadom njihove grozovito djanje z' vihrečim žganjem ino klanjem bil povernil, ne za zimo nigdi prebivališa najšel, kak v' Sabarii, t. j. v' Kamenci (Somboteli). Kaj je nesmilnih Kvadov razbojnost še v' Panonii živega pustila, to je (376) vzel pomor ino kuga. — Cesar Valentinian je ob totem časi od božjega žlaka vdarjen vmerl, ino njegova dva sina Gracian ino Valentinian II. postaneta rimska cesara.

Gracian Valentiniani Afriko, Italio ino Ilirio, v' totoj našo štajersko prékpusti. Valentinian je ali zdaj naš štajerski poglavar. Za totega detinskega cesara pridejo tisti strahoviti časi, od kerih se je velelo: „Ze dvajsti lét sem v' panonskih deželah vse žumri od Gotov, Sarmatov, Kvadov, Alanov, Hunov, Vandalov ino Markomanov, kerí tote dežele oplenijo, vkončajo, ino vse z' sobom vlečejo. V' dolnjih krajih noter

¹⁾ Aq. Julius Cesar Staat- und Kirchengesch. des Herzogthums Steiermark, I, 165.

do Gertke je ravno takšo, pri Reini, v Belgii, v Galii ino Hispanii se hujše. Zagladjene matere se se hranile z' mesom svojih otrok, divje stvari, na pojedanje mrtvih trupel navajene, so nebojete prišle v prezobrambne mesta¹⁾.

Začetek ino zrok so najbolj bili grozni Hunovje. Toti so, zapustivši svoje uralsko domovino, en čas se sem no tá gonili med Volgoj, Donom ino Kavkazom, potem so (374) Volge zapustili, si najprej Akacire podvergti, tedaj nad denske Avare vdarili ino njih veliko med se gorvneli, ino tak Gote premagali. Po premaganji Gotov so se kak povoden valali krez doljno Rusko, Polsko ino Vogersko²⁾. Goti, od Hunov odrinjeni, so zdaj po sili v rimske dežele vderli, ino krez Dunaje ino Drave semgor vihreli po Panonii, tak ali tudi po naši štajerski zemli, ino so vse vkončali. Oni so (377) do Ptujja prirazbijajoči, toto mesto zajeli, ptujskega Škofa Marka pregnali, ino ptujskega zleženika, arianskega duhovnika z' imenom Julius Valens za Škofa postavili. Da se pa Ptujčani totega pregnali, ino Marka nazaj pozvali, je Julius Valens, na to serdit, najslabišo stran mesta Gotom ovadil. Ino tak se Goti vsiplejo noter, sporopajo vse, potem pa razderejo ino vkončajo mesto. Tak napravijo tudi z' drugimi panonskimi mestami. — Drugi Gotovje grejo nad Adrianopol ino Carigrad. Cesar Gracian zato (378) Teodozija v Srem postavi za ravencesara krez vse rimske jutresne dežele, on ino Valentinian pa ostaneta v' večersnih. Krez našo štajersko se je sploh Valentinian poglavar. Da je pa cesar Gracian (383) vmorjen, ino spuntni nesmilnik Maksimus njegove zred Valentinianovimi deželami hoče imeti, ino mu Vogleja odpre celo Italio, tak Valentinian odide v' Carigrad k' Teodoziju. Toti se odpravi na boj proti Maksimus p'untari, z' kroj vojskoj, z' Rimlani, z' Gotmi, z' Hunmi ino Alanmi nad njega idoč. Maksimus pridé na Ptuj, odtod gré nad Sisek, ino vzeme tote mesta. Pri Siseki se Teodozios ino Maksimus primeta, Teodoz Maksima oblada, ino njegovih zbežečih vojsakov veliko v' Savo ino v' mestne grabe splodi. Pri Ptujju se drugoč primeta. Tu Maksimus od svojega brata Marcelina dobi nove vojsake na pomoč. Obej vojski se celo blizu proti endrugo postavita na tem mesti, kak zdaj sv. Roka cirkev stoji³⁾, ino nastane tak vroča bitva, da so vojske ena drugoj malo ne v' lasih. Maksimus je tudi tu premagan, ino tal njegove vojske stopi k' Teodoziju, on pa pobegne proti Vogleji, Teodoz dirja za njim, ino že po poti Maksima vojsaki zagerijo, prej kak je pred cesara perpelah. Zdaj Teodoz Valentiniani vse njegove

¹⁾ Wien und seine Landesfürsten I, 21.

²⁾ Slowanske ztarožitnosti, str. 267.

³⁾ Sim. Povoden v' dogodivskem popisani Ptujja (rokopis).

dežele dá nazaj, Valentiniana pa njegov frankoski nadvišiš Arbogast (392) dá vmoriti, ino postavi grozovitnega Eugenia za cesara, Teodoz pa tudi totoga pri Vogleji premaga, ino ga dá vmoriti, Arbogast si sam življenje vzeme. Zdaj je še enkrat Teodoz (rojen Spanjolec) sam cesar krez izhodne ino zahodne rimske dežele, ino tak ali tudi naš poglavar. Ali to je ne dugo terpeló, Teodoz je naskorem vmerl (396).

2. Telo, živež, oblec, jezik, šege.

Doklam so naši Panonci ino Noričani, ino z' njimi naši Štajerci še po svoji stari navadi živeli, so še sploh močnega ino jedernega t'ela bili, ter lepe ino velke zrasti, tak da so Rimlani na ilirske ino panonske ludi največ deržali. Tudi njihove ženske so se zvuškim poropnikom tak dopale, da so njih večkrat na množine z' sobom odegali. Tak so ali od negda rodovite Slovenkinje, ter Celtinje veliko drugim rodom lepe ludi mogle dati. — Kader so pa toti prejd prosto živeči ludje pod rimsko oblastjo rimskim neporednostim se bili privadili, kak so pri Rimlanih vidli grozovitnost ino nesmilno z' človekom djanje, kak so pri njih vidli opijanenje ino telovnih poželenj nesramne déla, so se tudi oni nasladnostim, pijanosti ino nesramni lubesni vñemar prékdali, ino tak ali per telovni moči doljemati začeli. Njihovo telo je pa tudi to slabilo, da so pod rimsko oblastjo v' sužanstvo djani, v' kerem so težko delati mogli, pa slabo jesti meli.

Živež je ali drugačič bil spervega, drugačič potli. Spervega, doklam so Noričani ino Panonci po svoji navadi živeli, je vsem dobro bilo, kak so navčeni bili; oni so si vedli vsega pripraviti ino spraviti, posebno v' mirnih časih. Ali kader so rimski orli na nje bili sedli, se je vse ponáčilo. Rimlani so bili izbrano dobremi življenji navajeni, zosebno v' zadnjih ino tistih časih, kader je telko svéta pod nje bilo. V' prejd-njih časih je tudi njih življenje prostešo bilo. V' tistih časih so si z' kerega koli zernja kašo delali, ino tuto tak štimali, da so od drugih za kašnjake imenuvani bili. Tudi na slanino (špeh) so dosti deržali, Panonci so njim za tega volo telko podžirjenih svin v' Italio spravljali. Stari Rimlani so samo enkrat na den jeli ob njihovi deveti vuri, t. j. ob naši tretji vuri po poldne. V' potlanjih časih so že, kak je den bil, zajterk (zajutrek) k' sebi vzeli, zveksinom en vlomek kruha; ob sest vuri, to je pri nas ob poldne so obéduvali; delavni ludje so odvečara tudi južino imeli; najvekse njihové jestvine so bile večer. V' prejd-njih časih so per mizi sedéci, potlam pa na posteljah okoli mize nastavljenih ležéci jeli. Vsaksi je pred jedjo se mogel vmiti ino obutel vkraj djati, na glavo pa je dišeči venec dobil. Hrane so se trikrat gorpernesle: pervokrat jajca (belice) ino take hrane, kere so bol želo k' jedi delale; k' totim hranam so méd pili — drugokrat so bile bol

sitostne, ter pečenke ino druge žirovne hrane gorpernešene, pa vseli nekaj rib zmés. kajti ribe so Rimlani posebno štimali — tretjokrat ino k'zadnjemi je bil sad gorpernešen ino tudi kake slačice. Pili so dobro staro vino, edni so si merzle ali tople vode prilévali. Ob totih časih, kader so naše dežele pod rimsko oblast prišle, so preštimateši ino bogateši Rimlani več zajeli ino zapili, kak zdaj krali na to treba. Same drage, iz dalnih krajov spravlene reči so si dali tak izbrano napravlati za jesti ino piti, kak se namer misliti nemore: ena sama takšna posebna riba je draže prišla, kak ena tusta krava¹⁾. Takšni preštimateši ino bogati Rimlani so vse iz sreberne posodbe ali skléd jeli, tudi kuhnjiska posodba je iz srebra bila, néki so celo scavnjake (ponočne kahle) zlate meli. Je pa ne čuda, kaj so toti bogatuši tak prevzetivali, kajti so néki več zmogli, kak zdaj néki krali zmorejo. — Tak so tedaj Rimlani tudi v naših krajih delali, ino Panonci ino Noričani, ker so preštimateši ino bogateši bili, so za njimi storili — z' tem huje pa je bilo za našo prosto ludstvo, kero je z' tem več stradati moglo, ako ravno si je zdaj moglo dosta več zernja pripravlati, kak prejd.

Kak živež, tak je tudi obléc pri Rimlanih drugačjš bil v' prejdnjih, drugačjš v' zdajnih časih. V' prejdnjih časih so ne drugega obléca imeli, kak vunatni suknjič, ker je od vrata do kolen segnil, ter mentén ali plajš okol djan, kader so kam šli. Toti plajš je bil suknjena ruha na štiri vogle, ino se je toga zval. Na boji so namesto toge imeli kratko suknjo prez rokavov, prédi ino zadi vkupzešito, sagum zvano. Drugač so pa bili gologlavi, ne podbriti, roke ino noge so bile neoblečene. V' potlanjih časih so začeli več oblačil nositi. Imeli so na boj že železno kapo na glavi, za obutel opanjke ali podplate na stopale pervezane, ali tudi niske škornje (črevle). Ob totih časih, kak so naše dežele pod njihovo oblast prišle, so pa že mnoge, drage, gizdave oblačila. Za možke je bila srajca (robača), spervega z vune, zadnič z platna, pa prez rokavov, krez srajco tunika, t. j. suknjič z béle vune, prez rokavov, ino samo do pol beder, z' pasom (cingulum) perpasan, krez toti suknjič plajš ali toga. Toga je per vekši gospodi imela škarlatni podmet, per nadvojsakih z' škarlatom ino zlatom našita, per drugih prédnikih tudi škarlatna. Toga je Rimlanom bilo najpreštimatešno oblécato. Od klobukov so stari Rimlani nič ne vedli, tote so še le potli, pa samo slobodnjaki nosili. Hlač ali breguš so Rimlani razvun vojsakov ne nosili. — Ženske so se pri Rimlanih spervega ne nači nosile kak možki, še le v' potlanjih časih se je njihov obléc od možkega v' tem razločaval, kaj je dugši bil. Tak je njihova srajca

¹⁾ J. Annegarn Weltgesch. f. d. kathol. Jugend (1832) III. — Auszug v. d. Sitten u. Gebräuchen d. alt. Römer (1782).

blizu do pět dol segnola; tudi njihove suknje ali tunike so bile duge ino so imele široke rokave; njihov plajš ali toga je bila duga dol do pět suknja z'širokimi rokavi ino z'zlato-škarlatno našitim podmetom. Krez toto suknjo so vzele plajš, kakega so možki ne smeli nositi. Na glavi so Rimlanjke imele kapo, mitra imenuvano, ino lase pod njoj z'posebnimi veženikmi vkupzvezane. Žene so krez čelo posebne veženike nosile, mlade neomožene dekliči so pa svoje lase imele nazaj v' kupno zvezane, zaročnice ali neveste pa glave z' žutoj tenčicoj (žlarom) zagernjene. Otroci ino mladost se je, kak je enega ali drugega spola bila, po možko ali po žensko nosila, samo da je ne, kak verstni, rok iz plajša ali toge smela vunstegniti, ino je na vrati zlato serčece na škarlatnem vožinci nosila. Ob svojem časi so otroci svoje oblačila proč djali, ino obleč verstnih dobili. — Tak je pri Rimlanih bilo z'oblačitami, ino kak so preštimani ino bogati Rimlani na eno samo pojednico, na eno samo večerjo telko dali, kak se pri nas že lepo premoženje imenuje, tak so takšni tudi na oblačila telko dali, da je ne izreči. Katulus je sam ne znal, kelko sto škarlatnih oblačil je imel; ene gospé so dragih kamnov ino grolic na vrati, vuhah ino rokah vse puno imele, kak gizdave ino drage so še le njihove oblačila mogle biti! Za njimi so tedaj zdaj tudi naši Panonci ino Noričani storili, zosebno slobodnjaki ino žlahtniki, zakaj toti so bili tak kak rojeni Rimlani. Prosto ludstvo je zveksinom ostalo per svojem dozdašnjem narodnem obleči. Da je Slovenec na svoj narodni obleč vse deržal, se pokáže še dugo potli, zosebno za Samo krala; ter da je Rimlan noričanskega Toriščana per svojem imeni, tak ali tudi per svojih narodnih navadah pustil, svedočijo dogodivšin spisateli¹⁾. — Kaj se zvnških v' totih časih v' naše kraje prirabijajočih narodov od tote strani dotiče, tak so nemške ludstva spervega še se v' živinske kože oblačle, doklam so še se ne z' Rimlani spoznale²⁾. Tak tudi Sarmatovje ino drugi Gotovje so pa imeli to posebno, da so si svoje lase ferkočili.

Jezik so naši Panonci ino Noričani svoj narodni govorili, Ilirci svojega slovenskega, Celtovje svojega panonsko-celtoskega³⁾. Tudi latinski jezik je zdaj začel občinski biti, posebno v' Panonii, Slovenci so tudi dosti latinskih besed med svoje gorvzeli, je pa tudi v' latinskem jeziki ne malo

¹⁾ Dr. Meynert *Gesch. Oesterreich's I*, 66 (1843).

²⁾ Annegarn v' prejdi rečeni knigi.

³⁾ Da so Panonci slovenski govorili, najdes v' Šveara *Ogledali Iliruma II*, 125.

beséd, kerih korenika je slovenska¹⁾). Panonski ino noričanski Slovenci so svoj narodni jezik po latinskem bol vgladili ino vrodili. Od nemških jezikov bo se v sledečem pretéki govorilo.

Sege so Rimlani druge imeli per ženitvah, druge per vslobodnjačenji, druge per pokopih, druge v svojih osobnih lastnostih. Per ženitvah je bila šega, da je nijeden Rimlan ali Rimlanjka si ne smela persone od drugega naroda vzeti; žlahtni so ne smeli z' pušenjakmi se oženiti, z' slugmi pa že celo ne. Tudi v' rodi je ženitva ne dopušena bila. Vender je pa v' zadnjih časih se na to ne veliko gledalo. Možki, ker se je htel oženiti, je za svojo nevesto (sneho) mogel per tistem prositi, ker je krez njo oblast imel, tedaj se je pogodba (juterna) naredila, potem je nevesti železni ali zlati perstan dani, ino den ženitve zrečen. Na den ženitvanja se je najprej gledalo, kak so ptice letele²⁾, vzeti so bili svedoki ali starasini, ofrana ino zaklana je kaka živad. Toti živadi je žuč vzet ino proč veržen, na znamenje, da se zaročena imata bridkosti, sváje ino nesložnosti zderžati. Potem je nevesti (snehi) venec ino ognjena tenčina na glavo djana. Tak gornapravljena je svoji materi ali najbližnji rodbenci iz krila po sili vzeta, ino v' družtvi svoje rodbine, sosedov ino tovarsic od dveh družbih v' hižo ženih pelana. Za njoj so dekle neste predivo, preselco, vreteno ino vunó, na znamenje, kaj bo odzdaj njeno delo. Kak je per hiži ženih pred vrata prišla, je struge (stružajnike) z' vučjo ali svinsko mastjo pomazala. Kak je v' hižo ali v' hram prišla, so se njoj klučí od hrama ino od vsega zaklepa dali na znamenje njenega gospodinstva, potem njoj je bil ogenj ino voda naprej dana, ino tak se je gostovanje začelo. Ako je ker Rimlan ženo potli zavolo velikih zrokov htel proč djati, tak so rodbina bili vkup-pozvani, ino če so njegove zroke poterdili, juterna bila dolpoterta, ženi vse nazaj dano, kaj je tá spravila, klučí so njoj bili proč vzeti, ino njoj je rečeno: Res tuas tibi habeto, to imaš to tvoje, pa hodi. — Pri vslobodnjačenji ali v' slobošćino pušanji je gospod svojega sluga ali sužna k' méstni gospodski pelal, ino je rekel, da totega človeka hoče v' slobošćino pustiti; na to je Pretor slugi šibo krez glavo deržet ga za slobodnjaka ozval, potem ga je gospod okoli vertil; tedaj pa 'mu je klobuk bil na glavo postavljen k' znamenji zadoblene slobošćine. — Pri pokopih so Rimlani imeli

¹⁾ Pleva (palea), sláma (culmus, Halm), kratek (curtis, kurz), brada (barba, Bart), blum (culmen), brat (frater, Bruder), pasti (passere), méšati (miscere, mischen), ogenj (ignis, indosko aghni), len (linum, Lein), dom (domus) i. v. dr., kak najdeš v' „Dobrowsky Etymolog.“ ino „Dobrowsky Slovanka I.“ ter v' „slow. starožita.“

²⁾ Per naših Slovincih se zdaj letenje ptic na zimsko Vincencovo na pridoco oženje ali ne oženje hoče pokazati.

navado, da so vmirajočemi oči zatisnoli, ter njemi na vusta si legli, da bi njegove duško gorprijeli; potem so ga pa po tri, po štirikrat po imeni zvali, zadnič pa so rekli: *Conclamatum est*, sklenjeno je. Tedaj so mertvega na zemlo djali, ga z' toploj vodoj vmili, ga pomazali, ino ga v' njegovo najbolšo oblačilo oblekli, pa njemi en dnar vu vusta djali, da bi pekenskemi brcdnari Karoni brodovino plačal; tedaj pa so mu venec z' rožik na glavo djali, ino tak ga v' priklet položili, doklam so ga ne pokopali ali zežgali. Na osmi den je ljudstvo od posebnih pozavačov bilo vkuppoklicano, ino tak so tedaj merliča na nosilah ali tudi na lepi posteli nesli v' sprevedi naprej ino odzaja idočih v' žalostne oblačila oblečenih ino žalostne pesme popevajočih mnogih ludi. Na svojo mesto pernešen je bil pokopan ali zežgan. Zežganje je v' potlanjih časih bol navadno bilo. Potem kak je mertvo truplo zežgano bilo, so pepel z' vinom ali z' vodoj pogasnili, kosti ino pepel v' en verč, ker se je urna zval, spravili, ino toti verč v' zveršen ali skupčan grob pokopali. — Tudi naši Slovenci, kak je že prejdi rečeno, so svoje mertve zežgali, ino njih pepel vu verče spravljen pokopali. — V' svojih lastnostih so Rimlani imeli druge sege v' prejdnjih, druge v' potlanjih časih. V' prejdnjih časih so bili trézni, zderžlivi, odpertoserčni, resnični, pravični, verni (zvésti), potem pa pijanosti, vsakateri čezrednosti, nesramni lubezni, nezvéstosti, zavitnosti, pograblivosti, neresničnosti, nepravličnosti ino vsemu nedostojnemu podverženi. — Dosti od tetih rimlanskih neporednostih ino nedostojnostih so tedaj tudi po časih naši Panonci ino Noričani gorvzeli, če ravno so, zosebno priprosti še dugo pri svojih narodnih šegah ino navadah ostali.

3. Vojska, orožje.

Stalne, plačane vojske so naši Panonci ino Noričani še zdaj sservega ne imeli; ali kader je Panonia ino Norika rimska postala, so tudi Panonci ino Noričani mogli k' rimskim legionom pristopiti, ino so bili njihovi najjaksi vojsaki, tak da so od Panoncov rekli: *Sine Panonia non est victoria*, prez Panonie nega premaganja. Rimske vojske so pa bile ali lastno rimske, ali zavezne, ali pripomočne vojske. Per lastno rimskih vojskah so bili sami Rimlani ali z' rimskim imenom počastjeni. Zavezne vojske so se iz drugih krajev vzele. Pripomočne vojske so pa bile tiste, kere so druge stranjsko ljudstva Rimlanom na pomoč dale. Rimske vojske so se na legione štele. En legion je imel 4,200 rimskih, 4,400 zaveznih pešcov, ter 300 rimskih ino 400 zaveznih konjenikov, vseh vkup ali 9,300 glav.

Njihovi vižari ali višiši so bili: 1. Imperator, najprejdnji krez vso vojsko postavljen višiš; 2. Legati, namestniki Imperatora; 3. Tribuni, vižari legionov, pri zaveznih vojskah Prefekti; 4. Centuriones, vižari redov. Drugi

vojšaki pri pešcih so se zvali: 1. Velites, najtežji vojšaki; 2. Hastati, sulčniki; 3. Principes, sami lepi, mladi ljudje; 4. Triarii, jedro cele vojske.

V' prejdnjih časih so Rimlani na vojšački stan telko držali, da je le v' totem se čast zadobila. Za tega volo so prosti malogda, slugi ali sužniki pa že celo ne k' vojski vzeti bili. V' potlanjih ino bol zadnjih časih so pa Rimlani se namer ne več k' vojski dali, cesarje so zato mogli vse, kere so le dobili, tudi od stranjskih ludstvih si vojšake najemati. Tote od vseh krajev vkup nametene vojske so pa tedaj tudi malo z' cesarom držale, njihovi višisi so si sami poglavarstvo oblast dali, ino tak tedaj dežele z' groznimi dačami klačli. Vojske so zadnič, kak smo vidli, si same cesare postavljale. Ker njim je več obečal, ali od kerega je več zavupati bilo, tisti je za cesara ozvan, pa tudi na skorem vmorjen bil, da se je cesarstvo pále drugemu odalo. Doklam so rimske vojske še na cesara ino svoje višise bol strah 'mele, so vojšaki ob časi mira mogli delati, eni na velikih cestah, drugi per zidinah, pále drugi so lese ino šume vunkercili, njiva delali, gorice zasajali i. t. v. Potli so se temu vsemu proti postavili.

Plačo so rimski vojšaki prej malo imeli, le 3 ases na den, t. j. po naših penezih polpett krajcar, potem je pa njihova plača veliko podignjena, posebno kader je že vojska cesare stavila. Centuriones so dvakrat, konjeniki trikrat telko dobili. Za strošek se je vojšakom zernje dalo, na mésec štiri drevenke rimske mere, Centuriones so tudi od zernja dvakrat, konjeniki trikrat telko dobili, za konje pa še posebe nekaj ječmena. K' temu so vojšaki se tudi na čase soli ino slanine (špeha) dablali. Vojšaki so samo dvakrat na den smeli jesti, ob poldne ino večer, ino ne. Za piti so imeli vodo, samo, al' pa z' jesihom zmésano¹⁾. Rimski vojšaki, ker so na boji se dobro držali ino se vitežko skazali, so posebne časti prijeli, nepridni pa so bili ostro kaštigani. — Vsega toga so se naši Panonci ino Noričani mogli držati, kader so tote dežele rimske postale, ino so na čase nezgovorno veliko ljudi mogli k' vojski dati. —

Oročje so naši Panonci ino Noričani zdaj spervega še zveksinom svojo prejdno ali staro imeli, če ravno so si orožjá že tudi po rimskih delali; kader so pa Rimlanom pod oblast prišli, so svoje orožjá za rimske mogli zamenjati. Rimske orožja so pa bile 1. Velites ali lehkí vojšaki so imeli dugi, zlo špicasti, na dva kraja oster meč za sekati ino prebosti, takši meči so per vsoj vojski bili; bodila celo lehke ino tenko ošpicene; škit'z lesa, pa z' vdelanoj kožoj prevlečen; čelado (kapo) z' vdelane kože, včasí tudi ovači živinsko kožo na glavi. 2. Hastati ino vsi drugi pešci so imeli škite,

¹⁾ Takšo piti so tudi Kristusi na križi ponujali.

ene tak velke, da je skoro celega moža zakril; duge ino prece težke sulice za poganjanja (metalke), čelado ali brunčeno kapo, takšo, ki je razvun lica vso glavo zred vratom pokrila¹⁾; perslek, t. j. brunčeni pleh na persah; škornje ali črevle so včasih imeli na eni, včasih na obema nogama; hlače duge, prostrane so skoro vsi prosti vojšaki imeli, ino so si nje gorperspičili. — Konjeniki so spervega tudi svoj obláč imeli gorperspičen, da so, leži se na konja zamahnoli, kajti té še je ne bilo stermentoy, ne sedel. Tudi oni so spervega za orožje imeli tenko sulico ino škit iz vdelane kože; potli pa so nje oborožili z' dugoj, velkoj sulicoj²⁾, z' dugim mečom, šisakom, škitom, železnoj srajcoj, včasih tudi z' metalkami. Za predoblenje obzidanih měst ino drugih terdvin so posebne sprave imeli, izmed totih zido-pike, t. j. na rušt napravlene duge dréva z' močno okovanimi kluni za terkanje v' zid. —

Z' orožjom ino drugoj spravoj je rimski vojšak tak obložen bil, da se nebi verjelo, kaj bi telko nesti mogel. Vojšak je mogel nesti enkrat strošek na pol mēsa, ali še tudi na duže, tedaj žago, korpo, lopato, dervenjačo (sekiro), koso, ino remenje za kermo, lanc ali ketno, lonec za kuho, razvun tega tri ali štiri ošpičene koleke, ter svoje orožjá, pa so vender zevsem tem večkrat v' petih vurah na 20,000 stopin hoda storili. — V' orožjah so se rimski vojšaki dobro vaditi mogli, tak ob časih boja, kak v' miri. Stranjske v' rimske dežele gorvzete ludstva so svoje orožja od višiših si znali nazaj kupiti za peneze, al' pa za to, kaj so njim svoje žene ino čeri na en čas pustili. Njihove orožjá so pa bile: sekira, meč, stréla, vélki škit, ter živinske kože. Takših zvnskih vojšakov so cesarje léhko dobili za plačo al' pa za zemleno lastinstvo, ino so dobri vojšaki bili, kajti per totih ludstvah je boj bil najpreštimaušei posel.

4. Vera, duhovstvo, cirkvenstvo.

Naši Panonci ino Noričani so zdaj spervega še per svojem starem maliku v anji ostali. Njihovi duhovniki so, kak prej, ofruvanje opravljali, ino per tem perhodne reči naprej oznanjuvali. Njihove védežce so duže več valale, ino ludi prav v' strahé postaviti znale. Kader so pa pod rimsko oblast prišli, so tudi rimski duhovniki sem poslani, da so nje nagoovorili, tudi njihove Boge med svoje govzeti ino njim ofruvati. Tak je tedaj tudi rimski Jupiter, Mars, Serapis,

¹⁾ Takšnih rimskih čeladih ali brunčenih kap je (1812) tu v našem kraji na ženjaki blizu Negove dvajsti vunsokopanih — glej Steierm. Ztschr. (1826). VII., 48.

²⁾ Take sulice so na polpeti laket duge bile.

Isis, Apolo, Herkules med panonske ino noričanske Boge gorvzet, ino so njim na Ptuiji, v Celji ino v drugih mestah altari postavljeni¹⁾. Ali rimsko paganstvo ne drugo bilo, kak odurnost vsakemi, pametnešemi ino posebenešemi človeki, zakaj ne je bilo take gerdobe, ne take nesramnosti, ne take krivičnosti ino hudobe, za kero oni pebli kerega Boga ali Boginje imeli ino nje z' tem častili. Ce ravno so eni modroznani cesarje odurnost svoje vere spoznali, so vender drugi z' vsemi ostudnostmi paganstva se blatili.

Nekaj malega od rimskih Bogov, od njihovih duhovnikov ino njihove božje službe naj bo tu sem postavleno. Njihovi Bogovje so eni bili vikši ali prejdnji Bogovje, drugi pa menši Bogovje. Vikših Bogov so imeli dvajsti, med totimi so tudi ene Boginje bile. Njih imena so: Jupiter, Neptun, Apolo, Merkurius, Vulkanus, Mars²⁾, Juno, Vesta, Minerva, Ceres, Diana, Venus, Janus, Saturnus, Rea, Genius, Pluto, Bahus, Sol, Luna. Menših Bogov so imeli na množino. Tak so tudi njihovi duhovniki bili eni najvikši ino vikši, drugi nižiši, eni samo postrežniki. Njih imena so: 1. Pontifeks Maksimus, toti je bil krez vse druge, ino je krez vso duhovstvo oblast imel, on je bil v največšem poštuванні. Pod njega je bilo drugih 14, ki so se samo Pontifices zvali; toti so vso duhovstvo ravnali ino v duhovskih rečih postave davali. 2. Augures, ki so iz letenja ptic pridoče reči prerokovali, tak tudi iz bliska ino germlavice, ter iz znamenj druge živadi³⁾ 3. Aruspices, ki so iz živadi na ofer prignane perhodnosti prerokovali. 4. Kvindecim viri, ki so iz sibilinskih knjig razlagali, kaj rimskim deželam naprejstojí. 5. Kuriónes, kerí so vsakši per svoji skupčini božjo službo opravljali. 6. Septemviri, ki so Pontifskom bili na pomoč dani. 7. Eeciales, kerí so krez oznanenje boja, sklenenje mira, ino napravlene zaveze mogli paziti. 8. Reks sakrifkulus, ker je one ofre opravljal, kak so nje prejd kralovje sami opravljali. 9. Flamines, ki so bili vsaki posebnemi Bogi na službo postavljeni. 10. Salii, ki so z' plesom ino popévanjom Boge častili. 11. Luperci, ki so, potem kak

¹⁾ Na Ptuiji še zdaj stoji Apolov altar pred velkím turnom, ino na velki cirkvii so podobe v kamen zesečane, kere pokažejo, da je tudi Herkules tu v' časti bil i, t. d. Na Haidini pri Ptuiji je, kak eni hočejo, bil tempel Boginje Isis. Per sv. Janži na dravskem poli je, ne dugo, kamenje od Sunci posvečenega templa iz Drave zdignjeno. Pri Kapeli zdol Radgone hočejo eni en takši tempel Panoncov imeti, i, t. d.

²⁾ Mars je v Celji imel svoj tempel, ino svojega duhovnika z' imenom Ursus.

³⁾ Celo spreminole so še takše prazne vere pri nas zdaj ne, je ali znamenje, da so Slovenci že z' Rimlanmi tu bili.

so Bogi Pani enega psa ino eno kozo bili ofrali, zatem na pol nagi po mestih okol derkali, ino z'gajzlami vsakega njim proti prideočega po plečah vsekali. 12. Gali, ki so zbešneči si roke razmesarili, ino per prerokovali. 13. Virgines vestale, so bile divice Boginji Vesti na službo, tote so mogle večni ogen v' tote Boginje templi skerbno varovati i. t. v. One so bile v' velkem postenji, ali če je kera z' možkim pregrešila, so njo na poli živo zakopali. — Razvan totih duhovskih person se je bilo veliko služebnikov njim na potrežbo. —

Njihova božja služba je bila zosebno trojna: 1. Adoracio, molitvanje, počastenje, kader so moleči se altara ali kolen Malika doteknoli ino mu roko pred vusta poderžali, ga tu tudi pomazilovali. 2. Suplikacio, zahvaležnost, kader so Bogovom za srečen boj ali drugač zahvalo dali. 3. Sakrificium, ofruvanje, je per Rimlanih bilo najprestimanešo opravilo božje službe, per tem so bile lastne zapovedi ino naredbe zavolo ofruvajočih duhovnikov, zavolo živadi na ofer dane, ino zavolo ofruvanja, kak je toto se moglo opravlati. — Za opravljanje službe božje so Rimlani imeli večše ali menše temple, ali tudi ovači pod golim nebom altare. Tak tudi Sloveoci. — Tak je ali bilo za vero, duhovstvo ino cirkvenstvo ob časih paganstva. —

Ali ravno ob totih časih, kader je paganstvo bilo zapopadek vse nespametnosti ino odurnosti, se je svet včakal pergopenja, kero je paganstvu počasih konec naredlo; konci v' Europi, v' velkem tali Azie ino Afrike. Za cesara Augustusa, je najure Jezus Kristus v' Judeji se narodil. Od njega je potli v'naš vera, kera vuči, da vsi ladje kak otroci enega očeta, kak med sobom brati ino sestre v' miri ino lubezni majo živeti; vera, kera je svēt razsvētla z' lučjo resnice ino modrosti, vera, kera je ali tudi našim paganskim Panoncom ino Noričanom dala novo življenje. Kristus je za cesara Tiberia pod nečloveško grozovitnim terplenjom, v' Jeruzalemi vmeril kak Odršenik svēta — ino po njegovem od mertvih vstajenji ino v' nebohjenji so njegovi Apoštoli šli na vse kraje med Jude ino Pagane, povsod oznanjuvajoči vero Kristusovo, ino že precí v' prvem stoletji je vera kersanska tudi v' naše kraje prišla. Sv. Marko Evangelist, tovarš ino vučenc Ap. Petra je (48) v' Vogleji kersanski občini ali cirkvi; početek naredil, ino sv. Hermagoras je (50) tam bil za prvega Škofa postavljen. Toti sercagoreči Škof je sebi jednake za Kersanstvo goreče mešnike ino diakone na vse kraje, tak tudi v' naše Panonio ino Noriko v'nposlal na oznanjuvanje Evangelja Kirstusovega. Skuz voglejske mešnike so ali Panonci ino Noričani dobili luč prave vere, kero sta že sv. Ap. Pavel ino sv. Evangelist Lukaš v' Ilirii bila predgala¹⁾. Tudi skuz rimske vojšake ino mnoge iz rim-

¹⁾ Klein. Gesch. d. Christenth. in Oesterr. u. Steierm. I.

skih dežel sem naseljene druge ludi se je, da je med totimi že veliko kristjanov bilo, keršanska vera ne samo v imenitnejših mestah, v Saloni, v Sremi, v Oseki ali Murzi, ino na Ptuji, posebno pa vu Vogleji zezvédla, temuč proti konci prvega stolétja že po vsoj Panonii ino Noriki znana bila. — Ali da so Rimlani ino njihovi duhovniki le na svojo paganstvo, kakti deželsko vero, močno deržali, so kristjane čertili, zametavali ino smertno sovražili, nje preganjali ino vmarjali, ino tak se je njih vera ne mogla stalno vkoreniti. Hermagoras ino njegov diakon Fortunat sta zadnič (70) vu Vogleji mantrana ino vmorjena. Ja, za Kristjanov volo so rimski cesarje divištvu k' prepovedi napravili (Maksimín), ino so per vekšem gorjemanji Kristjanstva z' tem hujše ino grozovitnose preganjanja, mantranja ino vmarjanja Kristjanov nastale tak, da ako bli Nero, Domician, Trajan, Hadrian, Markaurel, Severus, Maksimin, Decius, Valerian, Dioklecian ino Maksimianian drugač kakkoli jaki ino dobri cesarje bili, od strani Keršanstva ostanajo, doklam bo svét stal, nečlovečki nesmilniki, ker so jezero jezér ludi po nedužno mantrali ino vmorili. Ali poleg vsega tak velkega ino grozovitnega preganjanja ino vmarjanja je keršanska vera le čudovitno se razprestranila, ino tudi v naših krajih tak gorvzela, da je že proti konci tretjega stolétja na Ptuji ino v Celji šk of bil. Na Ptuji je sv. Viktorin bil šk of, ino je potli (304) kak keršanski manternik tu vmerl¹⁾. Za njim je bil Aprian, ker še dugo potli (347) kak ptujski šk of naprejpride. Za totim je bil Marko, kak je prejdi od njega rečeno. Toti šk of Marko je potli (381) na voglejski cirkveni zbor bil pozvan. Za njim se sta dva ptujska šk ofa bila, Cestus najmre, ker je v Lublani šk of bil, pa tudi ptujsko šk ofijo oskerbel, ter Virgil, od kerega bo v pridočem preteki se govorilo. — Manterničko smert je tudi prijel v Noriki Julius. (184), ter v Celji laureački šk of ino celski mleženik Maksimilian (384).

Da je pa Keršanstvo še bol ino slobodnej se na vse kraje razširjavalo, je Bog si k' temu cesara Konstantina izvolil. Konstantin najmre, kak je (311) v boji na enkrat v zraki zagledal lešeči križ z' tem napiskom: „In hoc signo vinces,“ t. j. v' totem znamenji boš premagal, ino je tudi résen premagal, je keršansko vero gorvzel, ino se očitno k' njoj spoznal. Je pa teda po vsch rimskih deželah že tak razširjena bila, da je v' njih že bilo 120.000 kristjanov, ino 1800 šk ofov. Konstantin je tedaj (313) prepoved vundal, Kristjane preganjati. On je (324) v' enem vkazanji vsem narodom cesarstva keršansko vero perporočil. Nad vsem tem so se naši Panonci ino Noričani ve-

¹⁾ Velikovučen cirkveni Vučenik sv. Jeronim od njega reče, da je rojen Gerk bil, ino ne dobro latinski znal, tudi v' svojih rasloženjah nekich knig sv. pisma ne posebne vučenosti pokazal.

selili. Tak je ali keršanska cirkev po telkih strašnih pregonih ino grozovitnih z' ludmi mesarenjih na enkrat mir dobila skuz cesara Konstantina. „Velik,“ tak rečejo eni historniki, „velik je toti mož mogel biti, ker je toti novi red prez državnega prezobernenja, prez vsmarjaječega spuntanja vpelal, ino v' rimske dežele taki mir perpelal, kakega že dugo ne so imele“¹⁾. Ino jaz rečem: „Ako so eni cesari iz ilirskega pokolenja bili preganjavci Keršanstva, je pa tudi prvi keršanski cesar bil ilirskega roda.“ Ako ravno je pa zdaj keršanska cirkva mir dobila, je vender naskorem čisti navuk keršanske vere arianska krivovera začela kaliti.

Arius, štimani, prevzetni farmešter v' egiptoski Aleksandrii, je svojemi predpostavljenimi škofi Aleksandri na suprot bil, ino je njega iz krivovere očitno podužil, je tudi začel vučiti, da je Kristus ne z' nebeskim Očetom jednaki Bog, temuč iz vseh stvorénjih najpervo ino najpreštimanéšo bitje. Za totega krivovernega navuka volo je on najprejd od svojega škofa, potem pa od nicejskega cirkvenega zbora (325) od prave cirkve vunsklenjen; ali njegove krivovere strupno korenje se je na hitrem dale razpušalo. Naskorem se je malo ne po vsem rimskem cesarstvu Ariancev v' množini najšjo, ja celi narodi, kak Gotovje, veliko mešnikov, kak ptujski Julius Valens, škofov, kak milanski Auksec, tudi cesarje, kak Konstancius, Jovian, so se med totimi znajšli. Tudi v' naših krajih, kakti na Ptuji, so Arianci bili. Proti toti krivoveri je sv. Severin v' Rakoškoj, sv. Ambroz v' Milani, sv. Atanaz v' jutrešnih deželah, ter voglejski cirkveni zbor veliko zamogel. Sv. Ambroz je tudi naravnal, da so panonski Markomani zred svojoj kralicoj (396) sv. kerst vzeli. Tak je ali Keršanstvo, od Arianstva zatemneno pále svojo svetlobo zadoblo.

Druge razkolnike ino krivovernike je naš v' panonski Štrigovi na naši štajerski meji od slovenskih starših rojen, iz vseh latinskih Cirkve Vučnikov najvučenéši sv. Jeronim z' svojimi svetlo previzajočimi pismami preobladal²⁾),

Za cirkvenstva stran je že Konstantin skerbel. On je paganske temple dál razdréti ino keršanske cirkve postaviti. Rimska cirkev je začela biti perva vseh cirkvih, ino rimski škof je krez vse druge škofe postavljen, ter že od cesara Konstantina z' nekerimi posvetnimi posestvami daruvan. Na rimskega škofa so pitanja v' cirkve ino vere rečih bile dane, ino odonod je prišel odgovor, odonod so zapovedi izišle. Višišduhovniki so cesare zapanali ali od keršanske občine vunsklenoli, kakti je Ambroz cesari Teodozi storil. Tak je bilo za keršansko vero, duhovstvo ino cirkvenstvo. —

¹⁾ J. Anegarn, že prejdi imenuvan. IV., 306.

²⁾ Poglej Jana Kollara „Cestopis,“ vundan v' Pešti 1843, str. 21 f. dl. — Klein, prejdi rečen I.

Nemci, Sarmatovje, Jazigi ino vse zvuške ludstva, razvun Gotov, so bile hajdoske ali paganske vere, ino so svojim Bogovom, spervega pod golim nebom, potli pa tudi v templih ofruvali živino, edni včas tudi ljudi. Pri ofruvanjah so njim njihovi duhovniki ino duhovnice prerokovale. Duhovnike so v tak velkem poštuvanji imeli, da so toti celo krez njihove krale ino vajvode bili. Eni iz totih narodov so tudi na duš preselivanje verjeli, t. j. oni so menli, da duša, kak se na smertno vuro od enega loči, se idom v drugo takšo déte preseli, kero se ravno teda oživi. Zvekšinom so tudi po svojem preštimanji verjeli na plačilo v nebesah ino kaštigo v pekli. Gotovje so bili arianske krivovere.

5. Gospodstvo, podložnost, lastinstvo, davke, dače.

Naši Panonci ino Noričani so še spervega, če ravno že od Rimlanov promagani ino z' rimskoj gospodskoj nadsedeni, ne hteli drugih gospodov imeti, kak takše, kerim bi telko pokorni bili, kelko bi sami hteli, ino njim dali, kelko bi se njim samim zdelo. Takšna gospóda sta bila Bato ino Pinet (Bato med Dravoj ino Savoj). Tak so potli tudi z' rimskoj gospodskoj hteli, ali rimski tak vojšački kak deželski oblastniki ino gospodje so z' totimi na svojo sloboščino tak močno privajenimi ludstvi drugači začeli igrati. Kak so oni z' Panonci delali, je Bato sam izrekel. Kak je on vlovlen bil, so ga Rimlani pitali, zakaj bi se Panonci bili spantali? On je pa odgovoril: Da so Rimlani na ladanje Panoncov vuke, ne pastire ino pse poslali. Tak so Noričani kričali: Vi Rimlani ste k' vaši črédi ne pastirov ino psov za varovanje poslali, temuč vuke na razterganje. Takšni rimski oblastniki so se našim ludem mogli neznan viditi, ino se njim z' tem menje dopasti, da je taka silopodložnost na prejdno sloboščino ne nikomi po žilah šla. — Rimski Plinius ravno piše, zakaj bi se tote ludstva za svojo revno življenje (nevolen stališ) ino divjo sloboščino tak strašno branile, toti ludje bi si ja Rimlanom podverženje mogli za srečo računati — ali Plinius, na rimsko slepečo podložnost že navajea, tega ne čuti, kaj Panonci ino Noričani tak bolečo čutijo. Totim je njihovo prosto življenje v' svoji narodni sloboščini dragšo ino lubišo, kak lucka kakkoli medena ino zlata podložnost ali sažnost.

Lastinstvo, če ravno že je nezgovorno veliko zemle na ród napravlene, je zdaj pri Panoncih ino Noričanih duše na menje šlo, zakaj rimska góspoda so že bogati sem prišli, ino tak ali mnogo zemle od totih ljudi spokupili, si grajšine naredili, ino tedaj z' ludih vse zežmikali, kaj so toti svojega imeli. Obdačenje od vojšačkih ino deželskih oblastnikov je naredlo, da so mogli vse svoje sem dati, ali si po sili pustili vzeti. Tak so Rimlani naše ljudi za endrugim v' su-

žanstvo vteknosti. Kak se je ker zadužil, to je per takim stališi hitro bilo, je že v sužanstvo zapal. Naši Panonci ino Noričani so ali zdaj kak živina se mogli v' rimski jarem pustiti zapreti, če so hteli v' svoji lubi domovini ostati, zakaj Rimlani so v' pridoblenih ino posvojenih deželah le mirne ino njim zevsema pokorne ludi na mesti pustili, nemirne ino suprotivne so preci v' druge kraje prestavili. Tak so panonsko-noričanski Slovenci, ki so že od negda najrajši živino si redili ino zemlo obdelavali, rajši, kak bi svojo drago spervkončno domovino zapustili, v' rimsko oblast, gospodstvo, obdačenje ino sužanstvo pervolili.

Davke ino dače so ali bile tak velke, da je ne za obstati bilo. K' totim je pa niše ne smel kaj reči, tudi ne znati, zakaj so tote dače bile, ino njih telko? Na dače so rimske gospodske novice naredle, kak se njim je zdelo, ino je niše ne smel pitati, k' čem so tote novice? Ker je le se genol, ali le eno malo pokazal, kak da bi se htel zdiči, tisti je mahom bil v' sužanstvo vteknjen, ali odposlan, ali tudi vmorjen. — Cesar Konstantin je tak per vojski, kak v' deželah nove oblastnike postavil. Prefekti Pretorio so bili deželski oblastniki, pa tudi krez višise per vojski. Toti so, doklam je Konstantin živel, bol po redi mogli biti; po njegovi smerti so pa tudi toti z' ludmi delali, kak prej d druge rimske gospodske, oni so nje obdačili, ino 'z njih zežmikali do zadnjega vse, kakti je naš Ekvicius storil. K' temu so še vse vkončajoči Vandalje¹⁾ sem prišli. Toti so ludi celo na nič djali. Priše so druge razbojne ludstva, ino naša panonsko-noričanska zemla je skoro prék no prék postala le cesta za vojsko. V' totih časih je ne bilo po redi gospode, néti je podložnik najšel obrambe, ne pravice, ne smilenja, vse, kaj je zmisliti, je mogel pustiti včiniti, vse, kaj je imel ino zmoget, si je mogel pustiti proč vzeti ali vkončati. —

6. Obdelanje zemle, družbinsko ino hižno življenje.

Če ravno so Panonci ino Noričani si že veliko zemle obdelavali, so nje vender zdaj telki boji per tem zlo nazaj postavili, kajti toti so obdelavanji zemle ne samo vzeli močneše možke roke, temuč vojske so, kod so šle, še to, kaj je gde obdelanega bilo, vse vkončale. Rimlani so potli ja naše ludi k' deli permarjali, ali totim je ne vola bila, samo za njim delati ino samo njim pripravlati, kajti Rimlani, kak so drug od ene strani pokazali, od zemle vekši hasek vzeti, so njim po drugem kraji njihove zemleno lastinstvo 'z rok skopali, njim le kaj malega pustivši, to vekše pa svojim vitežkim

¹⁾ Po njih še se zdaj včista vkončanje zove Vandalizm, vandalsko delo.

vojsakom dajoči, ino ravno Rimlani so najmočnese možke v' telki množini k' svojim vojskam vzeli, da se njih je že ne zmagalo. Še le v' potlanjih mirnih časih se je ludi za obdelavanje zemle dosti zmoglo, so si pa teda tudi vso skerb vzeli za to. Vse je moglo delati: prekopati so mogli velke jezére ino mužave, razpustiti 'z njih smerdečo meglovno vodo; dolzesekati so mogli šume ino lese ino nje vunskerčiti, da so nastale njiva ino travniki, verti ino vinogradi; velke ceste so napraviti mogli prék krez brege, prék krez globoke mužave, po kamenih tak kak po blatnih ravninah, po presékanih šumah; zasaditi so mogli po lepih na sunci ležečih brežičih žlahtnega tersja¹⁾. Kaj je z' tem dela bilo! — Ali ravno to je ludi bol vdružbilo.

Nastale so najmre po takem nove vesnice, pristave, tergi ino mésta. Novo napravlene velke ceste so mésta bol eno k' drugemi vezale. Velke ceste skoz naše deželo so pa bile: Od Modene je krez Padavo vu Vogleje šla cesta. Tam se je na štiri kraje razpelala, ena je šla od Vogleje krez Videm (Udino) ino Pontebo v' Noriko, ena krez Virunum (Velkovec) v' Ovilabis (Volko) ino Laureakum (Lork), ena krez Lublano, Celje ino Ptuj v' Sabario (Kamenec, Sombotel), ter krez Skarabaucio (Šopron) vu Vindobono (Viden, Beč); ena pa je šla od Vogleje v' Terst, od tam po enem kraji v' Istrio, po drugem v' Réko (Fiumo), od tam v' Segeste (Sisek) ino Murzo (Osek), ter v' Sirmium (Srem), odonod vdile kre Dunaje gor v' Beč. Tote velke steze so na mestáh pá na menše panoge šle. Ena taka stara cesta je dol od Ormoža pri Humi še zdaj poznati, ino en v' zemli najden milokaznik svedoči od nje. Ena vojskačka cesta je 'z Ptujá v' Radgono šla²⁾. Pri Cezanjovcih zgor Lutomirskoga (Lotmerka) se en kraj zove Staracesta, ino je tam še 1839 rimski zlat vnzoran³⁾.

Mesta, kere so za rimskega časa v' naši štajerski zemlji gdé 'z vojskačkih ostanstvih, gdé 'z vesnic, gdé 'z pristav, ali drugač nastale, so bile: Viana (Voitsberg), Raklitenum (Radgona), Rogando (Rogatec), Adpontem (Prug), Idunum (Judenburg), Muravia (Murava), Sala (Fürstenfeld), Mariana (Marburg), Novidunum (Bréžce), Montana (Čermec, Rotenman), Pultovia (Pulskava), Kolacio pri

¹⁾ Ako ravno so naši Panonci že prejđ nekaj gorio imeli, so njih vender največ še le potli naredli, najmre za cesara Probusa i. t. d. Od luterskih (lotmerskih), kapelskih ino radgoaskih, je pravoč, da je sam Probus ta tersje sadil. Haložke (— loza, ters) so beržčas najstariše, še predrimske.

²⁾ Tam se en verh še zdaj imenuje Ptujška cesta.

³⁾ Eni za tega volo menijo, da je pri Cezanjovcih bilo rimsko "ad Vicesimum."

Slovenjem gradci, Murela¹⁾ pri Lipnici, Kurta, 31,000 stopin od Ptuja proti Radgoni. K' totim se tudi Gradec šteje, ino se reče, da se je Vakorium zval²⁾). Takših měst še je več bilo, pa zdaj nise ne vej, gdé. Tak je per naših Panoncih ino Noričanih družbinsko življenje se povekšalo, pa le bol po sili, kak po samo svojem izbranji. Hižno življenje je ravno bole njihovi voli prékpušeno bilo, pa vender tudi ne v'redi: Že zakon je per Rimlanih ne bil sveta zaveza, temuč le sklenenje pred gospodkoj, za tega volo je tudi vsaki moč svoje ženo iz velikih zrokov poduženo znal proč djati, al' pa njo zapustiti. Slugi, če ravno so oženjeni bili, ter otroke imeli, so zred otrokmi bili le lastinstvo svojih gospodov ino njih zakon se je le vkupnost zval. Krez otroke tak sužničke, kak svoje lastne so pa Rimlani tak veliko zamogli, da je njih življenje ino smert v' njihovi oblasti stala. — Drugači je to bilo pri Slovencih. Per totih je zakonska zvéstost tak velka bila, da so žene, če njim je moč vmerl, same so smerti prékdale. — Družbinsko ino hižno življenje bi se ali po tedasni navadi bilo vredilo, da nebi bili prišli domači boji med vojskami, kervavo terganje za cesarski sedež, razbojno semnotervdiranje zvonških ludstvih, ino z' sobom odegnanje množine naših ljudi, pomor ino veliko drugih strašnih nadlog, od kerih je kervave vdarce dobilo.

7. Meštrie, teržtvo, penezi.

Če ravno je med našimi Panonci ino Noričani že prejd ne menkalo takših, kí so meštrie znali, ino tudi dober hasek od njih vzeli, so vender se potli od Rimlanov še dosta več navučili, ja vse sorte meštrie so med našimi ludmi duže bol gorjemale, posebno v' městah, gdé so največ od tega živeli. So pa tudi potreboče za rimskega časa takše bile, da je duže več meštrih potrebno bilo. Še za cesara Juliana je v' panonskih městah rimska lepota ino gizda bila v' hramih ino hižah, v' obléci ino orožjáh. — Pri razbojnem ino poropnem sem ino tá vihrenji stranjskih ludstvih je pa to vse nazrjstopilo ino tak spreminolo, da so samo pri vekši gospodi njih sužniki za silo še nekaj meštruali.

Tak je tudi za teržtvo v' prvih bojnih časih ne naprejdek bil, z' tem bole je pa za potlanjega mirnega časa teržtvi vgajalo, posebno, kader so že velke ceste na vse kraje napravlene bile. Teda je teržtvo se tak povekšalo, da

¹⁾ Murela je od Lipnice semvan pri Muri bila, ino je mogla velka; biti, da je proti zdajai Lanči telko starih zidih ino kamnov z' rimskimi napiski najdenih, ter telko rimskih penex izoranih.

²⁾ Da bi se Gradec gda bil tak zval, tega drugi ne dopustijo, da je pa tam že za časa Rimlanov mesto bilo, to pokatejo tam najdeni kamni s' rimskimi napiski. On je pa svojo slovensko ime obderžal pri Latinih ino potlanjih Nemcih.

so, posebno v Panonii v podunajskih mestah, kakti v Sre mi, v Budini, v Kornuti i. dr. velki sejmi bili. Na totih sejmih se je stranjским, z on kraj Dunaje stanuvajočim ino dalešnim narodom steržilo dosta 'z vune tkanega, vdelanih kožic ardečih ino belih, suhega laškega sadu, olja, brusnega kamenja, oblečal, železa i. v. t. Oni pa so sem perpelali vse sorte kerzno, burčen, ter sužne na odajo¹⁾. V potlanjih razbijanjah ino vse vkončanjah je tudi teržtvo moglo prehenjati. Tu se nekaj od rimske vage ino mere: Rimska vaga je šla na funte, toti pa na dvanajst talov. Rimska mera za blago je bil šolen ter laket; za mokre reči amfora, je deržala osem-deset funtov; pol amfore je bila urna, védra; šterti tal védre se je zval kongrus, je deržal šest sekstarov; sekstarius (šehtar) je telko deržal, kaj bi se dvanajst krat napil. — Slovenci so svojo mero še dugo zatem obderžali.

Penezi, če ravno so nje Panonci ino Noričani že prej poznali, so zdaj za rimskega ladanstva potreboča postali tudi za naše ludi; so pa ne drugih imeli, kak rimske, ino nekaj gerčkih. Najbol znani rimski srebreni ino zlati penezi so bili: denarius, desetak, je po naših penezih tri groše valal. Poldenar je bil Konarius, ino šterti tal denara Sekstercius, toti je bil najmenši srebreni pénez. Zlati penezi so bili: aureus, zlat, je valal 25 denarov. Ob časi cesarov so se toti zlati penezi solidi²⁾ zvali. Rimlani so pa večkrat tudi na gerčke peneze šteli. Gerčki penezi so bili: drahma, je telko valala, kak pri Rimlanih denar; sto drahem je šlo na eno mino, šestdeset na en talent, talent je ali 900 fl. znesel. — Totih pénez je duže več v naše kraje prišlo, pa njih tudi duže več na dace odišlo. Da je rimskih pénez v naših krajih povsod bilo, svedoči to, da so njih še potli ino še v naših časih gdebodi ino gdabodi vunskopali, kakti pri Lipnici, pri Ptuji, Celji, pri Ormoži, Lutomirskem ino na mnogih drugih mestah. Najšli so se pa ino se najdejo ne samo zlati ino srebreni penezi, temuč še dosta več kufernih. — Zvunske v naše kraje prirazbijajoče ludstva so svojih pénez ne imele, so pa na rimske peneze tak hlepečo šle, da so nje vse, kaj njih je ne gdo gdé zakopal, iz naših ludih sprešale.

S. Umetnosti, vučenosti, znanjenja.

Spervega, kader so Panonci ino Noričani se z Rimlani telko bojuvati mogli, je od posebnih velikih znanjih ali vučenosti h namer ne misliti bilo, še one znanja ino umetnosti, kaj so njih prej imeli, so se v totih bojnih časih zaperle. Še le v potlanjih bol mirnih létah so vučenosti per naših ludeh kelko telko se začele, zveksinom po sem pri-

¹⁾ Schn. Gesch. Ungarns. I., 30, 31; i. dr.

²⁾ Odtod so potlanji soldi, od totih soldati.

dočih Rimlanih — jaz rečem kelko telko, kajti pri Rimlanih zdaj vsem nevumnostim ino čezrednostim prékdanih so vučenosti se že spat podavale. Pále to, kaj se je od umetnostih ino vučenostih gde prijelo, so k' zadnjemi bojni vihéri vse raznesli.

Kaj se z najdenjih dotiče, tak v' tote čase stopi z najdenje glaž brusiti; z najdenje glažovnih oken, pisanih glažov na oknah; z najdene so žage na vodi; z najdene so sedla i. t. v. — Od sadja je 'z drugih krajov na novo sem pernešeno: jaboka so najprejd iz Sirie, Numidie, Egiptoma v' Gerčko ino Laško prisle, odonod pa k' nam. Orehi so najprejd 'z Perzie v' Rim, odonod pa k' nam pernešeni. Čršnje so 'z nadolskega mesta Cerasus v' Rim, odonod k' nam pernešene. Jablane, gruške ino druge sorte sadovnega drevja so ravno že prejd tu rastle, pa le loške. Pšenica je iz gorenske Indie v' naše kraje spravlena, len iz južnih gorskih krajov, konople iz Ostindie, lešnjaki 'z Pontusa, kostanji 'z Lidie, česnek iz jutrešne dežele, šnitleh ino konjska metica iz Siberie (Severie). — Ters je že Noe zasadil, je ali iz jutrešne Azie duže dale semgor spravljen. V' Rimi je že censor Kato posebno skerb djal na zasajenje tersa. Da je k' nam še pred rimsko oblastjo prišel, ino potli posebno za cesara Probusa pomnožen, je že povédano. Divji ters pa, vinika najpre, je berčas že prejd tu rasla. Najvekšo, najbolšo, pa tudi najnevarnešo z najdenje pa so — penezi (dnarji). Spervega so ljudje ne imeli nikakih pénez, so le, kak že vémo, blago zamenjali, Rimlani so tedaj najprejd začeli živino ali blago za kos brunca odavati. Rimski kral Servius Tullius je najpervi totli brunc z' podoboj živinčeta dal poznamlati. Od pekus (živinče) se je tedaj totli pénez pekunia zval. Tudi toplice, lastno laške (tiferske) v' Celskem so za rimskih časov z najdene, ino terg Laško (Tüffer) ima od cesara Tiberia, ker je tu grad imel, svojo ime. — Od dosta starših z najdenjih v' Azii ino Afriki se tu more povedati, da je tam brunc zlevati, žezezo ocliti ali kaliti že 2000 lët pr. Kr. znano; zercala (špégli), pismence za pismo 1800 l. pr. Kr.; brodnarstvo po kazanji zvézd, posunéne vure, na žili pušanje 1600 l. pr. Kr.; hoblič, lončarska šajba 1300 l. pr. Kr.; zračunenje otemnenja méscá 600 l. pr. Kr.; zemlevidi, zemlekazi (Landkarten), poste 580 l. pr. Kr. i. t. v. — Tudi penezni natisk je v' Azii ino Afriki že 1800 l. pr. Kr. znaa, ino Gerki so 800 l. pr. Kr. že sreberne peneze imeli. —

Ja Panonci, Noričani!
Močni se zdaj zdignete
Protí rimskem orosłani,
Al' zabstojn vaštrud vam je;

Že vam meč na vrat nastavil
Je, da šel bo skoz kosti;
To z' tem leži bo napravil,
Da ste ne zjedinjeni.

Bato, Bato! kaj si storil
Slobodni Panonii?
Njoj slobočino si vmoril,
Ah vsa stvornost te čerti!
Dok panonské bo ravne
Sunčna luč oživlala,
Doklam trate 'do zelene,
Te čerti Panonia.

V' sózah ona vsa zdaj plava,
Kader more gledati,
Kak njoj Rimlan zdaj prodava
Sine v' dalne sužnosti;
Kak mladenči lepi mladi
Morjo sklenjeni za njim
Na nahranenje zverjádi
Se pustiti gnati v' Rim.

Visok Rimlan še zdaj reče
Vdarjenim Panoncom vam:
Vi ne vejte vaše sreče,
Ne dobrót, kak jaz nje dam.
Prosto odgovor 'mu date:
Ne je boljše zdaj za nas,
To goré za vas so zlate,
Vse je hasek le za vas.

Kaj vi hvalite na velko,
To je nam na bridki još:
Mi smo zernja 'meli telko,
Da smo davali ga proč;
Naše šume no lesóvje
So nam sploh dali zverjád,
Naši hrastovi logóvje
Pa slaninsko nam živád.

Prejd povsod smo pašo 'meli,
Kaj no koga 'mamo zdaj?
Njiva, šume ste nam vzeli,
Malo date nam nazaj.
Prejd je bilo vse le našo,
Mi smo delali za se,
Zdaj je prék no prék vse vašo,
Z' nami samo orjete;

Prejd dali smo svoje sine
Le za se na silni boj,
Zdaj njih k' vojski no v' zidine
Ženete nestétliv broj;

Prejd sami smo si postavé
Zrekli, kak je trebalo,
Zdaj se muham vaše glave
Vsi podverči moremo.

Za besédo materinsko,
Kera nam tak draga je,
Nam vi davate latinsko,
Ter ostudne nam Bogé.
Vse to radost naš'ga mira
No veselje narodno
Do znotríne nam razdíra,
Mi se le raztožimo.

Nam slobočina je vzeta,
Vrédna več, kak céli svét,
Ah k' tiranstvi bo pripeta
Nam ostala mnogo lét! —
Eno oblehkotne žare
V' našo bridkost priti dá,
To, kaj Rimi dá cesare
Vitezka Panonia.

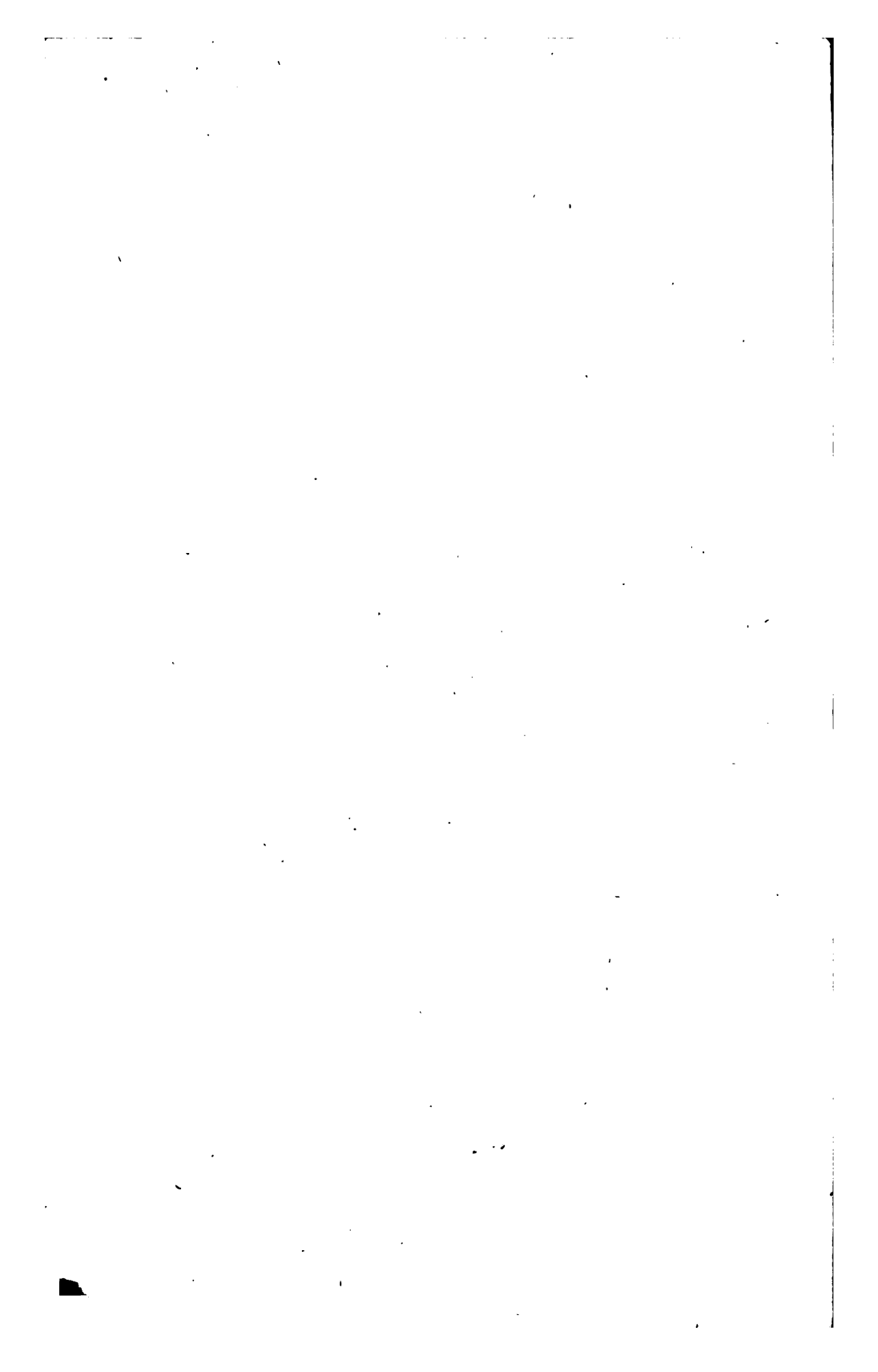
Toti, kader vse trepeče
Pred Barbármí na mejáh,
Vse poterejo njim meče,
No odegnan je ves strah.
Njih preslavne so imena:
Klaudius, Aurelian,
Ja 'z ilirskega korena
Je naš Probus, slavno zbran.

Toti cesar preslaviti
Po panonski zemli dá
Žlahtno tersje pomnožiti,
Batri se Panonia!
Žlahtno terta se zasája
Duže dale, ona že
K'nam v'obilnosti perhája
Sem v' brežiče lotmerske.

Gdé prejd v'hošti no gošici
So le sove huškale,
Tu ščiricek zdaj v'gorici
Poje mirne pesmice;
Z' njim zapojemo Panonci
Hvalo' večni na spomin
Tebi kakti svétlem sonci
Probus naš panonski sin!

DOGODIVŠINE
ŠTAJERSKE ZEMLE.

Drugi Zvezek.

DRUGI PRETĚK.

Od začetka narodov preselitja do Karla Velkega.

(400 — 800.)

Štajerska zemla pod mnogoverstno oblastjo v' tožnem stalisi.

1. Ludstva, ladavci, deželske zgodbe.

Telko ludstvih, kak njih v' totem preteki razbijajoč v' štajersko zemlo pride ino odide, je ona še ne vidla, néti njih nebo več vidla. — Po smerti cesara Teodozia Velkega pride rimsko cesarstvo na njegova dva sina Honoria ino Arkadia. Honorius, še ne več, kak deset lét star, dobí Afriko, Španio, Galio, Italio, ter večeršno Ilirio, tak ali tudi našo Štajersko. Arkadius ima jutrešne dežele. Mladem Honorii je zvučen ino zastopen vandalski vajvod Stiliko za vižara ino vučenika dan. Toti še zahodno cesarstvo en čas gorderží, ino tudi Arkadii hoče na pomoč biti, samo da nemore, kajti ravno zdaj se krez naše kraje zdignejo strašne nevihte. Močen kral Alarik (400) gre z' množinoj Gotov iz Ilirie skoz Panonio nad Ptuj, Celje ino Lublano v' Italio. On porobeč pride do Rima z' tako segurnostjo, da Rimlanom z' velkoj vojskoj njemi se grozečim odgovori: „Z' tem boljše, bol gosto seno stoji, z' tem leži se kosí.“ — Od Stilika pa nazaj zavrnjen z' tem hujše dela povsod, kod gre, tudi v' naši Štajerski, posebno pri Celji ino Ptuji. Naskorem se drugi močen kral Radagajs z' strašno množinoj drugih Gotov, Svevov, Kvadov, Burgundov, Vandalov ino Markomanov zgor Dunaje zdigne, ino razbijajoč gre skoz Panonio ino Noriko, tak ali pá skoz našo Štajersko — tudi v' Italio ino nad Florenc. Da pa so

Nemci še ne znali terdvin ali obzidanih mest predobiti, je on se tam tak dolgo pomudil, da je Stiliko dobil priliko, Hune ino Gote na svojo stran dobiti ino Radagajsa tak zajeti, da 'mu je niše ne mogel kaj dopelati, ino tak je mogel z' svojoj vojskoj v' apeninske goré oditi, ter tam svoje vojsake od glada pustiti spomreti, kaj njih je ne pred spomorjenih ino od pomora vkončanih. Tudi Radagajs je gorprijet ino vmorjen.— Vandali, od cesara Konstantina v' Panonio nastanjeni, iz totih vunspropanih ino na nič djanih krajov odidejo, podajoči se proti Rajni ino v' Galio; v' Panonio se pa Adolf z' Gotmi nastani, pa tudi naskorem za svojim svakom Alarikom odide v' Italio. Tečas carigradski cesar Arkadius vmerje, tudi Stiliko je vmorjen. Za Arkadiom njegov celo mladi sin Teodoz II. postane carigradski cesar.

Zdaj Alarik svojega svaka z' njegovimi Hunni ino Gotmi, ker so se tečas kre Save semgor v' gornjo Panonio, tak ali tudi v' naš mali Štajer bili naselili, na pomoč vzemsi gre zupet v' Italio, ino zraven nad Rim. On tá pridroč mesto zajme, zapre vso dopridenje ino dopelanje, ino Rimi naredi takšo silo, da 'mu morejo obečati 5000 funtov zlata, 3000 funtov srebra, 4000 židanih oblačil, 3000 safran-kožic, 3000 funtov gvirca, ter sine svojih žlahtnih za zastávo, pa še 'mu naseljenje z' svojimi ludmi v' Noriki; v' Benečanskem ino v' Dalmacii dopustiti. Cesar Honorius k' temu neče pervoliti, še tudi teda ne, kader Alarik Rimi zupet resnico pokaže. Alarik tedaj vzeme Rim ino — vmerje. Adolf je njegov namestnik. Toti se z' Honoriom pogodi, gre z' svojimi Gotmi v' Galio, ino tam Honoriovo sestro za ženo vzeme; je pa potli 'z Galie v' Španjsko pregnan, ino tam vmerje. Zdaj si Honoriov vajvod Konstančius, rojen Panonecto vdovo vzeme, ino tak postane cesarov svak, ob enem tudi ravencesar. Obá pa naskorem vmerjeta, ino carigradski cesar Teodoz II. bi po premaganji enega za cesarstvo deržetega puntara bil pravico imel tudi rimski cesarski sedež si posvojiti, je pa Konstanciovega sina Valentiniana za rimskega cesara postavil.

Toti celo mladi cesar Valentinian III. zgubi za endrugim vse dežele razvun Italie. Britanio je pustil, v' Afriki je Genzerik z' svojimi vse poropečimi, vse vkončajočimi Vandali posestvo vzel, Dalmacio, Panonio ino Noriko, tak ali tudi našo Štajersko je za ženo dal njenem očeti, carigradskemi cesari Teodoziji II.; Galia, Belgia ino druge krerajnske dežele so že nemškim ludstvam v' rokah bile. Tak je ali naša Štajerska zdaj pod gerčekega ali carigradskega cesara Teodozija II.; Toti (450) vmerje, ino Markian ali Marcian je za njim cesar, ter poglavar naše od nemških ludstvih vunspropane ino vkončane, od Rimlanov scecane štajerske zemle.

Zdaj strahovitni Hunovje z' Gotmi, Sarmatmi ino drugimi ludstvmi združeni pod svojim strašnim kralom Ati-

lom¹⁾ v' nezmerni množini grejo nad dežele carigradskega cesara, ino vkončajo vse. Cesar Markian nje pa zadnič vender prežene iz svojih krajev, ino oni se po vsaj zdajnoj Vogerskoj ino po naši Štajerski semgor razprestrejo. Atila, ker je že prej (448) tu v našem kraji, na Kaciani pri Kapeli zvon Radgone tabor imel²⁾, gre z' svojimi strahovitnimi vojskami ino kervizelnimi meči na vse kraje tak vmarjat, da se z' človečjo kervjo zemla gnoji. — Tak je tedaj naša štajerska zemla zdaj sama ne znajoč čigava? Dnes je tul rimski, juter gotoski, tretji den hunski: zdaj pride Rimlan po dačo, drugoč Gotovje ino Hunovje vzemejo, kaj najdejo. Tota stiska ino zmotnja je naredla, da so se ljudje spuntali, ino se k' totim sem pridočim ludstvam vergli.

Atila, na cesara Markiana serdit, hoče svojo jezo nad zahodno cesarstvo vunspustiti. Cesara Valentiniana III. sestra Honoria, možkoželna ženska, se njemi za ženo ponudi, ino 'mu rimsko cesarstvo obeča. On ali (450) gre z' neznanu velkoj strahovitnoj vojskoj nad Galio. Kam pride, tam je vse na pobegi, kaj le odbežati more — ino kodkoli je šel, povsod je strašno vkončanje ino opustenje za njim ostalo na veliko lét. Na katalaunskih polah vu Francozkoj ga je pa rimski Aecius tak potukel³⁾, da je mogel pobegnuti, ino je šel kak najhujša toča v' Panonio nazaj, ino je en čas tu ostal. Za dve leti gre nad Italio ino nad Rim. Pále zdaj je pri Ptuj, Celji, Lublani, Vogleji ino povsod gladko vse vkončano, Vogleja pa porušena, razderta, druge mésta vunsporoblene ino od ludih zapušene. Proti Rimi pridoč Atila zagleda Papeža Leona njemi proti pridočega, ino glej, Papeža častitnost ino njegove besede zamorejo, da Atila Rim per miri pusteči se z' svojimi vojskami okoli oberne, ino z' svojim mnogim poropom gre v' Panonio nazaj. Gorjé cesarstvam ino kraléstvam, da bi Atila še dno živel! Ali naskorem ga je svét rešen. On je najmre (454), kader je k' svojim mnogim ženam ino spanjaticam

¹⁾ Atila je vajvod Hunov, Gotov, Gepidov ino neprestetljivih drugih množin nemškega ino slovenskega pokolenja, ter bič božji ino kral vseh kralov se sval. On je, potem kak je svojega brata Bleda ob življenje bil djal, krez vse ludstva od Panonic vun do baltskega morja, globoko od Azie ino od črnega morja semvun prék krez hercinske lese kraloval, ino že naprejšzeto imel, vso Europo ino Azio pod se spraviti.

²⁾ Na Kaciani je bukovje, gradiše imenuvano, v' totem je okrogli breždec z' dvojim globokim jarkom obdan. Od totega breždeca se povéda, da je tu negda davno krala Atila grad bil; je pa tudi en kamen tu vunskopan, ker 'ma toti napisek: Ad Kapellam. In Eremono. Kocian. Atila. Rastra. Metatus. Est. CCCXXXII. t. j. Pri Kapeli v' pustini Kocian je Atila tabor postavil v' leti 442. Tu so tudi nenavadno velke živinske ino človečke kosti vunskopane.

³⁾ Na obá kraja je 160,000 mertvih ostalo — strašna bitva! — Annegara, III, 321.

mlado kraljevsko čer si pridjal, ves opijanen pri njoj kervno žilo si pretergal, ino tak v' svoji kervi se zalejal toti, ker je prejd za celo morje človečke kervi prelił. Njegovo mertvo truplo je v' zlato, tota v' sreberno, ino obej, v' železno trugo djano. Konjska oprava, orožje ino drage reči so k' njemi pokopane, ino vsi pokopiči per grobi vmorjeni, da se nebi znalo, gde je hunski junak Atila pokopan¹⁾.

Atilovi sinovje so ne bili tistega viteštva, ne tiste podobnosti ino ognjene segurnosti, kak njih grozen oca, so se tudi med sobom razbratili, pipajoči se za kralvanje. To je strašnim množinam pod Atilovo težko oblast verženih ludstvih bila prilika, toto merzeto ino zuperno oblast potréti, ino k' svoji prejdnji sloboščini nazaj se povernoti, je pa prejd, kak so to zamogli, na panonskih ravnicaħ tako strahovitno klanje bilo, da je kervi po zemli le teklo ino truplo pri trupli ležalo²⁾. Naj hušša bitva je bila pri doljno-, ali maloštajerski vodi Polana³⁾. Najmočnš so se Gotovje deržali, ino so po skončanji ino razzegnanji Hunov se poleg Slovincov po vsoj Panoniji, tak ali tudi po naši Štajerski naselno razširli. Tak so tedaj nemški ino slovenski rodovje sami svoji postali ino si svoje lastne poglavare izbrali. Gotovje pa, še več boja želeči, so z' Panonio ne zadovolni, oni se zdignejo, ino grejo eni nad rimsko, drugi nad carigradsko cesarstvo, v' Panonio ino Noriko pa se Ranovje (Rugovje) naselijo, tudi Herulovje ino Scirovje⁴⁾. Tedas rimski cesar Valentinian III. vmerje, ino rugosko — herulsko — scirski močen kral Odoacer si Italio posvoji, rimskega zadnjega cesara Romula Augustula pa v' grad zapre⁵⁾. — Tak je tedaj zdaj sterta ta čudovitna rimska oblast, ino Odoacer je rimski kral. —

Odoacer se Rimlanom dopadne, on njim pušti njihove postave ino njihovo katolško vero; če ravno je on Arianec. On perbojuje Sicilio, ino svojo rimsko kraljestvo do Dunaje nategne. Odoacer je ali tudi bil krez našo Štajersko poglavar. Ravno on je pa tudi vse Rimlane ali Latine v' Italio nazaj pozval ino zapovedal, nje spoloviti ino v' Italio pergnati. Rimlani na toto zapoved strašno jezni, vkončajo, prejd kak odi-dejo, vse njiva ino stane. Z' njih odidenjom so panonsko-noričanske mésta Noreja, Idunum, Murela, Viana, Celeja,

¹⁾ Lehrb. d. neuern Staatengesoh. (1825) I., 44.

²⁾ Steierm. Ztschr. (1826) VII., 31. Wien u. s. Landesfürsten. I, 28. ino dr.

³⁾ Je to Polana pri Pohorji zvun Marburga?

⁴⁾ Ranovje ali Rugovje so bili Slovenci ino Nemci vkup, so svojo ime meli od osrédka Rügen (Rana). Herulovje ino Scirovje so pa bili nemskega roda.

⁵⁾ Romulus Augustulus, sin vajvoda Orestes, je tak kak njegova mati ino njegov glasovit dedek Romulus, no Ptuiji rojen.

Petovio i. dr. zgubile svoje rimske stanovnike, ino kaj je tu ostalo, so bili Slovenci ino Nemci. Odoacer je pa samih trinajst lét rimsko kraljestvo imel. Gotski Teodorik je najpre na povikanje carigradskega cesara Cenona iz Srema se zdignol ino nad njega šel. Kak je njega v' treh bitvah bil premagal, ga je (493) vmoril, ino je on se za rimskega krala postavil.

Teodorik, zdaj ali rimski kral, ino tudi naše štajerske zemle poglavar, je, od pametnih ino pravičnih svitnikov ravnar, za naso Štajersko bil kak prijatelno sunce po mnogih hudih nevihtah. On je kak Probus skerbel za nje zupet oživljenje. On je zvuške nemirne ludstva odbil ino odvertol; on je modre ino hasnovite postave vundal, ino na njih zderžanje ostro gledal; on je gospodskam prepovedal, podložnike v' stiski 'meti, on je stare deželniče ali stanovnike z' novimi prinaselniki zjedinił, ino tudi naši štajerski zemli spravil mir odznotra, mir odzvuna. Ali kak je toti lubi kral (526) bil vmerl, je za dragi mir tudi djano bilo, ino prejdne praske 'no nevihte so se ponovile. Carigradski cesar Justinian I., rojen Slovenec iz Ilirov, je najpre zrok najšel, vojsko v' Italio poslati, ino tota je s' pripomaganjom nemških Longobardov zadnič Gote preobladala. Tečas je Justinian Panonio si posvojil, ino njo Longobardom za naselbine dal ino njim rekel, meje njegove dežele od tote strani braniti. Ali Longobardi, prez dopadenja do lepega mira ino lepe Panonie, so z' Ilirmi neprehejnano se bojuvali, požgajoči njim stane; spomoreči njim ludi, posramuvajoči njim ženske, odpelajoči njim ludstvo ino čréde ino vse drage reči. Toti divji Nemci, le na porop ino boj navajeni, da so prejd Italio si bili nagfedali, so volo do nje dobili, ino se zato tudi zred Herulmi tá odpravljali. — Tečas so živinski ') Avari do dolnje Dunaje semgor se pergnali, ino so od carigradskega cesara terjali orožje, šace ino deželo, ter se le ravno v' Panonio spravljali. Longobardi tedaj, prejd kak so odtod odišli, se z' Avarmi za Panonio pogodijo, pa tak, da če Longobardi svojo naprejvzetje v' Italii nebi mogli vunspeleti, bi Avari zupet mogli odstopiti. Avar to oblubi ino tak prisegne: „Če prelomim mojo prisego, tak naj jaz ino do zadnjega vso mojo ludstvo prejde skuz meč; vse nebesa ino ogen kakti njih božanstvo naj padnejo na naše glave, naj se gore ino lesovje poderejo na nas, naj se Sava proti naturalski postavi k' svoji zvirovčini oberne, ino nje jezni valovje naj požrejo nas!“ — Potem Longobardi odidejo, ino strašno razbijajoči vkončajo, kod grejo, vse tak, da je povsod tožna pustina za njimi: ludje grejo celo na malo, ino še toti rédko natorjeni celo obdivjajo, keršanski Mešniki preminejo vsi, njiva z' drevjom zarasejo, priprava nega namer za velko silo, mésta so od vseh stanovnikov zapušene, zi-

1) tak nje vsi spisateli imenujajo.

dine, kaj njih ne razderejo, od sam sebe razpadnejo. Samo Slovenci so še per vseh totih bojih, razbijanjih ino vkončanjih najbolj v svojih odnegdašnjih nastanovah se obdržali.) — Longobardi v Italii dobijo, kaj so želeli, ino si tam stalno kraljestvo vravnajo.

Zdaj se Avari, ker so dozdej bol med Tisoj, Tatrami ino Dunajoj naseljeni, z' ognjom ino mečom strahovitno duže dale okoli segali, ino vse slovenske rode med sobom ino okol no okoli sebe pod svojo derečo oblast zmetali, se po Panonii, ino tak ali tudi po naši Štajerski razprestrejo. Tak morejo tudi panonsko-noričanski Slovenci v' strašen avarski jarem. Toti grézni ino grezni Avari, zdaj z' telkimi slovenskimi rodmi strašno pomnoženi, okol ino okol delajo strah: Turinge persilijo, da njim morejo dati sotivo, ovce ino goveda; oni si podveržejo Slovence v' Ceskoj, Moravskoj ino Lužničkoj; oni v' Carigradi napravijo silo, da se njim od tam sem mere vsako leto 80,000 zlatov dati; starigradska cesara Maurikios ino Fokas sta si v' trepečem strahi pred Avarmi, cesar Heraklius nje viditi more, kak njemi carigradske predmésta oplenijo, on more čuti, da bodo Bizantinci mogli v' Azio oditi, on more gledati, kak njemi 270,000 vlovlenih v' Panonio odeženejo; mnogi slovenski rodovje kre Dunaje, Tise, Save ino Drave morejo avarskemi močnemi Kani Bajani na očno mignenje pokorni biti.

Toti vbogi Slovenci so na vsakem boji z' množinjo svojih ljudi mogli naprej iti, ino prvi se z' sovražnikom prijeti, oni so mogli najhujše bitve vunderžati, Avarje so pa odzaja ležali, jeli ino pili. Slovenci so mogli od Avarov se pustiti prestaviti, kam se njim je zdelo, ino per najmenši protivnosti si pustiti vesnice požgati, setva ino njiva si vkončati. Toti od vseh divjakov najdivješi Avarje so imeli velke, na mile duge, z' zemljototerzaježene oplote, vare imenuvane¹⁾. V' totih so se, doklam je vremen dopustilo, pod golim nebom na živinskih kožah v' poživinski loterni, pijanosti ino drugih gerdobah kotali²⁾. Mést so ne terpeli, za tega volo so, kaj je drugim divjakom od mést ali cirkvih prékostalo, vse porusli ino razderli, ter tote razdertine Slovencom za stan pustili. Med njihovimi vari so Slovenci tudi vesnice smeli 'meti. Iz totih varov so le na čase vun šli na zverjadistrelbo ali na porop k' drugim ludstvam, kerim so zernje, živino ino ljudi sporopali ino z' sobom vzeli. Z' takšimi pročvzetimi ter z' vlovlenimi ludmi so Avarje nesmilno delali: ženske so k' vozom

¹⁾ Schafarik Gesch. d. slaw. Sprache u. Literat. (1826) str. 8. — Wien u. s. Landesfürsten, I, 43. i. dr.

²⁾ Beseda „var“ še se zdaj v' slovenskih ino madjarskih méstnih ino selskih imenah mnogo najde: varaš, Varaždin, Diakovar, Belovar, Salavar i. t. d.

³⁾ Wien u. s. Landesfürsten. I., 43. i. dr.

zapregli, možki so njim njihov porep pod bitjom (tepenjom) mogli vkapnositi takse teže, kakše se namer živini ne nalagajo. Za kruh so njim samo Slovenci mogli skerbeti, ino še njim velike dache plačuvati, ter nje po zimi per sebi imeti, njim svoj pripravkek pustiti potrošiti, ino njim svoje žene ino čeri v nemar prékdati. Iz tega je prišel rod, ker je od avarskih očetov zaveržen, od Slovencev čerten bil, ino se je v' tih 200 létih avarskega gospodstva (568—778) med Slovence tak natoril, da se zdaj se Slovencev najde, od kerih se vidi, da so njihove životnosti. Največ so Slovenci v' zdajni naši Štajerski, Koroški ino Krajski od Avarov mogli prestati¹⁾. V' toti avarski stiski ino sužnosti, v' kakši se ne so Slovenci nigdar ino nigdi bili, so se oni tak preménili ino od svojega pervega poštenja tak zgubili, da so odpotli od vseh, posebno od Nemcov zaverženi ino čerteni bili. To je nje bolelo ino še nje zdaj boli. Oni so avarskega nečloveškega, divjostornega z' sobom djanja od strani svojih merskih avarskih silogospodov se tak navolili, ino tudi navoliti mogli, da so od vseh krajev pomoč, ino tak priliko iskali, totega kervavo obtišetelega jarma se rešiti. Začeli so se tedaj drugi Slovenci od gornje Labe (Elbe) ino zatatrskih krajev, kak tudi od dolnje Dunaje semgor k' svojim jednorodnikom v' Ilirio, Panonio ino Noriko, k' Tisi ino Maroši v' zdajno Vogersko, zdol Dunaje v' zdajno Serbsko, k' Savi ino Dravi v' zdajno Bosnio, Dalmacio ino Hervatsko, Krajsko ino Štajersko prinaselovati. Na toto pomoč operti so tedaj vsi pod avarsko divjo nečlovečejost verženi Slovenci, posebno pa panonsko-noričanski bili pripravleni, le za meč prijeti ino Avare spoklati. —

• To je gorutanski teržec Samo²⁾ na svojih teržkih potih vpamet vzel. On se njim ali postavi za prédnjara, ino tote vse nad Avare sopečé Slovence pod svojo zastavo vkupzbere, gre z' njimi nad Avare, ino nje mahom prežene, pokaže per tem tako zvmnost, segurnost ino moč, da ga vsi si za krala izvolijo (623), ino tak si Samo zdaj naredi slovensko kraljestvo po zdajni Štajerski, Krajski, Koroški ino Česki. Ali kumaj so Slovenci pod totim svojim kralom bili sami svoji postali, so že bili v' težki boj zapleteni. Frankoskega krala Dagoberta vojšaki so najmre v' Gorutanskoj ali Karentanii (tak se je zdaj Norika zvala) Slovence vunporopali, Slovenci so pa nje vbili³⁾. Dagobert, ob tem močno razserdjen, pošle

¹⁾ Leh r. b. d. neuern Staatengesch. I., 50.

²⁾ Eni Samoza za frankoskega kupca vundajo, ino rečejo, da je ne Slovence bil, tudi ne v' Gorutanii, temuč v' Českoj kraluvati začel. Jaz se, kaj se njegovega imena dotiče, držim Šafarika, ker reče, da je Samo ime slovensko; kaj pa na njegovo kraljestvo spada, ostanem per totih, kerii poleg našega Anonima rečejo, da je Samo v' naših krajih kraluvati začel.

³⁾ Wartinger Gesch. d. Steierm. str. 29.

preci svojega zlahtnega Franka Sihara k' slovenskimi kralji Samo po zadovolšino. Samo Sihara še le teda pred se pušči, kader je bil po slovensko se oblekel. Zdaj Sihar Samo povele svojega krala naprejpurnese, ino da ne dobi pravega odgovora, se začne pretiti, ino reče Samo, da so tote dežele ne njegove, temuč frankoskega krala¹⁾. Če ravno je to Samoa močno razjezlo, je vendar rekel: Mi ravno že hočemo z' ludstvom ino z' ludmi frankoskimi kralji podložni biti, če le on tudi z' nami hoče prijateljstvo deržati. Na to Sihar odgovori, da Frankovje, ki so Kristjani ino služebniki božji, nemorejo z' paganskimi psi v' prijateljstvu biti. Samo odgovori: „Mi psi bomo vas z' zobmi razčesali, če bote vi služebniki božji proti Bogi storili,“ — ino dá Sihara iz svojega kraljevskega grada vunta verci. Na to se (631) kervavi boj začne med Slovenci ino Franki. Dagobert pride z' tremi vojskami Frankov ino Alemanov v' Samovo velko deželo, ino tudi Longobarde pertisne, da od spodnjega kraja nad Slovence perprašijo. Pri Vogastem ali Vogastgradi (kastrom Vogastense²⁾) je največša bitva. Kral Samo z' svojimi Slovenci preмага vse Nemce, njim proč vzeme vse, ino nje iz svojih dežel pretira. Potem Samo gre večkrat nad Nemce, ino se v' svoji oblasti junačko obderží, odbijajoč sploh tak Avare kak Nemce od svojih slovenskih dežel.

Ob totem časi se je pergodilo, da so Bulgari, od Avarov pregnani, pri frankoskem kralji Dagoberti za naselbine prosili. Dagobert Bojuarom ali Bavarom zapové, Bulgare na zimo v' svojo deželo gorvzeti, ino tak njih gre 9000 v' bavarško zemlo. Ali nečlovečki Nemeč Dagobert Bavarom vkaže, Bulgare v' eni noči — vse vbiti —! Tak vbogi Bulgarje tam najdejo smert, gde so za življenje prosili. En sam njihov poglavarič je z' 700^{mi} v' Samovo slovensko deželo vujšel, ino z' totimi dugo tu ostal.

Samo je bil zvumen, močen, vitežki poglavar, on je Slovence iz avarskega sužanstva oslobodil ino nje v' narodni slobščini obderžal noter do svoje smerti³⁾. Kak je pa on

¹⁾ Da je gotoski kral Vitiges (537) Noriko ino tal Panonie močnim Frankom mogel puščiti, tak Sihar govori od totih dežel, ino Samo ino Sihar sta tote razgovore mogla v' Koroški ali v' naši Štajerski 'meti, tak je ali samov kraljeviski grad mogel tu biti, kak tudi začetek njegovega kralovanja; kajti znotrenjo-austrijski Slovenci so od Avarov največ terpeli, tu je ali največša nezadovolnost bila ino najprej pomoč potrebna.

²⁾ Toti Vogastgrad je mogel na Koroškem ali v' naši Štajerski biti, najberže je naš Voigtsberg tisto torišče. Samošak na spodnjem ptujškem poli, ter Samošina tam blizu, Samobor na Horvatskem blizu Štajera pa tudi spomenejo, da je morebiti tu bil kakšen Samov gradič, tam kakšen terg. i. t. d.

³⁾ Kak so za Rimlanov naše dežele do Dunaje se zvale rimske, ne nemške, tak so za Samoa krala se imenuvale slovenske, ne nemške, če ravno so Frankovje si nje svojili.

(658) bil vmerl, so Slovenci, kak je prejd pri njih vpelano bilo, se zupet na več rodov pod svoje od njih izbrane vajvode podali ino tak se razklali, tak je tedaj tudi njihova moč se razdjala, slovensko kralstvo je razpalo na male razlomke, ker več ne so vkupderžali. Tak so tedaj Avari zupet v' našo Štajersko, posebno v' gornjo noter vderli, ino do Anas (Eus) vode vse gladko vunsporopali, vse mésta ino vesnice, vso obdelano zemle tak na nič djali, da je gornja Štajerska pále griva pustina postala ino počasih z' šumami ino hostami zarasla. Za dolnjo Štajersko je boljše bilo, zakaj tu so Gorutani še sploh se proti Forjulcom (Frialcom), Bavarom ino Avarom dobro branili. Ali da so Avari tudi dolsem duže vekšo silo delali, ino Gorutanom drugi slovenski rodovje ne pomagali, so oni mogli Bavare na pomoč zvati, ino so ravno z' tem si svojo koreniko odsekali. Bavari so njim radi na pomoč prišli, so tudi Avare odvernoli; ali za to je gorutanski vajvod Borut (748) mogel nemške Bavare za svoje gospode spoznati, ter njim svojega sina Karasta ali Karata, ino bratovega sina (stričeka) Hotimira (Hetumara) za zastávo dati. Po Borutovi smerti so Bavari njim Karata ino za totim Hotimira za vajvoda poslali. Hotimir je svojega sina Vladuha (Valduha, Waldunga) za vajvoda postavil (769). Proti totem so pa paganski slovenski žlahtniki, celski, slovenjo-grački¹⁾ ino mariborski (marburski) se spuntali ino ga pregnali. Spuntanje pa je bavarski vajvod Tasilo II. potišal ino pregnanega Vladuha zupet v' njegovo oblast postavil; slovenski žlahtniki se drugoč sprotivijo, ino Vladuh nje še le prav z' ostrim zamáhom zamore vkrotiti. — Totim slovenskim nepokojom je zadnič frankoski kral ino rimski cesar Karl Veliki (774) konec naredil. On je tudi Avarom moč poterl ino vse drugači spreobernal.

2. Télo, živeš, obléc, jezík, šege.

Gotovje, Markomani ino nekeri drugi nemški rodovje so bili, kak je že znamlano, velkega, lepega života ino obraza, ter močni ljudje. Longobardi, najstrašneši iz vseh Nemcov, so brado ino lase celo noter v' lice si napelali, dolrezali so si pa lase samo odzaja, ino tak ali čudni bili viditi, če ravno so drugač močnega života bili ino velke zrasti. — Huni so, kak se vékšital od njih zapisano najde, med vsemi najčudnéši ljudje, male zrasti, z' globokimi očmi, bregastimi čelami, veterščastimi nogami, ino vu vsem gnusni; ali naš Šafarik nje zagovori ino reče, da se bili kam bol počlovečki, kak njihovi potomci Avari; Huni so tudi z' Slovenci nigdar ne tak delali, kak Avarje. Hunovje so smilenje Slo-

¹⁾ Toti žlahtniki so le samo tam imeli svojo stanje, kak je potlanji Slovenjigradec, ker je še le potli toto ime dobil.

vencem skazali; kader so najprej Gotovje njim njihovega krata Bože zred njegovimi smmi ino 70 žlahtnimi po nedužno vmorili, so se Hunovje za nje vzeli, ino so Gotom njihove grozovitnost plačali. Odpotli so se oni Slovenci sploh Hunov deržali ino se ali tudi z' njimi vtrupluvali. Za tega volo so one Hunom podveržene Slovence še dugo pötli za Hune imeli ¹⁾. Slovenci so pa tudi skoro z' vsemi drugimi ljudstvi bili, z' Rugmi, z' Sarmatmi, z' Nemci, z' Avarmi. Od naših Slovincov pa že tak vémo, kak so se z' gerdimi Avarmi mogli vtrupliti. Slovincov perva životnost se je ali ob totih časih že prece poptujila (v' lucko ali stranjsko vergla). Sarmati so zdaj ne več bili oni starodavni od Medov ino Perziancov izidoči, kak prejd; zdajni Sarmati so bili zmés Slovincov, Nemcov, Litvanov, Finov, Turkov ino Mongolov, ino se ali namer ne več Sarmati bili, temuč le za Sarmate zvani. Bulgarovje, spervega tatarski, potem poslovenčen rod, so bili male postave. Od Avarov je že povedano, kakši so bili, ino se tu le telko še povedati more, da nje mnogi spisateli za Hune imeaujejo, ino da so bili od Uralcov.

Kak je za živež v' totih vse poropečih ino vkončajočih časih bilo, si lehko mislimo. Naši Panonci ino Noričani so, kaj njih je ena, pale druga vojska ne spomorila ino odegnala, v' lese ino šume razvujši. Tam so zupet tak, kak spervkonca, le od tega mogli živeti, kaj so dobili ino najšli. To je pa véasi samo tečas bilo, doklam je strašna nevihta ne dale se gnala, teda pa so na svoje pogoriša šli nazaj, ino si počasih omagali. Skoro vsi tedasni ljudje so od terdih ino božno napravljenih hran živeli, Huni pa od sirovega mesa, poživinski Avari so tudi po živinsko živeli ²⁾.

Obléč je per naših Panoncih ino Noričanih bil per enih rimlanski, per drugih nemško — per tretjih slovensko-narodni, per Hunih ino Avarih pa še iztočno prosti. Prestimaneši ino bogateši so se tak po rimlansko nosili. Rimlanski obléč je počasih zred Rimlani se zgubil ino je namesto totega frankoski začel navaden postajati, posebno per Nemcih. Frankoski obléč je pa bil: Noge, bedre ino ledovje so si z' vdelanimi kožami ali z' kerznom omotali, krez persa so imeli materčnjak. Iz tega so potli nastale nogavice (štunfe), hlače, persleki. Od totih oblačil so Rimlani nič ne imeli. Tudi Slovenci so, kak vse frankosko, tak njihove oblačila čertili, ino na svoj narodni obléč terdno deržali; Samo je Sihara v' njegovem frankoskem obléči namer ne pred se pustil, po slovensko se je mogel obléči ³⁾. Naših Dolencov, ter Hor-

¹⁾ Slowanske starožitn. str. 270.

²⁾ Per Slovincih se je še ob Atilovem časi najbolj proso ino med najšel. Slow. starožitn. str. 251.

³⁾ Kak se v' podobni najde, je imel na glavi kapo odsodi z kerznom obkroženo, oblečeno pa dugo srajco do kolen, prek do kolen suknič takšni, kak so ilirake surke, obute 'ma opanjke, na srédi je prepasan. Samovi ljudje imajo ravne takše kape, pa duge lasi, dugi obléč, ter opanjke.

vatov, vengerskih ino drugih Slovincov navadno prosto oblačilo je berčas še z' onim starinskim negdašnjim slovenskim oblěcom prece jednako, če ravno se naši Goričani, ter Korošci ino Krajnci že od nepomnenja po frankosko ali po nemško nosijo. Longobardi so namesto hlač nosili košnate platnene njenjke z' širokimi pisanimi podmeti. Hunovje ino Avari so pa se se v' živinske kože oblačli, ino so totoga smerdečega oblačila ne z' sebe djali, dok' je ne sperhnelo na njih. Rugovje so se v' kerzno oblačli, Bulgarje pa so imeli prosti debeloplastneni, z' vse sorte směsnimi lepoticami nadjani oblěc.

Jezik so naši Panonci ino Noričani govorili svoj slovenski, ter še tudi latinski i. t. d. Ali kader so stranske ludstva naše kraje bile prevlekle ino so Latini mogli odtod oditi, je latinski jezik zamuknil, ino govorilo se je slovensko po večih zgovorih, ter gotosko, alemansko, longobardsko, hunsko, avarsko. Kakša je longobardska nemšina bila, nemorem nič povedati, od gotoske ino alemanske pa imamo iz totih časov že nekere zaznamlanja; tak tudi od slovenskega jezika iz totih časov svedočijo tri v' Monahii (München) najdene pisma najberže od enega Misionara.

Od totih pisem samo začetek ino konec sem postavim:

Pervo: „Glagolite ponaz redka zlouveza: Bofe gozpodi miloztiuvi, otze bofe, tebe izpovuede vuez moi greh — — —
— Pridete otza moga izvoulieni, primete vucfni vuezelié, i vucfni livout. Ešev iezt ugotoulieno, iz ueuka v' ueuk. Amen.“

Drugo: „Ecce (akp) bi dedt naf nezegrefil — — — — iim izpovedni bodete grechov vuafih — — —.“

Tretjo: „Jazze zaglagolo zlodeiu, i uzem iego delom — — — — Uchrani me ot uzega zla, i zpazi me vuzem blaše. Amen.“

Iz totih pisem, če ravno se vidi, da je toti, od kerega so, ne rojen Slovenec bil, se pokaže, da je Frizingske (Freising) škofie Mešnik bil ino Misionar pri Slovincih v' Koroškij ali Krajnskoj').

Najstariše panonsko-slovenske imena mescov so: 1. Prosinec (Januar), od besede prositi, tak se toti mesec še zdaj pri nas zove; 2. Sječén (Februar), od besede sekati, to je naš Sěčan (tudi Svičan); 3. Suhij (Marcius), naš Sušec; 4. Berezozol, od breze, kera zdaj mezgo dá, naš mali Traven (April); 5. Traven (Majus), naš velki Traven; 6. Izok (Juni) — naš Rožencvét ali Ivanjščak; 7. Červen (Juli), od besede červ, naš mali Serpan ali Jakoplenščak; 8. Zarjev (August), od besede zaerjuti, kader se jeleni gonijo, naš velki Serpan ali Velkomešnjak; 9. Rjujen (September), od one besede, kak prejdnji, naš Miholščak; 10. Listopad

1) Dobrowsky „Slovanka“ I, 249.

(Oktober), naš Bratvin? 11. Gruden (November), naš Listopad; 12. Studenij (December), naš Gruden. —

Od gotoskega jezika imamo tu njihov Očanaš, ker se tak moli: „Atta unsar, thu in himina. Weihnai namo thein. Quimai thiudinassus theins. Wairthai wilja theins, swe in himina iak ana airthai. Hlaif unserana thana sinleinan gif uns himmadaga. Jah aflet uns thalei skulans sijaima, swasive jah weis afletam thaim skulam usaraim. Jah ni briggais uns in fraistubnjai, ak lausei uns af thama ubilin. Amen.“ —

Aleman i so pa Očanaš tak molili: „Fatter unseer, thu pist in himile. Wihi namun dinan. Queme rihi din. Werde willo din so in himile, so sa in erdu. Prooth unseer emezhic kip uns hiutu. Oblaz uns sculdi unseero, so wir oblasen uns sculdiken. Enti ni junsih firteti in khorunka, us erlosi unsih fona ubili. Amen.“¹⁾

Iz tega se vidi, kak ródí ino nevgljajen je tedá bil nemški jezik, je pa tudi znati, da so Gotovje med svojoj nemšinoj slovenske besede imeli: klaif (hleb); slovensko merzeti, got. marjan; slov. klik, kličanje, got. klismo; slov. djerka, got. thairko; slov. smokva, smoka (figa), got. smakka; slov. knez, got. kuniggs; slov. kotel, got. katils; slov. vari (stanje), got. vari; slov. vitez (premagavec), got. vithings; slov. hvila (mora), got. hveila; slov. meč, got. mekis; slov. orožje (orožje), got. arhous i. v. dr.

Od staro-sarmatskega jezika samo nekere besede ino imena zamorem tu sem postaviti: bugor, mediansko ino perzko gur (pokopališe); djej, perziansko div (vitez); bohatyr, perz. behäder (junak); sobaka, perz. spako; smerd, perz. merd (mož); choros (dober), perz. chos; ambar (gramerium), perz. anbar; buza (pitvina od rižkaše), perz. buze; čertok (spalnica), perz. čartak; topor, perz. tabar — imena: Arzaces, Vadapaces, Dadaces, Badaces, mediansk. perz. Arbaces, Barsaces; Annagos, Abragos, Mazagos; Ariofernes, Setafernes, med. i. perz. Datafernes, Tissafernes; Banadaspus, med. i. perz. Astaspes, Zariaspes, Hystapes; Beurgos, Urgi (ludstvo), Aspurgos (mesto); Bages, perz. Bageos; Farzeos, perz. Farziris; Abragos, perz. Abradates, Abrokomas; Amminus, Babaj, Beuga, Kandaks, Fragiledus, Peria, Rasperasanus, Rumo, Sangibanus, Saragosius, Sarus, Tasius Taxgatao i. t. d.²⁾

Od hunskega ino avarskega jezika vjednako le ene besede sem postavim: Attila, avarsko Adilla; Budak, avarsk. Budach; Ellak, avar. Ellak; Dingitsik, avar. Dingačik; Eskam, avar. Eska; Balamir, avar. Balamir; Almus, avar. Ar-

¹⁾ Annegarn — že prejdi rečen. IV., 5 — 6.

²⁾ Iz totih beséd ino iz tega, kaj je že prejdi od Sarmatov rečeno, naj oni, ker i se Sarmate za same Slovence ozvali, sodijo, kak neresnično je njihovo izrečenje; naj pa tudi berejo slowansk. starožitn. od str. 274 do 304.

mus; Leel, avar. Leel; Solta, Bleda, Beled, avar. Beled (vojvod) i. t. d.

Šege ino navade je skoro vsakši narod imel svoje. Naši domači ljudje, da so se zveksinom pagani bili, ali zupet pagani postali, so svoje stare že prejdi popisane šege ino navade imeli, ino nje še dolgo potli, kak so že na Kristjanstvo keršeni bili, obderžali. Stara navada je pri njih bila, da so pri sváji za mejê svedoštvo dali, kos zemle (trate) ali trave nad glavoj deržeč¹⁾; pri njih je bila navada, da so njihovi klahtniki več žen imeli, ino tudi za tega volo ne hteli k' Keršanstvu perstopiti. Slovenski kral Samo si je dvanajst Slovenk za žene vzel, ino je z' njimi imel 22 sinov ino 15 čeri. Slovencem sta pa tudi dve navadi bile k' nesreči, ja celim rodom na vkončanje. Pervo je pri njih bilo, kaj že Maurikios proti konci šestega stol'tja povéda, da so rod med rodom se sploh čertili ino večni prepir imeli med sobom: na mnoge male občine razdeljeni so ne se mogli k' velki deželni visokosti podignoti, ino zato tudi ne se zjediniti na močno brambo proti stranjskim. Drugo je, da so Slovenci sploh prevelko nagnenje k' stranjskonarodnem imeli, ino tak toto na mestah bol štimali, kak svojo lastno. Že Tacitus je povedal, da so Veneti (Slovenci) se z' sarmatskimi posebnostmi nakvasili. Tote dve pregreški Slovencov sta njim bile zrok, da so oni, tak velki narod, tak daleč razširjen, tak lahko od drugih, če ravno slabेश narodov, kakti od Celtov, Skitov, Sarmatov, Gotov, Hunov, Avarov, Kozarov, Bulgarov, v' naših krajih pa od Nemcov ino Madjarov bili preobladani ino stranjskoj oblasti podverženi. To je bil zrok, zakaj so Slovenci od negda sem zavolo med sobom čertenja si rajši zvuenske poglavare ino samoderžce od Vagrov, Bulgarov, Frankov i. dr. zvolili, kak bi med sobom zjedinjeni endrugemi se v' pokornost dali; so pa tudi za toto svojo zakrivenje mogli kaj terpeti²⁾. —

Pri Herulih je bila šega, da so nevolne ino stare ludi vbili na dokončanje njihovega terpenja. Žena je pri njih ne smela moža preživeti; obesti se je pri njih bilo kaj navadnega. — Longobardi so iz hubanj vmorjenih ludi pili i. t. v. — Sarmatov je so bili navajeni okoli se tirati ino od popropa, iztiskanja drugih, iz vmarjanja ino odavanja ludi, ne pa iz svojega pripravka živeti i. t. d. — Hunov je so na svojih gnusnih pa poterpečih konjih noč no den sedeči jeli ino pili, tudi na njih spali; oni so igranje za peneze ino za druge drage reči gorečo lubili, ino pri tem endrugca gerdo vkanjuvali; oni so prejdi bili čista neznajoči, ino so ne nič

¹⁾ Gdo nebi že po totih besedah spoznaval, da so Huni ino Avari ene plohe, tote tudi potlanji Madjari?

²⁾ Tota navada je tudi pri Rimlanih ino Nemcih bila.

³⁾ Slowanske starožitn. str. 439.

vedli od pravice, ne od zvestosti, ne od človečnosti; še le teda, kuder so Slovenci njihovi postali, so od totih izvučenost ino človečnost gorvzeli¹⁾). Avarje so bili zapopadek divjosti ino gerdobe.

3. Vojska, orožje.

Gotovje ino drugi nemški rodovje so imeli dvoje vojsko, ena na boj, drugo samo za brambo. Na brambo je mogel vsaki možki iti, ker je le za to bil. Eden je bil njihov vižar ali kral, ker je pod vižanjem duhovnika nje ravnal, ino tak so pod zastavo božjoj sovražniki proti šli. Eini so pa tudi večkrat se vkupnapravili, da bi sami boj začeli z drugimi narodi. To so največkrat mladi, segurni, poropa želni ljudje napravili²⁾). Hunovje so vu velki množini z' divjo segurnostjo boj začeli, ino zevsoj mečjoj se bojuvali, kajti boj je bilo njihovo najprestimanešo delo, za tega volo je tudi ysaksi želel, le na boji smert prijeti, od starostiali od betega vmreti je pri njih ne poštenja imelo. Na boj je pa njihovo perpravlanje že od detečjih lét se začelo. Narojenemi deteti so brado ino lice z' nožom zderzali, da bi pravpostrašni obraz dobilo; njihovi otroci so, namesto v' zibeli, na terdem škiti mogli ležati, ino tak so nje z' merzloj vodoj vmivali, ino nje po dnevi ino po noči na zimo ino vročino devali. Kak se pajbiči eno malo bili gorzrasli, so se že vadili po dva ino dva se tergati ino metati, ter z' orožjom sploh prepasani biti, tudi v' spanji; vadili so se po zidih ino pečinah gorpleziti; vučili so se plavati i. t. v. Mladenci so se mogli vučiti, v' bajnem redi stati ino se obernoti, za vojskoj dirjati, máhom v' begaj, pa máhom nazaj poderknoti, za zverinoj kakti za sovražnikom se gnati i. t. v. Z' takih mladenčov so že mogli segurni vojšaki biti, ino da so Huni to vero imeli, da, več ker tu ludih vbije, več bo na ovem drugem svéti sužnikov ali slugov imel³⁾), tak je v' njih žela do ludih vmarjanja le gorela. — Sarmati so v' telki množini na boj šli, da, če ravno je zdaj na bojnem toriši se od njihovih mertvih zemla ne vidla, so vender preci pále v' strašni množini to bili, ino se tak močno ino neprehenjano sekali, da je po sto jezér ludih pod njihovimi meči skapalo. Oni so vsigdar imeli več konjenikov, kak péscov. Njihovi pésci so ne velko valali, konjeniki pa so bili tak močni, da njim je težko bilo doldobiti. Svoje konje so tak imeli navčene, da so tudi na ledi se zjali, bojuvati. Poznej so tudi njihovi pésci že bili dobri vojšaki. Na boji so eni hili na pol nagi, drugi pa vun ino vun obželezjeni ino

¹⁾ Slowanske starožitn. str. 270.

²⁾ Schütz allgem. Weltgesch. III, 89. i. dr.

³⁾ Der Herzoge und Könige in Hungarn Leben, Regierung und Absterben. Nürnberg 1684. str. 56.

shledrani. — A varje so, sred drugimi divjaki, na boji bili letočo hitri per prijetji, pa tudi per bežanji, tak, da njih je niče ne mogel dosegnoti. Kaj so tu v' nasih zemlah bili, so več na porop, kak na boj vun šli, na boj so Slovence gnali. — Da so tudi Slovenci dobri ino močni vojsaki bili, vidimo iz tega, da so Avarom najhujše boje mogli vunderžati, ino da je Samo kral z' njimi tak močno se deržal i. t. d.

Orožje so Gotovje ino drugi nemški rodovje še zdaj imeli takso ino malo drugačiso, kak prej. Huni so imeli napersujak, železno srajco, škit, ter plantav meč, spičasti nož, samojstro, eni se prek vsega tega sirove kozuhe ali smerleče živinske kože na sebi. Sarmatom je voda k' posebni obrambi bila. Oni so najpre, kader je sovražnik blizu šel, se hitro kakti ribe pod vodo spustili, ino skoz vunsegnoče cev' duško poprimajoči tak pod vodoj skriti čakali, doklam je sovražnik bil mimo odišel, teda so pa mahom z' vode vunžeskahali, ino že sovražniki za herbtom bili z' svojimi metal-kami (malimi sulicami), samostrami ino zastrupenimi strélami. Drugač so tudi imeli čelade, kožne napersnje, meč. Per enih Sarmatih so tudi ženske na boj šle, za tega volo so deklinici včas po narojenji desre persa vunžežgali. Sarmatovje so nigdar ne prez škita se bojuvali. Avarom so njihovi vari bili za obrambo ino skranbo, drugač so pa z' Hunomi jednako oborožjeni bili. —

4. Vera, duhovstvo, cirkvenstvo.

Naši Panonci ino Noričani so posebno spervega zveksinom Pagani bili, če ravno so se že povsod med njimi Kristjani znašli⁵⁾. Kaj je Kristjanstva bilo, je v' narodov preselitji ino z' odegnanjom Latinov preminolo. Slovencom je vse frankosko zuperno bilo, oni so zato tudi kersanske vere od Frankoy ne hteli gorvzeti, zosebno njihovi žlahtniki. Toti so za tega volo tudi Kristjane čertili, preganjali ino vmarjali. Njih Mešniki so bili pregnani, ali so z' težkim delom si mogli siromaški živež sami pripravlati. Celo preminolo je pa Kersanstvo v' naši Štajerski še le ne, da je Justinianov vajvod Narzes še (548) Virgilia na Ptuji za škofa postavil, ker je še 558 na voglejskem cirkvenem zbori se kak ptujski škof podpisal. Tudi so frankoski škofi voglejskem Patriarki škofosko oblast ino pravico krez našo Štajersko pročjemali, ino zato v' Celji škofa za Slovence postavili. Celski škof Ivan (587) je za razkolnika imenuvan. —

Gotovje so, kak že vémo, bili Arianci, tak tudi Rugovje. — Longobardi so eni bili Arianci, eni pa še Pa-

⁵⁾ Nač slovenski sleženik sv. Jeronim ja sam reče, da je sv. pismo (Psalter) od njega prestavleno, prej svojega jesika ludem dal, Jana Kolara Čestopis (v' Pošti 1843) str. 21.

da bi v' njegovo deželo prišel Mešnikov ino cirkvih žegnavat, ino da je tudi sv. Ropert tu več cirkvih žegal¹⁾.

5. Gospodstvo, podložnost, lastinstvo, davke, dače.

V' totem strašnem premenji so naši Panonci ino Noričani imeli mnoge gospodske, pa nijedne gospodske. Rimlani so njim poslali pospodske, Gotovje so njim dali gospodsko, Hunovje, Rugovje, Longobardi, Avarje pospodske, pa vse le samo na pobiranje dače, na slečenje naših ludi, na vse poprék vkončanje, za pravico ino dober red je pa ne bilo gospodske, razvun za rimskega krala Teodorika. Za tega voló je pa tudi za podložnike v' totih časih' strašno hudo bilo, podložniki so ne drugo bili kak sužniki, z' totimi so njih gospodje delali, kak so hteli, k' najtežišem deli so nje napregli, ino nje z' bitjom po nečlovečko perganjali, njim malo ino slabo jesti dali, nič njim svojega 'meti pustili, so nje, kak se njim je zdelo, drugim odali, ali ovači dali, ali nje vbili. Gotovje so imeli, kak prejd Rimlani, pušenjake (Lassen, Freigelassene). Toti so že bol slobodni bili, so tudi smeli kaj svojega imeti pod odračnenjom davke ino dače. Podložnikom pa tak kak gospodskam je v' prirazbijanji zvuških divjakov ne drugo kaj ostalo, kak prazna zemla, ino še toto so mogli pustiti. Ludje so tedaj na čase ne vedli, jel še imajo kako lastinstvo ali ne, ino še to, kaj so v' lastino imeli, je z' davkami ino dačami tak obteženo bilo, da je lastniki namer živež ne estal, se 'mu je tudi proč vzelo, kaj je ne proti pojel. Samo za krala Teodorika je za vse bolše bilo. On je tretji tal obdelane ali perbejuvane zemle svojim ludstvam v' lastinstvo pustil, ino je podložnike v' svojo obrambo vzal.

6. Obdelanje zemle, družbinsko ino hižno žvljenje.

Kader je rimska oblast ino njihov red na konec žel, ino so zvušne ludstva nekaj že prejd v' rimske dežele semnoter spušene, druge pa od sam sebe se sem pergnale, se je obdelanje zemle zaperlo, samo edni, zosebno Slovenci so še včasí z' obdelanjom zemle ludem živež perpravljali. Vandalje, Longobardi ino vsi drugi Nemci, razvun Gotov, so od tega nič ne hteli znati, Hunovje ino Avari pa že celo ne.

¹⁾ Aq. Jul. Cesar — — — I., 296.

Slovenci, tak ti od negda tu stanuvajoti'), kak ti na novo sem naseljeni, so, kader je bol mir postal, se po v soj naši Štajerski razprestranili, ino povsod, gde so le tako zemlo najšli, njo obdelali ino obrodovitali'), vso od razbojnih nemškega ino hunskega pokolenja ljudstvih poklačeno ino zbito njivnost zupet obudili ino oživeli, ino tak ali bili jedini dobrotniki nase Štajerske, kera je zdaj telko sovražnikov ino nesmilnih potučencov mela. Zosebno so za rimskega krala Teodorika ne samo njiva se povsod delale, temuč tudi gorice po mnogih krajih se zasajale, je veliko živine se redilo, drevja se nasadlo i. t. d. V' nekih goricah še zdaj sladko grozdje beremo, kere so že teda začete, na dostih njivah še zdaj žnjemo, kere so že teda nastale. Ravno zato pa, da so Slovenci tak radi živino si redili ino zemlo obdelavali, so druge ludstva si bodigda k' njim prišle po porop. Nemški spisateli zato sami rečejo, „da so Slovenci ne nigdar tak razbojni ino poropni bili, kak Nemci, temuč mir lubili, radi zemlo obdelavali ino veliko živine si redili, so nje lahko druge ludstva pod se dobile — nijedno ludstvo pa se je nad njimi ne tak zagrcšilo, kak Nemci.“ (Herder.) —

Kak je pa obdelanje zemle v' narodov spremlenji na čase celo se vstavilo, tak so tote grozovitne razbojnosti tudi družbinsko ino hižno življenje na mestah celo razbile: eni so vlovleni ino odegnani, drugi so, če so le mogli, spovujši ino se razzgubili, mnogo njih je pa tak na mesti spomorjenih, zadnič prék 'no prék glad ino pomor to veliko nadlogo do verha nesmilne réve dožene. Ino če so ravno po vtihnjeni razbojnega vihera se ljudje páte vkupziskali, so le kam redšji bili, ino se le po časih zupet pomnožiti, ter bol vdružbiti zamogli. — Hunov je, od hižnega vdružbenja nič znajoči ne so imeli, ne terpeli vesnic, ne mést, ne hramov ali hiž, oni so v' priprostih bajatah ali hlevih se zderžavali, ino le vun šli na razdiranje hižnega življenja drugih ludstvih. Vender je pa njihov kral Atila v' Panonii (kak veksital menijo)

1) Da so Slovenci zred drugimi ludstvi je od negdašne starodavnosti tu stanovali, je že prejdi v' prvem preteki rečeno, kak tudi že povedamo, da so Sarmatje ino Slovenci ne eno, temuč dvojo ludstvo. Tu je samo povem, kaj moder, vučen Lelevel v' Šefarikovih slovanskih starožitnostih na 303ti strani od tega govori: „Povéda se, da je narod Sarmatov iz Azie v' Europo se preselivši poznej si ime Slavjanov dal, od slave (čast), kero si je zaslužiti htel. To je zločesto zmišleno menenje. Tak velik narod, kak je slavjanski (slovenski), ne prihaja od indod, temuč na enem mesti zrase. Njih (Slovenov) prihod se ali prikladno zaa v' čase po Noctovi barki postaviti. Sarmatje pa so bili malega številu ludstvo, kero je na konjéh ino na vozih živelo, iz kavkaških krajov prišlo, v' šegah, zaderžanji, obléci, oboroženji Čerkesom spodobno, keri še zdaj blizu Kavkaza stanujejo —“ Več od tega najdeš v' slowanskih starožitnostih str. 300, 301 i. t. d.

2) v. Winklerna — — — str. 13.

pri Tokaji imel svoj leseni grad; ino okol totega ves iz samih lesenih hramov (hiž) za svoje vikše služebnike¹⁾. Tudi Avarje ne so imeli mést, ne vesnic, ne hiž drugdi kak v' svojih varih, ali med tistimi kake podertine ino razdertine Slovencom za prebivalise. — Ali za pridnega rimskega krala Teodorika, kader so k' našim štajerskim Slovencom tudi Gotovje nazaj prišli, je vse se podignilo, kaj je na vekšo véredenje družbinskega ino hižnega življenja. Iz podertin ino razdertin prejdnjih tergov, pristav ino mést so zupet nastali tergi, pristave ino mésta. Kralvske modre postave so družbinskemi ino hižnemi življenji dale poterdjenje ino brambo, med domačimi ino od indod pridočimi mir ino složnost. Vse to so pa grézni Avarje razderli, ino če ravno so Slovence kelko telko v' družbah pustili, so vender njih hižno življenje napravili k' jami vse nadloge, k' strapleni ječi, k' gladujoči temnici, k' zavezi vse grozovitnosti ino nesramnosti. —

Ali, kak prejd, tak so Slovenci potli po dolverženji avarskega sramotnega jarma le hitili terge, mésta ino vesnice, od Avarov vkontane ali od sam sebe razpadjene, zupet staviti ino zidati, kak od njih še zdaj mnoge imena tergov ino mést, vesnic ino gradov svedočijo, kakti Bisterca, drugač ostro tekoča voda, je mnogim vesnicam, enim tergom ino mestam ime dala, kero še zdaj imajo. Nemci so potli 'z Bisterce Feistritz naredli — ravno tak 'z slovenskega Peko ali Peko — Pekau; 'z Aplence (v' starih lat. pismah „ad ablanza“) — Aflenz; 'z Lipnice — Leibnitz; 'z Lubne — Luiben, Leoben; 'z Brézja — Friesach, ter Fresen; 'z Konjic — Gonowitz; 'z Belaka — Villach; 'z Hotja — Kötsch; 'z Susilih — Sausal; 'z Lužnice — Lasniz; 'z Pohorja — Bacher, 'z Čermea — Rotenmann i. t. d.)²⁾

7. Meštrie, teržtvo, penezl.

Že za rimskega ladarstva je k' zadnjemi per meštrijah ino teržtvi vse se vstavlati začelo, z' tem več pa še potli v' narodov preselivanji ali sempervihrenji stranjskih divjakov, ker, razvun svojih za velko silo meštrijah, ne so nikakih znali. Tkalcija, kovačija, kolarstvo ino nekaj malo drugih so bile vse njihove meštrije, njih občinska meštija pa, vse razverči ino vkončati, vse vunsporopati ino z' sobom vzeti. V' Atilovem gradi je od vseh krajov sporopano zlato ino srebro, slonokost, žida ino žlahtni kamni divjem pogledi nje-

1) Stolberg Gesch. d. Relig. Jes. Chr. XVI., 417.

2) Mnoge pravo slovenske imena ne samo vesnio ino tergov, temuč zósebno tudi gor. ali planin, ték ino potokov, lesov ali gajov, okolio ino krajov v' srédnoj ino gornjoj Štajerskoj svedočijo od ta bilnosti Slovencev pred Rimlani.

govih Uralcov bila vugodna paša. Tak se Avarje v' svojih velikih oplotih množine sporoplenih dragih reči imeli cele kupe vkupnalozeno. — Od terštva je per totih ludstvih namer ne misel. — Kaj se je za rimskega krala Teodorika za mestrije ino terštvo bilo veselo odperlo, se Avari zupet razderli. Še le potem, kak so Slovenci za svojega krala Samo avarsko krez se oblast bili odbili, so se mestrije zred terštvom zupet začele. Samo je sam teržec bil, ino je večkrat z' vojšakmi obdan¹⁾ v' tote kraje na terštvo prišel, gde so Slovenci v' avarski stiski javkali. Za njegovega kralstva je mestersko ino terštvo zapet slo. Še bol pa je to vse slo za potlanjih slovenskih vajvodov. Slovenci so teda hrame delali z' lesa, so nje zidali, oni so železne rude v' gornjem Stajeri zupet oddelali, so začeli železo kopati, nje kovati, zlévati, vglajati ino mnogotere lepe reči z' njega delati; oni so sol kopali, mēd kuhali, pivo delali; oni so tkali, šivali i. v. t. — Vse to je dalo blago za terštvo: tudi obdelana zemla njima je pernesla zerna, vina za odajo. — Penezi so, kaj se je spervega rimskih med ludmi bilo, na rimsko ino drugih ludstvih velike dače odisli, ino po časih tak spreminoli, da se je zupet blago za blago zamenjavalo. Da so tudi Barbári včasih peneze dali delati, se pokaže iz Atilovih srebernih tolarov pod napiskom Akvileje (Vogleje). Drukih pénez je pa, kelko je meni iz knjig znano, zdaj ne bilo, doklam so ne frankoski plehnati penezi prišli.

8. Umetnosti, vučenosti, znajdenja.

Že za zadnjih rimskih cesarov je skoro niše več ne za umetnosti ino vučenosti si skerbi vzel. Tote so ali tudi per naših Panoncih ino Noričanih ne naprejdka imele, potlanji nemški, hunski ino avarski razbojniki ino razbijavci so pa nje tak celo pokopali ino nje tak odplašili, da nam je namer ne gdo zapisal, gda so kere rimsko-panonske ino noričanske mésta pokončane. Po rimskih kamnih ino penezih iz zemle skopanih le moremo vgonjavati, gde je bila Murela, Noreja i. dr. Še za krala Teodorika, ker je vender za vse skerben bil, za slovenskega krala Samo a, kak tudi za potlanjih slovenskih vajvodov nemamo kaj od vekših znanjih ali vučenostih naprejpokazati.

Znajdenja iz totih časov so med drugimi zosebno tote: Zvone zlivati je Škof Paulinus vu francozkoj Kampanii (400) znajšel. V' šestem stolétji so zvonovje že v' kloštrih bili. Doklam je ne zvonov bilo, so blanje ali deske imeli vkupzbiti, tote so za svete deske imenuvali. Po totih deskah so tedaj ropotali, kader so ludstvo k' božji službi vkupzvali. Pervi zvonovje so mali bili, ino so na strehi visli; kader so pa vekše

¹⁾ Ob tistih časih se teršci za slobodnosti vole mogli vojšake kre sebe imeti.

začeli zlivati, so turne (zvonjake) začeli staviti. — V' šestem stolétji se je dogodilo, da sta dva Meniha iz Kine veliko jajo od židečervov na skrivnem v' svojih volkih palcah v' Evropo pernešta; ino sta carigradskemu cesari povedala, kak sta vidta z' židečervmi djati. Toto semspravljenje je potih jezerim ino jezerim dalo delo ino živež. — Ob totih časih je Justiniano-vega vajvoda Belisara¹⁾ v' Rimi glad pertisnil na znajdenje mlinov na kumpah; drugi mlini na potokih so že prej znani-
 bih. — Znajdenje sterménov ter pisékov z' peretih tadi spada v' toté čase. — V' osmem stolétji so vodene orgle znajdene; tak tudi papir iz pavune (pambola). To so Kinezi znajšli; prej se je papir v' egiptoski Aleksandrii delal z' listja od dréva Papirus. — V' šestem stolétji je hmel v' Evropo perne-
 šen; shve so Slovenci v' narodov preselitji z' Azie od hvalinskega (kaspiskega) morja sem pernesli. Dinje (malajari) so iz dolnje Kalmakoske, tikve ali buče iz aziatske Ruske k' nam pernešene, kutine so iz Geréke, redkev iz Kine. — V' naši štajerski je zupetnajdenje železnih rad (712) izemtas. —

Notikani no Panenci!
 Resen rimska zdaj oblast,
 Vam tak zuperna, gre k' konci,
 Ze podira se ti hrast,
 Hrast, ker z' vejom no ko-
 renjom
 Segal je po zemli vsoj,
 No do neha pod vihrenjom
 Je versic podignil svoj:

Ali, kak po dnevih žgečih
 Nebo zdaj se začerni
 V' krišom vetrih pervihrečih,
 No strahotno že germi;
 Tak zdaj vi od straha vroči
 Vsi trepeči vidite;
 Kakši révi no težkoči
 Le začetek dela se.

Kak vužgeče z' megel stréle
 V' hrame dol vrezávajo,
 No, od težke toče céle
 Žitne pola suhe so:
 Tak vam narodov zdaj bliski
 Vužgali vse stanja so,
 No v' kričeči strašni vriski
 Vas njih meči párajo.

Zdaj Vandáje, zdaj Go-
 tini,

Žvabi no Herulovje,
 Zdaj Lomhardi so v' množini
 Kak zverjád pergnali se;
 Zdaj strahotni, grozoviti
 Hunovje vihrijo sem.
 Gdo zamore ngovoriti
 Strah v' razbitji njihovem?

Na Kacjani glej gradiše,
 Kero njih kral Atola
 Je za zbornó mel torišo
 Svojga ludstva strašnega;
 Já, odtod je kakti vlila
 Njeg'va moč se krez ludi,
 Da je zemla se gnojila
 Z' kervjo njegov groznosti.

Tu si k' tožnemi spomini
 Atola vohrazamo,
 Ker naredil je k' pustini
 Našo zemlo štajersko,
 Ker kervi je dal preliti,
 Kelko v' Muri je vodé,
 No zadnič je zađušiti
 V' svoji kervi mogel se...

¹⁾ Belisara oni deržijo za Slovenca, telko je znano, da je bil iz Tra-
 ocej ino kmetički sta, Stoletje IX. (I), 36.

Te nevihte strahovite
 Zdaj na enkrat vtihnejo,
 Černe megle so odbite,
 Nebo se je zjasnilo:
 Kral Teódrík lubleni
 Dá vam mira lubega,
 On kak sunčni žar rumeni
 K' oživlonji vse ravná:

Zdaj sadijo se gorice,
 Njiva se ponavljajo,
 Ino pune že ravnice
 Od pastirskih pesmih so:
 Stavijo se hrami, hiže,
 Zuje se silje, bere sad,
 Vse se k' dobremi pozdiže,
 Kak je temu vsaki rad!

Al' veselje vam ocvéta,
 Že obráča se na joč;
 Kad' Teódrík gre 'z svéta,
 Je vaš mir že pále proč.
 Zdaj Avarje strahoviti
 Grozno prizabijajo,
 No Slovenci mor'te iti
 Že v' sužanstvo njihovq.

Kak živina ste deržani
 Néb'li nigdi no nigdár,
 Neti v' takt jurem djani,
 Kak vas dene zdaj Avár:
 Kak živina 'mu voziti
 Njegov porop morete,
 No ste poleg grozno biti;
 Kak vam serce joče se!

Ves vaš živež mor'to dati
 V' njegov grézni požirak,
 V' boj se tá pustiti gnati,
 Gd'é najhujši pride žlak;
 Ter 'mu dati to najdragšo,
 Žene, čeri, morete.
 Ah, kreznespodobnost vsakšo.
 Kaj nje znajti more se!

Če ste 'zdaj več ne ti pervi,
 Kak Slovenci 'majo bit',
 Tak je od avarske kervi
 Ti neveren no zavít:
 Ja, avarsko divjo semen
 Je med vas nasejano,
 Gd'é tatinski, zločest plemen
 Slavno ime zblatil bo.

Ali ravno v' toti stiski
 Vas Kričeče na ves glas
 Eden vidi, ker'ga bliski
 Jeze ysekajo do vas:
 Sámo je, ker ves trepeče,
 No po kerem vse gori.
 On zdaj vam Slovencom reče:
 Nega slavne več kervi?

Sámo ja Slovencom reče:
 Kam ste se zamislili,
 Kaj vi v' telke ste nesreče
 Pustli se potuniti?
 Kelko Rimcom, Bizantinom
 Vi dežel perdobli ste,
 Nemcom, Hunom no Gotinom
 Se dali na jezere!

Telki narod, kí kak péska
 Ludi 'maš, pa ne si tvoj,
 Vsi si tebe kakti scéska
 Kalajo na hasek svoj!
 Gdo vas bo, če vkupderžite,
 Mogel gda obladatai?
 V' pól Evropi vi stojite,
 Pa ste v' sužnost verženi!

Zdaj Slovencev kerv goreča
 Nad Avare zdigne se,
 Ja, vaa vojaka le praškeča
 Z'ostrimečom grenad nje:
 Tote nagli strah popadne;
 Krez endruga vse leti,
 Gotov je si vure zadne,
 Ker v' begaj se ne spusti.

Tak Avarje so odbiti,
 Je poterta njih oblast;
 Zdaj slovenski rod slaviti
 Prime svoje slavno čast;
 Tudi Nemečom, ki so jalni
 Že Slovencom za njih moč,
 Zdaj slovenski meči stalni
 Le odkážeja pojóc.

Tak Slovencom Sámo spravi
 Zemle davno njihove,
 V' divji pervenski pušavi
 Že od njih posvojejene.
 Ali Samo je le eden,
 Ker Slovence vkupderži,
 Ne za totim več nibeden
 Tak slavite serčnosti!

ŠTERTI PRETEK.

Od Karla Velkega do Leopolda markeža.

(800 — 1122.)

Štajerska zemla v' nemških ino madjarskih bojih.

1. Ludstva, ladavel, deželске zgodbe.

Da so gorutanski Slovenci ¹⁾ že bili pod bavarsko, ino skuz toto pod frankosko oblast prišli, ino so Avarje še sploh v' Panonio semnoter vdiral, je frankoski kral Karl Veliki zdaj tudi tu svojo velikost prisel pokazat. Longobardski kral Desider se je z' rimskim Papežom Adrianom bil razvergel, ino se je proti njemu tak sovražno zaderžal, da je Papež Karla na pomoč prosil. Karl pride z' mnogoj ino postrasnoj vojskoj, vzeme Desideri kralstvo, da njega zred rodbinoj v' kloster zapreči, ino vzeme Italio za posvojeno kralstvo. Tečas so Bavari od frankoske oblasti se hteli odtergati. Njihov prevzetni ino velkoglavni vajvod Tasilo zato Avare na pomoč zezove. Toti hitro pridejo z' kervizelnimi meči ino groznim požganjom. Z' tem se je bavarsko-gorutanski vajvod Tasil svojim ludstvam tak zameril, da so se njemu skoro vse odpovedale, ino je (788) na smert obsojen. Karl Vel. mu je življenje pustil, je ga pa zred otrokmi v' kloster zaperl, ino

¹⁾ Gorutanska ali Karentania se je zdaj večkrat'ovala ne samo Korotki, temuč sredi njoj tudi Štajerska, Aq. Jul. Cäsar, I. 297.

tak Bavarsko ino Gorutansko pod svojo oblast vzal, ter nje na marke žie ali markrapie razdelil.

Zdaj pride vura, kera Avarom njihovo že davno zasluženo plačo obznani, da imaja Noriko ino Panonio, kerivi so više 200 lét. mučili ino trapili, na vsigdar zapustiti. Te čas ali, kaj je Karl z' Sasmi (Saksi) imel opraviti, so njegovi vojskovodci Avare dvakrat kervavo odbili, ino njih pri Ibosi na jezere v' Dunajo zegnali, da so tam si svojo po kervi žejo z' vodoj na vsigdar pogasili. Da pa še le ne so hteli se podati, ino so še vu Frankosko na porop (plenjenje) se gnali, je Karl (791) pri Rezni (Regensburg) veliko vojsko vkup-spravil. Z' tototj je na oba kraja Dunaje šel semdol do r'ke Ens. Tudi njegov sin Pipin je od Forjula (Friaula) vun z' vojskoj šel nad Avare. Kak je Karl pri Ensi od svojega sina glas dobil, da je on že Avare nazaj zbil, je tudi on nad nje vdaril. Avarov se vse puno z' njihovih varov vun nasiple, so pa skuz pripomoč jeznih Slovencev hitro pregnani. Od tega prestrašeni se pšejo v' svoje vare, tote pa Karl z' svojoj nem-skoj ino slovenskoj vojskoj enega za drugim potere, ino raz-bojnim, grozovitnim Avarom z' tistoj meroj nazaj meri, z' ke-roj so oni že tak dugo vunmerili: na jezere so spomorjeni, na jezere kak sužni odegnani, drugi pa dol do iztečenja Rabe pod občinskim vkončanjom pregnani. Po tem gre Karl nazaj v' Režno, njegov sin Pipin pa še sedem lét Avare dalec preganja. On njim vzeme ino razdere njihov najmočnejši var med Dravoj ino Raboj. Tak tudi z' drugimi naredi noter do Tise. Tam on Avarov na jezere spomori, ino tudi njihov Kún najde smert. Tak Pipin dobi množino blaga ino dragih réči, kaj so njih Avari telko časa od vseh krajev vkup-navlekli. Z' tem so se Frankovje zdaj na enkrat z bogatili, tudi rimskemi Papeži je del od tega dan. Vlovleni Avari, če so se pokristjanili, so znali tu ostati¹⁾, drugač pa je Karl njihove kraje dal svojim vojsakom ino na početje kloštrov. Toti Karlovi nemški Frankovje, Duringi, Sasi, Frizi ino Bavari²⁾ med Slovence nasajeni, so zdaj od ene strani Slovence v' nasi Štajerski nize dolsem porinoli³⁾, od druge strani pa si nje podsuzili ino podtiranili⁴⁾. Karl je še tudi druge Slovence od Labe (Elbe) ino Odre v' prejd avarske kraje gor-vzel, od Nemcov pa največ Bavarov. Avari so se peslo-

1) Od takših tu ostanovših Avarov že znajo eni Slovenci kre Mure biti, kerih obraz, postava ino život ne je slovenski — ino ime Varzeje (Verzi) ima peryo slovko avarsko.

2) Tak še zdaj imamo Frankenberg, Bayerdorf, Bayerwiesen i. t. v., Frankovci pri Ormoži pa imajo od stare cirkve sv. Franja (Franca), Franc od Uranjsko, ne od Frankov, tak Friesah od Brézja, ne od Frizov svojo ime.

3) Poglej d. Aufmerksam.

4) Šafarik Gesch. d. slaw. Sprache und Literat. str. 17, str. 204.

venčiti, njih kraji so pa še dolgo pbtli po njih Avaria se zvali¹⁾.

Tak je tedaj zdaj Karl Vel. naš štajerski poglavar postal. On je, kak je (800) v Rimi spantanje proti Papeži nastalo, se tá podal. Tam Papež njemu Boga molečemi pri polnočnici cesarsko krono na glavo postavi, ino Karl je za rimskega cesara ozvan — je pa tudi že telko pod sobom imel, kak negda Rimlani; kajti že so pod njega bile skoro vse nemške dezele, vsa Francozka ino Italijanska, ter Istrija, Dalmatinska, Horvatska ino Slavonska, gornja ino dolnja Panonija, Norik, Avaria; tudi Ceska ino Moravska. On je skoro do pol stolétja hrabro ino viteško kraluval. Za svojega naslednika je (813) svojega sina Ludovika odločil, Pipimov sin Bernard je pa italske dezele dobil. Že na leto potli je pa Karl Vel. vmerl.

Ludovik I. še prvo leto svojemi najstaršemi sini Lotari, krez tri léta pa svojemi mlajšemi sini Ludoviki prek da Bavarsko, Avarsko²⁾, Gorutansko, Istrio, Horvatsko ino Slavonsko, tudi obrambo krez Cesko ino Moravsko. — Za totega Ludovika, z' pridavkom „Nemškega,“ so že velki nemiri nastali. Slovenci, kak so prej d' iskali avarske krez se oblasti se réšiti, tak se zdaj per vseh njihovih rodih okol ino okoli začne kuhati na perpravlanje, kak bi se iz frankosko-nemškega obtisnega jarna mogli izpreči.

Dolnjopanonski markež Ljudovit (819) naredi začetek. Toti seguron, po sloboštini hlepeči dravosavski vajvod ima velko samosvojo slovensko dezele v' glavi, kak je za Karla Samoza bila. On se ali najprej d' cesari Ludoviki Pobožnem potoži, v' kakih stiskah so Slovenci zdaj, ino da je njegova tožba ne oslišana, tak iše, da se z' njegovimi Slavonci ino Horvatmi tudi krajnski ino koroški Slovenci zjedinijo, ino tak on forjulskega vajvoda premaga. Kak je to djano, tedaj še on druge Slovence pod se spravlja, ino se prece dugo per velki slovenski moči obderži; ali da je Slovencev le ne vseh na svojo stran dobil, je zadnič od nemških ino italskih vojskih premagan, v' Serbsko se meknil, ino je tam vmorjen³⁾. Potem doljno- ino gornjopanonska markeža Balderik ino Gerold (826) pustita Bulgare od dolnje Dunaje semgor v' Sremsko ino v' Panonio priti razbijat, sta pa zavolo tega oba-

¹⁾ Avarov zdaj indi nega, kak v' Kavkazkih krajih, po Šafarikovem zemlevidi med Lesgovmi, Osetincmi, Gruzincmi ino Kumycmi.

²⁾ Kak je za Karla Vel. dolnja Štajerska zred Horvatskoj ino Slavonskoj se Slavinia zvala, tak je gornjo-inohodni del zred onimi kraji Rakoske ino Vogerske, kere so Avari zapustili, se Avaria imenuval „Kindermann Repertorium etc.“ str. 57.

³⁾ Prof. Richter v' „Beiträge z. Lösung d. Preisfrage d. durchblauhtigsten Erzherrzogs Johanna etc. I., 30, 40 i. d.“

dva ob markežtvo djana, ino Radbod krez gorajo Panonij postavljen, dolnja Panonia pa je sred Forjulskim starem markežom prěkdana; krez Gorutansko je Hebavin, krez Krajnsko Bruno, krez Forjulsko (Friaul) ino Istrijo Eberhard, krez Horvatsko ino Slavonijo Salaho postavljen. Radbod ino cesara Ludvika I. sin Ludvik mahmeta nad Bulgare, ki so v' nasih krajih, posebno pri Ptujii ino Marburgi vse vkontali — ino nje preženeta. —

Ob totih časih je v' starodavni slovenski deželi med Tatrami, Tisoi ino Dunajoi, v' zdajni vogerski zemlji se velika slovenska država snovati začela, dežela Moravanov ali Moravcov. Toti Moravci, od serbske reke Morava tak imenuvani¹⁾, so svojo državo duže dale metl gori rečenima vodama ino dol v' Panonijo tak nategnoli, da je zdaj še na izhodno ino zahodno se razdelovala²⁾. V' izhodni Moravki je bil Privina, v' zahodni Mojmir njihov vajvod. Da je Privina, od soligradskega Skofa nagovorjen, z' Kristjani začel deržati ino frankoske misli biti, so ga njegovi paganski Moravci čertili, ino ga tudi z' pomočjo njemi sovražnega Mojmira iz dežele pregnali. Privina, ker je v' bulgarskem preganjanji z' našim Radbodom se spoznal, je z' svojimi (828) k' totimi se vtekel. Ali tu se mu je ne dopalo, on je ali z' svojoj družboj k' Bulgarom odišel, edonod pa k' Radomiri (Radmari), horvatskem vajvodu zdol Save. Toti Radomir se je Frankom suprot deržal, je pa od Radboda premagan ino pregnan. Na to se Privina z' svojimi podá k' dravesavskem markeži Salahi. Toti pri cesari Ludoviki Nemškem zamore, da Privina (836) državo kre Drave v' dolnji Panonii³⁾ s'pervega v' lehenstvo, potli pa v' lastinstvo dobi. Od tote države so naši štajerski ino drugi zvuiski spisateli edni tak, drugi drugači pisali. Po izvirem preiskanji najnoviših vučenih se je pa najšlo, da je tota država ne bila v' našem Celskem, najmre v' savinskem doli i. t. d., temuč od Blatnega ali blatne jezere (Blattensee) vun segnola k' Rabi ino Muri, semgor v' Optuj, prěk krez Dravo ino Savo do

¹⁾ Nowotny „krit. Bemerk. z. Berichtig. d. Gesch. d. gtoß. Mähr. Reiches etc.“ str. 24. — Schafarik Gesch. d. slaw. Spr. u. Lit. str. 293.

²⁾ Tota Moravska velika je ali ne zdajna Moravska z' gornjoj Vogerskoj, temuč v' zdajni dolnji ino gornji Vogerski i. t. d. Poglej Prof. Richter v' „Beiträge etc. I., 49.“ Nowotny — 69 — 75 Schafarik Gesch. d. slaw. Spr. u. Lit., 293 i. dr. K' Moravski veliki je potli en čas tudi dohajala Korutanska, Panonia pa tak, je ali tudi naša Štajerska, Koroška ino tal Krajnske k' njoj spadalo.

³⁾ Ob totih časih se je že naskorem vsa zdajna Vogerska zvala dolja Panonia. Glej K in d e r m a n n B e p e r t o r. — str. 610.

Kupe¹⁾, ter dol' do Pečaha. Toto svojo državo sta Privina ino njegov sin Kozil si dala pokristjaniti, ter nje zemlo lepo obdelati ino obrodovtiti. Pri vodi Sala ne daleč od nje iztečenja v Blatno²⁾, si je Privina dal svoj grad Mozaburg zemljati³⁾, deržeči se drugač zevsema frankoske, t. j. nemške strani. Od Nemcov je tudi znanlano imel, njihovo oblast duže dale med Slovence razprestirati, ja Privina je bil namesto prejdi imenuvanega Ljudevita postavljen na v' miri obderžanje ino vkrotenje sloboščino ino nepodverženost išočih Slovencev, ino na njih podverženje nemski oblasti. Za tega volo je z Horvatmi se bojuval on ino njegov sin Kozil, ker je potli ravno od totih vmorjen⁴⁾).

Da je tedaj Mojmir, v' svoji Moravski duže močnési, se Nemcom celo odpovedal, je Ludvik (846) z' vojskoj šet nad njega, ino ga je vkrotil, pa ga tudi ob ladanje djal, ino njegovega vnuka Radislava za vajvoda krez Moravsko postavil. Radislav (tudi Rastislav, Rastic imenuvan), izmed moravskih knezov najmočnési, je za svoj sedež si mesto Devia (zdajni Teben pri Požuni) zbral. Radislav, videči, da je Karla Vel. moč zdaj razkalana, zagleda v' tem priliko, od nemškega krala Ludvika celo se odcépati. On se zato z' češkim vajvodom Hostivitom, z' bulgarskim knezom Bogorisom ino drugimi slovenskimi poglavari združi. Tadi naš gornjopanonski⁵⁾ Radbod se krali Ludviki zneveri, ino z' Radislavom potegne, pa še ludvikovega sina Karlmana z' sobom na Radislava stran dobi. Na to kral Radboda ob markežtvo देने, ino dva brata Wilhelma ino Engelsalka za markeže postavi. Totiva sta, kader je Ludvik (853) z' vojskoj nad Me-

¹⁾ Anno 798 jubente Carolo Magno omnis ille a Petovio ad Dravi in Danubium se exonerantis ostium terrarum tractus Salisburgensis Ecclesiae Iurisdictioni cessit. Citima Murae, Arabonis et Szalae amium Bribini a) Ducis fiduciae Ludovicus Pius, Caroli Magni filius et successor, commisit.

a) Bribinus (Privina) Moraviae dux, exorta siditione patria pulsus ad Ludovicum confugit, cujus virtuti et fidelitati ipse confusus omnem illum terrarum tractum ei gubernandum et custodiendum tradidit. Filium habuit Hezelonem, Ecclesiae Veszprimiensis Fundatorem, et ipse putatur Parens amplissimae gentis Ciliae Comitum. — Tak najdeš v' Jana Kollara Čestopisi str. 259.

²⁾ Pleso je najstaršo ime blatne jezere, ino je slovensko ime, iz Pleso je lat. Peiso, Pelso, iz potlanjega Blatnega je madjarski Balaton, ino nemški Blattensee, Šafarik slov. starožitn. 409 — 410.

³⁾ Tak ali se med Celjom ino Ptujom, ne v' Mozirji — le tam, kak je zdajni Salavar, se najdejo razdertine Mozaburga — Poglej Jan. Kollara Čestopis str. 10 i. dl. — Slov. starožitn. 799. — Steierm. Ztchr. (1821) III., 71 i. d.

⁴⁾ Prof. Richter v' „Beiträge etc. I., 55.

⁵⁾ T. j. rakoski ino gornjoštajerski i. t. d.

ravce šel, se posebno močna skazala, ino sta Moravcom tal Rakoske proč vzela¹⁾), Karlman pa gre, ino si naše dežele posveji, prehene ta dva brata, ino Radboda pozove nazaj. Z' tem je svojega občeta močno svadil, je pa ga zupet potalabil ino je Gorutansko dobil. Odpoti je Karlman največša pomoč v' potretji slovenske oblasti ino moči. On, kader Radislav²⁾ nad Nemce (863) se zdignoč po Panonii začne razbijati, gre nad njega, ino Privina z' njim; Radislav je premagan, Privina od prejd svojih Moravcov vmorjen, ino tak so Slovenci za tečas že vdarjeni. Privinovo državo njegov sin Kozil, tudi Hezilo imenuvan, prékprime.

Močen ino med vsemi slovenskimi poglavari najbolj hudi Radislav vzeme svojega stričeka Svatopluka za ravenladavca ino naslednika v' slovenjomoravski veliki deželi, ino se (870) zupet zdigne nad Nemce, je pa od Karlmana vlovlen, v' Režno (Regensburg) odpelan, tam osleplen ino v' kloster zapert, je tudi tam vmerl. Svatopluk, od mladosti vun že zbrisan ino na vsako nevarnost navajen Slovencec, nemore zdobreti, sploh le na to idoč, kak bi Slovence vse v' eno črédo vkupspravil, ino nje od nemške nesmilne oblasti oslobodil. Karlman zato (871) gre tudi nad Svatopluka, ga vlovi, ino v' železo djanega odpela. Da je pa iz nikakega zakrivenja ne mogel podužen biti³⁾, je izpusen, ter po kraljevsko daruvan še zverh tega po sam svojem zelenji bavarski vojski za vižara dan proti moravskim Slovencec. Kak je pa do svojih Moravcov prišel, je z' njimi potegnol, ino je bavarsko vojsko tak vkupzesekal, da je malo živih vujšlo. Zdaj so Bavari vse slovenske vlovlene mogli sem dati, če se hteli svoje nemške vlovlene nazaj dobiti. To je zdaj Svatopluka tak obsegurilo, da je ne več míra si mogel dati, doklam so ne vse sosedne ludstva, vsi slovenski rodovje okol ino okoli pod njega bili. Tudi Goritani (Štajerci, Korošci, Krajnci) so se od Nemcov vkraj vlekli, ino Karlman je (873) se z' njimi bojovati mogel. Na to so Nemci z' vsakim slovenskim rodom posebe se pogajali, pa z' malim haskom. — Tečas kral Ludvik vmerje, ino Karlman (876) postane samoladavec. Tudi on, od vudoloma vdarjen (880) vmerje, ino tak njegov mlajši brat Ludvik vse po njem dóbi, samo Gorutanska ostane Karlmanovemi (iz Slovenkinje Luitsvinde

¹⁾ Moravska je ali tudi v' Rakosko segnola.

²⁾ Pojdoč tu znamlam, da je tu pri mali Nedli zgor Lutomerakoga ena ves Radoslavci, druga Moravci zvana, tudi v' Celskem pri Makolah en kraj z' imenom Radislav, per Kapeli pa ena ves Kozlavci (Kozil) en les Heol (Hezilo) imenuvan, ter rodbinske imena „Kozil ali Kozia.“

³⁾ Tak svedočí naš Jul. Cäsar — — II., 170 proti vsem drugim ogri-zavcom totega poštuvanega Slovenca.

rojenem) hotivakemi sini Arnulfa. Tudi toti Ludvik (882) vmerje, ino svojemu bratu Karli Debelemu svoje dežele prek pusti. Karl Debeli postane ob enem rimski cesar. Tečas so Vilhelma ino Engelssalka sinovje ob markeživo djanj, ter Aribo na njihovo mesto postavljen. Totega pa ravno rečeni sinovje preženejo, ino on gre k' Svatopluki. Totemi pa on ravno nagodi, kajti njegova jeza na Vilhelma ino Engelssalka še ne je vgasnila. Ti mladiči se pod Arnulfovo obrambo podajo, Svatopluk nje hoče vun meti, ino da njih Arnulf neče sem dati, vdere Svatopluk v' njegove dežele, ino tu dvanajst dni po nečloveško dela z' ludmi. Tudi Bratislav (Bratslav), Kozilev sin ino Privinove države vajvod, je z' Svatoplukom deržal.

Zdaj Karl Debeli (884) pride z' velkoj vojskoj nad Svatopluka. Toti cesari hitro pokornost oblubi, tak tudi Bratislav, ino cesar Svatopluki pusti Panonio¹⁾, tak ali tudi našo Stajersko od panonske strani. Nemci pa totoga Karla ob ladanje denejo ino koroškega Arnulfa namesto njega za krala ozovejo. Arnulf (890) pride v' Panonio, ino velkomoravskega vajvoda Svatopluka, ker je zdaj že za krala se imenuval, po kraljevsko k' sebi pozove, ino njegovo prijateljstvo išoč, si ga na botrino (kumstvo) prosi svojemu hotivskemu sinu, kerega tudi Svatopluka imenuje. Ja, kral Arnulf Svatopluki pusti ono od Čehov davko, kero so že za cesara Karla Vel. mogli oblubiti, najure vsako leto 120 volov ino 50 mark srebra. — To je Čehom bila prilika, od Nemcov odstopiti, Svatopluki pa pogon na velko prevzetnost. Toti je ali zupet začel nemiruvati. Na to Arnulf (892) pride v' Rakosko, ino tu Svatopluka počaka, on ne pride, Arnulf ali gre v' Panonio, ino dobi Bratislava na svojo stran. K' stanovitnésem ali zaneslivésem obladanji Svatopluka pride Arnulf na nesrečno misel, da tudi Madjare proti njemu na pomoč pozove. On ali z' strašno velkoj vojskoj Frankov, Bavarov, Alemanov, Rakožanov ino Stajercov pride vu veliko Moravsko, Bratislav mu pomaga — od druge strani pridejo Madjari. — Zdaj tote grozne vojske čete štiri tjedne po veliki Moravski tak strahovitno razbijajo ino vmarjajo, da je vse gladko vkončano, Svatopluka pa le nemorejo premagati, ja Arnulf sam pride v' nevarnost življenja. On ali pošle k' bulgarskem krali, da Moravcom naj ne dá soli, ino (893) večkrat pride v' Moravsko veliko razbijat, pa težko pride nazaj.

Madjari, od hunskega roda, ali iz čudske (finske) rodbine²⁾ iz Azie, so ali zdaj cesto v' naše kraje najšli, ino se ne

¹⁾ Braclavci (Bratislavci) pri Polenšaki zvun Ptuja, ter Braalovce (Frasslau) v' Čelskem spomenejo na njega.

²⁾ Tudi Gorutanska je zred Panonio k' Velkomoravskoj spadala. Poglej Schafarik Gesch. d. slaw. Spr. u. Lit. str. 272. — Newotny gross. mähr. Reich str. 56. Häsiz i. dr.

³⁾ Slowanske starožitn. str. 33 i. dr.

dajo več odtoč. Da so negda Hunovje, ino potem njihovi pokolenci Avari tu v Panonu naseljeni bili, hočejo tudi oni tu domači biti, ino zato že zdaj kazati začnejo, kak grozno bodo naše lepe zemle od njih sem vzete. Kak prej d Huni ino Avari, tak so zdaj Madjari stare ludi spoklali, mlade ženske kakti živino odegnali na gasitje svojih živinskih žel. i. t. v.¹⁾; na ednoj besedi, oni so bili takši ljudje, da se stari spisatek čudjeje nad previdnostjo božjo, kaj je takšni izveržnosti človeštva tako lepo deželo prepustila²⁾. Oni so (895) Panonia gladko vkončali. — Kak je: Svatopluk iz svoje branice vno pridoči videl, kak neamfilno so njegove dežele vdelane, videl, da njemi ne drugo prekostalo, kak same pogorišča se pane-dima, ne drugo prekostalo, kak oči za razjokanje, je tudi narokorem oči na vsigdar zatisonil. Njegoviva siba Mojmir ino Svato bog sta se za očevine ne mogla pogoditi, sta se rli, od Bavarov podpihana³⁾, tak razbratila, da je boj med njima nastal. Z' tem lehi so zdaj Madjari duže dale razbijali, ino Arnulf sameti začeli nevarni biti, tak da je on Bratslavi, ker je k' svoji Privinovu državi tudi markežio med Dravoj ino Savoj bil dobil, varuvanje panonske meje prekđal. Arnulf (899) vmerje, ino njegov sin Ludvik z' sedmimi létmi postane nemski kralj pod imenom Ludvik otrok, Moravska velika pa — raspadne⁴⁾.

Da je zdaj ali otrok na nemškem kraljevskem sedeži, tak madjarske divje črede pod svojim vajvodom Arpadom grozovitno pervihrijo v' našo štajersko zemlo, razbijajoči noter do Bavarske. Toti nespodobni divjaki so (900) okol réke Ense na petdeset mil okol ino okoli vsé gladko vkončali, množino ludstva spoklali, z' ženskami gerdo defali, zadnic nje za kite vkupzvezali ino v' suhanstvo odegnali, Mešniké ino Menihe spomorili, cirkve ino kloštre požgali⁵⁾. Ja, oni so z' pomorjenih trupel si mize ino klopi napravili, potem kaké so z' njih serca vnzrezali ino nje tople pojeli, ter z' njih

¹⁾ A. Jul. Cesar — — — II., 182.

²⁾ Otto von Freysingen v' „Schmidt. Geschichte der Deutschen I., 138.“

³⁾ „Divide et impera, ali divide et vinctes — Razdeli ino zapoveduj, ali razdeli ino premagal boš,“ je stara pripóvst.

⁴⁾ Cesar Arnulf je (898), ter Ludvik (903) svatoplukovemi sibi Svato bogi dal lastine pri Muri ino Kerki. Od totega slovenjo-kraljevkega Stabatoga so pošlanji groš Sedlički (Seldschach), Brézki (Friesach) ino Dietrichuteinski, poglej „v' Winklern. — — str. 25. — Z' tem so tedaj kraljevski sinovje obtalani za svojo očetovino, za dežele Svato-pluka, v' celem 9. stolétji najslavitešega moza, ker je bil pozvan Slovencom biti to, kaj je Karl Vel. bil Nemcom.

⁵⁾ Kindermann Repert. — — str. 609 — 610 Wien u. s. Landesfürsten, str. 65, 66 in dr.

Ati da so njihovi vojvodi, kakti budemesarji Leel ino kervi-
žejen Verbat, se lutili, celi svet obladati, posebno pa nemške
dežele pod se spraviti, tak ne so več mira mogli dati. Oni
(955) pridejo z 100,000 vojske v Bavarako, ino rečejo,
da nemorejo premagani biti nači, ako bi nje zemla požerla,
ali se nebo na nje zesipalo. Oni pridejo pred mesto Augs-
burg. Cesar Oto I. se njihove množine skore zboji — sit od
svojega zagaburskega škofa: sy. Veriha obsegarjen vkup-
spravi 50,000 vojsakov, navoži post ino molitve, razdéli
svoje vojske na osem armad: prve tri armade so Bavari,
Rakuzani, Štajerci, Korošci; šteta so Frankovje; peta je iz
vseh drugih vnziskana, ino per tota je cesar sam; šesta ino
sedma so Zvabi; osma je jezero Celov. Ravno na Lovren-
čovo (10. den Aug.) tedaj cesar vdari na strašno mnoge
Madjare. Tri dni se grozovitno mesari, ino zadnič je cesar
Oto premagavec. Kaj je Madjarov ne-spomorjenih, so
v Lehi réki potopleni, vu vesnice razbežani zred vesni-
cami vužgani, vlovleni v veliko jamo zmetani ino živi
zakopani, drugi zred njih vikšimi oběšeni. Tudi njihova gro-
zovitna kneza ali vojvoda Leel ino Verbulč, ino še trije
drugi so oběšeni. Tu so zdaj ali nedositni grozni Madjari en-
krat zadosti dobili. Per totem Madjarov spoklanji so se pale
Štajerci posebno vitežko skazali, ino so odbežanih Madja-
rov cele črede poklali.

Zdaj je Rakoska, Štajerska ino Koroška Madjarom pale
proč vzeta, ino toto slavno premaganje Madjarov je naše ino
nemške dežele réšilo od groznega biča, ker je svojih šestde-
set lét strašno bolečo nad nje zamahoval. Madjarov je ne
več kak se dóm, pa še tott prez vuh, prišlo nazaj k' svojem
vajvodi Sultani¹⁾. — Néli je pale zdaj celo lepa prilika bila,
Madjare, tak na malo djane, z Panonie pregnati, al' pa toto
malo šako narodnim domačim Slovincem podložno storiti? Pa
kaj? Svatopluk je že perhnel, drugega takšega pa je ne bilo,
ino tak je njihov Sultán od vseh krajov se začel noterzagra-
juvati, za Lajtoj proti Nemcom, za Moravoj proti Slovincem
moravskim, za Tatrami proti Polakom, za Alutoj proti Vala-
hom, za železnimi vratmi proti Serbom; ino je svojo prazno
deželo z' Rusmi, Pečenegmi (Pečenegmi) ino drugimi si oblu-
dovítil. Tak so Slovinci, okol ino okoli Madjarov naseljeni,
tote zvuške prislepe v' lepi ino rodoviti, od negda slo-
venski deželi pustili na svojo sramoto, na svojo od njih za-
metavanje, na svojo duže vekšo stisko. —

V' toti dobi premine staro ime Panonie. Tal nje se
začne zvati Ostrih (Oesterreich) Rakoska, največši tal Vo-
gerska, na naš kraj pa Štajer ali Štirška. Cesar Oto zupet,
kak prejđ Karl Vel., markeže postavi v' Rakosko ino

¹⁾ Wien u. s. Landesfürsten I., 68.

Štajersko na brambo proti Madjarom. Takši markeži ali mejni grofi so zdaj štirje v Štajerskoj bili: Trunjavski (potli Štirski), Epinštajnski, žunečki ino Gorutanski; her se je potli Curinski (Zeyriager) imenuval. Toti markeži so bili prvi lastni naše štajerske zemle poglavari, kaj je tota od Panonie ino Norike se izlušila; ino se za se Štajerska imegovati začela. Poleg totih prejdnjih grofiuh so bile še tudi neose grofie; kakti Ljubinska (Leoben), Horvatska (Chrauath), Müricinska (Mürzthal), Apelenčka (Aflenz), Anaska (Enasthal), Bernečka (Bärnegg), Gračka, Mariborska, Ptujška, Celška, za totimi še potli Gemilčka, Lipnička; — (skoro same slovenske imena). — Marburski so največ imeli, njihovo je skoro vse bilo, kaj je zdaj marburskega ino celškega okrožja (krajse). Toti grofovje so duže močnejši postali, posebno se Trunjavski se proti Madjarom prav dobro branili, ino je za tega volo že trunjavski Otokar I. toto grofio od cesara v lastinstvo dobil. Da je on potli pri Ens vodi močen grad štir za brambo proti Madjarom zezidal, ino tam svoj sedež imel, se je štirski ali štajerski grof imenuval.

Od totoga Otokara I. *) je tedaj potli naša štajerska zemla svojo zdajno ime dobila, ino štirski grofovje so duže močnejši bili. Toti štirski Otokar je, kader so Madjari za mladega cesara Otona III. pále zevsoj močjoj v Rakosko vtergali; ino (984) po nečlovečko delali v Rakoski ino Štajerski do Ense, z' pripomočjo rakoskega markeža Leopolda nje nazaj zbil. Otokara I. sin Otokar II. je z' cesarom Konradom II. (1026) šel v Italio, ino potli od cesara dobil Anasburg; ter mesto Ens zred okolicoj. Njegov sin Otokar III. je Madjare, ki so naše kraje per Dravi ino Savi zupet grozovitno obiskali, pri Ptujji strašno zbil ino nje prekadil. Kak štirski, tak so drugi grofovje, vsaki svojo grofio po kervavem proti drugem bojuvanji na dale si natezivali: štirski do Hraubota (Hrovata) ino Ljubne, Epinštajnski okoli Mure ino Rabe, Žunečki **) v celških, marburskih ino ptujških krajih. Epinštajnski so tudi Curinskemi v njegovo grofio segali. Tudi soligradskemi Nadškofi je (1057) cesar Henrik IV. vse poterdil, kaj mu je dozdej posvetnega dano, najmre Mozirje v Celskem, Ptuj, Ziup pri Sulpi (Sulm) zevsemi okolicami do Mure ino Lužnice (Lasnitz), ter Landsberg ino

*) Naši Otokari, tudi Otzi imenuvani, zvirajo od grofov slovenskih naselbin Hrovata ino Ljubne; njihov preddedek je bil on Otagero, keremi je cesar Ludvik (823) lastinstvo dal pri Ens vodi. Poglej v' Winklern. — — str. 19, i. dr.

**) Toti so (1002) že bili od Vajmirskih (Weimar).

Susile¹⁾. Toti Nadškofi je že cesar Ludvik Pobožen (858) dal Bréžce ino Seunce, (861) pa Landsberg, Susile ino Lipnice, ino njoj je poterdil fare Polce (Pöls).

Ravno zato pa, da so nemški škofi na endrugim grajšine dobili ino k' velkem bogatstvu prišli, pa še tudi za drugih zrokov volo, se je ob totem časi duhovska oblast proti posvetni, Papežova proti cesarovi zdigati začela. Lastno je med cesarom Henrikom IV. ino Papežom Gregorom VII. veliko razverženje nastalo. Cesar je najpre, od nemških škofov napelan, Sasom tak hudo zadéval, da so ga (1076) pri Papeži zatožili. Papež Gregor tedaj cesara v' Rim pozove, da bi račun dal od tega, kaj je storil. Cesar na to razserdjen nemške škofe v' Wormsi vkuppozove, ino veli Gregora ob papežtvo djati, Gregor pa v' Rimi zbralše vkuppozove ino Henrika ob cesarstvo dene. Na to drugi nemški škofi ino knezi med sobom sklenejo, da more drugi za krala izbrati biti, Henrik pa se v' Rim podati. Henrik se ali résen z' svojoj prejd zaverženoj ženoi ino sinom (1077) na pot podá po zimi skoz Sávoje, idóč krez goré vu velki nevarnosti. Kak v' Italio pride, so hitro žlahtni od vseh krajev pri njem: ino preci hočejo veliko vojsko vkupspraviti, naj bi cesar z' njoj sel nad Papeža. Papež si je tudi že v' strahi, ino se zato v' obzidanem gradi lotrinske vdove Matilde noter zapre. Henrik gre pred grad, ino prosi, da bi pred Papeža šmel; kumaj se Gregor pusti namoliti, da cesar dobí dopušenje, v' totem gradi pokoro storiti. Henrik je ali noter pušen do vrat znotrenjega obzida. Tu on more v' debelih halah tri dni na sred zime bós ino na teše čakati na izrečenje svojega soda. Na šterti den ga Papež pred se pusti ino njemi reče, da more svoje svitnike proč djati, rimskemi Papeži vu vsem podložen ino pokoren biti, ino da, doklam to ne bo vunskončano, nesme nikakih kralevskih znamenj na sebi meti. Toto pregrobo ponižanje, ter italskih knezov oponašanje je naredlo, da je Henrik hitro telko vojske vkup imel, kaj je vdovin grad Kanovo (Kanos) zelegel, ino Papeža noterzagradil. Tečas so pa nemški knezi po našuntanji (nahujstjenji) papežovih Legatov žvabskega Rudolfa za krala oglasli. Totemi Papež Gregor pošle krono z' tem napiskom: „Petra dedit Petro, Petrus diadema Rudolpho,“ t. j. Petina (Kristus) je dal Petri, Peter krono Rudolfi.

¹⁾ Žiup je bilo staro mesto blizu Lipnice, ako ne celo pri Lipnici, ino je morbiti od slovenske župe (županije) svojo ime imelo. Tote dve sta se sploh mikale, tak dugo, da je Žiupa razderta ino se Lipnica krez njo rassirila. Drugač pa, kak je Lipsica slovensko ime, tak tudi Suseli. To so najpre Slovenci onega roda, ki se najde pri Moldavi, Labi, ino v' Rusokaj. Hader so toti naši Susili ali Susolci se mogli ponemčiti, so se njihove naselbine začele Sausal imenovati, drugih lastnih imen pa še je zdaj v' Susilih mnogo slovenskih.

V' toto razverženje je tudi naša štajerska se mogla zapletati, kajti so soligradski, pasavski ino vuglejski (aglajski) škofi z Papežom držali. Ali vuglejskega Patriarka je Henrik, z Rima nazaj idoč, na svojo stran dobil, da mu je čisto odperl, ino tak je Henrik le vihrel nad Pasavo ino Soligrad, potem pa v' nase gornjoštajerske kraje, ino je tu (1078) vse nesmilno vkončal. Soligradskega Nadškofa je pregnal, ino drugega postavil. Toti je soligradsko škofnico, kloster Admont, ter druge klostre strohovitno vkončal. Tak je Bakoska, da je njen markez Luipold k' sadnjemi na Papežovo stran stopil, vnesporopana, vse požgano ino vkončano. Na to Papež Henrika znova zapana; Henrik pa Papeža odverbe ino drugega postavi. Zadanč cesar Henrik ino Papež Gregor gnetu z' vojskoj nad endrugega. Tak toto razbojno mlenje gre, doklam Papež Gregor VII. (1085) vmerje, ino tudi drugi Henrikovi sovražniki svét zapustijo. Za Gregorom je Verban II. rimski Papež. Tudi toti cesara Henrika zred njegovim Papežom napada, ino cesarovega sina Konrada proti svojem očeti podhajsti. Papež Verban (1099) iz svéta odidoč ravno vthne, ali njegov naslednik Papež Klemen III. ponovi zapananje cesarova, ino nemški knezi njegovega mlajšega sina Henrika (1105) za krala ozovejo ino kronajo. Papežovi prijateki se totega proti očeti podhajstijo. Vsemu temu smert konec naredi. Cesar Henrik (1106) vmerje, ino njegov sin Henrik V. je nemški kralj. Todi med njim ino Papežom je taka vernjeka, kak prejč. doklam zadnič mir postane. —

Zdaj rimski Papeži svoje skerb na enkrat drugam obetnejo, ino križovojske v' sveto deželo odredijo.

Že odpotli, kaj je za pervega keršanskega cesara sv. križ najden, so Kristjani sveto deželo ali Palestino v' pobožnosti obiskavali ino na gori Kalvarie svoje serca posebno obudjavali k' nebeskim mislam ino k' živoči lubezni do Kristusa Jezusa, ker je tam svojo kerv za nas preli. Gerčki cesari so to radi vidli, kajti totu romari so dosta pénez tam pustili. Tudi potlanji Saraceni so tega ne branili, temuč so celo Kristjanom pustili v' Jeruzalemi svojega Patriarka 'meti, ino božjo službo po svoji voli opravlati. Tak so tedaj množine romarov iz zahodnih dežel šle k' božjem grobi v' Jeruzalem ne samo prostih ljudi, tudi visoka gospoda, poglavari ino škofi so ta potovali. Enkrat (1076) so pa totu romari hudo se domo pertožili. Saraceni so bili iz Palestine pregnani, Seldžuki, turaki rod, so sveto deželo vzeli, ino totu so z' Kristjanmi močno hudo delali. Ne samo, kaj so svetega groba cirkev v' mošeo, ter vstajanja cirkev v' stalo preobertnoli, oni so od romarov močno velko plačo terjali, ino ker je ne mogel plačati, je namer ne v' mesto prišel. Neki vbogi zamedlani, celo oslahčeni romari so mogli pred vratmi ostati ino so tam vmerli.

Najbol je nečimlno djanje. s) Kristjanmi ino svetim mestom francozkemi pusavniki Petri Amianskemi k' serci ste. On je že prejd v' bolsih časih večkrat v' Jeruzalemi bil, ino je zdaj gorečo si naprejvzel, Zvehtara častitost braniti. Jeruzalemski Patriark mu je mogel pismo na Papeža dati, ino še prejd, kak je z Jeruzalema odšel, je v' spahji vidil Kristusa, ker ga opominja, da naj gre ino naj zahodne dežele nagovori k' obrambi svetišča. Zdaj Peter gre v' Rim, dá Papeži pismo ino živočo perpoveduje, kaj Kristjani v' jutrešnih deželah terpijo. Papež Verban II. je v' serci mečno gonjen ino Petri reče, naj gre po kerzasskih deželah, ino naj ludstva k' tom velikem djanji pripravi, drugo bo toda že on naravnal. Tak tedaj Peter gre od vesi do vesi, od mesta do mesta, suhi sloki človek, od postenja ino zadenja ves vpadjen, bós, gologlav, v' obem romarskem obleči, kak ga je v' Jeruzalemi por božjem grobi na sebi imel, razpetje ali božjo mantro v' roki, tak on predga v' cirkvah, predga na poli, na cestah, ino ker njegov glas čujejino njemi v' njegove globoke ino ognjene oči vidi, méni; da Preroka pred sobom má. Vse zahodne dežele je toti človek ognjeno obudil tak, da na oslobodjenje Svehčarovnaga groba so stari svoje zarjavéte orožjá poiskali, ino mladenci so se vadili, salico nesti. Vsaki je vidil znamenja na nebi, zvénde so kak snég kapale na zemlo, žareti pot je na nebi bil proti juterni deželi, ja velelo se je, Karl Vel. je od smerti vstal, ino bo sam to sveto vojako vihal i. t. v.

Po totih pripravljenjih Papež Verban razpiše cirkveno zbralsé v' Pincenzo v' gornji Italii. Na toto zbralsé pride v' susci 1095 telko knezov, škofov, vitezov ino posvetnih iz vseh stanov, da so pod golim nebom mogli vkupstopiti. Vsi nazočni zlahntni iz Italle so obečali, dá se pripravni držati hočejo, da bi le kak najprejd bilo. Krez ene mesce sé Papež Verban podá v' Francozko, ino tam cirkveno zbralsé vkuppozove v' Klermonti, skoro na sred dežele. Znanso je bilo, da se za sveto réč gre, za tega voló je nečgovorno mnogo ludstva vkupprišlo: prišlo je 13 Visiššköfov, 200 škofov, 4000 apatov ino drugih mešnikov, 30.000 knenov, vitezov ino drugih posvetnih gospodov. Na sredi med vsem ludstvom na visokem troni pod golim nebom je Papež, obdan od svojih Kardinalov; pušavnik Peter poleg njega. Zdaj Peter podigne svoj glas za sveto deželo, vse je tiho kak zid, Peter govori z' takšo gorečnostjo, kak se' mjednokrat. Ne éno samo oko je suho, eni klivkajo, drugi zdihavajo, kađer čujejo od posramotenja svetega mesta. Peter v'itkne, ino Papež sam dale govori ino reče: „Jaz totih sóz nebom dolbrisal, kere so pri strašnem totem poobrazanju v' naše oči stopile. Naj se naša sercabolečnost vunzjbee, méji bratje! Ali gorje nam, če nič nemamo, kak tote soze, če odvetek našega Gospoda še duže v' rokah nespodobnih trudočnikov

Močeno pustiti! Od Jeruzalima je beseda Gospodova, je verna k' nam prišla. Vstane tedaj vi patoki, ki od tam sem tetete! Vstane ino poverite se k' vaši zvirovski nazaj! Ali bo Bog si druge bojake mogel zbuditi? Hočete čast pod njegovimi zastavami bojuvanja drugim prepustiti? Ne, zbudite se in vase lenosti! Vstane vi močni vitezi! Tam tá pojdite, ta proti juternem, tam se imejo pravice razkalenja maštovati. Tam pokoro delajte na tak neko aplenenje, neko požganje, za neko vmorjenje mirnih ladi. Vi poklačenca vbojih; vdov ino zapušcnih otrok, vi porepaiki, vi tačni jastrebi, ker vi vaše roke najrajši v kervi vaših bratov perete, hitrojte tá na palestinska polja, ino požlahtite vase mečo v kervi nevernikov! Vojsaki hudica, hodite vojsaki živaga Boga! Ne bojte se ničesa pod njegovaj čistoj zastavaj. Kak premagavei bote se nazaj poverneli, ali krona Manterahov prijeli. Popuocma odpasaki ino resnično zavupajo sloveskega veselja gre z' vami na to sveto vojskovanje. Tak pojdite tá, nič vas naj nederži. Mi vas zarotimo — na se mi, temp: sam Gospod — Vitezi ino vojsaki bogati ino siromaški, vas, kaj vas je tu vkup zbrani, mi nagovrimo. Zdignite se! Nijedna ponemelška zaveza, ne lubezen do žene ino otrok, vas ne sme nazajderhati. Zamislite se, kaj Gospod reče: Ker počta ino mater bal lubi, kak mene, je mene ne vréden; ino ker hižo, ali brate ali sestre, ali očeta ali mater, ali keno ali otroke, ali sjičeva mojega imena. Volo zapusti, tisti ba stoverstno nazaj dobil, ino ba večno življanje prijel. Ino da nijedna težka skerb nebo vam tesnih peno delala, tak podélime vsakemu, ker se na toto pobožno podvzetje podá, hrambo svete cirkve, ino ohlozimo tega, ker se podoblasti, božje svete bojake ali k' njim sluséce apacati, z' vsami oklopni proklatstva.“

Duše se je vkupzbrana množina, ne mogla držati. „Bog hoče to meti! Bog hoče to meti!“ tak je kričalo jezoro ino jezoro gori. Zdaj Fuyski škof pred Papehom doipoklekne, ino prosi za dopušenje, da bi tudi smel na pot Gospodov se podati. Papež ga osové za svojega Legata v' tem svétem boju, ino njemu križ z ardečega sukna na pleča perbodne. Za njim naprejstopi zmožen grof Raimund Tuluzki, ino za tetim še mnogi vzémejo križ. Od tega so vsi, ker so tak šli svete dežele ostobodjat, križniki; toto odhajanje pa križ bo o j imenuvan. Na volke Meše doh pridóčega leta (1096) se ta križovojska ima na pot podati. — Zdaj se je po vséh zahodnih deželah vse gibati začelo. Eden je svoje grajšine dal králi zapisati, da se njemu peneci menkali na orožje ino strošek na pot; drugi je svoje grunte dal blištri, da je ne misli več nazaj priti. Toti je penecze vzél od židovov, tisti je vso svojo lastništvo dal svojí robbini, svojo vajvodio, svoja grefo, da je v' juterni deželi misli knezie si perbojuvati. Mnogi so iz pobožne misli šli k' križovojskam, mnogi pa, da bi se z' totoj priliko iz svojih dugov spregli, mnogi, da bi tak slobodno

oplonenje tirali. Kmetički se plag ino brase postili ino se k' križovojaki podali i. t. d. ').

Nazarjeni Francozi so ne se včakati mogli, da bi še šli. Peter pusaynik se že, kak je sneg doladil, s' 14000 križnikmi iz najzadnjih ljudi na pot odpravi, ino gre kre Dunaje skoz Nemško, Rakosko ino Vogersko. Pevsod se veliko ljudi k' njegovim trumam perdruki. Da so pa na Vogerskem ino v' Bulgarskoj ljudi vunsoporopali, njim po sili vse vzeli, hrane požgali ino se le kak potopni razbojniki, ne pa kak vojski Kristusovi skazali, se Vogri ino Bulgari na nje vdarti ino njih na jezere spotukli, tak da njih je malo do Carigrada prišlo. Trem nemškam križovojekam, kerih je vsaka najmenje 12000 glav stela, se je nič bolje ne godilo, tudi tote so, da so tak delale, kak prej d' ove, zveksinom potučené — ino tak je že okoli 200,000 ljudi po nepotrebno sponerjenih, prej kak se za sveto deželo kaj začne. Se te Gotfrid (Bogomir) Bwllenski z' svojimi 80,000 pešci ino 10,000 leščimi konjenikmi srečno pride v' Carigrad. Tam se pa mora z' gerškim cesarem prejd' pogajati, kak z' svoje vojske dale gre. Zadnie njim dá 2000 vojsakov na pomoč, ino oni grejo v' malo Azio, s' njimi tudi druge križvojske iz Itale prideče. Tam se, prej kak se z' Turkom primejo, vojska proste, ino je 600,000 vojsakov razvun mešnikov, starcov, ženskih ino otrok. Majnika 1097 se ali boj začne. Najprej križniki vzemejo Niceo v' Bitini ino ajo gerškimi cesari dajo nazaj. Turki so pa vse njiva ino pola pred njimi vkoščali, ino križvojske so ne imele kaj jesti. K' temu je velka vročina ino mnogi betog vsaki den stotine vojsakov vzeli, konji so spekapali, knezi so mogli junce (vole) jahati, sprava se je na kozleke ino svinje nalagala, nadloga je tak velka, da bi vsi najtaji nazaj se obernoli. Ali v' jesen pridejo do Edese, ino vzemejo toto mesto, potem grejo pred veliko Antiohio, z' totoj imajo celih devet mescov delo, ino še teda ajo le po ovajenji dobijo. Zdaj pa mahomedanski knezi hitro s' strašnoj vojskoj pridejo, ino Antiohio okol ino okoli zaležejo. V' mesti tedaj takšni glad nastane, da so eni križniki nove pokopane trupla mahomedanskih merličov jeli, drugi se se Kerianstvi odpovedali, ino k' Turkom perstopili, same da so jesti dobili, vse mesto je kakti mervo! Na enkrat en francoski mešnik, tudi Peter z' imenom, vso vojsko oživi. On pripovéda, da se mu je sv. Apóstol Andraš že tri noči za endrugim perkozal ino njemi razodel, da v' antiohenski cirkvi sv. Petra je pred prejdnjim altarom ona sulica pokopana, z' keroj je rimski žodner Kristusi na križi njegova stran prebni; toto naj vunskopajo, ino z' totoj bodo križniki obladali. Oni kopajo, ino po velikem zadenji pridejo do svete sulice. Ti od glada smertnobledi

1) Annogara — — — IV. 211 — 223, i, d.

križovejski vihréto vdarijo okoz vrata vna na tovske vojsko, vse pred sobom vkup sposékajo ino v' pobég natirajo, ino najdejo od Turkov ta pušnega stroška zadosti za potikanje glada. Če ravno so zdaj razjedinenja med njihovimi knezi njihovo naprejudvanje en čas nazaj derzale, so potli vender duže date naprej šli, ino bliže Jeruzalema prišli. Na 6. den Junia 1099 pridejo na goro emausko. Iz tote so že ves Jeruzalem vidli.

Gdo more izreči, kakšno sercarazširno veselje je vsa vojska zdaj mela? Vse je kričalo na ves glas, od veselja so njim oči pune bile, ino že so vsi krez endruga le hteli nad zidine svetega mesta planiti. Jeruzalem pa je bil močno obzidan, ino je 60,000 mozi imel za posadko. Od pol miliona križnikov pa je njih več ne bilo, kak 40,000, ino še toti ne so imeli nikake priprave za naskočenje terdvin. Ne je bilo vode za piti, vročina je bila tak velka, da so eni pod zemlo se potegnoli ino si hladno tratnico na persa devali, drugi so lazli do mestnih zidov, so tote pobožno kušovali, pa od slaboče vmerli. Ali gorečnost vere njim je dala vse to prestat. V' enem gajeki pri Sihemi se je še telko drevja najšlo, da so nekere turne naredli ino nje k' mestnem zidi postavili. Kader je vse napravleno bilo, so molili, k' spovedi šli ino sv. réšno Telo prijeli, ter z' procesjo okol mesta šli. Ti v' Jeruzalemi so se njim posmehavali, to je križnike še bol genolo. Na 14. den Julia naskočijo mesto, pa zabstojn, Mahomedanci so njim kamenje ino bervenje po glavah dol metali, so gorečo žveplo ino vročo olje po njih vhtvali, s' pleteninami njih strele gorpoderžavali i. t. d. Na drugi den še mesto enkrat naskočijo, pa tudi zabstojn, ino vojsaki so že hteli odbegnoti, ali ravno zdaj je svetli vitez v' nebeski lepoti od olske gore semdol se spuščajč z' svojim rumenim ščitom proti mesti nakimaval. „Vidite, je Buillonski zakričal, vidite nebesko znamenje? začujete od viški pomoč?“ Z' totimi besédami špusti od svojega turna most z' desek na mestni zid pasti, ino je prvi v' mesti na 15. den Julia 1099, drugi skočijo za njim, gorvtergajo vrata, ino Jeruzalem je doblen. Kak lačni oroslani vihréto zdaj križniki po vulicab ino v' hrame ino tak mesarijo z' Turkmi, da do gléznjov hodijo po kervi). Pobožen Tankret najpervi pride do cirkve svetega groba, tudi Buillonski zapusti vihréto vmarjanje, si obleče pokore halo ino pobožen obiše svete kraje. Za njim vsa vojska svojo kervavo opravo proč dene ino bosa v' perserčni pobožnosti gre k' grobi Svellčara, ponizno proseča za odpusenje svojih gréhov! Vsi so se zdaj veselili, kaj so totega dneva se včakali, posebno Peter pušavnik, kerega Jeruzalemski Kristjani zdaj za svojega odtetnika izključuje.

Potem kak je mesto od spomornih trupel ino kervi ocistjeno, se gre na izbranje ino postavljenje krala. Grotfrid (Bogomir) Buillonski je za krala izvolen. On je ladarstvo na se vzel, kral je pa ne se hotel zvati, temoč samo branitelj božjega groba, on je rekel: „Mene bi moglo sram biti, da bi tu zlato krono si na glavo djal, gdá je (Zvoličar svéta pod ternovoj kronoj svojo kerv pretil'). Kak je tedaj glas sem prišel, da je Jeruzalem dohlen, je po vsoj Evropi vse se znova na pot perpravljalo na dohlenje čele Palestine. Bavarski vajvod Welf, soligradski Višiškof Tiemo, pasavski Skof Vorih ino admontski apat Giselbert pridejo (1101) z' novoj vojskoj v' Bet. Luipoldova mati Ita gre z' njimi. Ta križovojska srečno pride skoz Vógersko ino Gerčko, pride tudi odpoder druge križovojske večko k' njim, ino tak idejo v' Karamansko. Ali tam na enkrat množina Karamanov iz gór ptahe na nje, ino nje tak spomori, da je od 160,000 njih samo 3000 vujšlo. Ita je z' večimi ženskami Turkiom odana, Nadškof Tiemo je grozovitno mantran, Giselbert je v' Palestini vmerl, Vorih je prišel nazaj. —

Tečas je naš štirski Otokar III. vmerl, ino njegov sin Otokar IV. je (1088) za njim štirski knez. Tudi toti (1122) vmerje, ino Leopold, njegov sin, prekprime štirsko državo. Za totega se naša štajerska dežela začne vkupzirati. —

2. Telo, živca, obličje, jezik, sege.

Dva v' totih dobi najimenitnejš človeka, Karla Vel. ino Svatopluka hočemo tu v' njunji telnosti viditi. Karl, ne zabstojn Veliki imennvan, je imel deset pednjov, okroglo glavo, duglasto lice ino nos, široke persa ino močen zatanjak, jaren glas, visoko čelo, ino velke modre oči, prehodeče v' prestimavanji, strašne v' razdraženi jezi, vekšital je pa bil mirnega serca ino lepega prijateljnega pogleda. On je prôsto živel ino je do svojega 69tega leta ne kaj od beteža znal. On je z' gojoj rokoj, poškovo sterl, ino nekega človeka z' ednjim zamahom na dvoje razklal. Njegovo za vsaki den oblačilo je prôsto bilo iz tega, kaj so njegove žene ino čeri zekale; ah na svojem zlatem cesarskem sedeži je on bil ves lešeci. Nemski ino latinski jezik je razvun svojega frankoskega najbolj stimal. — Svatopluk je bil histre vumnosti, prebranega k' vsemi naverženja, lute segurnosti, obsežnega zvučenja ino goreč za slovensko narodnost. On je, kak se napodoblen vidi, bil sředme postave, slovenskega obraza, ino je v' svoji kraljevski ali vajvodski opravi imel krono na glavi, v' pravi roki meč, odznotra kratko sukno, odzvuna dugi kozuh do pêt. — Drugoč se je Nemcov ino Slovincov

1) Čo ravno je v' totem prvem križoboji na našo Štajersko ne kaj spadalo, sem vendar tu od tega zavolo začetka križobojov govoril

tetnost od prejdnje tolke, razločavala, kolko se se toli ali tisti z' drugih narodov ludmi parili. — Madjari, kerli so v' totih časih že dosti v' naši zemli imeli opraviti, se bili kumake — avarskega pokolenja, ino ali spervega malo postave, pa dréčnega téla, arjavozutega čudnega oblicja, z' globokimi očmi, malim, tumpastim nosom, z' dolzrozanimi lasmi. Njihove žene so bile čudne, pa segurne ino viteške, na vse težkoko navajene, v' divjosti ino grozovitosti še možkim naprej, vlovleni so od Madjarkinj mogli dosta več prestati, kak od Madjarov — Svojo potlan; o lepo životnost so Madjari dobili od drugih, največ od slovenskih žen, kerih so iz naših ino drugih krajov na množice odeguali.

Svoj živéž so Nemci ino Slovenci imeli od njiv, gorie, od živine ino zverjadi, pa tudi nekakega tam, gré je vojska vse vértja ino vkončala. — Madjari so sirovo mесо jeli ino od peropa živeli¹⁾. — Obléč je per Nemcih zdaj bil najbolj frankoski, Slovenci pa, ki so frankoske ali nemške nosaje ne mogli topeti, se per svojem narodnem prostvanem obléč ostali. Madjari so svoj obléč imeli z' živinskih kóž, najpreštimanešo je bilo n' kóžic polésnih miši; svoj potlanji lepi oblét so od Slovencev vzeli.

Jezik so Nemci še v' totih časih rodli ino nevglajen govorili tak, da ga v' zdajnih časih bi malo razmeti mogli. Slovenci, ki so svoj jezik že davno po predpodobi gerékega, pa vendar po svoji koreniki šli pa lepše izspodablali²⁾, so svoj jezik kam lepše ino glajše govorili, so tudi že v' 9tem stolétji svojo pismo imeli, kero sta geréka dva brata Ciril ino Metod iz gerékih pismenc vnela ino nekere, za slovenski jezik lastno potrebne pridjala³⁾, kak bo dale naprej se povedalo. Pri nas pa (ne drugači tudi indod), da so na tak; mnoge panoge se razdelili, se je tudi vsako panogo jezik duže več od drugih začel razločavati tak, da so že tu eden drugozri se v' nekerih besédah nezastopni pokazali⁴⁾, kam vro; se le vekaj tak daleč vztróšeni rodovje; je pa to pri nemskih ino drugih narodih nači? Da je pa slovenski jezik že v' goti réčeneb stolétji za pismo celo prikluden, tak ali že skoz več sto lét k' temu obdelavan bil⁵⁾, se pokaže iz stedeče evangelske povésti iz od gori sečeneb bratov na slovensko prestavlenega sv. pisma Luk. X. 30 — 36.

1) Kindermann Repertorium etc. str. 609.

2) Wien u. s. Landesfürsten. I., 65. Jul. Cesar. Staaten- u. Kirchengesch. d. Herzogth. Steierm. II., 20.

3) Schafarik Gesch. d. slaw. Sprache u. Literat. str. 14.

4) Če ne so Slovenci že davno prej svojo pismo imeli, Schafarik Gesch. d. slaw. Spr. u. Lit. str. 18.

5) Professor Richter v' „Beiträge etc. I., 14.

6) Schafarik, kak odzgor; str. 18.

„Človek nekij šokdaše ot Jerusalima v' Jerihon, i v' razbojnikij vpade, iže svlekše jęgo, i jazbi vlokivše otidošja, ostavivše jęle živa sušča. Po slučaju že svjašččnik nekij šokdaše putem tem, i videv jęgo mimo ide. Jakohžeže i Levit, biv na tom mestě, prišed i videv, mimo ide. Samarjanin že nekto grjadij priide nad nego, i videv jęgo, miloserdova. I pristupl objaza strupi jęgo, vlivaja maslo i vino. Vsadiv že jęgo v' gostinicu, i pileža jęm. I na utria izšed izem dva srebrenika, dast gostiniku, i reče jęmu: Pileži jęm, i ježe ašče priidiveši, jaz, jęgda vzoračusja, vzdam ti.“

Toto bol po bulgarskom zgovori prestavljeno sv. pismo je potli tudi k' moravskim, panonskim ino gorutanskim Slovencecom pernešeno ino se je tu dobro razmelo, naši Slovenci so ali še ob tistih časih bol po ilirsko mogli govoriti. — Madjarski jezik je bil počasni, rodi, malobesedni, pri bojnem prijetji bol divji grozni krič, kak zgovor. Še le po gorvzetji jezero slovenskih besed med svoje so oni svoj jezik polepsali ino bol obilnega naredli¹⁾, so pa vendar potem Slovence pod nagroženjom z' batinami primarjali, njihov, ne svoj jezik govoriti²⁾, namesto kaj b'hi se le Madjari poslovenčili, kajti so oni prišli v' od negda slovensko domovino, od slovenskih ženskih so lepše sine ino čeri zadobli, z' slovenskimi besedami svoj sloki jezik obogatili, ker je le v' preklinjanji premožen bil³⁾; — so pa vendar še v' naših časih rekli, da je njihov jezik tisti, kerega je Adam v' Raji govoril⁴⁾. — Poleg totih narodnih jezikov je latinski skoro občinaki bil.

Šege Nemcov so bile: z' grozovitnostjo vkončati vse, per Slovencih pa nesložnost ino razdraženje. Madjari so v' svoji divji groznosti še dugo ostali, še Grjza, ker je že kersansko ženo imel, je bil tak divji, da je v' nagli jezi vsakega vbil, ker 'mu je v' roke prišel⁵⁾. Oni so svojo življenje skore vse na konji doprneali, so svoje sine zarad na jezde (jahanje) ino z' samojstroj strélanje vadili. Zakonska zvestost se je pri njih ne močno zderžavala; zato pa so čudne Madjarkinje drugim lepšim ženskam nose proč rezale i. t. d. — Še druge občinske šege so bile: na skrivnem človeka vbiti, nos odrezati, jezik zmeknoti, oči skopati, roke odsekati, vse to je bilo kaj navadnega. Na coprijo so tak verjeli, da so copernice ino copernjake žgali, tak tudi hudovurnjake ali takše, od kerih se je reklo, da hudo vremen, točo i. t. v. delajo.

¹⁾ Zeitschrift, Moravia 1815.

²⁾ Versuch üb. d. slaw. Bewohner d. österr. Monarchie, Wien 1804. I, 8 Beschwerd. d. Slav. in Ung.

³⁾ Schafarik Gesch. d. slaw. Sprache u. Lit., str. 45.

⁴⁾ Tak klel je Adam že ne, kak Madjari znajo, drugač nebi čuda bilo, kaj ga je Bog iz raja pregnal.

⁵⁾ Wien u. s. Landesfürsten I, 71. — Schaf. Gesch. Ungarns I, 43, i. dr.

Nepravilnost, nezadržanje občanja, krive prisege, prelomenje zakona (loternia) i. t. d. je bilo kaj navadnega.

3. Vojska, orožje.

Kak je za Karla Vel. vojska bila ino nje oborožjenje, svedoči sledeča pripoved: Kak je že znano, je rimski Papež Hadrian Karla Vel. proti longobardskem kralji Desideriu na pomoč prosil. Kak je tedaj Desiderius zvedel, da Karl že blizu prihaja, je njemu tak tesno začelo biti, da je z' svojim prijatelom Otokarom se v' nek' turen podal, da bi v' etrahi dol vidil Karlovo vojsko ino svojega močnega sovražnika. Naprej ali pride velka truma močnih vojsakov z' preštimanim vajvodom. Desiderius pita: Je to Karl? Otokar reče: Še dolgo ne. Kak so za totimi vojsakmi prišle stransjske pške vse sorte spodobne ino orožja, je bilo tisto pitanje, kak prej, ino tisti odgovor. Za totimi pridejo konjeniki z' leščim orožjom — konji ino možji nalepoteni tak, kak da bi vsakši vajvod bil. Desiderius reče: Med totimi že more biti. Otokar odgovori: Še izdaj ne. Desiderius reče: Ali kaj bomo storili, če se več takega ludstva z' njim pride? Otokar odgovori: Kaj 'z nas hoče biti, to jaz ne vém. — Zdaj pridejo z' križom ino z' pesmami škof, apati ino mršniki. „To pride nebo z' zemlj!“ je Desiderius izkričal, skriva se v' njeno krilo pred zagledanjem totega sovražnika! Otokar reče k' njemu: Kader loš vidil pole ino vodo z' železom zakrito, teda še le je se bojati, teda še le Karl pride. Kumaj je to bil izrekel, že je od samih sulic začelo vse se čeruti po polh tak, kak med vodoj ino mestom. Visoko vun od vseh drugih je segnil velikanski bojár, z' lévoj pozdigajoč močno sulico, v' pravi deržeč bliskeči meč, z' grozovitnim pogledom iskajoč sovražnika. „Zdaj je to,“ skriči Desiderius, ino omedleč padne okol'). Tak postrašno so teda bile nemške (frankoske) vojske ino njih orožja. — Slovenci, ako ravno so mir lubeči ino rajši krivico terpeči kak storeči drugim še zdaj z' človekom po nečloveško djajočim ludstvom kazali, kak bi namesto nečloveško nesmilnega razbijanja, groznega zevsema vkončanja le na človeško krotkost ino mirnost se vadili, namesto vse vkončajočih mečov vsem hasnovite plužne železa v' roke vzeli, namesto derečega plenjenja (poropanja), požganja ino na nič djanja si hiže stavili ino v' mirne stanja se vdružili¹⁾: so vender tudi oni kak podložni mogli meč v' roke vzeti, ino so se vitežko držali, posebno za krala Svatopluka, ino Karlovi nasledniki so z' slovenskimi za sloboščino se bojuvajočimi rodmi imeli djanja zadosti.

¹⁾ Wien u. s. Landesfürsten. I., 53.

²⁾ Schafarik Gesch. d. slaw. Spr. etc., str. 55.

Drugač je pa za Karlovega časa, kak tudi potli vsakšiči, ker je grunt ali pušo¹⁾ imel, mogel vojšak biti, ino se zevsem ob svojem oskerbeti; na marsi ino v' boji je pa vojska se vekšital od plenenja (poropa) hranila. Da je ob totih časih boj bil najprestimaneši posel, tak so tudi grofi ino drugi žlahtni šli na boj, da bi tam si povekšali svojo čast, pa tudi pomnožili si podložnike ino sužnike. Da so tedaj tudi škofi ino apati podložnike ino sužnike imeli, so tudi oni šli na boj. To se je ludstvi ne dopale, ino ono je menlo, da Bog za tega volo tiste kraje tak včista vkončati pusti. Ludstvo je tedaj per cesarih prosilo, da Duhovni naj nebi na boj šli, cesarje so nje tudi od tega odvezali; ali škofi ino apati so le namesto z' mešničkim pojansom z' mečom se prepasali, namesto škofoske kape vojšačko si na glavo postavili, namesto škofoske palce sulico v' roke vzeli, ino tak namesto kaj bi od mira predgali, se le bojuvat šli²⁾. — Grozni Madjari so kak vihreče divje stvari se bojuvali na življenje ino smert za livež ino pašo, za porop ino sužne. Vse spomeriti, vse vkončati je bila njih bojna postava³⁾. Oni so na boji imeli svojo lastno, drugim vojskam ne znano navado: vsigdar so z' velkim, strašnim, groznim kričom prišli, ino če so prijete vojske ne precu mogli razverči, ali nje v' njenih stavah ino redih zmotiti, tak so obernočki v' pobég se spustili za telko, kaj je ova vojska se razpustila ino za njimi se zagnala, zdaj so pa obernočki vse puno strel na ovo vojsko vsipali, ino tak so oni najmočneše vojske premagali. Smilenja je per njih na boji ne nikakega bilo. Kak se je per njih velelo: „Obladati ali vmrėti,“ tak je tudi drugim valalo. Na boj so vselej cele črede volov, ovec, kozic ino druge živine z' sobom gnali, da njim nigdi nebi strošek zmenkal, če so le zadosti paše najšli, naj tedaj po travnikih ali obsejanih njivah, je vjednako. Najrajši so na velikih polah ali ravnicaš se z' vojskoj prijeli, gdé so z' svojimi konji se leži razpresterli. V' strélanji z' samojstrami so bili tak vučeni, da je vsaka stréla mogla zadeti, naj njo je pred sobom naprej, ali za sobom nazaj spustil. Samojstra je tudi spervega bila njihovo orožje, ter sulica ino sekira ali čakan; butica je ne bilo občinsko orožje. Potem kak so z' Gerkmi se bili zeznali, so za orožje tudi meli sablo, meč, šisak, škit.

Per vseh europejskih ludstvih je ob totih časih le na boji se najvekša čast zadobila. Ker je htel vitez (Ritter) biti, je to le na boji postal. Toti vitezi so per vseh vojskah bili najvekša moč, tudi najbolj v' časti. Kader je ne boja bilo, so vitezi za kratek čas se soldačivali, al' pa tudi za

¹⁾ Puše se zovejo grunti takših, ker so od sužnosti izpušeni.

²⁾ A q. Jul. Cesar II. i, d. Kindererm. Repert. b. dr.

³⁾ Sch n. Gesch. v. Oesterr. u. Steierm. I., 63.

resnico endruega na svájo dražili tak dugo, da je na pravo bitje prišlo. Navadno sta po dva ino dva viteza ali tudi druga žlahtnika se prijela, ino z pestnicami se bila, doklam je eden obladal, drugi zgubil. Toto bitje ali bojuvanje so imenuvali dvojbite, dvojbój (Zweikampf), obladanje pa pestnično pravico (Faustrecht). — Po časih so grofovsje, vitezi, žlahtniki z' svojimi podložniki oborožjeni nad endruega šli, gdekoli se njim je zedelo, ino so endrugemi vse vunsporopali, endruega zbili, večkrat tudi med sobom se vmarjali. Da je tak eden pred drugim ne sloboden bil, so si grade na visokih pečinah dali zezidati. Od takšnih gradov se v' naši Štajerski še zdaj dosta znamenj najde v' starih razdertinah¹⁾. Takšni grajšaki so zadnič tudi nad méstjane ino kmeto šli ino njim vse proč spojemali, njiva vterli ino vkončali, mésta ino terge vunsporopali, tedaj vukgali. Najbujši so bili Ptujsko-grajski, Vildonski, Pfanberski. Pred takšimi poropnimi gnezdami je nijeden blizu stanuvajoči, nijeden mimo idoči ne sloboden bil²⁾.

Orožja so ob totih časih še zveksinom stare ino čudno žmetne bile: butica, buzdihan (bojni bat), široka darda, sulica, kopje, savostréla, nož, sekira, samejstra ino toha z' strélami, meč, dugi ino široki z' nožnicoj z' bele ali černe vdelane kože, škit z' na endrugo zezitih koč, potli z' brunca, na levo roko nateknjen. Za terdvine (branice) predobiti so imeli vrečke, t. j. duge šibe (rahle), na konci žličnate, da se je kamen noter djal ino tak v' terdvino pognal. Z' takšnih vrečk so terdvino z' kamenjom kakti z' točoj posipali. Pále z' drugimi vrečkami, kere so recáke imenuvali, so vekšo ino žmečšo kamenje, ter gorečo smolo ino žveplo v' terdvino poganjali. Imeli so tudi velike lesene turne na kolesah, tote so celo k' zidi porinoli ino iz njih v' terdvino pogljevali, v' zid terkali, kamenje v' terdvino metali, i. t. d.; zadnič pa iz njih po na zid spusenih deskih v' terdvino šli. Imeli so še velke skrinje, mačke imenuvane, kere so tudi k' zidi porinoli ino iz njih vun zid podkapali. Najvekši terkači so se raki zvali, toti so tak močni bili, da njih je nijeden zid ne deržal, je pa moglo 300 ludi biti, če se je z' takšnim rakom delati htelo. — Včasí so tudi mertvoce, smerdečo živinsko blato, smerdečo merhovino v' terdvine metali za nakuganje terdvinskih. — Iz terdvine vun so pa na sovražnika stréle, kamenje, gorečo žveplo ino smolo metali. Od drugih bojnih ino za terdvine priprav se v' drugih knjigah brati zna³⁾.

1) Kindermann Repertor. — — str. 111.

2) Ravno toti. —

3) Dr. Meynert Gesch. Oesterreichs I., 262 i. d.

4. Vera, duhovstvo, cirkvenstvo.

Kak je Rim negda skoro ves svét pod svojo oblast spravil, ino skoro vsem narodom dal svoje postave ino svoj jezik, tak je on od pol divjih narodov posvetno morjen, duhovsko pa od smerti stanovši za prerojenje človečanstva odločen Evangelium zdaj predgal vsem evropskim narodom v' onem jeziki, v' kerem njim je prejé svoje posvetne postave daval. Karl Vel. je zdaj od duhovskega Rima izbran, da bi pod njegovo posvetno močjo kersanska cirkva, od divjih paganskih narodov odplašena, zupet se, ino zdaj med vse narode razširila. Z' Karlom Vel. se ali ima začeti velko samodeželstvo, v' kerem bi vsi evropski narodi se po duhovsko v' ene rodbino združili. Pokristjanenje ino tak bol počlovečenje Europe ali gre od zjedinjene Papežove duhovske ino Karlove posvetne roke vun. — Tudi v' naših krajih je Karl Vel. povizal, da so soligradski ino voglejski škof Avare ino Slovence na kersansko vero obračali, ino keru ne so per Kersanstvi ostali, ali druge pokristjanene spačali, tistim je z' mečom resnico pokazal. Tak je tedaj naša Štajerska se vsa pokristjanuvala, ino Karl Vel. je tudi tudal cirkve postaviti ino fare gornarediti, gdé vse? to se nemore znati. Kloštrov je pa za njegove čase še pri nas ne bilo. Vikšo duhovno vižanje sta soligradski škof ino voglejski Patriark imela, vsakši na svoj kraj Drave.

Soligradski škof Arno, ker je na povizanje Karla Vel. Slovencom šel Evangelija predgat, je nazaj pridoti cesari glas ponesel, da bi per totem ljudstvi vupal veliko s'hasniti, ako bi samo njim lastni škof bil dani. Karl ga samo opita, če bi kerega Mešnika imel, ki bi za to bil. Arno Teodorika k' temu obsnevá, ino ga k' Slovencom pela, ter njemu dá oblast, cirkve staviti, Mešnike žegnovati, nje na službo postaviti ino tudi ob službo djati, ter vse škofoske posle opravlati, samo da ima soligradskega Nadškofa za svojega Metropolitu spoznati.) — Še več, kak soligradski Arno, je za pokristjanenje naših ino vogerskih krajov storil laureačko-pasavski škof Irolf (Urolf). Toti je (od 817) neprehejano v' Avarii ino Velkomoravskoj sv. Evangelium predgal ino telko ljudstva kerstil, da je (824) pri rimskem Papeži moravskim Slovencom za škofe prosil. Tečas je soligradski Arno bil vmerl, ino Adelram je na njegovo mesto postavljen. Tudi slovenski škof Teodorik je vmerl ino

*) Toti od Soligrada k' Slovencom poslani Škofi so ne, kak naši dogodivšnopisci rečejo, v' Celji imeli svojega stalnega sedeža, totu slovenski Škofi so le bili Regionarskofi t. j. takši, keru nigdi stalnega sedeža nemajo. To se tudi iz tega vidi, da je Arnova škofoska oblast le do Drave segnola, ino je cesar Karl potli (810) Dravo za mejo odločil.

Oto je njegov namestnik, Irolf pa postane laureački Nadškof ino ob enem apostolski Vikar v Panonii ino Moravskoj¹⁾. Adelram je (828) od cesara Ludvika k' dolnjomoravskemu vajvodji Privini poslan, da bi ga nagovoril, naj nebi z' Bulgarmi zastopen bil²⁾. Adelram je per toti priliki Privini volo do kersanske vere napravil. Privina je tudi potli v svojem preganjanji se dal kerstiti, ino je tak sercagoreči Kristjan postal, da je, kak je potli podravsko državo dobil, za pokristjanenje svojih Slovincov zevsem perzadenjom skerbel, ino mnogo cirkvih dal postaviti. Najprejd je v svojem Mozaburgi dal cirkev zezidati. Toto je Adelramov namestnik, solgradski Nadškof Luipram (840) žegnal, ino Privinovega Mešnika tam za farmeštra postavil. Kader je Luipram od Mozaburga nazaj domo se napotil, je Privinov sin Kozil po vsem poti z' njim žel, ino Luipram je žegnal cirkev Mešnika Sandrata, ter cirkev Erimberta. Kozil ino drugi so pa totima cirkvama dali lepe grunte, travnike ino lese. Luipram na Ptuj pridoči dá tu postavleno cirkev na vekšo napraviti, ino njoj dá druge Mešnike. On (843) večkrat pride k' Privini, ino žegna v' Salaburgi (Salavari) pále cirkev sv. Roperta na čast³⁾. On ino slovenski škof Oto še potli več cirkvih žegnata, med drugimi tudi eno v' Pečuhi. Luipram (846) žegna gori rečeno cirkev na Ptuj, pa še eno sv. Ožvalda, kera je, kak eni ménijo, od Privina postavlena, morbiti na tem mesti, kak je zdajna sv. Ožvalda cirkev pri Ptuj⁴⁾. Da je slovenski škof Oto vmerl, je Luipram namesto njega Ožvalda Privinovim Slovincem za škofa poslal (853). Druge v' Privinovi deželi od Luiprama ali od slovenskega škofa Ožvalda žegnane cirkve so bile: v' Privinovem mesti Mozaburg sv. Ivana Kerstn. cirkev, ino zvun mesta cirkev v' Dudleipini, v' Usitini, v' Businici⁵⁾, v' Stipilibergi, v' Kejsi⁶⁾, v' Lindovesi⁷⁾, v' Wiliheres, v' Izangrines, v' Brakuši, v' Otakeri, v' Palmunti i. t. d.

1) Jul. Caesar — — — II., 239.

2) Divide et vinces.

3) Hofrichter v' „Radkersburg u. s. Privileg.“ tu kaže na ono staro sv. Roperta cirkev pri radgonskem gradi, kero je zdajna Petroska fara tam imela. —

4) Simon Povoden. v' rokopisih — —.

5) Naš Jul. Cesar ino z' njim Slomšek tu kažeta na cirkev vu Vosenici (Saldenhofen)?

6) Je to ne Kôtsch (Hoče, Koče)? — ?

7) Toto bi jaz tu per mali Nedli iskal, kajti ta ves ino okolica, v' ker-roj naša malonedelska cirkev stoji, se od negda pri grajsini Lindoves zove; k' temu pride, da je lepi verh Cirkevňak, na kerem tota cirkev stoji, kader je pred mnogimi stolétjami z' tersjom obsajen, od že tu stoječe cirkve, kera je po pripovedi ludstva še v' hrastji bila, svojo ime dobil. Že prejdi znamlano vesnice Radislavci, Moravoi, ter Moravskiverh, Kozlavoi, lés Heel, rodbinsko ime Kozla pa tak spomenajo na one časo.

Po smerti Luiprama (859) je Adalvin za soligradskega Nadškofa postavljen. Tudi toti je (865) v Mozaburg k' Kozili, ker je zdaj po vmorjenji svojega očeta Privina njegovo deželo prevzel, prišel ino tam prebožičeval, ter per toti priliki več cirkvih žegnal, najpre v' Orteabui cirkev sv. Stefana, na Berdi cirkev sv. Mihala, na Špici cirkev sv. Pavla, v' Trembergi cirkev sv. Margete, vu Fiskerei cirkev sv. Lovrenca, Unzatovo cirkev sv. Petra, ino je vsem totim cirkvam farneštre dal. On pride (867) so enkrat k' Kozili v' Mozaburg, tam predga, v' Seli na Unzatovem lastinstvi firmava, ino pále cirkve žegnava: cirkev sv. Petra, keroj dá lastnega farneštra, Stradekovo cirkev sv. Stefana ino več drugih. Toti od Soligrada sem dani Mešniki so pa najberže vekšital Nemci bili, ino z' Slovenci po grobiansko djali, da je njihov škof Ožvald se rimskem Papeši pertokil, ino odonod zapovédano dobil, onega Mešnika, ki je pagana vmoril, ob Meštvo djati ino ga v' posvetni stan postaviti, ter drugega Mešnika, ki je v' jezi svojega Diakona tak zbil, da mu je zatanjak sterl ino je vmreti mogel, na vse žive dni od Meštva odvernoti¹⁾.

Za takših djanj volo ino tudi zato, da so toti nemški Mešniki per Slovencih vso božjo službo z' latinskoj Mešoj opravili, so Slovenci ino tudi njihovi knezi že prejd želeli slovenske vučenike dobiti. Že pred enmi létmi (862) so Radislav, Svatopluk ino Kozil k' carigradskemi cesari Mihali III. poslali prosit, rekoč: Naša dežela je keršena, pa nemamo vučenika, ker bi nas podvučil ino nam svete knige razložiti znal, mi pa ne razmemo gerčkega, ne latinskega jezika, ino eden vuči tak, drugi drugači; mi ali razuma ino moči sv. pisma ne zastopimo. Pošlite nam tedaj vučenike, kerl bodo nas besede sv. pisma ino njih razumenje vučiti mogli. Kak je cesar to čul, je vse svoje modroznance vkuppozval, ino njim je povedal besede slovenskih knezov. Na to so njemi modroznanci odgovorili: V' Saluni (Tesaloniki) je mož z' imenom Leo, toti ma dva sina, ki slovenski jezik razmeta; ino sta obadva ostra modroznanca. Kak je cesar to čul, je po njidva poslal v' Saluno k' Leoni, ino je rekel: Hitro nam pošli tvoja dva sina Metudia ino Konstantina. Kak je Leo to čul, je njuj hitro poslal tá. Obadva prideta k' cesari (cari), ino toti njuma reče: Glejta, slovenska dežela je k' meni poslala, ino prosi za vučenike, kerl bi njim svete knige razložiti mogli, to želijo. Obá se od cara data naprositi. Tedaj sta šla v' slovensko deželo k' knezom Rastislavi, Svatopluki ino Kozeli. Kak sta bila tá prišla, sta začela slovenske pismence delati, in sta prestavila Evangelium ino Apostola. To so Slovenci se veselili, kak so velike djanja

¹⁾ Prof. Richter v' „Beiträge etc. I., 48. Jul. Caesar — II., 246.

božjo v' svojem jeziki čuli. Zdaj sta predstavila Žoltar ino te druge knige') — K' Slovincem idoča sta skoz Bulgario šla ino tak v' Moravsko prišla. Konstantin, po svojem kloštreinem imeni Kiril ali Ciril, je pa se nazajpovčrnil v' Bulgarsko, da bi tam keršansko vero vučil, Metud je v' Moravskoj ostal. Potem je Kozil Metudia za škofa postavil v' Panonii (morebiti v' svojem Mozaburgi, od Slovincov Beligrad imenuvan, ali morebiti v' Belistolici, Stulweissenburg, Alba regia, od Slovincov Beligrad imenuvan'). Papež Nikolaus, ker je ta dva brata že poznal iz njujnega svetega dela v' Bulgarih, je Metudia na njegovi škofiji poterdil. One dva sta tedaj moravske Slovence po slovensko vučila božjo besedo, sta nje tudi knige (bukvice) brati ter pisati navučila, ino vse cirkve so se napunile od slovenskih pesmih na čast božjo, vsa slovenska mladost je z' veseljom vkupperbežala, da bi od tih dvuj apoštolskih bratov podvučenje ino svitvanje dobila, ter v' knige brati, pa pisati se vučila.

Ciril ino Metud sta zato božjo službo po slovensko opravljala. Za tega volo sta pa od soligradskega Nadškofa Adalvina pri Papeži zatožena, kak da bi v' pravo vero kaj novega mešala. Na toto tožbo sta oba se mogla v' Rim podati, ino se pred Papeža postaviti. Tu je Ciril, pun sv. Duha, govoril, rekoč: „Stoji pisano: „Vsi jeziki 'majo Gospoda hvalliti,“ zakaj me zato hudo 'mate, kaj sveto vero po slovensko vučim, ino božjo službo po slovensko držim? Resnično, da bi tote moravske ludstva bile latinsko ali gerčko znale, bi jaz bil v' totih jeziki govornil; da pa totega nijednega ne razmejo, sem to vpelal, kaj vi na meni grajate, ino sem Gospodi veliko ludstvo perdobil.“ Vso zbralse je nad totimi resničnimi besedami kakti ostermelo, ino Papež je poleg tega, kaj je vse od njej dozdej storjeno, poterdil, oba za moravska škofa žegnal. Ciril je ravno, svojo smert blizu čuteč, v' Rimi ostal; ali Metud je k' svojim Moravcom prišel nazaj, ino je svojo apoštolsko delo nadale opravljal, ino duže več cirkvih ino sol je nastalo. Metud je povsod bil iz predgancé odrasnim, v' soli lubi mladosti vučenik, troštar ino svitnik, vsem vse, tak kak Apostol Pavel³⁾. Metud je večkrat pri Kozili, posebno pa v' onih za Svatopluka nemirnih časih se zderžaval, ino je ravno tu najbolj na nemške Mešnike se nagodil, ker se, da je vse k' Metudii šlo, sami ostali ino demo oditi mogli, pa ravno zato Metudia še enkrat v' Rim zatožili, ino on je zupet mogel pred Papeža, je pa za Višišškofa podignjen z' tremi drugimi škofi prišel nazaj, ino se je ali tudi to-

1) Pogledj „Kopitar Grammat. i. dr.“

2) Če no vu Vesprimi (Weissbrunn), gdje je Kozil cirkve sv. Mihala dal postaviti. (Kolár Cesotpis, str. 259 — 260) Vesprim se tudi Heilsburg zove.

3) X. Bichter v' Ztschr. Moravia 1815.

tekrat pokazalo, da je Metod keršansko vero prav vučil, samo da je Slovincem po slovensko nje resnice razlagal, tega pa je Papež (zdaj Ivan VIII.) ne dolzavdaril, on se je le Svatopluku pisal, da se vu vseh cirkvah Meša po slovensko zna služiti, samo Evangelium se ima za vekše častitosti volo najprejd po latinski brati, potem pa po slovensko povedati. Tudi Kozili je dopušenje došlo, da se samo Meša po latinsko ima brati ali popevati, vsa druga božja služba pa po slovensko opravlati¹⁾.

Drugač je pa za mešnike ino druge duhovnike zdaj dobro bilo, zakaj cesar Karl Vel. ino njegovi namestniki so za to skerbili, da so škofi ino mešniki, posebno pa kloštri, velike ino dobre dohodke imeli. Za njimi so storili tudi drugi bogati gospodje ino gospe, ino so hitili kloštre tak bogatiti, da so eni cesarje mogli naredbe ali vkaže vundati, da se naj premoženje ne dava samo v' kloštre na kvar ino prikratenje pravim ino po redi erbom.

V' naši Štajerski je baratstvo ali meništvo se zdaj še le začelo. Ljubnajski grof Aribo ino njegova mati Adela sta prvi kloster v' Gojsti (Göss) za benediktinske nune (1004) počela ino gornaredla. Sedemdeset lét potli (1074) je od darov žunetke grofice sv. Heme²⁾, ter z' pripomaganjom soligradskega Nadškofa sv. Gebharda nastal kloster Admont. K' totemi benediktinskemi možkemi kloštri je apat Wolfod tudi ženski kloster pridjal. Tudi epinstajnski grof Markvard ino njegov sin, koroški vajvod Arah II., sta ob tem časi Lambrechtski benediktinski kloster gornaredila, kak tudi menše kloštre v' Graslavi (Grazlupa v' g. Št.), v' Linti, v' Aplenci. — Toti benediktovi menihi ali barati so spervega v' svojih divjih gošicah ino temnih leséh bili početniki obrodovitenja zemle, nasadniki sadnega drevja, početniki šól. Kader so pa že k' prevelkem bogastvi bili prišli, so se prevzeli ino se duže menje ostrega reda deržali, tak, da so drugi barati nastali njim na predpodobo. Kaj se pa zdaj tak močno na kloštre deržali, je zrok bil tudi toti, da je Papež Gregor VII. mešnikom žene prepovedal, ino se že prejd neoženjeni mešniki dosta vekšo poštenjo imeli, kak oženjeni. Barati so tedaj z' svojo neoženitnostjo ino tudi z' tem se v' duže vekšo poštavanje postaviti iskali, kaj so visokega stana peršone, celo tudi od kralvskega roda v' kloštre dobili i. t. v.

Višišduhovstvo krez naše kraje sta, potem kak je gorutanskih, panonskih ino moravskih škofov ne več bilo,

¹⁾ V. Winklern — str. 20. — Wartinger — str. 45. Dobrowsky Glagolitica, str. 39.

²⁾ Tota grofica je bila vdova po sedličkem ino bréziskem grof Wilhelmu I., kerega so rudnari v' slatjih rudah per sv. Hemi zgor Edelšrota vbili.

pále Soligradski ino Voglejski sama, vsakši do Drave, mogla na se vzeti. Da je pa ludstva, sél ino fár duže več bilo, ino je soligradski Nadškof sam tak velke škofie ne mogel oskerbeti, je Eberhard z' Papežovim dopušenjom iz enih posestvih sv. Heme kerško škofio, na Koroškem gornaredil (1070). Toti kerški škof je bil Generalvikar po vsaj soligradskoj škofii, pod totega je naša Štajerska, kaj je zgor Drave, bila okoli 150 lét, do tečas najmye, kaj je naša sekovska škofia nastala.

Za cirkvenstva stran imamo tu znati, da so naši soligradski Nadškofi desetino Mešnikom ino cirkvam na hasek obrnoli. V' naši Štajerski so pa se ludje dugo ne mogli k' temu zastopiti, da bi od svojega težkega pripravka mogli deseti tal proč dati. Za tega volo je Karl Vel. rekel, desetino na tri tale razdéliti, en tal mežnikom, en tal za cirkve, en tal za vboge. Soligradski Nadškof Arno je pa desetino na štiri tale vergel: en tal za škofa, en tal za mešnike, en tal za cirkve, en tal za vboge ino popotne. Da so pa tudi škofi ob totih časih boj za najveksi posel deržali, so desetino posvetnim prékpuštili za druge gospodnosti, za podložnike, za pristave ino sužnike. Naši Soligradski so pa vender mnoge cirkve ino fare vekšital z' desetiniami gornaredli tak prejd, kak potli, kader so divjogrozovitni Madjari (900) cirkve tak razvergli, da so bavarski škofi Papeži Ivani IX. pisali, da je v' Panonii ne ena sama cirkev ostala.

Cirkve iz totih časov pa, kelko od njih znati moremo, so: Na gornjem Gradci kapela sv. Tomaša v' lési (810); na Ptujii méstna, ter Ozvaldska (840 — 846); Benedička v' slovenjih gorica (853); Aplenčka v' g. Št. (875); Ruška zgor Marburga (900); Radegundina pri Mauti (1000); Gomilčka (1010); Ostrovička (1015); Volčka, Volcium, Wöls (1027); Strassgangska pri Gradci (1055); na Waičkem bregi z' desetinoj od tam nasejenih Slovincov (1065); Adriaška v' g. Št. (1103); Mareinska v' g. Št. (1103); Rigerska, Borinska (Färing), Verbjiska (Feldbach), Ebersdorfska, Hartmansdorfska, Biberska, Misenbahska (1110); Janžoska v' Sagadoli (1112); Lomnička (Lomnicha, Lobming) i. dr. (1114). Tote ino druge cirkve, od kerih se nič zapisano ne najde, so zveksinom lesene ino ene že davno prejd bile.

5. Gospodstvo, podložnost, lastinstvo, davke,

dače.

Za cesara Karla Vel. se je tudi per tem veliko drugači obrnilo. On je v' dežele pod se spravlene postavil markeže ali markrape, t. j. mejne grofe. Tak je v' naših krajih en markež krez Gorutansko, drugi krez gornjo, tretji

krz doljno Pananio, šteti krz Avurjo postavljen bit. Toti markeži so na boji vajvodje bili, drugač pa namesto cesara vsakši krz eno državo postavljeni za vižati ino braniti deželo, pravico spozaati, hudodelnike kastigati, občinske slobodnost v' redi držati, noterbrati cesarove dače od njegovih pristav, grajšin, mostovin ino cestovin i. t. d.); kajti deželskih dač je teda cesar ali kral ne imel za se, ne za vojsko. Toti markeži so potli začeli od markežie en tal v' lastinstvo dablati. Tak so nastale grofie. Tudi škofi so cele države ino mnoge grofie v' lastinstvo dobili ino tote drugim v' lehenstvo davali. Tak je naš soligradski nadškof prejđ imel svojo deželo ino povsod grajšine, v' našoj Stajerskoj so mnogi od tam imeli grajšine v' lehenstvo. Za totimi markeži so še le bili knezi, grofi, vitezi ino žlahtniki. Knezi so imeli vekše lehenstva od deželske oblasti, ino so bili služebniki tote oblasti. Grofi so bili takši, ker so imeli menše grajšine v' lastino, pa tudi v' lehenstvo. Vitezi so bili oni iz žlahtnikov, ker so na boj šli z' svojimi ino drugimi slobodnjaki ino podložniki. Iz žlahtnikov ali slobodnjakov so tudi bar oni nastali. V' totih časih, kader še je vekšo znanje mešterstva, teržtvo ino jednako pripravlanje spalo, je vso življenje le od posestva zemle prišlo. Toto je imenitno bilo — kmet je teda bol imenuvan bil, kak zdaj, vekšo je bilo njegovo posestvo, bol je imenuvan bil. Iz nemške besede Bauer, Bawr, je prišla beseda liber Baro, t. j. baron. —

Žlahtniki (plemenitaši) se poprék razdelujejo na vikše ino nižiške žlahtnike. K' vikšim se računijo gori rečeni knezi ino grofi, k' totim so se naskorem tudi vitezi ino baroni podignoli. Vsi drugi žlahtniki slišijo k' nižišim, ino vsakši slobodnjak, ker je vekšo zemle posestvo imel, je žlahtnik bil, pa le, doklam je v' totem posestvi bil. Po časih se je pa žlahtnost erbala (plemstvo), ino je od očeta šla na sine tudi prez žlahtnega posestva. Da so le vitezi, žlahtniki ino slobodnjaki bili k' vojski pozvani, ino so bol siromački iz njih se ne mogli oskerbeti po tedasni navadi zevsem, kaj njim je na boj trebalo, so svoje male posestva premožnešim v' lastinstvo dali ino nje potli od njih v' lehenstvo vzeli. Tak so slabeši postali podložniki močnesih, ino so totim mogli začeti štibre plačuvati za to, kaj so za nje na boj šli. Tak so ljudje prejđ jednakega stanu se zdaj razločili na gospode ino podložnike. Gospodje so svoje podložnike duže z' vekšimi daci ino drugimi davkami, ter odsluženjami obložili, tak, da je že Karl Vel. svojim podoblastnikom ino gospodskam škofe na stran postavil, da bi toti nje vižali, nje od preobdačovanja ino nesmilnega z' podložniki dajajo nazajderžali; če ravno so

¹⁾ Graf pride od frankoske besede „graffo“, tak se je zval tisti, ker je cesarove dače noter bral ino je imel visisodničko oblast; poglej Dr. Meynert Geogr. Oesterr. I., 283.

tudi oni svojih sužnikov ino podložnikov ne iz jarma spreževali. Karl je tudi vsako leto svoje ludi vun poslal, da bi pogledali ino preiskali, kak njegovi podoblastniki ino druge gospodske z' deželami ravnajo, ter da tožbe od podložnikov gortvzemejo.

Ali če ravno je cesar Karl gospodskam tak dobro dal gorgledati ino tudi sam dostikrat po svojih deželah šel ino gledal, kak bi se ludem pomagati moglo, je vender za podložnike duže huje bilo. Gospodske je duže več bilo. Bavarski Nemci, od Karla sem naseljeni so se od leta do leta pomnožavali ino duže močneši bili tak, da so po časih skoro vso zemleno posestvo na se potegnoli, skoro vse je bilo ali cesarovo, ali markežovo ali gospodske, ino kaj so podložniki še si obvarvati mogli, je bilo, kak Slovenec pravi, da je lastnik kravo deržal, gospodska pa so njo dojili. Nemci so vse boljše kraje ino mesta sebi vzeli za nastanjenje, domačih Slovencev žlahtniki so spreminoli; le Nemci so zdaj bili žlahtniki, slobodnjaki, pusenjaki, domači Slovenci so pa mogli pod njihovo oblast ino v' njihovo sužanstvo, kajti so njim telko dawk ino dač gornapravili, da so njim zadnič vse mogli prakпустiti, njim pa njiva ino gorice obdelati, sol kuhati, derva sokati, v' rudah delati i. t. d., pa per takem stroški, da njih je na jezere od glada vmerlo; kaj pa so njih osepnice¹⁾, pomor ino druge réve skončale? Bojno terganje, nedositna pogravnost, nečlovečja prevzetnost njihovih gospodov je nje odavala, zamenjavala ali drugač proč davala i. t. d.²⁾ Per podložnikih so skuz moreš nastale gospodšine (rabote), nastal je cinžni penez, cinžno zernje, cinžni kuri, cinžne jajca, zadnič deseti penez, tudi od goren se že v' 11tem stolétji v' pisamah govori, desetina pa se je tak mogla davati. Zverh tega so grofi ino žlahtniki povsod po svojih lastinstvah telko mostovin ino cestovin, ter brodovin gornaredli, da je cesar Ludvik mogel prepoved krez to vundati. — Svatopluk je ravno Slovenceom htel iz tote nadloge pomagati, je tudi vse zahodne ino dolnje Slovence pod svojo kraljevsko roko spravil³⁾, ali na kak dugo? —

6. Obdelanje zemle, družbinsko ino hižno življenje.

Cesar Karl Vel. je tote kraje, iz kerih je Avare pregnal, škofom ino kleštrom, grofom ino drugim Nemcom dal

¹⁾ Osepnice (bóbenke) so od križevjskih iz jutrošnih krajev k' nam peracšene, prejč njih je tu ne bilo.

²⁾ Scha. Gesch. v. Oesterr. u. Steierm. I., 119 i. dr. —

³⁾ Prof. Richter v' „Beiträge etc. I., 36. Newotny. — — — 54—62. I. dr.

na zupet obdelanje ino obrpdovitenje. On sam je svoje povsod raztorjene pristave posebno dobro obdelavati dal, da bi drugi si po njem zgled vzeli, ino tak je resen napravlanje njiv; zasajanje goric zdaj povsod dober napredek imelo. Če ravno so naše lutomerske, kapelske, radgonske, haloške ino druge gorice že davno prej bile, imajo vendar mnoge iz totih časov svoj početek. V Susilah (Sausal) so v 10tem stolétju še sami lesovje bili. Od Nemcov dolsem porinjeni Slovenci; Suseli ali Suselci imenuvani, so tote velke lese vnskerčili, njiva, travnike napravili, ino gorice zasadili. Od totih slovenskih Suselov ali majo velke suselske vinske gore svoj početek, ino mnogim verhom totih goric je njihovo slovensko ime še dozdej ostalo¹⁾. Še bolši napredek bi obdelanje zemle bilo imelo, da mu štiri reči neble na suprot bite: prvič, kaj so takšno delo le sužniki opravlali, drugi pa to za nedostojni posel deržali; drugič, da se je zdaj od vsega, kaj je priraslo, mogla desetina dati, kere je prej ne bilo; tretič, da je cesar Karl Vel. zapovedal, zernje vsigdar, naj obrodi ali ne obrodi, v eno ceno odati; štertič, da je vsakši, ker je grunt imel, mogel vojšak biti ino zevsem ob svojem se oskerbeti, svoje njiva pa od vojske si pustiti vtréti. Po tem je ravno prišlo, da so mnogi že teda svoje grunte rajši drugim prékpustili, ino tak v sužanstvo padli²⁾.

Sužnikov silodelo je pa ne bilo za naprejoskerblenje z' zernjom, ino tak je, če je le gna leto ne obrodilo, že glad, potem pa pomor nastal. Če še so k' temu druge nesreče prišle, je z' tem hitrej velka nadloga to bila. Kader je 792 Drava ino Sava od veliko deža tak vunstopila, da je kre njuj vse pod vodoj bilo, ino se veliko ludi ino živine potoplo, pola pa vse vbite bile, je potem, kak je voda vtekla, smerdeči mlaj zrak tak nakužil, da je pomor ino kuga nastala. Leto 820 je bilo tak nerodovito, da je glad ino potem strašen pomor nastal. Takše nadloge so se potli večkrat našo Štajersko žalostno obiskale, kakti 881, 994, 1006, 1039. Tudi velke kobilce so (873) iz jutrešnih krajov vu velikih množinah sem perletele ino pri nas veliko vkončale. — Kak zdaj, tak je, ino še dosta hujše za obdelanje zemle bilo ob časih gladko vkončanja madjarskega. Per telkem dolspravlenji, odednjanji, razplašnji, v sužanstvo verženji ino poklačenji delavnega ludstva — kak bi moglo obdelanje zemle dober napredek imeti? Velka čuda, kaj še je tak slo.

Ravno tak je za družbinsko ino hižno življenje bilo. Karl Vel. je povsod Nemce med Slovence nastavil, ino toti so nje ali v' sužnost djali, ali v' tako podložnost, kera se je malo od sužnosti razločila. Tak je pravo družbinsko, ino

¹⁾ Muehar v' „Steierm. Ztschr. (1830) X., 73 i. d.

²⁾ Wartinger — — — 43 — 44. i. dr.

z' totim tudi pravo hižno življenje se razdajalo, zosebno per naših Slovincih. Je ravno v' totih stiskah, v' totem razdrobljenji naših domorodnih Slovincov njun zvezda gorprišla v' Radislavi ino Svatopluki, keriva sta Slovence v' eno veliko družbo vkupspravlati začela, od posvetne, v' Cirili ino Metudi pa od duhovne strani, ter zvezda za obdelanje zemle, za družbinsko ino hižno življenje v' Privini ino njegovem sini Kozili — ali toto velko slovensko družbo, toto njih skerbno obdelanje zemle, toto njih hižno življenje so bavarski Nemci ino hunski Madjari na vse kraje razmetali; na mnoge razlomke je naša Štajerska razdeljena, ino vsaki se za svojo panogo z' drugimi bojuje, vkočajoč ludi ino hiže ino zemle sad. — Dve reči sta temu eno malo gorpomagale: božji mir ino kloštri. Božji mir je bil, da je na povizanje Cirkve vsaki tjedn en den bil, ali tudi več dnevov, kader je niše ne se smel bojuvati. Kloštri ino cirkve so bile za svete mesta deržane, ino je niše pod kaštigoj zapananja ne smel bojno nad nje iti. Tu je ali bilo bol mirno življenje, tu so tudi ljudje se bol nastanili, ter vesnice, terge ino mesta postavili. Zosebno so v' bol mirni privinovi deržavi se za njegovih ino njegovih naslednikov nekaj srečnejših časov mesta tudi drugdi (ne pri kloštrih) ponavljale ino nove, kakti Mozaburg, postavile. Kozil je ptujsko mesto, od 844 celo v' porušenji ležočo zupet k' oživljenji zbudil¹⁾, njegov sin Bratslav je Braclovce (Frasslau) v' Celskem napočel²⁾; Leubna je (904) znana i. t. d.

Za bole vmirenje tedašne kervizelne prekšnosti ino tolovajstva je cesar Karl Vel. tudi ostre zapovedi vun dal ino velke kaštige na takše zakrivenja postavil: Za tolovaja je bilo postavljeno, da za pervokrat ima enega oka, za drugokrat nosa, za tretjokrat življenja se znebiti. Je pa vsaksi, tudi vmoritelj, se znal z' penezi odkupiti. Ker bi komi bil jezik zmeknol ali nos odrezal, je mogel 40 soldov dati. Na vmorjenje Rimlana je bilo 100, na vmorjenje Franka 200, na vmorjenje cesarskega služebnika ali dvorskega 300 soldov postavljeno). Kelko pa na vmorjenje Slovence, ki je vsem kruh pripravlal? — Ako je gdo kaj proti postavam za mirnost ino slobodnost vundanim zakrivil, ino je bil zatožen, je mogel z' svojim zatožnikom se mečuvati, t. j. z' mečom se z' njim pehati, ker je tedaj ovemi dolidobil, tistemi je bila pravica spoznana — ali zatožen je mogel vu vrélo vodo segnoti ali stopiti, vu vodo se potunoti, po ožarjenem železi bos iti, ali za nje prijeti i. t. v. Če je ne se v' kropi ožgal, ne se vu vodi zalezal, ne na žarečem železi se spekel, je za nedužnega spoznan. —

¹⁾ Sim. Povoden rokopis. —

²⁾ Slomšek rokopis. —

³⁾ Schn. Gesch. v. Oest. u. Steierm. I., 60.

7. Meštrie, teržtvo, penezi.

Če ravno so Slovenci svoje meštrije od stare davnosti sem že znali ino nje tirali, so vender zdaj po Nemcih, ki so povsod v' méstah se naselili, k' vekšem naprejki priše, Pri vina sam je iz Soligrada meštirske v' svojo državo pozval, ino če ravno so Madjari, kak vse drugo, tak tudi mesterstvo razbili, poterli, raztergali, poteptali, je vender v' bol mirnih časih ino krajih se obdržalo ino dober napredek imelo, posebno v' méstah ino pri kloštrih. V' gradeh so med sužniki imeli takšne, ki so meštirske delali, v' kloštrih pa se je že tudi umetno delo delalo, kakti malaria, podob zglétvanje i. t. v. Slovenci, ki so bol hižne ino gospodarske, ter rudnarske meštirie znali, so zdaj tudi druge per Nemcih si nagledali. Za tega volo so tudi le svoje meštirie po slovensko, nemške pa po nemško imenuvali. Tak še zdaj imamo slovenske šivilje, žnidare ino šoštare pa nemške, slovenske rudnare, solare, lončare, mesare, kovače, zidare, klobučare, kužnare, kerznare, tkalce, čoháse, cižmare, kolare, sedlare, peke (peči, pečti), pivare, medare, oštariáse i. t. d., cimernane nemške, samo tesače slovenske, tišlare, pintare nemške, sekire, obročnjake, macleke, nategače, pogonce slovenske, drete, hobliče, cimrače nemške, črevle (škornje) slovenske, solnje, puncuhe nemške, rokavice slovenske, štunfe nemške i. t. d. —

Teržtvo je za Karla Vel. ravno začelo bol iti, ino je solaria temu najbolj pogon dala, ali teržtvi so teda velke prečke bile: veliko bojov, nigdi dobrih cést, nigdi pravih oštariih, množina mostovin ino cestovin, mnoge tolovajstva, poropni grofi i. t. v. Za tega volo so teržci mogli v' celih skupčinah iti, ino stražnike za drage peneze si najeti. V' naši Stajerski je v' totih časih še malo kaj odati bilo drugo, kak železno, sol, platno, živina, živinske kože, ter nekaj zernja ino vina. Teržtvo je pa teda Židovom ino Italianom v' rokah bilo. Toti so povsod vu vekših méstah, posebno zdaj k' zadnjemi, štacune ino blagoskrambe, tudi svoje hrame imeli. Eni teržeci Italiani so se tudi tu naselili, ino so se Lombardi veleli¹⁾. Tudi Slovenci so zverjad, potočne čerstve ribe (forele) ino druge posebnice Gerkom dolta spravljali, ino nje za gerčko blago zateržili, toto pa Nemcom odali. Mero za zernje ino vino so Slovenci imeli drugo (mensura sclavanisca), pa Nemci drugo (meta bavarica).

Peneze so ob totih časih razvun kralov ino cesarov tudi drugi knezi ino grofi, škofi ino apati delali, denare najmre. Cesar Karl Vel. je za tega volo prepovedal, peneze gdé, indí

¹⁾ Néke teržec v' menših méstah ino tergih še zdaj za latiné imenujemo.

delati, kak v' cesarskih palačah. Njegov sin Ludvik je pa že škofom ino kloštreu dopustil penezze delati. Razvun denarov so se tudi soldii (zlati rajnski) delali. Pervi groši, tak kak prvi zlati so iz totih časov.

S. Umetnosti, vučenosti, znajdenja.

Kak je Karl Vel. tudi v' naših pononsko-gorutanskih krajih ljudi želel k' umetnostim ino obertnosti naravnati, tak je njemi na skerbi bilo, šole vpelati. Ravno tak je pa tudi za Slovence, posebno v' Privinovi deželi za umetnosti, ter za slovenske šole, najbol skuz Kozila, ter Metudia bilo skerbjeno, ino tote slovenske šole so kam bolši napredek imele, kak nemške z' latinskimi školniki. Drugač pa, če ravno je cesar Karl na podvučanje ino šolanje dosta deržal, je ob totih časih v' naših krajih še ne velke vučenosti najti bilo. Barati (menihi) iz Nemškega pritoči, ter škofi ino mešniki so bili jedini vučeni, pa še toti kelko telko. Tudi temu vsemu je neprehenjuna razbojnost zadosti prečka bila.

K' znajdenjam totih časov slišijo vetreni mlini, vure z' kolčicami (od baratov znajdene), muzikalne čerknje (note), arabske številce, gosle, i. t. d. Naše ásiske (Ausee) solenice so že okol leta 800 najdene i. t. d. — Od sadja so križniki iz Turske sem pernesli pergamotgruške, drugih dobrih grušek so že prejđ sem dobili iz Aleksandrie, Numidie, Sirie ino Gerčke. Tudi najdebeleše slive (Pflaumen) so zdaj sem pernešene, i. t. d.

Hod' pozdravljen, o prijatno
Venčeni Cirkevnjak moj!

Tu moj duh okol obratno

Vu živočnosti postoj;

Tu, kamkol pogled te pela,

Še ti serce veseli,

Kak Slovencom je tu cvela

Sreča njih've slavnosti.

Tu na poli Radislávce

Razveselno zaglediš,

Tam v' goricah pa Morávce

Rad v' pogledi si deržiš:

Da slavitne te imena

Pelajo veselo te

V' one čase, kad' rumena

Sreča nam privela je.

Ja, veselo te tá pela,

Gd'é z slovenskih staderžáv

Lepo velko kito plela

Svatopluk no Radislav;

Ja, kak 'z Tiske no Slavonske,

'Z Vogerske no Sirmiša,

Iz Slovakov no Panonske

Je Moravska velka!

Tam pred očmi'maš Kozlávce,

Tu pod tobom Lindoves,

Z' njima one tam Podrávce,

Kerim Privina je knez:

Privina no Kozil slavni —

Zlate so nam imena

Vu Slovenski starodavni,

Kero tak oživlata.

Glej, kak hojkovi brežiči

Si odkrijejo glavo,

No se lepo kak deklíči

Z' tersovjom opletejo,

Kak se zbríšejo ravnice

Od gošic zarašenih,

No že žita no pšenice

Žuje Slovenka si na njih.

Glej, kak dva solunska brata,
Svet' Ciril no svet Metud,
Za Slovence si zavdata
Poslavitni sveti trud,
Nje vučeca, kak častiti
'Majo pravega Boga,
No v' ponižnosti moliti
Neba, zemle Stvarnika.

Glej, kak šole že slovenske
Kozil věrediti hiti,
V' kere mladi možki, ženske,
No vsa deca vkup čerči.
Kak veselo se vučijo
Tam slovensko pismo štet'.
Vse veselja me budijo,
Kam obernem moj pogled.

V' toti veliki Moravski,
V' keru Svatopluk je kral,
Vu Slaviniu podravski,
Keraj telko poješ hval,
V' toti tudi nasi kraji
Zdaj po prejdnjih bojih se
Veselijo v' mira slaji,
V' sreči slave narodne.

Ali ah! kak hitro čuje
Glas se od slovenskih hval,
Tak že druge to naduje
Sam škripeči do njih jal:
Takšo velkost razpresterto!
To Slovenca ja ne gre,
Na slovenstvo vkuppoterto
Naša moč 'ma zvikšat' se.

Ino ah, strahota grozna!
Kak, Moravska! bo ti zdaj?
To na nebi že se pozna,
Kak boš, tožna! vzela kraj.
Že tu nemška grozovitnost,
Tam madjarski strašen met
Dá Slovencom vso serditost
Čutiť, gdo nje more zreč'?

Ja, z' Slovenci tu mėsari
Nemška strahovitnost tak,
Da omámica me vdári,
No pred očmi mi je mrak;
Tam Madjari nespodobno
Mersko skončajo ludi,
No njih stanja vse na drobno
Po navadi hunoski.

Ah Moravska ti slavita!
Kaj si zdaj nevolna ti?
Vkončana no vsa pobita,
Da si né spodobna si.
Proč je tvoja velka slava,
Ti v' razdertji to ležiš,
Svatopluk tvoj v'sózah plava,
Dok' še njega se znebiš.

Zdaj Slovenci pod Madjare
Tam ste v' vašem kraljestvi,
Tu pod nemške pa Bavare
V' grozno sužnost verženi!
Zato moj Cirkevňjak, srečno!
Kak mi koli si prijět,
Tak, me zdi, mi bo na večno
V'sózahvtoplen moj pogled.

DOGODIVŠINE
ŠTAJERSKE ZEMLE.

Tretji Zvezek.

THE NATIONAL ASSOCIATION
OF PROFESSIONAL ORGANIZATION
OF THE UNITED STATES OF AMERICA

1950-1951

PETI PRETÈK.

Od Leopolda markeža do cesara Maksimiliana I.

(1122 — 1490.)

Štajerska zemla v' svojodeželstvi, pa v' nemiri.

1. Ludstva, ladavci, deželске zgodbe.

Kak je Leopold po svojem očeti Otokari IV. štirsko markežio prékprijel, je on našo, dozdej med mnoge ladavce razdeljeno deželo začel po razdelkih vkupspravlati. Od rovnaskega (rajskega) grofa je erbal vse njegove grajšine pri Rovni (Runi, Rajni) ino okol Gradca; potem je od svojega svaka kupil marburško grofio, da je toti Zunečkim Celsko proč vzel. Zadnič še je Leopold erbal epinstajnsko, aplenčko ino mürcino grofio¹⁾. Tak on zdaj ali ma Štirsko v Rakoskoj, vse grofie gornje ino skoro vse dolnje Štajerske. Zdaj se on z svojega štirskega grada v Gradec preseli. — Toti Leopold I. je ali prvi naše štajerske dežele lastni poglavar. On je 1129 vmerl, ino njegov sin Otokar V. z' petimi létmi postane deželski poglavar pod vižanjem svoje matere Sofie. Toti Otokar je tak srečen v'erbijah, kak njegov oca Leopold. On po grofi Otoj dobi lepe Pornaonske grofie pri adriatskem morji, potem po Bernardi celsko markežio, zadnič še putinsko grofio ino druge kraje per Novemmesti v' Rakoskoj. Toti Otokar V. je ali naso

¹⁾ Réka Mürö je slovenska Mürca ali mala Mürä, kajti v' mürcinem doli so prejð Slovenci bili.

štajersko deželo vkupspravil, kera je teda že daleč v Rakosko yunta segnola. On je dvakrat z' križovojskoj v' Palestino šel (1149 ino 1164). Drugokrat je na poti že v' Pečuhu vmerl. — Njegov sin Otokar VI. z' dvema letoma postane štajerske zemle poglavar pod vihanjom svoje matere Kungete, kera ednajst let hvale vrédno oskerbí poglavarstvo, potem pa on sam ladanje prékvzeme. On (1175) z' svojimi Štajerci gre po Rakoskoj razbijat, Rakuzani 'mu to povernejo, ino razbijajo po Štajerskoj. Otokara VI. cesar Friderik I. za vajvoda štajerske dežele ozove (1180). Tak je Štajerska postala vajvodja, to, kaj še je den denesni. Otokar VI. je pa že dosta prej se vajvod imenuval, je ali kak vajvod od cesara le poterdjen zavolo nekerih drugih lehenstvih). Otokar je 1189 z' veliko žlahtnimi bil v' Gradci, v' Radgoni ino v' Judenburgi, ino je dosti pisem, kloštrova na hasek, dal napraviti. Na enkrat je pa gobav postal, ino ga je divji rak začel jesti. Da je temu niše ne mogel proti priti, je od same žalosti začel samo na božje pote k' cirkvam ino kloštrom hoditi, svojo vajvodio pa je htel rakoskemi vajvodi Leopoldi celo za malo ceno odati; ali deželski stališi so ga od tega odvernoli, rekoč, da taki gospod, ker bi našo deželo kupil, bi lagoš bil. kak ker bi njo po odvetki (erbii) pre-prijel). Ravno toti stališi so njega nagovorli, da je (1186) na Jurjovi gori pri Ens mesti v' Rakoskoj dal ono imenitno pismo napraviti, v' kerem je sam izrekel, da štajersko deželo ima rakoski vajvod Leopold dobiti, ino tota, ima na vsigdar pri Rakoski ostati, štajerskim stališom pa ostanejo njihove pravice, kak dozdej. Tak je Otokar našo Štajersko z' Rakoskoj zvezal, sebi pa je samo 500 puš (hub) ali pristav zaderkal na razdanje kloštrom. Drugač pa je njegova skerb zdaj, da se žlahtniki oborožijo na, križboj. On za tega volo na Semriki špital obdaruje, v' kerem si križovojsaki počinejo ino se okrépijo, da grejo v' sve-to deželo, v' pomori ino od glada vmirat. Tudi rakoski Leopold, zdaj naš poglavar (konči že obsnovan), gre (1191) tá, ino predobí Ptolemais v' Sirii), tam ga pa anghški kral Rihard tak svádi, da serdit mahom gre domo, ino tu Riharda nazaj idočega gorprime, ino ga v' grad zapre na tak dolgo, da ga Anglianci morejo z' penezi vunrésiti. Otokar VI. (1192) v' Gradci vmerje, ino rakoski Leopold (tam VI.) našo Štajersko po redi prékvzeme.

1) V. Winklera — — str. 43.

2) Vse to pokaže, da je Štajerska njegova lastna bila, ino ne k' Nemškej spadala.

3) Ravno toto branico Ptolemais (zdaj Jean d' Acre) je 1190 v' sirianskem boji pále austrianski Princ, nadvajvod Friderik, predobil, ino za tega volo od ruskega cesara Miklauza I. v' dvema zaslužnima redoma daruvan.

Toti L'eo

l

o

d

 (pri nas II.) bi na Papežovo zapoved one peneze, kaj njih je za angliškega krala Riharda vzel, mogel nazaj dati, on pa tega ne stori, Papež ga zapanaj, njegovaj dve deželaj pa pod Interdikt dene, t. j. on prepovej, božjo službo deržati, sv. Sakramente deliti i. t. d. Ali našaj Štajercj so na to malo gledalaj, oni so svojemaj deželskemaj poglavaraj zvéstaj ostalaj, če ravno je od keršanske občine vunsklenjen bil. Mešnikaj ino barátaj so predgalaj od Leopoldovega zapananjaj, če ravno je on veliko na cirkvej dal, ino kloštrom velkej pravice spravlal. Leopold (1194) v' Gradcuj per turniraj z konjaj padne na led ino si nogoj stere. Skuz totaj padec je smertno ranjen. Hartberskaj farmošter ga tedaj od Papežovega zapananjaj odveže ino z' sv. réšnim Têlom obredaj, ino tak Leopold vmerje. — Njegov staršaj sin Friderik prékprime Rakosko ino Štajersko. Friderik Štajersko dá svojemaj bratuj Leopolduj, ino gre v' sv. deželoj, pa vmerje odonod nazaj idoč, ino tak naš Leopold III. tudaj Rakosko prékdobaj. Leopold vogerskemaj kralaj Andrašaj proti njegovemaj bratuj Emerikuj na boj pomagaj.

V' totem boju ptujskaj Friderik I. perbojujje celaj velkonedelškj kraj. Toto okolišje naš vajvod Leopold (1199) k' Štajerskoj verže, ino nje Ptujskim pustaj v' podložnost. Tote nedelškej krajej ptujskaj Friderik (1200) dá Križnikom v' podložnost, keraj šej nje zdaj 'majoj'. Leopold (1203) vzeme gerčkogaj cesaraj Isakaj čer Teodoro za ženoj. On (1212) gre z' vojskoj nad francozkej Valdenziane, potem (1217) pa z' križovojskoj v' Palestino ino se 18 mészcov v' Afrikaj ino Azij z' Saracenmaj vitežko sékaj, odonod (1219) pride nazaj v' Gradec. On (1229) za 1500 mark srebra kupaj velkej grajšine na Krajnskem, ino (1230) gre v' Rim, Papežaj z' cesarom vmirjavat, pa tudaj v' Italij vmerje.

Njegov sin Friderik II. dobaj Rakosko ino Štajersko. Totaj itak v' začetkaj svojegaj ladarstvaj more meč v' rokej vzeti. Deželskaj stalšaj so se proti njemaj spuntalaj. Dürenstajnska dva brata Kuenringaj sta njemaj deželsko počat ino njegove šace odpelalaj, dunajskkej barkej vunsporopla, celaj krajej vkončalaj, ter z' Čehmaj se zvezalaj ino v' Rakoskoj celaj mésta razderlaj. Friderik taj dva razbojnaj vitezaj po kunštaj pred se dobaj, pa njemaj odpustaj, da se pred njim na kolnaj dolveržeta. Od totaj spuntanjaj so zdaj Čehaj, Bavaraj ino Madjaraj htelaj hasek vzeti, ino vse je šlej nad našej deželaj. Vunporopanje, ople-

²⁾ Ptujskaj Friderik je najmre pri Ormožaj na dolnjaj kraj, po občinskaj pripovestaj ondesnih ljudaj, na onoj ravnici, kak šej zdaj tak rečeni pil stojaj, Madjaraj tak potukel, da njih je množina tam pokopanaj. Na to je njim velkonedelškej, ormožkej, središkej krajej, ter lutomerskej (lotmerskej) gorice vkrajevzel. Po vseh toud krajjah šej Križnikaj zdaj 'majoj svoje podložnikaj, pravice, ino vse cirkvej v' toud krajjah so pod nje.

nenje, klanje ino požganje je zdaj (1234) bilo kaj vsakdenjega. Vogerski kral Andraš pride v našo Štajersko, ino vkonča vse, kod z' vojskoj gre, on veliko štajerske vojske poseka, Friderik ga vender k' zadnjemi pertisne, da more mir napraviti. V' totem boji so vogerski Vikši našega Friderika junačtvo spoznali, ino so po smerti svojega krala Andraša II. totemi našemi vajvodí vogersko krono ponudili, da so Andrašovega sina Bela ne hteli za krala meti. Mladi, ognjeni Friderik je hitro k' redi bil. On gre z' vojskoj na Vogersko, je pa od Bela IV. dobro bit, ino si potem, od svojih vojsakov zapušen, more pustiti od Madjarov svoje dežele vkončati noter do Beča, zadnič si (1236) more od Bela za drage peneze mir kupiti. Friderik zavolo tega strasno velke dače terja, Štajerci ino Rakuzani se proti postavijo ino nečejo nič plačati, ga tudi pri cesari Frideriki II. tožijo. Cesari je to voda na njegov mlin, na v' strah vzetje našega Friderika ino pod se potegnene njegovih dveh dežel. Cesar tedaj Friderika večkrat pred se pozove. Da je pa Frideriki cesarova zavitnost dišala, je ne pred njega šel, za tega volo ga cesar ob ladanstvo dene! Na to okol no okoli vse nad našo deželo padne: Voglejski Patriark ino bamborski škof vunsporopata ino požgeta vse, tudi cirkve, kod z' svojimi vojskami vihrita. Tak dela bavarski vajvod Oto, koroški vajvod Bernhard — ino štajerska zemla je vsa v' luekih rokah. Cesar si našega vajvoda dežele posvoji, ino njemi njegovo ženo Nežo odpelava, kera je v' rigerskem gradi dugo se branila. — Tak je naš Friderik zdaj vsega se znebil, ladarstva, dežel, žene, vsega svojega, samo njegova nepostrášena segurnost ino njegovo močno obzidano Novomesto mu je ostalo. Iz totega Novegamesta (zdaj v' Rakoskoj) je on še prav vjédno se branil. Cesar že v' svojem napihnenji postave vun dá, ino tak v' Štajersko kak v' Rakosko postavi svoje podoblastnike; naš Friderik pa, če ravno od vseh zapušen, se iz svojega Novegamesta zdigne, prežene cesarovega podoblastnika z' sramotoj, ino postane tak močen, da po časih vse si nazaj perbojuje, se z' českim kralom Venceslavom pogodi, ino premaga cesarsko vojsko, z' keroj so eni štajerski Vikši bili deržali, kakti Vildonski, Grački, Pfanberski, Cmurečki, Ptujski. Friderik totim vsem odpusti, samo Gračke na Krajnsko prestavi. Friderik Beč, kerega je cesar si bil posvojil, z' gladom permora, da se mu (1239) podá. Zdaj cesar moží pošle v' Rakosko — Frideriki na poterdjenje vsega njegovega lastinstva ino njegovih dežel. Krez néke dni Friderik svojo ženo v' Gradci dobi nazaj. Cesar, prejd našega vajvoda najveksi sovražnik, je zdaj od Papeža zapanan, ino ise ravno per našem Frideriki pomoč. — K' vsem totim njegovim srečam se pride tota, da on, z' vogerskim kralom Belom zjedinjen, veliko semgor vihrečih Mongolov ino Kumanov obladati pomaga, ino tak postane slaviti obranitel svojih ino drugih europejskih dežel, obra-

niel kleranstva: ino slovesno paštenosti, kateri bi odjvi, na Vogerskem voo vilonajoci, Mongoli ino Tatari bili podko-
pali. Kak je pa naš Friderik se v svoje dežele bil nazaj po-
vernil, so Mongoli ino Kumani krala Bela pri Posti tak na
nj dijali, da je kumaj z' svojimi šaci k' našemu vajvodi vjisel.
Friderik z' krala Bela po kunsti njegove šace dobi ino nje
sebi zaderži. Bela ob tem močno razžaljen gre na Vogersko
nazaj, premaga Tatare ino Kumane, tedaj pa gre nad našega
Friderika, toti pa, prej kak se boj začne, mir naredi. Naš
Friderik tudi polskim križnikom pošle močno vojsko Raku-
žanov ino Stajercov na pomoč k' obladanji paganskih
Prusov ino Pomoranov. — Friderik se ima krajki boj z'
Čehmi ino Korošci, tedaj pa mir naredi z' češkim kralom
Vladislavom z' tem, da njemu svojega brata čer Gerco zaroči,
z' koroškim vajvodom pa z' tem, da ga z' vjetja spusti (1215).
V' totem leti cesar vu Veroni vkupzbranje derži, v' kerem
se našemi Frideriki poterdijo vse rakoske ino stajerske
pravice ino slobosčine. Cesar v' totem zbraši hoče Rakosko
ino Stajersko vkup k' kraljestvi podignoti ino Friderika za
krala postaviti, to se pa zato ne zgodi, da Friderik Gerco,
že češkemu Vladislavi zaročene, nemore cesari za ženo dati. —
Tečas se zupet z' Madjari boj začne, kral Bela se je svo-
jih šacov ne z' Friderika dobil, on ali (1246) gre z' Ku-
mami nad njega. Friderik hitro ma močno vojsko vkup, ino
kak se primejo, mlati naš junacki Friderik po Madjarih ino
Kumanih tak, da kaplejo kak trava pod kosoj. Madjari ino
Kumani začnejo bežati, Friderik se prepaglo za njimi zažene,
en kuman nazert z' samostre spusti, širila Friderikovemi
konji ravno v' oko perleti, konj padne, ino Friderika na pol
poleže. Kak se tedaj hoče gorskopati, priskoči vogerski
Frankopan (Frankopan), ino ma nož v' garlo porine.
Tak je Friderik junacko dokončal svojo z' telkimi obladanja-
mi obyenteno življenje, ino kak je spervega čerten bil, tak
ga je zdaj vse pomilovalo, ino se je od njega reklo: „Friderik,
da naj nebi nikol bil živel, al' pa nikol vmerl.“ Toti naš
Friderik, če ravno se je od druge ino tretje žene ločiti dal,
ino se z' štertoj zaročil, je ne otrok imel.

Za tega vofa je cesar pa že Rakosko ino Stajersko
za svoje dežele ozval, ino oberstajnskega grofa Otoa za de-
želskega oblastnika ktez obej postavil (1247). Papež zdaj
Stajersko, da z' cesarom derži, pale z' Interdiktom
obloži, tedaj pa vjo dá vogerskemu krali Beli IV. Toti ali
pride z' vojskoj v' našo zemlo, v'konča vse, ino odpela veliko
jezer ludi vu vogersko sužanstvo, cesarov deželski
oblastnik odide z' dežele, ino laškogorički grof Majnhard je
za deželskega oblastnika postavljen, se pa tudi nemore za-
dosti braniti. Našega rajnega Friderika rodbina tudi seže po
stajerski deželi, gdo ma tudi veksno pravico do nje. — Ce-
sar Friderik II. (1250) vmerje, njegov sin Konrad je za
njim rimski kral, Stajerci pa, t. j. stajerski poseksi, holand-

skega protikrala Vilhelma za cesara sponnajo, ino tak de-
želski oblastnik Majnhard gre v svojo Laskogorico nazaj,
prekpušteč našo vrbogo deželo strašnem razbijanju, vkončanju,
ino neizrečeni nadlogi.

Vogerski kralj Bela, bavarski Ludovik, ino soligradski škof Filip se razmesarno tergajo za njo. Tudi česki kralj Venceslav bi Rakosko ino Štajersko rad imel za svojega sina Premisl Otokara. Toti oblubi, našega pokojnega Friderika sestro Margéto za ženo si vzeti, ino tak postane vajvod v Rakoskoj (1251), štajerski zlahtni pa, od vogerskega kralja podmiteni, njegovega sina Štefana za svojega vajvoda ozo-
vejo. Premisl Otokar Margéto vzeme za ženo, ino tak dobi pravico do naše Štajerske. Razbojni soligradski škof Filip zupet pride v našo deželo, vzeme enski dol, ino vkonča pri Cernci *) vse gladko. Vogerskega Bela sin Štefan naše dežele ne pusti z rok, on zagrebskega grofa Štefana za de-
želskega oblastnika sem pošle, ker svoj sedež vzeme na Ptuji. Da pa je toti Štefan zred svojimi podoblastniki nad Štajerce (zlahtne) debelo odluden ino se njim sploh zamer-
java, ga per kralji Beli zatožijo. Na to njegov sin Štefan sam v Gradec pride, ino ladarstvo prékvzeme, da bi Štajerce po-
tišal; ali zabstoja, enkrat madjarskega jezika, obléča ino navadih nemorejo terpeti, tudi njim prevelko obda-
čenje, preostro sodništvo nikak v glavo ne gre — ter da se pravi, da bodo štajerski zlahtniki v železi mogli na Voger-
sko — se je vse proti vogerskim naredbam spuntalo, posebno pa marnberski ino ptujski grofi. Naši Štajerci so tedaj odludne Madjare spoklali ino nje iz Štajerske vunta spokali, ter Pre-
misl Otokara v našo deželo pozvali. On je tudi prišel z oboroženimi Rakuzami, ino je Madjare, na Ptuji še se der-
žeče, prekadiril, potem pa se je v Gradci dal za štajerskega vajvoda ozvati. —

Toti česko-slovenski kralj Otokar je bil zbrisan, se-
guren, močen poglavar, ker je svoj pogled na velki, od terskega ino do nemškega morja razširjen slovenski narod imel obrnjen, z zavupanjem, da bo tote rode vse pod svoje perotnice spravil. On ino vsi Slovenci z njim so se tega zdaj veselili. Otokari je tudi spervega sreča cvela. Najprejd je mogel še se z Madjari dobro sekati, je pa nje pri Krojsnem tak preladal, da njih je v réki Moravi 4000 konca dalo, više 12,000 pa z mečom doldjanih, ino je šel do Bretislava (Požuna). Tak je vogerski kralj Štajersko mogel Otokari pustiti. Otokar (1266) gre nad Bavare, ino Štajerci z njim. On gre z štajerskimi grofi ino velikoj vojskoj

*) Cirminah, Cirminas (Rotenman), od Slovencev na novo postavljen ali od njih iz porušenja zupet obudjen. En les v tistem kraji še se danes imenuje Cirmeo (Zirmizwald). Poglej „Muhar v Steierm. Ztschr. (1830) X., 76.

nad Pruse (Prage), ino tudi nje tak preмага, da se tudi tam za oblastnika postavi. Ravno tam pa ptujski Friderik Otokari ovádi, da so drugi štajerski žlahtni v' skrivnem proti njemu spuntani, ino radoverni Otokar nje vse v' Vratšlavi (Bresslau) v' železo dene zred Ptujskim, ino nje v' česke grade v' ječo razposle. Prejd kak so vunsposeni, morejo svoje grade Otokari prékпустiti, tote njim razderte dá nazaj.

Zdaj Otokar (1259) dobi tudi Koroško. Razbejni soligradski Nadškof Filip pa (1270) dobi Madjare na pomoč, ker v' Rakoskoj veliko vkončajo; ali Otokar nje segurno tira nazaj, ino vzeme Bretislav (Požun, Pressburg), Fernovo (Tyrnau), Sopron (Oedenburg), i. t. d. — Tečas Vorih Lihtenstajn vzeme Lublano ino vso Krajnsko, Otokar zadnit z' vogerskim kralom Štefanom V. mir naredi, ino Štajerska, Koroška ino Krajnska ostane Otokari (1271).

Tu se je zgodilo, da, kader je Otokar kre Drave semdol idoč proti marnberskem gradi prišel, je ondešni grof Sajfrid njemu ne proti šel, kajti je českega krala sovražil. Otokar ali reče Sajfrida v' železi v' Prag odpelati. Tam so ga k'konji pervenanege po vseh vulichah vlekli, potem pa ga za noge na ohesilo potegnoli, ino ga tak tri dni ino noči trapili, doklam je zadnit z' baticoj po glavi vdarjen ino poklan. Strahovitno djanjel ali tak je Otokar ne rekel z' njim delati, če ravno mu je Sajfrid kak vmarjavec, poropnik ino puntar zatežen bil, Otokar se je tudi žaluval za njega. Drugac pa Otokara z' Velikžlahtniki ostro djanje to more zagovoriti, da so toti nikomi pokorni ino le na samo puntanje perpravljeni nemški gospodje z' svojimi slovenskimi podložniki grozno nesmišno delali').

Na drugo leto (1272) so Madjari že pa prišli po Rakoskoj, Štajerskoj ino Koroškoj razbijat, Otokar gre zevsoj vojskoj nad nje ino nje žene na Vogersko nazaj, njim vzeme Rab mesto, ter Nitro, Bretislav, Sopron, ino vse tiste kraje pod se vzeme. — Kak je Otokar zdaj Madjarom bil strah naredil, je njegova namisel bila vunsplana. On je zdaj bil tisti slovenski kral, ker je prez mere velko ino takšo slovensko moč si nasnoval, kakše se ne je bilo, kajti njegova oblast je zdaj segnola od Praga vun krez Rakosko, Štajersko, Koroško ino Krajnsko noter do terškega morja; od Praga vun krez Moravsko (zdajno), Slezko, Polsko, Prusko ino Pomoransko noter do baltskega morja, tak ali od enega kraja Europe do drugega konca.

Ali nemški grofovje ino žlahtniki so ne z' njim deržali, zakaj, kak je (1273) habsburski grof Rudolf') bil za

') Sahn. Gesch. v. Böhmen, I, 57. i. str.

') Habsburg je negdašna Windicsh, t. j. Slovenska.

cesara ožvan, so štirje iz njih, dva rakoska ino dva štajerska grofa (Ptujski najprej ino Vildonski), šli v Augsburg na zbor, ino tam Otokara pri cesari zatočili, ter prosili, naj bi on te dve deželi, Rakosko ino Štajersko k' nemskim deželam potegnili. Rudolf cesar na to Otokari zapovej, Rakosko ino Štajersko njemu pustiti, Otokar k' temu ne pervoli, ino tak se boj začne. Otokar ali z' Madjarimi mir naredi, cesar Rudolf (1276) z' vojskoj pride v' Rakosko, ino noter do Beča. Grofovje ino žlahtniki naredijo, da se mesta Linec, Volc, Štajer cesari prek dajo. Beč se otokarov zvesti, višlměstjan Paltram, segurno brani, ali od glada ino rudolfovih z' vkončanom nagrožnih primoran, ga more cesari pustiti, ravno tak so Grabači svojega deželskega kapitana Milota Dedickega, ker je Gradec dolgo za Otokara obdržal, zadnič pregnali, ino so mesto ino grad prekдали. Mnogi viksi so se Otokari zneverili, tudi Madjari so se perbližavali cesari na pomoč. To je Otokara tak postrašilo, da je Rakosko ino Štajersko cesari pustil, ter svojo Cesko ino Moravsko od cesara v' lohenstvo vzel. Zred Štajerskoj je tudi Koroško, Krajnsko, Slavino i. dr. zgubil. To je pa ga hitro zgrivalo, tudi je njegova neverna žena, vogerska koprivojezična Kungeta, kero si je po zaverženji svoje Marigete bil vzel, njeni grizečo oponasala, kaj je tak po babjo se pustil postrašiti, on, ker je prej povsod tak junacki se skazal. Vse to vkup je njega podbilo, da je še enkrat se k' boji pripravil. Na Marhpoli pri Laa ima bitva dati zadni odloček. Tu se ali otokarove ino rudolfove vojske primejo. Ze so cesarovi Nemci vu velkoj nevarnosti, cesar je najprej z' konja padnil ino že smerti blizu oil; ali zdaj Madjari Nemcom pridejo na pomoč, otokarovi zveksinom nemški Viksi z' Nemci potegnejo, ino ah! Otokar — je zgubljen. — Ravno nasi štajerski (nemški) Viksi, namesto kaj bi bili se na otokarovo stran deržali, so se spervega nazaj vlekli, polti pa nad Otokara, svojega deželskega poglavara tak pertispoli, da je mogel v' pobeg, se spustiti. V' pobegi je od dveh štajerskih žlahtnih, marnberskega Sajfrida, vnuka onega prej tvorjenega Sajfrida, ter klečkega Emerherga dojden, z' konja vnešen, ino po strasno luti hrabi z' osemnajstimi ranami junackoj smerti v' roke dan. —

Tak je pale z' Otokarom padla slovenska moč ino oblast, kera je zdaj vu velkem razširenji že se bila k' velkem narodnem ladanstvu vatebrila. Na nezgovorno nesrečo Slovencev je močen kralj Otokar ne premislil, da so rakoski, štajerski, koroški ino krajnski grofovje ino žlahtniki zveksinom Nemci bili, ino ali k' Nemcom bol nagnjeni, kak k' Slovincam: on je ne premislil, da so Slovenci zveksinot le bili zutih totih Nemcov, tak ali le njihovi voli prekđani; on je ne premislil, da je ničvrédno ženo v' tak velikih récih ne dobro poslušati, se menje dobro njo bogati; on je ne premislil, kako zbrisan ino zvumen človek je cesar Rudolf bil; on je ne premislil, kak težko Nemci ino Madjari vidijo, slovensko moč stajati. — Dru-

grac pa naj nemški 'histórniki' našega 'Otokara' čerňijo, kak 'naji' bol morejo, tak domači istinitéši pisatelj dobro véro, kak so za Otokara nove mesta nastale, kak je on deželске postavil bol vredil ino za slobodnost skerbel, kak je Slovence zdignol v' njih slavno narodnost, kak je v' Pragi ino Beči solé vpelal, ino na sred svojih bojov bil prijatelj v'učehostri ino zrednosti? Toti pisateli dobro znajo, da je on prosto ljudstvo proti pedlo-večkim zlahtnikom v' obrambo vzel, ino zlahtnikom le zavóld njihovega nesmilnega z' podložnikmi djanja ne dober bil; tott pisateli ga zato poleg vseh njegovih pregréškkih, kere je zred drugim imel'), imenujejo za najslavitešega ladavca cele sred-me dóbe. Otokara so vsi Slovenci pomilno 'pogrešni' bili, najbol pa njegovi Čehovje. Tott so se svojega junaka znebli ino so bili grozovitosti svojih sosedov, posebno Nemcov ino Ma-djarov prékdani. Toti so grozno po deželi razbijali, grade, mesta, vesnice vunspropali, vkončali, požgali, ljudje so v' pe-čine spovnjši, ino tam od glada ali zime spomerli, ali so dru-goč spomorjeni. K' vsemu temu so tudi naši štajerski zlaht-niki pripomogli.

Naš slaviti Otokar je ali mertev, ino cesar Rudolf zred drugim deželami tudt našo Štajersko pod se vzeme, ino njo zred Rakoskoj dá svojimi sinii Alberti, pa tudt z'vabske ino rakuzanske svrtnike. Albert tedaj (1283) pride v' Šta-jersko, ino admontskega apata Henrika postavi za deželске-ge pisarča¹⁾ v' Štajerskoj. Toti apat se zdaj v' orožje verže, ino gre nad Kúskega (günskega) Ivana, ker je v' Štajersko prirazbijal. Apat Henrik je pa pri Radgoni dobro zbit. On se v' tistem šteti bernečki grad razdere. Na vkrotenje naših po-ropnih grofov ino gospodov ga Albert za deželскеga kapitana ino svojega prejdnjega podoblastnika krez Štajersko postavi. Iz tega so prišle svaje boji, razbijanja. Da je Kúski grof Ivan ne mira dal, je Albert šel nad njega, ga je premagal, ino njemi vse grade ino podložnike vzel. Na to so med Al-bertom ino soligradskim Nadškofom Rudolfom svaje se zadele. Nadškof Rudolf je Alberti svojega grada Vaksenek ne htel dati, on je htel, da se Enspruk razdere, on je htel, da se ad-montski apat v' svoj klošter podá po zapovedi že dolgo znani, kera reče, da duhovski nebi smeli posvetnih poslov ino služ-bih górvzeti. Ali to, kaj je soligradski Nadškof htel, je Albert ne htel. Nadškof Rudolf ali Alberta zapana ino njegovima de-želama božjo službo prepovej. Albert ino njegovi mešniki na to pišejo v' Rim, soligradski Nadškof pa vzeme Enspruk ino vkonča ves enški dol. Štajerci Alberti hitro na pomoč pridejo, soligradski Nadškof z' bojom prehenja, ino vbeagne, Albert pa z' svojej vojskoj gre dale, vzeme Bréyjel (Friesach), začet

¹⁾ Aq. Jul. Caesar. — IV. 348. — Dr. Meyerert. Gesch. Oester-reichs I., 213. — III.; 152. i. dt. i. dr.

²⁾ Deželски pisac je ob tistem časi velki gospod bil.

ino vzeme Fonstorf, ga vsega razmeče, ino vzeme terkanom njihove pravice, ter vkonča soligradske grade. Zdaj se soligradski Nadškof hoče z' Albertom pomiriti, admontski apat pa vsako vmirenje razdere. Ob tem soligradski Rudolf vmerje. Njegov namestnik Konrad je ne bolši, on se z' Albertom nadele bojuje. Albert (1291) pride v' Gradec, ino da našim žlahtnim ne pervoli, kaj so prosili, najprej pregnauje Žvabov, poterdenje njihovih od krala Otokara, cesara Friderika ino Rudolfa zadoblenih sloboščin i. t. d. — tak nastane spunta nje proti totemi jezneim, terdoglavnemi, prevzetnemi Alberti, soligradski Nadškof derži z' puntari. Vsi toti (1292) v' Lipnici vkuppridejo, ino med sobom sklenejo, z' vojskoj nad Alberta iti, oni tudi bavarskega vajvoda ino kúskega grofa Ivana na pomoč pozovejo. Najprej vildonski grof Hartnid začne z' tem, da vse okoli Vildona vkonča. Bavari ino Salisburčani pridejo v' enski dol, vzemejo klošter Admont ino ga opleni, (Henrik apat z' šaci vuje v' Galenstajn), potem grejo nad Cermnec, vzemejo toto mesto, zatem Ljubno ino zaležejo Pruk. Alberti hitro morejo množina kmetičkih krez Semring tir napraviti, ino on v' Štajersko pridoč postraši ino razplodi vse puntare, njim pa njihovo pregreho odpusti ino njim poterdi njihove pravice, pošle tudi admontskega apata v' njegov klošter. Zdaj stajerski stališi Alberti persegnejo na zvéstost ino pokornost. Ali nemirni admontski apat še je izdaj ne mogel zdo-breti, še iz svojega kloštra je Alberta sploh pedžigal tak dolgo, da je (1293) se med njim ino soligradskim Nadškofom boj začel, tečas je pa apata Henrika eden od njegove rodbine po nameri na zverjadostrelbi vstrélil. Potem je Albert z' soligradskim Nadškofom mir naredil, ino je (1298) za cesara ozvan¹⁾.

Zdaj on Rakoske ino Štajersko svojemi pervemi sinu Rudolfi prék dá. Toti je svojivi deželi mirne ino srečno vižal, večkrat po njima potuvajoč. On (1306) postane česki kral, njegov brat Friderik III. pa dobi Rakoske ino Štajersko, potem tudi Koroško, ter Moravsko. Toti Friderik je v' mnoge boje bil zapleten, v' kerih je ne samo veliko Štajercov življenje zgubilo, temuč tudi on sam vlovlen. Njegov brat Leopold ga je vnuřsil, ino on v' Štajersko pridoči se posebno kloštrom dobrotliv skaže, ino (1330) vmerje. Njegov brat Albert II. vzeme Rakosko ino Štajersko prék, totega pa hočejo že pervo leto z' strupom zakermiiti, ino on, od tega odtet, vzeme svojega brata Otoa za ravenvajvoda. Obadva sta pa z' Bavarmi ino Čehmi v' boj zapletena, pa vender Koroško, prejd od Friderika III. proč dane, po erbii pridobita. Oto (1339) vmerje, ino Albert II. po nesrečnem z' Švajcari bojuvanji na-

¹⁾ Tak zdaj pride rimsko-nemškega cesarstva krona na rakosko-štajerske vajvode, ino toti dve spervega slovenski deželi sta gnezdo potlanjega velkega austrianskega cesarstva.

skorem tudi svét zapusti (1358). Njegov najstariš sin Rudolf II. po njem dobi Rakosko ino Štajersko zred Koroškaj. Toti se najpervi imenuje Nadvajvod rakužanski, ino je pále našim Velikim ne po voli. Da se k' Rakoskoj tudi Tirolska verže, začnejo Bavari boj, ali cesar našemi Rudolfi poterdi Tirolsko, ino Rudolf se (1364) začne tudi krajske dežele vajvod imenovati. On (1365) v' Milani vmerje. Njegova brata Albert III. ino Leopold III. njegove dežele prevzemeta, ino se naskorem potem z' njimi raztalata: Leopold dobi Štajersko, Koroško, Krajsko zred Terskim, ino Tirolsko, pa more dozdej štajerske kraje per vodah Trauna, Štajer ino Ens zred mestom Štajer na vsigdar Alberti k' Rakoskoj pustiti.

Tak tedaj zdaj Štajerska od Rakoske vkraj pride. Leopold ima preci od začetka svojega ladarstva z' žlahtnimi ino vitezi veliko opraviti. Rorski, Šaumburski, Šarfenberski, Pfannberski, Erenfelski i. dr. so svoje slabeše sosede v' hudi stiski imeli, ino so grozno razbijali po deželi, v' dostih krajih vse vkončajoči. Leopold je nje zevsoj močjoj miril, ali ti poropni svojoglavci so ne na njega gledali. Z' ednoj besedoj, ob totem časi je vse krez endruga šlo. Poglavari so v' nezderzanji cesarovih vkazanjih iskali svojo slobočtino, žlahtniki so se z' nepokornostjo proti svojim poglavarom štimali, priprosti ali kmetički so vbijanje žlahtnih za srečo deržali, kajti so žlahtniki ino gospodske grozno nesmilno z' njimi delali. Leopold je tih nemirnih žlahtnikov nekere dal vmoriti, ter njihove grade razdreti. Da je pa tudi z' Švajcari bil v' boj zapleten, je tam (1386) svojo življenje zgubil. Njegov brat, rakoski Albert, namesto njegovega se premladega sina Vilhelma ladarstvo naše štajerske dežele prevzeme — vu velkem nemiri. Vitezi ino žlahtniki so, kak prejd, tudi zdaj razbijali po vseh krajih, vse vkončajoči ino požgajoči. Veliko dačo ali morejo prelati, farneštri, méstjani ino Judje vkup dati, da se vojska pošle nad tute žlahtne razbojnike. —

Ob totem časi žunečki (sanečki) gospodje začnejo velikomenitni biti. Oni svoje lastinstva pomnožijo v' Celskem, na Koroškem, na Krajskem ino na Horvatskem; oni kupijo Celje, ino se začnejo celski grofi imenovati, oni so duže močneši ino imenitneši, kakti se bo nadale vidilo'). —

Naša Štajerska je ali zdaj nesrečna dežela, pa po nemških krajih še nesrečneša, kak po slovenskih. Ona pa še le bo nesrečna, kajti ravno zdaj, kader je ona odznotra v' samem kervavem nemiri, se njoj odzvuna sem perbližava strahotno strahoviti sovražnik. Toti sovražnik je Turk. — Kak tedaj toti ne samo vogerskoj, temuč tudi naši štajerski

*) Toti žunečki gospodje so, kak je prejši po latinsko poznamlano, bili od Privinovega pokolenja, se tudi od 10tega stolétnja, v' kerem njegov vauk Braclav premine, sem že znani.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
DEPARTMENT OF CHEMISTRY
JAMES H. HARRIS LABORATORY

1959-1960

PETI PRETÈK.

Od Leopolda markeža do cesara Maksimiliana I.

(1122 — 1490.)

Štajerska zemla v' svojodeželstvi, pa v' nemiri.

1. Ludstva, ladavci, deželске zgodbe.

Kak je Leopold po svojem očeti Otokari IV. štirsko markežio prékprijel, je on našo, dozdej med mnoge ladavce razdeljeno deželo začel po razdelkih vkupspravlati. Od rovnaskega (rajskega) grofa je erbal vse njegove grajšine pri Rovni (Runi, Rajni) ino okol Gradca; potem je od svojega svaka kupil marbursko grofio, da je toti Zunečkim Celsko proč vzel. Zadnič še je Leopold erbal epinstajnsko, aplenčko ino mürcino grofio¹⁾. Tak on zdaj ali ma Štirsko v Rakoskoj, vse grofie gornje ino skoro vse dolnje Štajerske. Zdej se on z svojega štirskega grada v Gradec preseli. — Toti Leopold I. je ali prvi naše štajerske dežele lastni poglavar. On je 1129 vmerl, ino njegov sin Otokar V. z' petimi létmi postane deželski poglavar pod vizanjom svoje matere Sofie. Toti Otokar je tak srečen v'erbijah, kak njegov oča Leopold. On po grofi Otoj dobi lepe Pornaonske grofie pri adriatskem morji, potem po Bernardi celsko markežio, zadnič še putinsko grofio ino druge kraje per Novemmesti v' Rakoskoj. Toti Otokar V. je ali našo

¹⁾ Réka Mürö je slovenska Mürca ali mala Mürä, kajti v' mürcinem doli so prejð Slovenci bili.

Da je pa to se zgodilo brez dovoljenja našega vojvoda Friderika, ino je celski grof Vorih z' laškogoričkim grofom za orbio se pogodil, je na to z' celskimi grofi boj nastal. Tčas, kaj je naš Friderik z' Palestine nazaj prišel, ino vojsko vkupspravljal, je celskih grofov Višišvojsak Vito vec, čoski siromački žlabtnik, že imel grade ino terge okol Celja v' svojih rokah. Friderikov Nadvojsak Fladnic je na Krajnskem premagan ino vmorjen. Friderikov brat, rakoski Albert, z' celskimi grofi derži, z' našim Friderikom pa sploh 'ma razbratenje. — Toti naš Friderik, potem kak je cesar Albert II. (1448) bil vmerl, postane cesar. Cesara Alberta žena je že po njegovih smerti sina porodila, ker je Vladislav ali Ladislaus Posthumus imenuvan. Krez totega je naš Friderik bil za rejnika postavljen. On ali gre v' Beč, ino Vladislava spravi v' Novmesto, kéro je teda še k' Štajerskoj spadalo. Namesto malega Vladislava so v' njegovega očeta deželah bili trije deželski oblastniki: Ivan Hunjad v' Vogerskoj, Juri Podiebrad v' Českoj, Vorih celski v' Rakoskoj. Vsakšiz iz totih hoče malega Vladislava na gorzredjenje 'meti, ino za tega volo nastane boj. Madjari (1446) za svojo Vladislava volo prizabijajo v' Rakosko ino Štajersko, ino vse vkončajo, posebno per Novmesti. Tak razbojno oni pridejo nad Ptuj ino Slovenjebisterec, ali močen celski Vrtovec njim hitro odkáže. — Še tisto leto cesar Friderik v' Sali (Fürstenfeld) ino v' Radgoni zbor derži, v' kerem je sklenjeno, da se z' Štajerske, Koroške ino Krajnske vse zdigne nad Madjare. Madjari, od tega postrašeni, se obernejo nad Rakosko, pa morejo tudi od tam nazaj v' svojo deželo, kajti so Turki v' njo pervihreli. Oni ali v' Radgoni z' cesarom za tčas mir napravijo. Zdaj cesar Friderik z' svojim Vladislavom ino večimi drugimi gre v' Italio. Na to pa, kaj je Vladislav proti odpe-lan, se Madjari, Čehi ino Rakuzani tak svadijo, da se vse z' gorečnostjo k' boji perpravla. Cesar Friderik si gre v' Sieno (v' Italii) po svojo nevesto, lepo portugalsko kraljevsko čer Eleonoro, ino gre z' njo v' Rim. Tam njuj Papež požegna, ino Friderika krona za rimskega cesara, ter ob enem za lombardskega kralja. Tak je ali naš vojvod rimskokenški cesar ino kralj Lombardie. Potem on pride z' Italie nazaj, ino pride v' naš Judenburg. Tam vogerski ino rakoski poslani Vladislava po sili hočejo imeti, Friderik njim pa ga ne dá, ino gre v' Novmesto.

Na to Hunjad z' svojimi Madjari, Podiebrad z' svojimi Čehi, ino celski Vorih z' svojimi Rakuzani pridejo nad njega. Cesarica v' Ljubno pobegne. Cesari že tesno hodi, ali ravno zdaj 3000 Štajercov pod vižanjom močnega krajnskega junaka Andreja Paumkirhara njemi pride na pomoč. Cesárova vojska je že premagana, ino že v' mesto beži, Madjari hočejo za njimi, Paumkirhar se z' svojimi Štajerci na nje postavi, zapre mostne vrata, ino tak cesara odteje. Na to cesar more Vladislava sem dati. Celski Vorih ga prevzeme, pa

za tega volo dobi telko sovražnikov, da per enem leti more deželsko oblastništvo ino Beč zapustiti. Kader je Vladislav v' Beči, vzeme svojega rejnika, celskega Voriha nazaj; ali kak toti pride, je vse nemirno. Vorihi tedaj z' Vladislavom gre v' Beligrad (1456), Hunjadi pa ga tam namer pred se ne pu-stijo, temuč ga vmorijo — ino tak premine rod celskih grofov. — Zdaj se primejo za njihovo erbio. Friderik hoče, kak so si že prej rekli, celsko grofio, je pa njih 24, ki njo hočejo ime-ti. Vorihoivi vdovi morejo podložniki vernost oblubiti ino na toto persegnoti, ino zvumen Vitovec še je Viksi celskogrofoske vojske. Cesar Friderik tedaj Vitovca v' baronstvo podigne, ino njemi eno grajsino dá. Vitovec hitro drugo misel má, ino terja več, cesar ne pervoli, temuč vzeme Celsko v' svojo la-stino, Vitovec pa na to plane nad Celje, ino vzeme Celje, ce-sarovega kanclara, kerškega škofá, vse cesarove šace, orož-je ino pečat. K' sreči se je cesar prejdno večer bil v' stari grad podal. Zdaj vojske z' Štajera, z' Koroškega ino Krajn-skega cesari na pomoč hitrijo, ino Vitovec more pokoren biti, Vorihoivo vdovo pa pozadovolšijo, ino naš Friderik dobi vso Celsko, ino njo po redi z' Štajerskoj zjedini (1457).

Še v' totem leti Vladislav kral v' Pragi vmerje z' 17^{mi} létmi, ino Podiebrad vzeme česki kralovski sedež, na Voger-skem pa Hunjadov sin Matjaš Korvin, za Celsko še se laš-kogorički grof vleče. Tudi nad totega ali gre cesarski Višiš Paumkirhar, ga premaga ino k' miri primora. Iz tega pride, da laškogorički grof per celski grofi nema več kaj iskati, ino še zverh tega more svojo grofio za austriansko lehenstvo spoznati, kero po iztečenji grofoskega roda tudi k' austrian-skim deželam ima priti, ino Paumkirhar dobi eno grajsino na Vogerskem, na keru on močen grad zezida. — Našemi Frideriki še njegov brat, rakoski Albert, izdaj ne dá mira, ino njemi po sili hoče od njegovih dežel proč vzeti. On za tega volo rakoske žlahtnike podvusti ino Bečane proti cesari našunta, se tudi z' Madjari zveže. Pále tu je Paumkirhar z' svojimi Štajerci k' redi, ino zbije Alberta nazaj, obrani ali tudi zdaj cesara. Česki kral Podiebrad ta dva brata pomiri (1461). Ali toti mir ne terpi dugo. Da je Albert še le sploh nemiren, ino Bečani z' njim deržijo, tak je znova spun-tanje. Oni cesara (1462) v' Beči zaležejo. Cesarica se z' svojimi po kletéh more skrivati. Cesar reče, da raj hoče mertev biti, kak se njim prekdati. Pále tu je Paumkirhar prvi k' redi na obrambo cesara. On, ter Vitovec ino več drugi pride z' Štajerci, Korošci ino Krajnci cesari na po-moč, tudi česki Podiebrad pride pomagat. Paumkirhar Be-čane nemiri noč no den, ino nje pači v' obsedanji cesarovega grada, v' kerem že skoro nemajo kaj jesti. Zadnič Paumkir-har spravi enega svojega mladenča, z' imenom Nakavec, skoz zalezavce, ker v' grabo skoči, ter srečno po zidi gor, ino do cesara pride z' glasom, kak je za njegovo obrambo sker-bleno. — Naskorem potem si Paumkirhar sam s' svojimi Šta-

jerci k' cesari pot naredi, ino pride kak Angel od neba v' cesarov grad, ino gladuvajoče oživi tak - z' hranami, kak z' troštom naskornega réšenja. Toto je tudi prišlo, ino je mir med bratoma napravljen. Albert je dobil Beč ino vso doljno Rakosko, je pa svojemi brati cesari Frideriki mogel vsako leto 40,000 zlatov plačati. Tak je med njima (1463) že zupet vernjeka. Tudi zdaj Paumkirhar pride, ino za cesara vse dobro napravi, Alberti nikol mirnemi pa (1464) smert konec naredi, ino tak naš Friderik dobi Rakosko. Paumkirhara vogerski kral Matjaš v' baronstvo podigne, ino on se zdaj na Vogerskem v' svojem novem gradi zderžava.

Zdaj se Štajerci spuntajo, Paumkirhar je njihov prednjak — pa zakaj? Paumkirhar je cesari Frideriki razvun tega, kaj ga je telkokrat odtel, ino junačko obranil, tudi 32,000 rajnš penez posodil, svojih, ter od svojih prijatelov na posodo vzetih. Tote peneze so štajerski, koroski ino krajnski deželski stališi prékvzeli ino Paumkirhari dužno pismo na nje vun dali. Oni so tedaj cesari pustili neke dače noterbrati, da bi se z' totimi Paumkirhari njegov dug plačal ino se dužno pismo nazaj réšlo. Dače so se noter jemale, za nje pa se je v' Gradci, spodi v' mesti cesarski grad (Burg), na Gradci (Schlossberg) pa mesto zidalo, druga se je ne nič plačalo. Paumkirhar je prosil, — prosil za svoje peneze, pa zabstojn, cesarovi služebniki so ga z' grobjanstvom odpravili, posodniki so ga pa terjali. To, ino nezahvalno pozablenje tak velikih ino nevarnih za cesara junačkih perzadenjih je Paumkirhara moglo grenko razžalostiti, pa ga tudi jezno razlutiti. Kral Matjaš ga je tudi podžigal, ino tak se je on z' večimi štajerskimi zlahtnimi zdignol nad cesara. Pri Sali (Fürstenfeld) je cesarske premagal (1469), Lipnica se 'mu je skuz ovajenje nje méstnega sodca prékdala, ino cesarski so 'z nje pregnani. — Zdaj cesar vu Velkovci (Völkermark) na Koroskem zbralše derži, ino se sklenjuje proti Paumkirhari ino njegovim pomagačom, tudi proti Turki, ker je že pá blizu Štajerske, ja v' njo noter do Celja prišel. Per toti priliki cesar Friderik dobi od koroških ino štajerskih deželskih stališov 12,000 zlatov na posodo. Z' Paumkirharom se pogodba zavezuje, ino cesar odpusti njemi ino njegovim pomagačom, kaj so zuper njemi storili. Ali da se 'mu dug ne plača, ino 'mu procvzete grajšine ne dajo nazaj, tak se zupet boj začne. Zadnič cesarovi služebniki Paumkirhara zanorijo v' Gradec, da bi račun dal od svojega spuntanja. K' temu je njemi 23^u den malega Travna (Aprila) leta 1471 od jutresnega do večersnega zvonjenja dan. On pride v' Gradec, ino se postavi v' cesarski grad. Nazlic se pa den potroši v' pripravnji ino pojednicah, Paumkirhari se ne zdi prav, on vbegne dol v' dvor, ino da ne najde svojega konja, ne sluga, dirja peš dol nad murske vrata. Še prejd pa, kak je tista vura, ino prejd kak Paumkirhar do vrat perbeži, začnejo na Gradci zvoniti, Paumkirhara med dvojnimi mur-

skimi vratami primejo, vrata obojne zaprejo, pride rabel (Freyman) ino mešnik, Paumkirhari se povej, da je tu njegova smert. On oblubi za svojo življenje vse svoje grajšine, ino še zverh tega 60,000 rajns pénez cesari dati — ali zabstojn — Paumkirhar je ob glavo djan, njegove grajšine cesar vzeme, ino nje obderži, njegovi ženi, sinom ino čerim pa dopusti, svoj dug per Prelatih ino žlahtnikih na Štajerskem ino Koroškem si terjati — vekši dug pa se njim je tak nikol ne plačal. — Tak svét plačuje! —

Kral Matjaš na to Turka nazlic pustí skoz Horvtsko semgor, ino tak se ga (1473) vsiple v' Štajersko, Koroško ino Krajnsko, ino vkonča vse, zosebno per Slovenjemgradci, per Velenskem, Konjicah ino Šostani, ino žene telko ludstva vu vjetnost, da samo eno gnanje mimo Celja osem vur terpi¹⁾. On (1475) zupet pride v' našo Štajersko, ino našo, koroško ino krajnsko vojsko per Bréžcah gladko požnje ino vkupzmlati. To je pa cesari Frideriki, kak se vidi, malo na skerbi, on le soligradskega Nadškofa Bernarda persili, da od svoje škofie odstopi, sekavskega Škofa Kristofa pa ob njegove dohodke dene. Obá išeta per vogerskem krali Matjaši pomoč. Na to Matjaš kral, ker tak hoče staro Panonio znova vkupspraviti, tak ali tudi tal Rakoske ino naše Štajerske proč vzeti, pošle (1479) Madjare v' Štajersko, ino oni obsedejo soligradske tak kak sekavske škofoske mésta ino grade „Ptuj, Brežce, Lipnico (terg ino grad), Bišoflak, Waserberg, Seunce, Podčetertek, Radgono, Salo, — ino štod noter do Gradca vse gladko vkončajo, okol Gradca vse grade ino predmésta razderejo, teda pa grejo v' labudsko (lavantsko) dolino, od tam pa v' gornjo Štajersko. Per Novemtergi nje že Turk doide. Toti povsod, kod gre, požge ino spokole vse, ino samo mešnikov okoli 500 odonod proč žene²⁾. Druga čréda Madjarov ino Mahomedancov pa kre Mure gor do Gradca vse vkonča, doklam njim Štajerci per Bréžcah vzemejo tabor, porop ino vlovlene, ino nje iz Štajerske vunta spledijo (1480).

Zdaj pride kral Matjaš sam z' svojimi Madjari v' našo deželo, zaleže Borl (Ankenstein), ino ga razdere, zajemle Marburg, ino vkonča per sv. Jurji na Stiveni (Stifing) grad ino vso okolico, ter vzeme gornjo Štajersko pod svojo oblast. Potem gre v' Rakosko, ino tudi tam tak dela. Beč z' gladom persili, da se' mu more prékdati, ino Bečani ga pustijo vu velki časti noter iti. On zaleže Novomesto, ino tudi toto z' gladom permora, da se' mu prékdá. Zatem gre v' Štajersko

¹⁾ Schn. Gesch. v. Oestr. u. Steierm. II., 129.

²⁾ Na graški škofoski cirkvi je odzvuna namalano, kak so Turki tisto-krat v' naši Štajerski delali. Prepodobjenje onega namalanja je knigi „Steierm. Ztschr. (1826) VII. prilozeno. Ino v' Steierm. Ztschr. (1834) XII. se obilno popisuje.

nazaj, vzeme Hartberg, Borovo (Vorau) i. t. d. Zadnič se z' cesarom tak pogodi, da obderži vse, kaj si je perbojuval (1487). — Cesar Friderik po telkem po nemarnosti zgubljeni ino vkončanji zadnič ladarstvo dá svojemi sini Maksimiliani (1490), vogerski kral Matjaš pa v' Beči, od vudoloma (božjega žlaka) vdarjen, vmerje, ino je vu vogerski Belistolici (Stulweissenburg) pokopan¹⁾. —

2. Telo, živež, obléc, jezík, šege.

Da so v' totem preteki razvun Slovincov ino Nemcov tudi Madjari ino Mongoli, Tatari ino Kumani, ter Turki v' naše deželo prišli, tak se od vseh totih tu nekaj more povedati. Narodni, domorodni, domači so bili Slovinci, poleg njih Nemci. Toti Nemci so, kak je že rečeno, Slovincem gospodje bili; oni so bili močnega, dréčnega života, posebno žlahtniki na samo bojuvanje gorzrejani, ino že od mladosti navajeni, železno opravo ino težko orožje nositi ino z' njim zamahovati. Oni so, da so vekšital pod golim nebom bili, zdravi ino čerstvi ljudje bili. Kakšne močnosti so tedašni vitezi bili, vidimo nad našim vajvodom Ernestom ino njegovoj ženoj Cimburgoj. Ernest se je imenuval železni, da je bil železno močen, ino tudi navekšem v' svoji železni opravi. Cimburgis je vós sena sama genola ino odpelala, je podkovo z' rokoj sterla, je cveke (čavle) z' goloj rokoj v' steno zabila²⁾. — Slovinci med viteze gorvzeti so bili jednake močnosti, drugač pa sploh lepšega života ino zrasti. Drugi Slovinci, navekšem sužniki, ki so gladuvajoči terdno delati mogli za gospodo, kera njim je njihov trud z' bitjom ino pretepanjom plačovala³⁾, so ne mogli tak močne životnosti biti, so pa vender lepe zrasti bili, ino Madjari ino Turki, kak smo vidli, so si njih na jezere z' sobom gnali, ino so z' njih imeli dobre vojsake, lepe sužnice ino žene⁴⁾. — Od Madjarov vémo, da so bili močnega života, pa strašni viditi, kajti so lase po lici dol pustili visti ino se ne so podbrivali. — Mongolje, divjti, grozni Aziati, so bili male postave, širokoplečni, z' razplošenimi belimi kostnitnimi nepobradjenimi licami, z' tumpastimi nosmi, malimi, globokimi, daleč naraznimi očmi, drugač pa terdi ljudje, vsemu

¹⁾ Kral Matjaš Korvinus je sin prejdi imenuvanega Iv. Hunjada, ino bi imel, tak kak njegov starši brat, vmorjen biti; ali daje ljudstvo za njega kričalo, 'mu je življenje pušeno, je pa k' českimi krali v' ječo poslan. Kak je Vladislav vmerl, je vogerska dežela si Matjaša za krala zvolila, ino tak je on iz ječe šel na kralovski sedež. On je ne samo Vogerskoj nepozablen, temuč tudi štajerske ino krajske narodne pesmi še ga zdaj hvalijo.

²⁾ V. Winkler n — — str. 99.

³⁾ Sch. Gesch. v. Oesterreich u. Steiermark I., 119.

⁴⁾ Kindermann Repertor. — — str. 609, i. dr.

zadenji, zimi, vročini, stradanji no gladi navajeni. Njihove ženske so bile čudne, ino so zato lepšim drugih narodov ženskam včasih nose odrezale. — Tatarji so bili z' Hunmi ino Skitmi jednaki, so pa se potli od njih razločavali, oni so imeli posebno bistri ino daleč segnoči pogled. — Kumani (Plavci) so bili divji, prešerni (prekšni) pastiri, poropniki, zverjado-strelci ino lovci, močni razbojniki, kerj ne so za nič ino niko-ga kaj marali. — Turki so spervega v' Aziji bili, ino tam Avarom mogli železo kopati, variti, ino orožja kovati, potem so pa se duže bol obsegurili, ino so najprej v' Aziji strašno močni postali, zatem pa tudi v' Evropi bojno se razširili. Oni so po svojem plemeni spervega bili mali, ne lepi, pa čerstvi ino močno segurni ljudje. Potem pa, kak so Gerkinje ino Slo-venkinje njim otroke rodile, so Turki postali lepe zrasti ljudje.

Živež so pri nas Nemci dober imeli, zosebno žlahtniki, kajti je vse bolšo za nje se pripravljalo. Žlahtniki so tudi opijanenje više reda lubili. Oni so si hrane z' vsemi gvirci popravljali, tudi vino je ne zadasta močno bilo, če je ne bilo kuhano ino gvircano, pivo je le prav opijanito moglo biti, ino je nijedna pojednica ne minola, kaj nebi k' zadnjemi vsi bili okol skapali. Gospodski služebniki so že menje dober strošek imeli. Toti so govedno, kozetino, svinsko, medvedovo meso, vse že zvonjano, tedaj kislo vino, ali okišnjeno pivo v' nesnažnih lesenih peharih na mizo dobili, ter černi kruh, skoro ne za jesti, smerdeče ribe, na pol kuhani fažol, grah, lečo, z lampic zabeleno, v' pepeli ino péski v'kotano. Miznih ruh njim je niše ne opral, so tak ostale, doklam so na mizi sperhuele. Tak se je gospodskim služebnikom postreglo, si ali lehko mi-slimo, kak se le sužnikom. Drugi priprosti ljudje so ob toh casih le težke hrane trošili, ino siromacki več merzlega, kak toplega pojeli, v' gladi pa dostokrat celo nespodobne reči k' sebi vzeli. Per méstjanih se je v' nedelo za celi teden jesti skuhalo¹⁾). Takši živež so imeli Nemci ino Slovenci. — Madjari so ob toh casih še več gospode imeli, kak Stajerci, pa tudi še slabši živež, tak, da je večkrat glad ino za tega volo spuntanje nastalo — drugač so pa od žrvine, od nastré-lane zverjadi, nekaj tudi od žita ali zeruja živeli, na boji pa tak od purupa. — Mongolje so od purupa ino zverjadi, ter od kobilskega mleka živeli, tudi od mesa poginjene žrvine. — Tatarji so bili na konjsko meso navajeni, drugač je pa njihov živež bil z' mongolskim jednak. — Turki so bol od zemle sada, kak od mesa se hranili, vino piti njim je prepovedano, grozdje samo slobedno zoblejo.

Obléc je per vsakem narodi drugačjš bil. Per Nemcih se je sploh premenjaval, zosebno per gospodi. Za boj so imeli kratke sukunjice ino duge plajše ali meténe z' dragim zaro-

¹⁾ Aunegara — — V., 267 — 269. —

blenjom. Hlače so en čas nosili tak mahaste, tak gosto ino prestrano nabrane, da bi se bil znal prestrani plajš 'z njih napraviti. Solnji so imeli duge k' viški stoječe klune, potli so solnje nosili zadi voske, naprej široke tak kak perate. Vitezi 'z križbojov nazaj pridoci so začeli takše prestrane meténe (plajše) nositi, kak so nje pri gerčkih gospodih v' Carigradi vidli. Zenske (gospé) so per velikih goščenjah se po petkrat prezoblékle v' same drage oblačila, zdaj po španjsko, zdaj po nemško, zdaj po laško, zdaj po vogersko (staroslovensko), zdaj po angliško, zdaj po francozko. Klobukov še je ob totih časih ne bilo, na glavi so imeli štirivoglaste kape, gospoda žamatne ali tudi škardatne, z' kerznom zaroblene ino z' gro-lami obdjane. Vse je teda še imelo duge brade. Za ma-djarskega ladanstva so se Štajerci mogli začeti po madjarsko, t. j. po staroslovensko nositi. Slovenci so, gorutanski že nad nemškim oblečom dopadnost dobivali, panonski so pa svojega narodnega prestranega obléca ne popustili. Prestrane platneno breguše ino robača (srajca) dugša ali kračša, ter kanjér ali torba (k' znamenji njihovega odnegdašnega polsko-pastirskega življenja), je bil njihov polétni obléc. Tudi ženske so se prosto nosile. Platnena njenjka, rokavci ali polsrajce, ali tudi po vsem téli céli platneni obléc je bilo njihovo polétno oblačilo. Za zimo ino dež so imeli možki duge ino kratke čohé, ali gabane ino gabanice. Kratke čohé ali gabanice so tudi ženske nosile. Za obutel so imeli prej opanjke, potem črévle ali škornje, kak možki, tak ženske. Na glavi so možki imeli kosmate kape, ženske pa peče ino druge naglavke. 'Z kerih so gospodje postali, tisti so se po gospodsko, t. j. po nemško nosili. — Madjari so svoj obléc tak za gospodo, kak za priproste od Slovincov vzeli. Za tega volo so pa, kader bi za madjarskega ladanstva naši Štajerci (t. j. Nemci ino gos-poda) se bili mogli po vogersko začeti nositi, se na to nikak ne mogli zastopiti. — Mongolje so dugo platneno srajco imeli za svoj narodni obléc. — Tataři so z' Mongolmi skoro vjednako bili oblečeni, mladi so imeli samo mustate, stari celo obrašenje ali brado, glave so imeli obrite, na glavi vse sorte kape. — Turki so imeli prestrane bahate hlače, pre-strane jope, na glavi veliki razplošeni zavitek. Tak so se tudi Slovenci pod nje spadnovši mogli nositi.

Jezik so naši Nemci govorili svoj bavarski, pa grobo ino čudno. Tudi v' pismi se je ne veliko lepši pokazal. Gori rečeno namalanje od Turka na grački škofoski cirkvi ima toti nadpisek: „Ayn volkh von ferrn landn her — an sund ich zu dir kher — das sprach du nit erkennen thuest — dem du in fremden Landen muest — Gehorfam fein mit Arbat gras — vnd and Kumer über dy mas — y türkifch Art ift es genannt Sen vns verthuend vnser Landt — er fuert dir Hin dein Kind vnd Weib — er brent dein guet' vn nimbt dein leib — vil Kirchū vnd dörffer zerftört — As man in vnsern Landn hört.“ — Slovenci so svoj jezik, namesto duže bolše, duže menje

dobro govorili, da so med svoje beséde daže več nemških méšali, ino v' dostih krajih se celo ponemčili ¹⁾). Metudove slovenske šole so bile zaveržene, sovražno zaveržene, Slovenci z' svojim jezikom čerteni. Ob časi madjarskega ladanstva so nemški ino slovenski Štajerci se mogli madjarskega jezika vučiti, po tem se v' našem slovenskem jeziki, posebno, na vogerskih mejah, najdejo nekere madjarske besede. — Mongoli ino Tataři so govorili svoj jezik, ker je z' turskim blizu vkup hodil. — Turki so govorili ino se govorijo svoj lastni aziatski jezik.

Še ge so v' totih razbojnih, razvuzdanih, nemarnih časih nespodobne bile. Ne je bilo pravice, ne sramežlivega zderžanja, ne prijatelnosti, ne smilenja. Vojšak, ker svojo življenje z' ene nevarnosti v' drugo nese, ino se gdékoli 'ma smerti troštati, vse spočne, kaj je lagodnega, nesramnega, prekšnega. Vino, zernje, penezi, vse, kaj najde, je njegovo. Takšni ne pita, čigavo bi kaj bilo, on ne čuje vriščegega joča opljenjih, nič ne gleda na nadlogo, v' kako vojska ludi postavi. Tak je v' totih časih vunporopanje, požganje, spomorjenje, živinska prekšnost ino nesramnost per vseh, tak keršanskih kak nekersanskih ludstvih bila celo navadna; per zlahtnikih je rop, oplenenje, pojednice ino opijanenje, potem pa razbojno terganje vsakdenji posel bil, nesramnost v' govorenji ino djanji, per plesih ino veselich je njihovo štimanje bilo. Ženske, ako ravno tu le od gospodskih govorim, so ne nič sramežliveše bile, kak možki — z' ednoj besédoj, ne je bilo spametnosti, ne sramežlivosti, ne kreposti znamenja, samo grobjanstvo, sama nesmilnost, sama nepravličnost je bila tak med gospodoj, kak med priprostimi.

3. Vojska, orožje.

V' totem celem preteki je med ludstvi boji bil vsako leto, med grajšinskimi kervavo terganje vsaki mesec, ja skoro vsaki den. Kralovje ino deželski vajvodje so imeli svoje vojske, grofovje ino grajšinari svoje vojske, škofi ino apati svoje voj-

¹⁾ Da so Slovenci negda tudi po goraji ino s'rdmi Štajerski skoro povsod naseljeni bili, je že rečeno, ino to pokažejo tam še zdaj živoče slovenske imena mést, tergov, gradov, krajov, okolic, lesov, gó (planin), potokov, rék i. t. d. Vsi toti Slovenci so pa se mogli ponemčiti, ali se dale dolsem preseliti. To je pa ne samo pri nas, temuč tudi drugdi tak bilo. Poglejmo vunta na Branibor, Lužice, Misno, Pomorane, noter do otoka Rane i. t. d., ino vidili bomo, kak je više 30 slovenskih rodov ino ludstvih se moglo ponemčiti ino tak Nemštvo povekšati; 23 nemških cesarov, od Harla Vel. do Henrika IV. sred mnogimi kralji ino knezi je od 800 do 1190 Slovence nosmilno odslovenčivalo. Joh. Kollar „über liter. Wechelseitigk. d. Slaven“ — str. 57. —

ske, križovojske so pa tak bile poropne črde neplačanih razvuzdnikov. Vojšakov je bilo posebno šest sort: Pervi ino prejdnji so bili vitezi, slobodnjaki, kapitani ino drugi viksi. Toti so imeli svoje lastne podložnike, ker so mogli z' njimi na boj iti. Drugi so bili vasalje onih pervih, pa tudi slobodnjaki ino vitezi. Tretji so bili taksi vitezi, ki so grajsine ino grunte v' lastinstvo imeli; iz totih je vseli deveti mož mogel v' mesti stanovati, ino za te druge stan perpraviti, ter tretji tal živeža zavarvati ino v' skrambi meti, da so ti drugi, kader je nje sila v' mesto prignala, imeli kaj živeti. Šerti so bili tisti, ki so drugač bili tudi žlahtnega ali tudi vitezkega roda. Peti so bili perkupleni vitezi. Šesti so bili za plačo gorvzeti v' močnih gradéh ino branicah. Dvojboj, pestnicopravica, turniri so še tudi zdaj bili navadni. V' takšem dvojboji je naš vitezki vajvod Ernest svojo lepo Cimburgis dobil. Tak je Ana v' Gostniki (Gösting) pri Gradci iz visoke pečine dolskočila, da je njeni lubi v' dvojboji padnil (1260). Pestnicopravica je v' prejdnjem ino totem preteki neznano veliko hudega naredla, ino so nje deželski poglavari ne mogli dolspraviti, doklam je ne bil strelni prah najden. — Lastna sorta vojske je ob totem časi iz križovojske se naredla: Križniki najmre, ali nemškega reda vitezi. Stopli so najmre vitezi v' družbo ali red, ino so se oblubili na boj proti Nevernikom. Toti Križniki še so zdaj, ino 'majo na Štajerskem dve grajsini „Velkonedlo ino Muretince. —

Orožje so še tudi v' totem preteki dugo časa tisto imeli, kak prej. Ali naskorem je kopje ino železna oprava svojo vrédnost zgubila. Kader je najmre strelni prah bil najden, se je per vojski ino orožjah veliko preménilo. Začeli so najmre tope (stuke) zlivati ino z' njih strélati. Potem so tudi puške najdene. Če ravno so vitezi še en čas od totoga novega orožja nič ne hteli znati, temné še le svoj meč, sulico ino škit, ter na svojo močno roko štimali, so vender počasih, da so vidli, kak malo z' tem opravijo, mogli svoje orožja porverči, ino tudi oni so po časih gorhenjali. — Zdaj so nastale vojske za plačo. Kader je sovražnik se perbližaval, so deželski viksi vkuppršili na zbor, ino v' totem je bilo sklenjeno, kak, ino kelko more dežela vojšakov dati, ino odkod se 'ma za nje plača vzeti. Takšni zbor je 1446 zapovedal: 1. da imajo vsi grofi, vitezi ino žlahtniki, če je drugač mogoče, sami zred svojimi sužnikmi na konji biti, ino se na rečeno mesto podati; 2. da dežela ima od kmetičkih vsakega desetega moža oboroženega k' vojski postaviti; 3. da dvajsti takšnih k' vojski pozvanih kmetov more močen voz dati, ino na totega dve sekiri, dve lopati, dve motiki, kramp, ino močen lanc na dva sežna dugi; 4. da vsi škofi, prelati, apati ino apatice imajo po potreboči dati konjov zred potrebnoj napregoj, ter svojih kmetov vsakega desetega; 5. da vse mésta ino vsi tergi tudi imajo z' konjeniki ino pésci k' redi biti. Toti zbor je bil v' Sali ino v' Radgoni, ino je pro-

glas vnušel na vse Štajerce, Korošce ino Krajnce, da se vsi imajo proti Madjarom zditi. — Takšni zbor je 1475 bil v Marburgi, v kerem je sklenjeno bilo, da od tistega časa more za vsigdar žodna peneznica (Kriegskasse) se vpelati. Ker ima na leto za 100 funtov ali 100 rajns dohodkov, more dati, potem kak je potrebno, oboroženih péscov ali konjenikov, v' žodno peneznico pa vojskodúce od vsake persone (glave) en pénez ali beč na teden plačati. — Od Turkov se se ta more telko povedati, da so oni se zdaj na tope ino puske malo deržali, njihove orožja so še sploh bile sulica, sabla, meč, ino le njihovo pod neznanim kričom hitro prijetje, ter njih strašna množina je vse premagala.

4. Vera, duhovstvo, cirkvenstvo.

Za vere stran je tudi v' totem preteki ne boljše bilo, kak v' prejdnjem, kajti so ne samo boji od zvonških nevernih ljudstvih veri veliko naškodili, temuč tudi znotrenjo, domačo neprehejano razbijanje ino terganje. Ali duhovstvo ino cirkvenstvo je v' totih časih čudovitno gorvzelo per časti ino oblasti, per premoženji ino pravicah. Rimski Papež je kak božji namestnik na zemli svojo najvikšo oblast tudi nasi Štajerski dal občutiti, kader je njo z' Interdiktom ali z' prepovedjoj duhovskih opravil vdaril. Tečas je nigdi zvon se ne smel zglasiti, cirkve so mogle zaklenjene biti ino zaklenjene ostati, ne se je smela služba božja opravlati, ne je smelo biti procesje, ne spreveda z' mertvum.

Naša Štajerska je ob totem časi ravno dobila svojeja lastnega škofa, samo da so škofi ino drugi Višiduhovniki teda se preveč v' posvetne posle zapletali, ino so z' svojim bojuvanjom ne lepega zgleda davali. Takšo smo vidili od soligradskega Filipa. On je za tega volo zadnič ob škofu djan, ali kaj on stori? Nas sekavski škof Vorih je namesto njega v' Soligrad odločen, Filip 'mu svoje škofie ne pusti, Vorih ali vojsko proti Filipi vkupspravla, ino ptujsko mesto, ob tistem časi soligradsko, deželskemi vajvodi Štefani zastavi, enemi drugemi pa štiri soligradske fare. Kral Otokar je holomockega škofa Brunoa za deželskega oblastnika v' našo Štajersko postavil, toti gre z' vojskoj nad Filipa, ino po bavarski deželi, kod gre, vse z' mečom ino ognjom vkonča. Zadnič škof Vorih, da nemore Filipa premagati, ino da je per malem zdravji, gor dá pravico do soligradske škofie, pa tudi svojo sekavsko škofio zapusti, ino gre v' Piber, pa tudi tam vmerje, Filipa pa kral Otokar pošle v' stari grad Krems, gde ga zadnič smert vmiri.

Veliko je keršanski cirkvi tudi to naškodilo, kaj je francozki kral papežki sedež v' svojo deželo, v' mesto Avi-

njon prestavil, gde je papežtvo celih sedemdeset let (1305 — 1376) bilo. Toti francozki Papeži so cirkvi le na pohujšanje bili, kajti so si papežtvo od krala kupovali, škofie ino fare pa odavali, ino tak množino penez vkupvlekli¹⁾. Ne čuda, da so tedaj tudi naši škofi ino apati le na poveksanje bogastva ino posvetne moči gledeči vse vkupvlekli za se, svoje mešnike pa so v' božtvi pustili. K' vsem hlapčoskim opravilam se je v' tistih časih néki mešnik mogel zastopti: gospodi per mizi ino per pijančrvanji stréci, pse na skerbi meti, konjom polagati i. t. v. Ker je ne per keru cirkvi na službi bil, je mogel, kak drugi mesterski, okoli iti, ino svojo vučeness za peneze odavati, gdé se je kaj zaslužiti dalo. Néki so mešo za peneze ponujali, néki otroke šolali, néki tudi za plačo komedio igrali, šatrali, coprali, šace kopali, sleparske čudeže delali i. t. d.²⁾.

Kaj je pa vikšo duhovstvo poleg vsega tega per svoji poštuvanosti ino časti še le skózi gorjemalo, je po tem prišlo, da so cesari ino krali škofe, tudi druge vučene mešnike, sploh za svoje svitnike ino namestnike si jemali. Naš sekavski škof je preci od pervega sem per deželskih poglavarih velko postenje imel. Tudi so klostri, ki so ob totih časih močno se pomnožili, vedli poštuvanost ino obogatenje si najti. Na božje pote je vse³⁾ edni v' Jeruzalem, drugi v' Rim, tretji v' Maria Cel, ino povsod so se čudeži godili nad slepimi, mutastimi, od vudoloma vdarjenimi, krulavimi, gluhimi, obsedenimi. Za velke grehe so dali cirkvam ino kloštrom na množine penez, ali gruntov, ali podložnikov, ali drugih gospodskih pravic. Néka cirkev, za kere početnika še zdaj niše ne vej, je tak nastala. Tudi križovojske so kloštrom velko bogastvo spravile. Néki bogati žlahtniki so, z' križovojskoj odidoči, svoje grajšine ino drugo premoženje kloštrom zastavili, pa nje tudi pustili, da so ne več nazaj prišli. — Ne malo je pa meništvo k' zmésanji prave vere z' praznimi verami pomagalo, tak kak je menihov sploh rastečo bogastvo tudi njih nepridnosti odrasek davalo. Namesto kaj bi v' svojih kloštrih po svojih naredbah bili Bogi služili, so se med posvete posle mešali ino tak vernjeko ino svajo delali, ja večkrat pripravo k' razbojnosti naredli, doma pa so samo na dobro jesti ino na močno vino štimali. Od samega dobrega življenja ino mnovega prez dela sedenja so si po trikrat na leto mogli na žili pustiti⁴⁾. — Totim prebogatim ino štimanim menihom so tedaj zdaj na zgled novo početi pušavnički Augustinari vpelani, ino je zavolo preobogatenja kloštrov tudi (1340) postava vundana.

¹⁾ Več od tega najdeš v' Annegarn — — V., str. 19 i. dl.

²⁾ Poglej Steierm. Zeitschr. (1828) IX., str. 15, 16 i. dl.

³⁾ Aq. Jul. Caesar — — V., 203 — 207.

Kloštri pa v naši deželi v totem preteki početi ino gornapravljeni so: Cistercienski kloster v Rovni ali Rajni (1129); Benediktinski v Gornjemgradu v Celskem (1140); Zajckloster (1160); Korarjski v Borovji ali Voravi (1163); Jurjev-kloster (Geyrach 1208); Nunski kloster v Marburgi (1221); ob enem tudi Minoritski v Gradci ino v Judenburgi; Koranjski v Štanci (1229); Dominikanski na Ptuji (1230); Minoritski tam (1239); Auguštinarški na Mauti (1290); Nunski per gračkem sv. Lenardi (1309); Cistercienski v gornjostajerskem Neubergi (1327); Karmelitski vu Voitsbergi (1401); Auguštinarški v Judenburgi (1451); ob enem Franciškanski v Gradci, tudi Minoritskega v Judenburgi njega Višiš, iz turskega boja imeniti Johanez Kapistran, preoberne v franciškanski kloster; Novikloster dominikanski v savinskem doli (1453); Koranjski v Čermci (Rotenman 1454), ob enem Franciškanski v Lankovici; Dominikanski v Gradci per sv. Kervi (1466).

Med deželskimi poglavari sta se kral Otokar ino cesar Rudolf kloštróm posebno dobrotliva skazala. Kral Otokar je tudi vsako leto v posti vsaki den 500 vbogih nahranil (nasitil), velkega tjedna pa je vseli dvanajstim vbogim noge vmi-val na spomin zadnje večerje. Poleg vse tote kersanske dobrotlivosti je pa vender, da je Slovenec bil, od nemškega duhovstva ino celo od Papeža čerten bil. Z' cesarom Rudolfom so nad njega šli soligradski, pasavski ino reznoski škof. Kader bi ga imeli za cesara ozvati, je veli Papež rekel: Da v Alemanii (t. j. v nemških deželah) mnogo knezov ino grofov imamo, zakaj bi Slovence na cesarski sedež podignoli? —

Razvun klošterskih družbin so nastale tudi druge skupčine, bratovčine najmre, na množine, posebno med Nemci, pa veliko na toti van, da se, kak Nemci sami od tega pišejo, se večkrat prav pijano pobratili, kakti od Nemcov vémo, da so vse svoje spraviša ino svetkovanja z' pitvinoj začeli ino dokončali¹⁾. —

Pále še druga skupčina je ob totih časih nastala. To so bili Flagelanti ali Gajžlari, ki so iz Laške tudi v našo Štajersko prišli. Ne samo siromaćki, tudi bogati, velki gospodje, vojsaki, kmetički, mladi ino stari, celo otroci z' petimi létmi, so do pol dol celo nagi, z' zakritim licom šli po dva ino dva v celih procesjah z' bandericami, gorečimi svétami ino gajžlami v rokah, kričeči po méstah ino terjih, proseči za smilenje božjo ino pomoč Mariino. Bilo njih je po sto, po jezero, tudi po deset jezér, ino so tudi mešnike kre sebe imeli. Toti ludje so se 33 dni na spomin Jezusovih 33 lét po herbti kervavo bičovali za pokoro svojih grehov, ino so veliko ludi

¹⁾ Schn. Gesch. v. Böhmen I., 52.

²⁾ Aq. Jul. Caesar — — V., 206 — 206.

na zgrivani još genoli tak, da so sovražniki se poprijatli, kri-
vični lucko blago nazajpovernoli i. t. d. Ženske so toto po-
koro po noči, ino na skrivnem delale. Kader so pa toti gaj-
žlari začeli sami med sobom eden drugemi se spovedavati, ino
endrugega od grehov odvezuvati, ter odpustke vundavati, je
njihova skuptina dolzaterata.

Per taksem krez endruga mėsanji je moglo občinsko že-
lenje nastati, da bi per duhovstvi celo proobernenje se
naprejevzelo. V' českem Pragi je tedaj vučen Profesor ino
farmester Janž Hus očitno, glasno od tega začel govoriti
tak v' šoli k' svojim vučencem, kak na predgi k' svojem lud-
stvi, tak dolgo, da je ob profesario ino ob faro djan. On je pa
le ne henjal, ludstvo na svojo vero obračati. On je vučil, da
posvetni gospod ima pravico, duhovnikom njihove imetke
vzeti, da se pobolšajo; on je vučil, da škof, ker v' gréhih
živi, je ne več škof, tak pregréšen kral ne več kral; on
je vučil, da v' sv. Pismi ne nič od Papeža zapisano; on je
vučil, da zapananje ludih ino prepoved božje službe je delo
Antikrista: on je vučil, da mešniki vse sorte krivo vučijo od
Sakramentov, od oblasti odpušanja gréhov, od žegnov (bla-
goslovov) i. t. d. — V' kratkem je skoro po vsaj Ceskoj vze
na njegovo stran bilo. — Za totega Husa volo, ino tudi zato,
da so teda trije Papeži bili, je tedaj občinski cirkveni
zbor v' Kostnicah na Svajckem vkuppozvan. Na toti zbor
je (1414) prišlo kardinalov, nadškofov,škofov, apatov, pre-
latov ino drugih mešnikov, vseh vkup okoli 18,400, posvet-
nih knezov, grofov, vitezov ino drugih gospodov pa vseh vkup
okoli 80,000. Cesar Sigmund ino Papež Johanez XXIII. sta
tudi obá prišla¹⁾. Najprejd so vsi trije Papeži odpostavljeni,
ino novi Papež Martin V. zvolen — potem pa sta Janž
Hus ino njegov prijatelj Jeronim pragski živa zežgana, savolo
terdokornosti v' svoji krivoveri. — Na to v' Ceskoj strašen
boj nastane, husitski boj imenuvan. Per totem so tudi
Štajerci imeli opraviti. Husova krivovera je tudi v' Rakosko
ino nekaj v' Štajersko prišla. — Za totih Husitov volo je
Papež Martin V. znova cirkveni zbor (1431) v' Ba-
zeli vkup pozval, ino njim je dopušeno, sv. réšno Telo pod
obema spodobama vživati. — Tudi je v' totem zbori sklenjeno,
da pregréšno ziveči mešniki imajo ob službo djani biti, da
velike plačila v' Rim imajo gorhenjati, da število kardi-
nalov ima pomenšano biti i. t. v. —

Na soligradskem cirkvenem zbori (1456)
so tožbe krez menihe naprejpršile, da oni za škofa nič ne
marajo; da za meše, vigilie ino takše obhajila menje računijo,
ino tak ludstvo od farnih mešnikov odvajajo — da njihovi Prio-
ri ino Kvardiani k' hižam hodijo svěč, presmeča (palmov),
mesa, soli, vode žegnavat — da po nedelah ino svetkih v'

¹⁾ Annegarn — — V., 53.

svojih cirkvah predgajo, ino tak ludstva od farne božje službe odvrčajo — da z' spovedavanjom ludstvo farnim mešnikom proč jemlejo — da na spovedi za pokoro gornalagajo, meše plačuvati — da od vseh skrivnih ino očitnih grehov le vsakega odvežejo — da ne gledajo na farni red i. t. v.'). — Od menihov je tudi preganjanje Judov zviralo²⁾). Oni so že prej se povsod z' tem zamerili, kaj so deželskim poglavarom posojene peneze na mostovinah, cestovinah ino drugih derešijah si po debelo nazaj notervlekli — kaj so od tatov ino tolvajov kelihe ino druge cirkvene sprave kupovali i. t. d. — Zdaj pa se je od njih reklo, da keršanske otročice kradnejo ino nje vbijejo, da sv. hostie vzemejo ino nje na drobno sprebodnejo — da Kristusa preklinjajo — da studence zastrupujejo i. t. d. — Na to je prišlo strasno preganjanje ino grozno sovraženje Judov³⁾). —

Najvekši sovražnik Keršanstva pa je Turk bil. Turki so bili spervega skitoskega paganstva, ino so zrak, ogen, vodo, zemlo imeli za svoje Boge. Totim so ofruvali ino nje z' pesmami častili. Ofruvanje so stari duhovniki opravljali, tote so tudi pitali, kader so kaj naprej znati hteli, to je duhovnikom velke dobičke perneslo. Potem so Turki Mahomedanci postali, ino to še so zdaj, t. j. oni verjejo na enega Boga, ino na njegovega preroka Mahomeda⁴⁾), majo vsaki den petkrat moliti, radi vbogaime darovati, vsako leto devetega mesca post deržati, ino enkrat v' svojem življenji v' Meko božjopotovati. Oni verjejo, da je človeki vso njegovo djanje ino pergodenje že naprej odločeno. Oni verjejo na raj, ker je pun nasladnosti ino le Mahomedancom perpravljen. Vino piti njim je prepovedano, žen pa smejo telko imeti, kelko njih ker prerediti more. Kniga, njihovo vero v' sebi zderžeča, še zove Koran. — Kristjanom so Turki posebno sovražni bili, ino so nje za keršanske pse imenuvali⁵⁾). Oni so svojo nad Kristjane grozovitnost tudi v' naši deželi strašno pokazali.

¹⁾ Aq. Jul. Caesar — — VI., 322 i. dl.

²⁾ Scha. Gesch. v. Oester. u. Steierm. II. 148.

³⁾ Aq. Jul. Caesar — — V., 146 i. dr.

⁴⁾ Mahomed, arabaki izbrano lepi ino vužgečo sgovorni mladenč, je potem kak si ga je bogata terzkinja ino vdova bila za moža vzela, v' sebi čutil pozvanje Preroka, kak je Abraham. Moiseš ino Kristus bil, ino tak za početnika nove vere. On je toto novo iz Judovstva, Keršanstva ino Paganstva vkapspravljeno vero tudi, če ravno spervega težko, najprej v' Arabii vpelal, potli pa njo z' mečom daleč razširil, ja on je bil početnik vere, kero je več kak en tal svéta gorvzelo. On je svojim vojsakom rekel: Eno noč v' orožjah doprnesti, ali eno kaplo kervi za božjo stran preliti je vekšo zasluženje, kak postiti se ino Boga moliti — ker v' boji mertev ostane, pride vu vesel raj, 72 nebeskih dekličiči bo tam gori vsakemi vernemi streglo i. t. d. —

⁵⁾ Že Mahomed je svojim Araboom (Saracenom) rekel, da 'mu je Bog dopustil, vse Neverne, t. j. Pagane, Zidove ino Kristjane skončati. Potlanji Turki, mahomedovo vero gorvzevali so se tega deržali.

Ali ravno v' totih za Keršanstvo od vseh strani silnih časih je za duhovstvo ino cirkvenstvo se veliko storilo. Soligradski nadškof Eberhard II. je (1218) od svojih dohodkov telko odpustil, da se je naša sekovska škofia obsnovala z' svojim sedežom v' gornjoštajerki Sekovi. Karl, bréžjiski Prepost, je prvi za sekovskega škofa postavljen (1219), ino dobi k' svojim dohodkom še lipnički grad zred starim turnom, ter fonštorfsko, lipničko ino vogavsko cirkev, kak tudi faro pri Rabi (glajstorvsko) na vsigdar v' škofosko lastinstvo, drugač pa ostane Generalvikar soligradskega nadškofa.

Pred tem ino zatem je ob totih časih veliko cirkvih nastalo, ino per mnogih že tudi fare. Tote, kelko so mi iz knjig, rokopisov ino dopiskov znane, so: Cirkev Div. Marie v' Jeronini na Goričkem (1135¹⁾); sv. Martina v' Lipnici (1144); sv. Jurja v' Hočjah (1146), ob enem sv. Lovrenca v' patovem doli, sv. Gala, ter beneficium v' Hartbergi; sv. Stefana v' Hrovatih (Kraubat od 1150 do 1160); Maria Cel (prvi začetek 1157); sv. Miklauža v' Curicah (Zeyring 1158); Ljubnaška (1159), ob enem cirkev v' Drevjah (Trafajach), sv. Mihala pri Ljubni; sv. Miklauža v' Suselih (Sausal 1160); dehantcirkev pri Hartbergi na tem mestu, gdé je že prej bila kapela, v' Lési imenovana (1161); sv. Jurja v' Kluni (Klein 1171); cirkev v' Konjicah (1173); sv. Ivana v' Ljutomerskem (Lotmerki²⁾) 1174); sv. Ivana v' Marburgi (1175), ob enem sv. Jurja ino sv. Vida pri Gornjemgradi; sv. Jurja nad Muravoj; v' Gradci fara (1187), tak tudi v' Marburgi, v' Radgoni, na Gradovini (Gradwein³⁾), per sv. Roperti pri Rabi, cirkev Div. Marie na Trati v' Ljubni, sv. Jakoba ino sv. Petra pri Ljubni, sv. Dionizija ino sv. Vida pri Pruki; sv. Floriana v' lužničkem doli (Lasnitz) ima že faro (1189); v' Hartbergi že fara (1194); cirkev v' Zajckloštri (1195); sv. Andrea na Svičini (1196); sv. Margete v' Selnici (Seunci 1199); sv. Margete v' Wenigceli (1202); sv. Lenarda na Goričkem (1203); sv. Mahorja v' Jurjev-kloštri (1208), ob enem sv. Jelene v' Loki, sv. Duha v' Celovniki; v' Gradovini fara (1209); cirkev Div. Marie v' Grobniki (Gröbmung 1214); sv. Margéte pri Lebri (1219), ob enem sv. Jakoba v' Lési, sv. Jurja na Stiveni, sv. Vida v' Moskirh, sv. Margéte pri Voitsbergi, Belacirkev (Weisskirch),

¹⁾ Tota cirkev je najprej sekovskim, potem admontskim menihom dana, pa od soligradskega Eberhard zavalo neskerbnosti zapovedano, da imajo posvetne mešnike na faro postaviti (positis ibidem non fratribus, sed clericis secularibus).

²⁾ Toto ime je najberže od onih Slovincov, ki so se Ljutomerici zvali, ino panoga od velikega po vseh slovenskih zemlah razprestrenega roda Horvatov bili.

³⁾ Tu je grad bil, ker je razdert, se zato toto mesto ali toriš Gradovina zove.

Lindoska, Maria Dobel (Tople) fara (1241), sv. Lovrenca v' Hengsbergi fara; Divice Marie na Gori pri Ptuji (1230); Velkonedelška (1235); sv. Petra ino Pavla na Ptuji (1239), ter sv. Petra nad Judenburgom fara; sv. Lenarda v' Novicirkvi (1241); sv. Štefana v' Kumbergi fara (1243); Div. Marie v' Slivnici per Marburgi (1245); sv. Elizabete v' Slovenjemgradci (1251), je 1273, že fara: sv. Martina na Pohorji fara (1252); Pilstanska, fara (1254); sv. Andreja v' Jagerbergi (1256), ob enem sv. Ivana v' Kirhbahi, sv. Štefana v' Rožendoli fara, sv. Dronizia v' Wolfsbergi fara; sv. Ivana per Bisterci ali Herbestajni fara (1260); sv. Miklauža v' Zaucuh (1261); za dve leti že fara) ter sv. Jurja v' Skalah; v' Irdningi fara (1262); Gornjokungetska na Goričkem (1267); Mariacelska zdajna (1270); sv. Jakoba v' Ormoži (1271¹⁾), ter sv. Vida per Gradci fara, sv. Štefana na Gradkorni fara, Div. Marie na Polci (Pöls) fara²⁾); Div. Marie v' Juniki (Jvniki, Gwanswald, Eibeswald) fara (1278), ter Bratslovska ali Bratslavska pri Savni; v' železnih rudah (Eisenerz) že druga cirkev, zdaj tudi fara (1279); sv. Petra ino Pavla v' Kindbergi (1280); sv. Križa pri Rogaci (1281); sv. Margéte na Mauti (1290); sv. Križa per Marburgi (1293³⁾); sv. Margéte v' Planini (Montpreis 1297); sv. Lovrenca nad Šajflingoj (1298) — Tudi cirkev sv. Duha v' Središi ino več drugih je iz totega trinajstega stolétja. — Nadale so cirkve nastale: sv. Miklauža v' Lučenah (1300); sv. Mateuža v' Muravi fara (1304), ter sv. Vida v' Polavi (Pöllau) fara⁴⁾); Studenička (1309); sv. Mihala v' Grafendorfu (1310); v' Bernci (Ferniz, Vörenz) se nova Div. Marie cirkev postavi ino stara kapela popravi (1314); Kapelska v' Celskem (1321); sv. Mihala per Ljubni (1324⁵⁾); sv. Pongraca v' Staremtergi pri Slovenjemgradci (1330⁶⁾); per sv. Ožvaldi v' Curicah vikaria (1335); sv. Jurja na dolnji Šavnici (1336); sv. Petra pri Marburgi fara (1338⁷⁾); sv. Lovrenca na Wekselni (1344),

¹⁾ Na toti cirkvi dve kameni glavi znamenujeta, kak grozovitno se Madjari ino Turki z' ondešnjimi ljudmi delali.

²⁾ Več slovenskih imen tam okoli znamenuje, da so tudi tam Slovenci naseljeni bili ino toto malo pole Polce imenuvali! Z Polca je potli Pölz.

³⁾ Tota cirkev ima tudi létni napis 1223.

⁴⁾ Od Polave semdol ino okol Jilce se najde dosti slovenskih imen, tudi se od nize še zdaj ena soseska zove Windischpöllau (Slovenjapolava).

⁵⁾ Tudi tu okoli je dosti slovenskih imen.

⁶⁾ Tu je potli velikoimenitni Eneás Silvius, cesara Friderika svitnik ino pisar, bil farmešter, zatem Škof v' Sieni, zadnič rimski Papež pod imenom Pius II. Je pa že prejđ Papež Johanez IV. tudi Slovenec bil; naša škofia še je ne Slovenca mála.

⁷⁾ Tota zred Marburškoj, Seunčkoj ino Kamčkoj je potli (1508) kerškemi škof dana.

ter per sv. Jakobi v' Fridbergi fara; sv. Martina v' Bisterci zgor Gradca fara (1349); sv. Jurja v' Kleki pri Radgoni (1350¹⁾); sv. Lovrenca v' Bréžah (1353); Maria Strassengel (1355), tota Div. Marie podoba je iz svete dežele pernešena; sv. Lovrenca v' murcinem doli (1359); Špital na Semrinki (1363); sv. Jelene na jauerski gorci (1364); sv. Miklauža v' Judenburgi fara (1367); v' Gojsti (Göss) fara (1370); sv. Arneja v' Rogaci fara (1371); sv. Mihala v' Stubenbergi fara (1372); sv. Mihala v' Crešencih fara (1374), ter v' Laporji fara, sv. Trojice na gornji Pulskavi fara, v' Poličaneh fara; v' Kačini (Zolcbahi) cirkev (1375); v' Rigersburgi se iz stare cirkve farof naredi, ino se znovega zezida zdajna sv. Martina cirkev, ter postane nadfara (1377), ob enem v' Jamniki v' Celskem postane kaplania; sv. Andreja v' Angri (1379); sv. Petra pri Ljubni (1385); per sv. Roperti v' Drevjah fara (1390); per sv. Pongraci v' Ponkah fara (1396); sv. Križa per Lutomerskem ali Lotmerki (1402); Div. Marie na Kulmi (1404), ter Teharska fara; Div. Marie v' Apačah²⁾ pri Radgoni (1418); Div. Marie na Gori pri Ptuji zdajna (1424), ter Mozirska, ino sv. Jakoba pri Uncmarki; v' Lebri pri Hartbergi kaplania (1429); sv. Lovrenca v' Goricah zvun Ptuja kapela (1445³⁾), ter Div. Marie v' Knezi fara⁴⁾); sv. Martina pri Vurberki (1446), ter sv. Arneja v' Libohi; vseh Svecov v' Landsbergi (1448); v' Ljubni fara (1449); sv. Ilga v' Gradci zdajna (1450); Maria Lankovic (1455); sv. Lovrenca v' Uebelbahi fara (1460); v' Laškem (Tüffer) fara (1461⁵⁾); sv. Katreje v' Lubgasti (Ligist 1464); v' Celji prepoštia (1466); v' Nestelbahi fara (1467), tota je pa že v' dvanajstem stolétji znana; prejdi imenuvana fara sv. Lenarda v' Novicirkvi v' Celskem pride pod krajnski klošter Strasburg (1468); sv. Magdalene v' Vildoni (1479); sv. Magdalene v' Köflahi (1485), ob enem Kunacka (Kainach), sv. Ožvalda pri Plankenwarti, ino Rötelstajnska; Maria Svetina per Laškem (1489), ter fara na Štradni i. v. dr.

-
- ¹⁾ Tudi Klek je slovensko ime, tak Straden ino veliko drugih tu okoli.
 - ²⁾ Od tote cirkve se povéda, da je najstarša v' totem kraji, ime Apače tudi kaže na apata, morbiti kakega Benediktinskega, ker je v' starodavnem časi kere svoje barate v' toti kraj poslal, totih ravno obrodovitit.
 - ³⁾ To je pokazal nadpis tu najdenih sv. Relikvîh. Tudi en rimski pénez od cesara Konstantina Velk. je (1843) tu vanskopan.
 - ⁴⁾ Tudi tota beseda je slovenska, zdajni Gnas je slov. Knez ali Kajez, so tudi druge slovenske imena tu okoli.
 - ⁵⁾ Da je Laške nadfare podfarna cirkev v' Loki že 1206 bila, tak je tudi tota že teda mogla biti, ino še prej. Laško ali Tiberium (Tüffer) se od cesara Tiberia sem piše, ker je tu grad imel, kak je že prejdi rečeno.

5. Gospodstvo, podložnost, lastništvo, davke, dače.

Gruntni lastniki so v' totih časih skoro samo žlahtniki ino duhovniki bili, tudi samo oni gospodje, le oni so deželškega poglavara izvolili. Pervi ino prejdnji so bili grofovje, drugi baroni, tretji žlahtni. Z' njimi jednako gospodstvo so imeli duhovniki, posebno škofi ino prelati ali apati, papežova oblast je pa tak bila krez vse poglavare. Tudi so méstjani ino teržani zdaj že gospodstvo dablali. Ob onem časi, kader so Madjari ino Čehi zred drugimi se za našo štajersko deželo teržali, ino se Štajerci skoro ne znali, koga bi se deržali, ino si je tudi nise ne z' imetkom, ne z' življenjem sloboden bil — so duhovski ino posvetni gospodje (1256) vkupstopili, ino so med sobom izbrah deželškega oblastnika pod imenom „deželški kapitan (Landshauptmann),“ da bi toti pravice ludstva v' obrambo vzel, ter za slobodnost človeka ino imetka skerbel. Ob temu se tudi deželški stališi (Landstände) nastali, ino so bili četvere redi: 1. Gospodje, 2. Duhovniki, 3. Vitezi, 4. Mésta.

Kak je vogerski kralj horvatskega, Otokar pa českega deželškega oblastnika krez Štajer bil postavil, so toti našim nemškim grofom ino žlahtnikom bili tern v' oko, kajti toti grofovje ino žlahtniki so nikake krez se oblasti ne spoznati hteli. Oni so proste ludi le za smet deržali, pa tudi z' deželškim poglavarom hteli tak djati, kak bi se njim zdelo. Kader je naš vajvod Albert I. njim spervega ne dovolil, kaj so hteli, je eden iz njih, ino ravno sekovski škof Leopold I., 'mu v' oči povedal: „Věš, vajvod! mi se od naše proti tebi pokornosti za odvezane deržimo.“ Ino en Stubenberg 'mu je rekel: „Da bi Otokar bil krez nas kraluval po naših starih slobodnih pravicah ino deželških postavah, bi še znal den denešni živeti ino kralovati (1291).“

Drugi nižiš-žlahtniki so, kader so mésta se že boč bile obludovitele, ino se méstjani per mestriah ino teržtvi začeli bogatiti, se tudi v' méstah zderžavali, ino so od bogatěših peneze na posodo jemali. Če je toti potli peneze htel povernjene imeti, ga je vitez dobro spretepel, teda pa ga 'z hize splódil. Če je keremi mlademi vitezi do česa vola prišla, je le v' štacun šel, pa si vzel, kaj se 'mu je zdelo: ako je štacunar kaj rekel, se 'mu je vitez z' bitjom pogrozil¹⁾). Tak so toti delali, ne čuda, da so tudi drugi se krivice ino posilnosti ne zderžali.

¹⁾ V. Winklern — — str. 78 — 79.

²⁾ Annagern — — V., 62 — 63 i. dr.

Zato so pa od deželškega krpitana ino stališov duže večkrat deželški zbori deržani, v' kerih so poleg deželškega kapitana bili deželškega poglavara dvorski gospodje, za njimi gruntni gospodje ali vitezi, po časih so tudi méstjani smeli na zbor priti. Pred vsemi totimi so pa bili škofi ino apatovje. Ali vsa tota gospoda so bole za se govorili, kak za deželo, ino so zato tudi deželškemi poglavari hteli zapovedavati.

Za podložnike je tudi v' totih časih hudo bilo, kakti se to iz vsega dozdej rečenega lahko vidi. Podložnik je bil sužnik ino gospoda so z' njim delali, kak se njim je vidlo. Podložnik je gospodi vse dati mogel, kaj 'mu je ne dal, to 'mu je po sili vzel. Tak je med podložniki progovor ali povést bila: „Kaj pojem ali spijem, to je mojo, drugo pa nič¹⁾.“ Pred sodci so se tota gospoda za svoje podložnike prepirali tak kakti za živino ali druge sebi lastne reči. Kader je mir bil, je nje gospod z' bičkanjom ali z' mečom gnal k' vsem davkam, dačam, gospodšinam (rabotam) po svoji voli²⁾, v' boji so tote podložne vojšake eden drugemi proč odgnali, nje zred gruntom eden drugemi odali, zamenjali i. t. d.³⁾. Iz tote sužne podložnosti so se vbogi ne drugač rešiti mogli, kak če so spovujši ali v' méstah se nastanili. Kak so njim žlahtniki tam zadévali, je ravno prej rečeno. Tak je v' totih časih za podložnike bilo. Gospodske so reklo: „Kmetičke, keru so slobodnosti želni, more le z' ostročoj šibe ino palce v' berzdi deržati, njih segurnost bi se le poveksala, če bi se na njih tožbe poslušalo.“ -- Ali zadnič so gospoda sami svojim podložnikom pokazali, kak se znajo gorpostaviti, kader so nje najpre sami proti endrugem šuntali ino hujstili. Ino da so njim skoro vsi hteli spovujti, so njim mogli njihov stališ v' tem polšati, kaj so začeli lepše z' njimi djati, ino so tudi po časih napravili, da je lehenstvo na možke ino ženske erbe šlo. Tak je vasalstvo dosti proti svojim gospodom pridobilo, so pa tudi eni deželški poglavari gospodskam z' besedoj ino v' djanji pokazali, da imajo po človečko z' svojimi podložniki djati⁴⁾.

¹⁾ Po tem je še per naših bratih na Horvatskem, Vogerskem i. t. d. zdaj navada, da, kader kaj bolšega imajo, vse proti potrošijo, kak da bi se bajali, da se njim nebi proč vzelo — Sečljan zemlepis ilirskih pokrajinah I.

²⁾ Scha. Gesch. v. Oest. u. Steierm. II., 63 f. dr.

³⁾ Po tem je prišlo, da ene gospodske še zdaj svoje podložnike tak daleč okoli razmetane majo.

⁴⁾ Kak je kral Matjas to gospodom htel dopovedati, se iz sledečega djanja pokaže: On je enkrat svoje dvorske gospode po obédi povabil, z' njim v' gorice kopat iti. Kak so tedaj v' jan stopili ino kopati začeli, je on prav ostro kopal zlehkega ino popevajoč, njegovu gospodski kopaci so pa se potili, sopali ino hripali. Tedaj njim kral dá henjati, ino njim reče: „Glejte, kak težko se zaslužu ino pripravi, kaj vi tak lahko napravite.“ Scha. Gesch. v. Ungarn II. 45.

Lastinstva je v' totih časih malo indi bilo, kak per gospodakah duhovskih ino posvetnih, kmetički ino drugi se grunte le kakti na posodo dane imeli. Kaj so na totih si pripravili, je, kak smo že vidli, gospod vzel, davke ino dače so pa, kak so enkrat gornapravlene, ne le samo tak ostale, temuč še duže na vekšo sle. Tak je samo Friderik II. svoje dače iz Rakoske ino Štajerske na 60,000 mark srebra spravil, pa totivi deželi tudi tak obožil, da je potli kumaj nekaj kréz 7000 dobil. — Kral Otokar je (1265) v' naši Štajerski vse dače popisati dal, ino v' eno dačnico vkupspraviti, kera še je zdaj znana pod imenom Rationarium Styriae ali R. St. Tota dačnica pokaže, kelko je penezia v' Gradci, kelko so mostovine, sodbovine, gorna, gospodovine, pristave zred desetnami, solenice i. dr. znesle.

Cesar Rudolf je ravno veliko mostovin ino cestovin do spravil, je pa za svojo vojsko dače navergel na puše, travnike, njiva, gorice, mline, ino celo na pluge. Friderik III., kader je (1318) bil v' Gradec prišel, je deseti tal od vsch duhovskih ino posvetnih grajšin ino gruntov za vojsko terjal. Za deželkega vajvoda Alberta II., ter Otoja je na vse gorice navrženo, da se deseti tal po ceni more od njih plačati. Albert II. je zverh tega, kader je na švajcarskem boji bil zgu bil, na Rakosko ino Štajersko telke dače navergel, da je vse mermralo. Tudi gruntnih gospodov dače so duže vekše bile, ino poleg totih množina nečlovečko težke gospodšine (rabote). Zvun tega, kaj so podložniki svojemi gospodi vse mogli za gospodšino obdelati, so, kader je ker si na kakkoli stermi gorci, ali visoki pečini htel svoj grad postaviti, vso kamenje ino drugo spravo mogli gorznositi ino pomagati zezidati. — Zadnič so deželski stalisi (1445) sklenoli, ino cesar je njih sklenenje poterdil, da imajo vse mostovine ino cestovine proč priti, ino samo tiste ostati, kere so ravno zavole mostov ino cest nazočno potrebne.

Desetina je zdaj spervega še sploh duhovnikom dohajala, konči vekšital; soligradski ino sekovski škof sta bila desetinjara skoro po vsi Štajerski, tudi voglejskemi Patriarki je šla. Ali že so posvetne gospodske začele desetino pod se vleči, ino duže bol njo si posvojuvati, tak, da je lateranski cirkveni zbor posvetnim ostro prepovedal, desetino jemati; ali Friderik I. Papeži Verbani III. odgovori, da, če ravno so spervega samo duhovniki ino leviti desetino imeli, so mešniki ino cirkve tote kak drugih svojih pravic si ne zadosti braniti mogli, tak so žlahtniki ino drugi oblastni gospodje od njih desetino dobili, da bi nje branili¹⁾.

¹⁾ Zdaj posvetni dosta več desetine imajo kak mešniki, pita se pa ali, jel njim po pravici gra, če mešnikom ino cirkvam njihovih pravic ne samo ne branijo, temuč nje še dolterejo?

6. Obdelanje zemle, družbinske ino hižno življenje.

Če ravno je zdaj spervega naša dežela v' nékih krajih v' tožno pustino obrnjena, je vendar, kader je kral Otokar prejdi rečeno dačnico dal napraviti, bilo veliko oratne zemle ino goric, veliko grajšin ino pristav, mést ino tergov, vesnič ino sosečk v' naši zemli, gdé je veliko pšenice, herži (žita), ovsá, fažole ino maka se dobilo, veliko živine se redilo, posebno svinj i. t. d. — ali potlanje razbojne léta so zevšim pripravkom, zevsoj rodovitostjoj veliko nazajstopile, ino ljudje so javkall pod stiskoj nadloge ino réve. Strašne zime, velki nálivi, kuga ino pomor, vse to je obdelavnost vstavlalo. Enkrat (1254) jé po Jurjovem prišla taka zima, da je na njivah ino v' goricah vse zmerzno — pále potli je zima ino sušá tako nepredovitnost pernesla, da so ljudje ne imeli kaj živeti — neprehenjama boji, ino v' njih vkončanje setvih, tersja ino dreva je naredle, da je prišel glad ino taksi pomor, da so mervih ino množine prez mešotka le gdékoli v' globoko skopane jame zmetali (1270). Vse to je pa naših grofov, vitezov ino zlahtnih ne zamoglo vkrotiti. Kral Otokar je njim zato htel strah narediti, je pa ob življenje djan. Toti naši gospodeki so htel po svoji navadi dobro živeti, so pa ravno oni veliko privaska vkončali ino preprčali. Nastali so nadale boji, prišle so pále hude léta ino druge preglavice. Enkrat (1290) je še ob Božiči tak toplo bilo, da so violce ino druge rože cvele, trava še sploh se lepo zelenila; ali (1306) je ob jažrešnih krajev taka množina velikih kobilc sem perletéla, da so na mile daleč sence zakrile, ino gdé so dol séle, so tak včista vse vjele, da je na sred léta vse vsušeno hilo, tak kak na sred zime. V' leti 1310 je bil pomor med otrokmi; v' leti 1316 je Mura tak narasla, da je 14 mostov raztergala, ino vse kra sebe zalijala, še v' tistem leti je govenska živina skoro vsa prejšla. V' leti 1337 je poleg pomora bilo padanje živine na Štajeri ino po vsoj Europi. V' leti 1340 je prišla huda zima, ino pále množina kobilc, k' temu še velke povodni. V' leti 1342 je malega Travná (Aprila) velki mráz vse požgal, ino kaj se je omoglo, so potli nálivi ino povodni vzele, ino je prišlo padanje živine. V' leti 1344 je ob Božiči še bilo tak toplo, kak gdakoli po leti; po Matjašovem pa je prišla taka stekla zima na pet tjednov, da so ljudje zred živinjoj od zime konca dali. V' leti 1347 je po leti tak merzlo ino vun ino vun dežovno bilo, da je na njivah ne nič se zezorilo ino vse negodno moglo noterspravleno biti, vino je ne za piti bilo. V' leti 1348 je taksi zemle potros bil v' Štajerskoj, Koroškoj ino Krajnskoj, da je veliko gradov ino hramov poderl, ino goro črez goro zesipal; teda se je reklo, da je to kaštiga od Boga zavola hubobnosti, razbojnosti ino nečlovečke grozovitosti naših gro-

fov ino žlahntnikov: k temu je bil pomor tóto ino še drugo leto. V leti 1382 je pále bil pomor, 1385 nič vina, 1386 pomor, 1447 padanje živine, 1479 je ne zernje, ne vino obrodilo, ino je nastal glad; 1486 padanje živine, strašen pomor posebno v admontskem dofi. V leti 1447, 1474, 1478 je neznano velka množina velikih kobilc sem perletéla, tote so tak vse vkončate, da je glad ino pomor nastal.

Ali per vsem tem je še to, kaj je perraslo, ne cene melo: drevenka (Metzen) pšenice je valala 12 krajcarov, drevenka herži dva šilnja, funt govedine en pénez, funt svinskega 3 péneze, pint najbolšega vina 4 péneze, božnešega pa 2 peneza. Drugokrat je drevenka pšenice valala 10 denarov, oves 11 denarov i. t. d. Per tak malih cenah zernja ino vina, pa tak velikih dácah je ja prosto ludstvo moglo na nič priti; ali po telkih hudih létah je vender potli za pol drevenke žita (herži) se moglo 60, ovsá pa 40 denarov dati; funt govedine je (1460) valal 5 drobníčov ali polpenezov, pint najbolšega muskatvina 20 penezov, najbolšega laškega 12 penezov, nášega 6 penezov, pint piva 3 peneza, pet jajc 1 penez, funt masla 5 penezov, funt cukra 3 šilnje, kniga prostega papira 11 penezov, par solnjov 14 penezov. Zidari ino cimernani so 18 penezov na den služili, drugi težaki ali delavci pa 12 penezov i. t. d.

Kak je za družbinsko ino hižno življenje v totih žalostnih ino nesrečnih časih bilo, si lahko mislimo. Kaj so eni gorpostavili, to so drugi dolpoderli ali požgali. Ludje so si tedaj vsakokrat, gda njim je vojska njihove stanja skončala, nje zupet mogli staviti. So pa tudi prejd stoječe mesta, tergi ino vesnice povekšane, ter nove postavlene. Tak je naš Gradec, kader so naši deželski vajvodje svojo rezidencio v njem imeli, povekšan ino polepšan. Tak so na novo nastale mésta: Slovenjigradec, Knitelfeld, Volc, (Wölz). Stare mésta Judenburg ino Radgona so bile vajvodove Prefekturre ali podoblastniča. Pri gradi Ormož¹⁾ nastane Ormož mesto ali varaš (1200), tu je pa berčas že za rimskega ladarstva nastanénstvo bilo, kajti je tod rimska steza šla, ino se tu najdejo znamenja rimskih pokopališ²⁾, tudi so tu rimski penezi od cesara Maksimina (Trakoskega) najdeni. Znan je že ob totih létah Noviterg (Neumarkt) v gornjem Štajeri, če je ne že tudi tu za rimskega ladarstva ostanstvo ali kako nastanénje bilo³⁾, kajti je tudi tod rimska cecata šla. Znan je

¹⁾ Ormož je staro mesto v Šerbakoj (Or, orativa + mož), je ali slovensko ime od prvih oratno male družbe; kura je po stavjam povekšanji tu vesnico ino svojege gospoda v jednsko svanem gradi imela.

²⁾ Če ne se tudi toje staroslovenske.

³⁾ Eni tu sem postavijo stara Nonejo, pa je skoro ne znati, v kakim srokom?

Čermec (Rotenmann), per kerem se tudi rimski napiski najdejo. Znano je Verbje (Vellenbach, Feldbach), Borinje (Vöring, Fähring).

K' bol vterdjeni družbinskega življenja ino na bol slobodnost pred tatmi ino poropniki, kerih je ob totih časih vse puno bilo, so v' mestah nastali Višišméstjani (Bürgermeister), sodci ino drugi predpostavljeni na odvracanja nemirnosti ino hudodelstva. V' Gradci je bilo smertno sodstvo, tudi sodec črez celo deželo, ker je namesto deželskega poglavara vse tožbe gorvzel ino sod sklenil. Tudi krez gospodsko so se tožbe znale pred deželskega sodca al' pa pred deželskega poglavara pernesti. Dvojbojstvo, če ravno je k' velikem ranenji družbinskega življenja se dugo ne odstopiti htelo, je že v' prvih časih totega pretéka bilo prepovedano, ino je namesto tega per tožbah previzanje skuz svedoke (priče) vpelano. Takših svedokov je tožnik mogel šest imeti, keri so z' njim vred persegnoli, da je njegova tožba resnična.

Le bol vdružbenje ludih ino nastanenje v' méstah so zdaj deželski poglavari hteli, ino med totimi posebno kral Otokar. On je za tega volo nove mésta po svojih deželah dal zeni-dati ino gornapraviti, ino je mestjanom posebno pravice dal. Ravno on je tudi drugo posebno velko družbo v' misli imel. On je htel, da bi vsi slovenski rodovje se vkupzvezali: Čehi ino Moravci, Polaki ino Slézanje, Hanaki ino Slovaki, Štajerci ino Korošci, Krajnci ino Istrianci i. t. d. ino tak v' eno veliko narodno družbo stopili; ali — da so prejdnji nemški cesari skoro povsod, zosebno pa v' naši Štajerski, v' Koroški ino Krajnski Nemce za gospodske vgnézdili ino si Slovence kak delavne sužne posvojili, so oni za nikako volo ne dali čuti od takšne slovenske družbe, ino zato toto na vse kraje prepřečali, Otokar sam kak glava je ali totemi se oživečemi, slovenskemi životi odsékan. — Dobrem vdružbenji sta tudi rakoski ino štajerski vajvod v' svojem bojnem razbratenji ne malo naškodila, kader sta sama ludi na razdruženje podbadala, tak da so si starši pred otrokmi, otroci pred staršimi ne slobodni bili, zato da so oni z' enim, drugi z' drugim bratom deržali. Kakšno strašno žalostno razdruženje so Madjari ino Turki naredli, smo žalol! že vidli, kako razdruženje je pomor napravil, si lahko misliti znamo.

Da so pri vsem tem le mésta, konči na čase, najbol se k' družbinskem življenji snovale, tak hočemo viditi, kakše so v' onih časih mésta bile, ino iz tega spoznavati, kakšo je tedajšno hišno življenje bilo. Mésta so bile čista božne ino čudno nesnažne: vulice so bile sami kotovje, puni globokega blata, hiže ali kočé zvekšinom lesene, z' slamoj pokrite ino tak male, da so nje cele odpelati znali; v' njih so ludje ino živina vkup prebivali, dimnjakov so ne imele, so ali dimnjače bile. Svinski hlevovje so bili vunta po cesti obrnjeni, ino

same gnojnice za endrugim. Ljudje so okol komena jeli ino spali, peči je ne niče imel, nēti je gdo kaj od peči znal. V' gospodskih palačah ino gradeh je ravno več prostora bilo, ali tudi vse nesnažno: v' hižah so le tla bile, ino tote po debelo s' slamoj nastlane za noge si greti; stolov je ne bilo, če je ali gdo htel sedeti, si je mogel na tla na slamo dolsesti, ino puno skakajočih ino lazečih stvari na stan vzeti i. t. d.'). Tak se je v' mēstah ino gradeh živelo, kak še le na vesnicah?')

7. Meštrie, teržtvo, penezl.

Meštrie so še se ždaj spervega malogdé najšle, ino gde so se kere nahajale, so nje le sužni tirali; rudnarstvo, ali železo - kovanje, ter srebro - kovanje je mnogo se tiralo. To se pokaže iz žalostnega pergodenja v' Caricah v' gornjem Štajeri. Tam je bila močna srebrena ruda, ino v' njoj veliko sto rudnarov, ki so srebro kopali. Toti so pa od predobrega življenja se prevzeli ino prekšni, čudno nemarni postali, ino tak se je za kaštigo (1158) ruda vkupzesipala, ino je 1400 rudnarov pokopala. V' rudo je telko vode nastopilo, da so vse potlanje skušavanja, vodo vunspraviti, zabstojn bile. — Za madjarskega ladarstva je per tem nič ne naprej, še le nazaj šlo. Ali kral Otokar je meštriam ino teržtvi naprejdek dal. Odpotli so meštrie duže bol gorjemale. Za Alberta I. je v' Beči že telko šoštarov bilo, da so toti v' ondešnjem spuntanji njemi pustili povedati, da bodo mēstno grabo z' kopitami napunili, ino si tak most k' njemi naredli. Tudi v' drugih mēstah so meštrie tak gorjemale, da so mešterski že prav premožni ino bogati bili.

Ravno tak je z' teržtvom v' prvih razbojnih časih totega pretēka ne nič bilo. Potli je najprejd v' Judenburgi nastalo veliko teržtvo iz Laškega semvun, ino so toti mēstjani od deželskih poglavarov posebne pravice dobili. Zatem so pa Židovi teržtvo najbolj pod se spravili ino se tudi duže bol z' bogatili. Za to so njim drugi tak nevošlivi bili, da so njim vse sorte pregrēhe zmislili, nje preganjali ino celo vmarjali. K' vekšem naprejudvanji teržtva je Albert II. (1345) prepovedal, vino iz drugih dežel, tudi iz Vogerskega v' naso deželo voziti. Abert III. ino Leopold III. sta za teržtva volo postave gornapravila. Je tudi se naredlo, da se je na Muri blago, posebno pa vino iz dolnjega v' gornji Štajer vozilo.

1) Annegara — — V. 270 — 271.

2) Per naših Nemcih prostega ludstva ino enih pernemčenih Slovencih še se zdaj najde dosta dimnjač, ter sajnatih, čoli tjeđen nevmitih lio ino samazanega oblēca; per Dolencih nega dimnjač, ino je per njih, kak tudi per enih Nemcih, kod se prej Slovenci bili, lepša red ino bol snaga per vsem.

Pále cesar Friderik je za teržtva stran (1144) sčevnje napravil, kak tudi zavolo kerčmarie i. t. d., zakaj da so Štajerci zdaj Zidove od teržtva odbijali ino toto na se po-tegnoli, zosebna méstjani, ter tudi zlahtniki hteli teržtvo 'meti, je duga ino serdita vernejeka med njimi nastala. — Teržtvo je pa najhol šlo z' laškimi zemlami, pa tudi v' deželi z' domačim blagom. Bogati teržec ino méstjan v' Badgoni Vorih Ekenberger je oča potlanjih imenitnih ekenberskih kne-zov. On je z' vinom, železom ino zernjom dobro teržil. En njegov sin je v' Gradci velko teržtvo gnal na vodi ino dru-gač, eden sin pa je cesarsko blago spravjal ino pošilal, ino je, tak kak Paumkirhar, cesari veliko pénez posodil, pa zad-nič za svoj dug na Gradci noter zapert od dekelca smertno obinjen svojo življenje mogel pustiti, če ravno je se v' jeti hudemi plačari cesari Frideriki 34.000 funtov pénezov spravi-l. Toti v' peneze strašno zaljubljen cesar je tudi Zidovom pále tak pustil se pomnožiti, da je vse glasno gondrale ino le vrele nad nje, kajti so se z' teržtvom ino golufanjom (vkanjuvanjom) močno z' bogatili, cesari pa k' velkem haski per mošnji bili. Menihi so tedaj začeli od njih predgati, kak so Kristusa mantrali. —

Peneze so še zdaj spervega mnogi smeli delati. Leo-pold III. pa je naredil, da njih je niše drugi ne smel delati, kak deželski poglavar, ino je vsakši svojo za odajo pripra-vleno zlato ino srebro najprejd deželskemi poglavari mogel ponuditi. Tak si je on velki šac spravil. Z' penezi so pa drugač mnogotere premenjanja delali na škodo deželi ino pod-ložnikom: černe kuferne peneze so z' bélimi srebernimi v' jednako céno postavili; celo tenke zvinjene plehnate peneze so vsako leto dolzavdarli ino nje predelali z' sploh jednakiimi otročjimi napodobami. Posebno je naš Friderik namesto bélih pénezov dal černe krajcate delati, pa tak božne, da njih je dvanajst funtov kumaj telko vrédno bilo, kak ovih en funt¹⁾. Tote peneze so derešpeneze (Schinderlinge) imenuvali, ino so bili v' tak malem poštenji, da so vozci ne za nje blaga dobili, temuč prazni mogli domo iti, ino pri tem na nič prišli. Razvun deželskega poglavara je Judenburg imel pravico, peneze delati; totí penezi so pa tak božni bili, da so nje va-gati mogli. Tudi admontski apat je peneze delal, ino nje po gosto dolzavdaril na svojo veliko obogatenje. Zato so groff ino Višišzlahtniki od Alberta I. hteli, da nebi pustil pénez tak po gosto dolzavdariti ino predelavati. Pénez je pa ob totih časih med ludmi ne veliko bilo, samo edni so njih mnogo imeli. Kaj je bolših bilo, totí so tudi z' Turkom šli.

¹⁾ En funt pénezov je bilo za en sedajni rajas.

S. Umetnosti, vučenosti, znajdenja.

Umetnosti ino vučenosti so se ob totih časih, zosebno spervega, malogdé indi, kak per mešnikih ino v kloštrih najše. Kral Otokar njim je ravno pogon daval, ali tu v naši deželi so še le v leti 1278 Križniki v Gradci dobli perve šole z posebnimi pravicami krez šole. Ljubnaski Dominikan, pod imenom Anonimus Leobiensis, je (1343) znan. Toti je prvi, ker je dogodivšine od štajerske zemle pisal. Tadi en Prior v Zajc-klostri je pobožne knige pisal. En farmešter v Strasgangi je bil vučenik duhovskih pravic. — Potli so znani: Janž Himel, v Vajci rojen, je bil vučenik bogoslovstva v Beči; Janž ino Miklaun Gračanj, sta oba doktora bila. Drugač pa se je teda še malogde pisati vutil. Naš vajved Ernest je ne pisati znal, in grofov ino vitezov malokeri; potrebne pisarie so njim mogli njihovi gradovni kaplanje opraviti. Knig prepisavanje je le v klostrih bilo.

Z' tem imenitneše pa so znajdenja totega pretoka. Okoli leta 1350 je strelni prah znajden. Kinezi (Kifajci) so ravno že dugo prej strelni prah meli, ali v Evropi je še le zdaj pod namerki znajden. Franciskanski barat, z imenom Bertold Švarc, je enkrat v možari imel solitar, žveplo ino voglenje vkup, ter kamen gorpokrit. V' to mu enkrat iskra ognja padne, ino precu možar tak spruži, da kamen gor v dilnice vnese, ino njemi tal hižke podere. On se močno prestraši, pa hitro k' sebi pride, ino to večkrat skusi, pa njemi vsakokrat tak naredi. Potem Švarc to vun dá, ino pokaže, kak se z' tem znajo pečine ino sidine razegnati. Na to so začeli tope (štuke) zlivati ino z njih stréjati, puške so pa še potli znajdene.

Okoli leta 1440 je knjig natiskanje znajdeno. Janž Gutenberg¹⁾ si je zmisli, več pismenc ali čerknjih v bukovne deskice (skalce) zrezati, ino tak cele besede vkuppostavlati, ter tote v' mali prešici z' kvintmi (šrajfmi) natiskati. Namesto natiskarskega črnila je spervega tinto²⁾ vzel: da pa je tota k' njegovem deli ne prav se zastopla, je šel v Majnc, ino je tam bogati zlatar z' njim v' družbo stopil, totu zlatar je bil Janž Faust. Gutenberg ino Faust sta tedaj natiskarie po redi začela. Ali zdaj je Faust Gutenberga v' pravdo zaplel, ino mu zadnič vse njegove pismence ali čerknje, sprave ino priprave proč vzel, ter je z' enim drugim, z'

¹⁾ Ena stara kniga očitno povej, da je totu Gutenberg čenki Slovence bil, ino se zval Johannes Kutensis, t. j. iz Kutne s' rodom.

²⁾ Tinta je latinska „tincta“ je ali že Rimlanom, še prej pa Gerkom znana.

Petrom Šoferom, v družbo stopil. Toti je zmislil, pismence zlivati, ino je tudi natiskarsko firnisovo črnilo znajsel. Tak sta onedva zdaj tedaj natiskario po redi tirala, sta se tudi za znajdnika natiskarie vundala, če ravno je Gutenberg prvi nje početnik bil. Faust se je zdaj močno z bogatil, kaj sta on ino njegov tovarš sveto pismo na jezere natiskala. Faust je nje na senjem pelal, ino je eno sv. pismo, kero je drugač še samo prepisano po 600 rajuš v' zlati valalo, za 30 rajns dal.

K' temu še sta dva Slovenca 'z Galicie v' Norimbergi (1470) znajšla, papir iz čap delati. To je celo velka dobrota bila, kajti prej se je egiptoski ali pavunatni papir jemal, ker je močno dragi bil. Zdaj je knjig natiskanje se z' tem leži vu vekšem tiralo, ino so knjige so za malo ceno znale dati. V' našo deželo so natiskane knjige le od indod se dobile, da še je tu dolgo ne natiskarnih bilo. — Po znajdenji natiskarie ino platneneza papira so se umetnosti ino večnosti po vseh krajih razširjavale, ino en človek je svoje znanja znal jezere ludem v'roke dati. Ali, kak so skuz natiskario lepe, dobre, hasnovite znanja med ludi šle, tak so skuz toto tudi od hudobnih ludi gerde, hudobne, škodlive knjige bile med ludi dane. Po tem je prišlo, da vsaka spisana kniga pred natiskanjom more se Vikšim naprejpoložiti, ino od njih dopušenje k' natiskanji dobiti.

Druge znajdenja iz totih časov so.: Apoteke; najperva pošta v' Benetkih; vetropuške; muškete; klobuki 'z klobučine; kučije; natiskanje podob; podkavanje konjov; žganico delati i. v. dr. — Dobelske toplice so 1491 že znane, ino imajo svojo ime od slovenske besede „topel.“ Najveksó znajdenje totih časov je znajdenje Amerike. — Od sadovja, zelis ino drugih zrastih je v' totih časih k' nam pernešeno: Bob, najberže ob časih križovojske od hvalinskega morja, pomarandže iz Medie; peteržil iz Egiptoma; maline, černe iz Perzié, béle iz Kinezke; žafran (staroaziatska beseda) iz Angliške. Okoli 1342 so se tokajske gorice začele delati (če ne že davno prej); 1351 je špinjača 'z papežove dežele k' nam pernešena. Koruza ali Kukurca, kero eni Slovenci za tursico, Nemci pa za tursko pšenico imajo, je ne 'z Turskega, temuč 'z Amerike k' nam pernešena, ino je tam, doklam so ne Europejci ta prišli, bila jedino zernje za kruh ino za drugo hrano. —

Slavne sreče zlato sonce!
Kak si ti zapustlo nas
Gorutane no Panonce
Na tak močno dugi čas?

Kaj si z' Svatoplukom sknilo
Se za noseče meglé,
Je neviht se 'z njih razviló,
Da ja groza no gorjé.

Kak svoj porop razmesari
 Divjastvar siz' groznostjo,
 Tak so Nemci no Madjari
 Nam razderli našostvo;
 Božtvo, sužnost, lanci, ječa,
 Težki jarem, smertni glad,
 Vsa nadloga v' kost boleča
 Je zapala nam na vrat.

Zvala je te naša stiska,
 Da bi se perkazalo
 Nam le telko, kak se zbliska,
 Tak se že obátrimo;
 Ti si našo zvanje slišlo,
 Zorja se zažarla je,
 Svetlo, vročo si izišlo
 Že krez nas zapušene.

Otokar, Slovenec česki,
 Je krez Štajer poglavar,
 To za nas je glas nebeski,
 Bod' pozdravljen Otokar!
 Bistro ti pogled oberneš
 Tak do morja baltskega,
 Kak do Tersta z' njim ogerneš
 Ludatva naš'ga naroda.

Kam želenje tvojo seže
 Po slovenskih téh zemláh,
 Tam si bojna sreča leže
 Vsa na tvoj'ga meča mah;
 Tvoja močna roka dirja
 Vsem Slovencom na pomoč,
 O kak serce se rajširja
 Nam krez réštvo iz težkoč!

Prajzko, Polsko, Moravansko,
 Bližna zemla vógerska,
 Krajnsko vso no Istriansko,
 Vse je krala našega;
 Štajer ves no vso Korosko,
 Rakosko no Česko vse
 Je pod tvojo glavo možko:
 Otokar, obventi se!

V' tebi vstanil nam je Samo,
 Keremi Slovenci vsi
 Hvale puno serce damo,
 V' slavnost zupet zdignjeni;
 Na Slovincov prerojenje,
 Slavni vitez! daš se ves,
 Dago naj ti dá življenje
 Darovit Gospod nebes.

Ali serce ti slovensko,
 Kero tak se veselíš,
 Glej to morje grozovensko,
 V' kerem pále se vtopiš!
 Sreča tvoja je ja bila
 Le na kratko še vsigdár,
 Bo še zdaj te zapustila:
 Že je vdarjen Otokar!

Že so mésta no države
 Vzete 'mu, no žlak na žlak
 Tere déla nje'gve slave,
 Dok' še padne naš junak.
 Višišžlahtniki okorni
 Z' nečlovečkim sercom so —
 Kerviželni, ludomorni —
 Žalo! ah naredli to.

Al' prevzetna grozovitost,
 No prelita kerv kriči
 Za pravično tam serditost,
 No nesrečni smo zdaj vsi;
 Vse nevihte, vsa nadloga
 Z' gostim mahom tuče nas,
 Tak, da vsaka duša vboga,
 More javkat' na ves glas.

Boji vzemejo nam sine,
 V' nemških krajih padnejo
 Nam na jezero stotine.
 Ah na to zdaj prišli smo!
 Po teh bojnih pride kuga,
 No nam vzeme vsq živád
 'Z hléva, štale no od pluga
 Edno- drugo- tretjokrat.

Zdaj še nebo se zagerne
 Na vso leto prék no prék
 Tak v' oblake mokre, černe,
 Daje sploh samdežno snég;
 Tak dežovje no nalívi
 Vzemejo na drevji sad,
 Sad v' goricah no na njivi,
 No pestane strašen glad.

Zdaj strahotno hude zime,
 Drevje, tersje vkončajo,
 Zmeznost še za ludi prime,
 No živádi terde so.
 Toti vdarci strahovitni
 So boleči grozno zlo,
 Al' še bole grozovitni
 Zdaj na zadnje pridejo.

Kak po vetri 'z drevja rosa
 V' gostih kaplah dol leti,
 Kak podira travo kosa,
 Tak zdaj pomor gre z' ljudmi.
 Celi zrak je tak navzeti
 Strupa od pomórskega,
 Da, ker jesti hče začeti,
 Že kak muha padne tá.

K' totoj vsoj poprék težavi,
 Kera veksa nemre bit',
 Pride turski meč kervavi;
 Totí še l' je strahovit!
 Révno tam pod njim tuguje
 Že Bulgarska, Vógerska,
 Že sem k' nam se perbližuje,
 V' strahi si je Radgona.

Ali Ernest naš slaviti,
 Ker le hče z' Slovenkinja
 Hižno lubo zvezan biti,
 Zbráni zemlo štajersko.
 Naj bo hvala njemi dana,
 Slava njegovem vitežtví,
 Njeg'va vojska vunizbrana
 Večno čast dá slávenstvi.

Tó naš Ernest lnto Krájnce;
 Čerstvo vojsko štajersko,
 Goribane no Dolajnce
 Njim postavi pod bradé;
 Tu Korošci no Hrovati,
 Močni nemški zlahtni še,
 Vsi postrašno orožnati,
 Turkom kažejo mējē.

Ja tu klanjē je ták veľko,
 Da se Mura kertavi,
 V' njo opadne Turkov teľko,
 Da že voda vun kipi.
 Mala šaka, kaj ostane
 Tu od turske vojske prék,
 Tota le kak veter plane
 Vunta daleč na pobég.

Tak je Turkom moč potertá,
 No veselo v' Radgoni
 Vsakša vinska klēt odperta
 Vitežkemi Ernesti:
 Pite črešnjoskega vina,
 Sladko z' njim oživte se,
 Rešena je domovina,
 Bog nas živi Štajerce!

ŠESTI PRETÈK.

Od cesara Maksimiliana I. do cesara Ferdinanda II.

(1490 — 1590.)

Štajerska zemla v' nemških ino madjarskih bojih.

I. Ludstva, ladavei, deželске zgodbe.

Potem kak je cesar Fridrik svojemi sini Maksimiliani skoro vse dežele bil prékdal, je tudi naskarem vmerl (1493). Zdaj je ali Maksimilian I. naš deželski poglavar ali vajvod. Maksimilian je imel Rakosko ino Štajersko vkup, k' temu še tudi Koroško, Krajnsko ino Laškogoričko, zverh tega je se pridobil Tirolako ino več deržavie v' Žvabih ino drugih nemskih deželah. Z' ženoi je dobil Njizozemle (Niederlanden). Njegov sin Filip je po ženitvi dobil Špajnsko zred deržavami v' treh talih svéta, ter zdaj najdeno Ameriko. Maksimilian je tudi z' ženitvami nastavil, da sta potli Vogeraka ino Česka k' Austrianskem prišli, ino je tak poslanjemi austrianskemi cesarstvi početek naredil. Maksimilian je bil močen, segaven vojšak, pa tudi skerben oča svojih dežel. On je prvi spervega Turka od naše dežele odvesnil, ino je po njoj se vozil od enega kraja do drugega, povsod dobre naredbe vpe-lajoč. Naša dežela je v' Maksimilianovih rokah zatela leži dihati, oddehnoča si od grozovitnosti Turka, ker je vnoviem više 5000 Kristjanom nose odrezal, velike njih z' sobom od-gnal, ino mnogo pémez iz ludi sprešal.

Maksimilian si je Aleksandra, Cesara ino Karla Vel. za predpodobo vzel. Njegova pripoved je bila: „Kak arja železo, tak lenost dušo potroši.“ Za tega volo je pa tudi nestrudjen storil dužnosti pravega deželskega poglavara. On je razbojni dvojboj, pestnično pravico, mečuvanje, pravico z' mečom dolzaterl, ino sodnike postavil, da imajo tožbe gorvzeti ino pravico spoznati. On je imel v' misli ino tudi v' brsedji, Turka z' Europe nazaj vnzegnati. Maksimilian si je takše svitnike zebrał, kerl so, kak on, pametni ino modri bili. Samo škoda, kaj si je dosta več naprejvzel, kak je vnspelati mogel, ter kaj so 'mu dostikrat penezi zmenkali. Maksimilian je Židove, da je telko tožbih krez nje bilo, zadnič z' dežele pregnal. On je večkrat deželske zbralsa, deržal v' Gradci ino drugdi. On je z' močnimi Benečani srečno vojskuval, ino je 2300 Štajercov 'mu pomagalo. On je tudi dače (štibre) v' red spravil, kakti bo na svojem mestl povédano.

Za totega cesara so Slovenci v' Celskem se proti svojim gospodskam spuntali. Da so najmre znali, da cesar ne terpi, kmetičke ino težacke ludi duže tak v' sužanstvi 'meti, kak je prejd bilo, gospodske pa le ne so nači z' njimi djale, kak prejd, ino še le huje — gospoda so rekli, da kmetovje ino prosti ludi, posebno Slovenci, naj z' juncmi (volmi) seno jéjo, ino se z' njimi 'ma delati kak z' osli ') — tak se je (1515) 80,000 Slovincov per Bréžcah vkupzbralo ino na noge postavilo, zdignoč se nađ gospodsko. Toto svojo spuntanje so imenuvali „staro pravdo“), da so za stare pravice se zdignoli. Eni iz totih puntarov so bili ob življenje djani, eni pa k' cesari v' Augspurg poslani. Cesar je nje z' dobrega opomenil, naj mir 'majo, naj orožje proč denejo, ino naj le njiva obdelavajo, bo njim že pomagano, da bodo svoje stare pravice nazaj dobili. To so pa Slovenci tak razmeli, kak da bi cesar njim bil prav dal; ino tudi on krez gospodsko bil. — Zdaj oni (1516) vihrijo nad gospodske, vnsporopajo njihove grade ino nje razderejo, gospodo grozovitno spomorijo, drugim njihov zlahtni obléc dolslečejo, ino nje v' kmetičke hale oblečene permorajo težko delo delat iti. Najhujšo spravljanje je v' Bréžcah bito, oni so pa tudi z' požganjem ino klanjom razbijali od Bréžec ino Celja vna krez Konjice ino gor do Lipnice. Kak je cesar od tega zvedil, je našemi deželskemi kapitani pisal, da naj z' vojskoj gre nad tote razbojnikle ino nje naj ostro kaštiga. Tak on tudi stori. Per Ptujl nje z' svojoj vojskoj prime ino nje razplodi, ene na mestl dá obesti, druge zapovej v' Gradec gnati, ino njih tam 136, deset kaptitanov ino petnajst prednarov ob življenje dene.

) Aq. Jul. Caesar — IV., 418.

) „Stara pravda“ se ali ima pisati, no kak naši nemiki dogodivšnopisci pišajo „stara brauda.“

Kak je tu ali mir napravljen, se je svitavalo, da bi nad Turka šli, je pa ne vaspelano, kaj je naprejvzeto, zakaj cesar Maksimilian je začel betežnost biti. Odzdaj je, kamkoli je na pot se podal, povsod svojo mertvečko trugo kre sebe pelal. Kak je njegova bolezen duže bol gorjemala, je mešnika k' sebi pozval, ino je rekel: „Toti človek bo meni stezo k' zveličanji pokazal.“ Otpotli se je ne več „Cesarsko veličestvo“ pustil imenovati, temuč samo „Maksimilian“. Kader je htel vmreti, je naročil, da more v' Novemmesti tak pod altar pokopan biti, da bo njegova glava ino serce mešniki pod nogami. On je v' leti 1519 vmerl. — Maksimilian je nemške dežele na šest okrožnjih razdélil, je pa austrijskih dežel no med nje računil.

Po njegovi smerti so se štajerski, koroški, krajnski ino tirolski stališi v' Pruki vkupzbrali, ino so deset odredjenih poslali na Španjsko, da bi tisti kral Karl, Maksimilianovega sina sin, prišel, ino tote dežele prékvzel. Karl se je samo za cesara dal kronati, najmre pod imenom Karl V., drugač pa je svojemi brati Ferdinandi Rakosko, Štajersko, Koroško, Krajnsko, Tirolsko ino dosti drugih deržav prékpustil. Ferdinand I. ali pride z' Španjske, ino tote dežele prékvzeme (1522). — Ravno ob totih časih je ona razbojna, potli po vseh krajih ino deželah strašno škodliva krivovera, keror je nemiren, svojoglavni, terdovratni nemški menih Martin Luter početnik bil, že začela v' naše dežele se spravlati, ino veliko gornjoštajerskih ino salisburskih kmetičkih, od nje vužganih, se je spuntalo. Toti so soligradskega nadškofa noterzaperli, ino v' našem gornjoštajerskem Sladminji (Schladming) tak strahovitno z' Katoličanci delali, da je totih 3000 mertvih ostalo, ino 32 štajerskih žlahtnih na mesti ob glavo djanih. Toti puntari so hteli, da bi dače bile na menje napravlene ino med vse stane jednako naveržene; oni so hteli, da bi slobodno derva si sekali, slobodno zverjad strélali, slobodno ribili i. t. d. Štajerski deželski kapitan je z' 5000 šel vjetega nadškofa oslobadjat, je pa od puntarov pri Sladminji nazajzbit (1525) ino potem celo premagan, on ino veliko žlahtnih vlovlenih, ter iz totih dvanotridesetim glava vzeta. Zdaj grof Salm gre nad Sladminje, ino da 'mu mesto dolzaprejo, nje vužge ino puntare vunzežene. Totih ene dá obesti, druge pa prežene. Mesto Sladming je razderto; zgubi svoje sloboščine ino pravice, ino je odpotli le terg. Vse je skuz ogen ali skuz meč življenje zgubilo. —

Tetas je pa še dosta strašneši sovražnik se zupet perbližaval. Vitežki, močen ino zbrisan turski sultan Sulejman II. najmre je z' velkor ino strašno močnoj vojskor šel semgor vu vogerske zemle z' segurnim ino terdnim naprejvzetjom, vso Vogersko, potem Štajersko, ter vse austrijske, zadnič nemške ino italske dežele pod se vzeti, ino Mahomedanstvo z' močje meča po vsor Evropi vpelati. Vogerska je

v' svoji moči smatrnja, ino je ne več kak 20,000 z' morzim kralom Ludovikom II. Turki proti dala na ravnice pri Muháci. Tota bitva pri Muháci je bila nezgovorna nesreča na Vogerske ino tudi za naše dežele. Sulejman je najpre vso vogersko vojsko na nič djal, njoj vso orožje ino pripravo proč vzal, nadškofi ino škofi so tam svojo smert najšli, drugi, ker so le mogli, so spovujšli, kral Ludovik je v' pobégi z' konja v' mužavo padnel ino se tam zadušil; naš Ferdinand je ne na pomoč prišel, če ravno je že po vogerskoj kroni lovil — ino tak je tota zguba pri Muháci naredla, da je Kristijanov prez števila vmorjenih, v' sužanstvo odedgnanih ino stajerska dežela bodigdnašnem vnporepanji ino turkiskim grozovitostim vnpostavlena, t. j. nesmilnem vmarjanji, odedgnanji ljudi, požganji mést, tergov, vesnic ino drugih stanjih: z' ednoj besédoj, Sulejman je na Vogerskem, kod je šel ino žgal, vmarjal ino vkončoval, deželo napravil k' merhi, kerój je on kožo dolvzel, da so njo tedaj njegovi Ozmani kakti jastrebi ino psi noter do kostih pojeli¹⁾). Naš Ferdinand je pa tečas vredoval, da je Cesko, potem pa še Vogersko k' Rakoskoj ino štajerskoj perdobil, samo da je Vogerska 173 lét njemi pod turško grozovitno oblastjo milo javkala.

Turški Sulejman, ker je vsem tedsnim deželskim poglavarom daleč naprej bil, ino ker je še pred muháčkoj bitvoj rekel: „Jaz grem vogerskoj ino nemškoj deželi na glavo, ino hočem keršenim psom konec napraviti,“ — toti Sulejman, potem kak je Vogersko že za svojo turško deželo bil ozval, gre z' nezmernoj ino divjjo vihrečoj vojskoj (1529) nad Beč, Madjari deržijo z' njim, ali Beč se tudi dobro derži. Turki v' 30,000 šatorih naredijo svoje stave okoli mesta, edennodvajstikrat se pograbiyo za Beč, so pa vsakokrat nazajzbiti, ino ne samo, kaj Beča ne dobijo, oni še zgubijo 30,000 svojih vojšakov vu vitežki protibrambi ino v' pomori, svoje konje v' kugi, ino svojo segurnost v' perbližeci zimi. Sulejman pobegne v' Budino, ino odonod dale, vse vkončajoč ino nezgovorno velike množine ljudi z' sobom gnajoč. Tudi Štajerci so Beč močno pomagali braniti. Za tega volo je pa turška vojska nazaj idoča strahotno po naši deželi delala. Kod so šli, tod so vse gladko vunsporopali, vse požgali ino ljudi spoklali. Zesebno nečlovečko grozovitno so delali pri Fridbergi, Harthergi, v' Lipnici, Slovenjibisterci, Konjicah, per Celji ino v' topličah (Novohižkih). Marburg so zalegli ino ga trikrat naskočili — pa zabstojn — zadnič je visnjogorski Sigmund prišel, ino je z' svojimi lutimi Krajnci naš Marburg odel. On je tudi na hipničkem poli 2000 Turkov potukel. Tudi per Celji so zadnič od Štajercov biti.

Tak oni totokrat našo deželo zapustijo, pa na zupet prihod; kajti velik Sulejman je na sramoto per Beči prijeto ne

¹⁾ Sch n. Gesch. v. Ungara, II., 32.

mogel zahteti, je zato rekel: „Jan, hčtem sramoto per Beči prijeto v kervi doloprati.“ On je tedaj zdaj dvé leti vojsko vku-p-spravial tak strašno mnogo, kakše je še ne imel. Z' totoj on (1532) pride vu Vogersko z' tem naprejvzetjom, Beč vzeti. Ali da je zdaj Rakosko z' 130,000 vojske zaslonjeno najsel, ino namer, male branice Kúsek Miklauži Jurešiči ne mogel vzeti, je pale krez Štajersko, kera je svoje vojske zdaj per Beči mela, se zesipal ino povesod vse vkončal. On je totokrat šel od Kúseka ino Soprona proti Dehancirkvi ino Kogli, od tam nad Grafendorf, tedaj nad Kirhberg ino Raitenau, od tam nad Majrhofen, tedaj pa nad Glajsdorf, od tam nad Gradec. Kod je šel, je vse požgal, ino so, kak Turk reče, njegovih vojskih kópita vse tote kraje poteptale. V' Kirhbergi so Turkom se ne hteli prékdati, Turki so pa okol ino okoli vse vužgali. V' Grafendorfi se ljudje v' svojo močno cirkev noterzaprejo, ino z' nje vun na Turka strélajo, toti pa cirkevne vrata vužge ino vse noterzaperte pustí zgoreti. Pri Glajsdorfi en grof svoj grad vitežko brani ino naglo nad Turke plane, njih tudi veliko potuče; na to se pa toti pomnožijo ino Štajerce premagajo, njih prece dosti vlovijo ino tudi grofa dobijo. Vse tote v' žezezi pred Velikvezira ženejo ves tisti kraj požgajoč. — Gradca so ne dobili ino ne v' mesto prišli, tempuč so od Gračanov pod vižanjom Janža Kacianara pri Bernci (Ferntiz) biti; kaj njih prékostane, toti po Muri prék playajo, se z' drugimi z' tej kraj Mure dolsem idočimi Turkini združijo, ino se tak proti Lipnici dolsem ženejo. V' Lipnici se ljudje z' ženami ino otrokmi, z' konji ino govedami v' svojo velko ino močno cirkev noter zaprejo ino se branijo; ali Turki cirkev razveržejo, ino veliko lepoličnih dekele vlovijo. Odonod grejo nad Svičino, tu se njim pále Kristjani proti postavijo, so pa od turskega meča pozobani, ino kerí vujdejo, se v' grad zaprejo. Od tam se, potem kak njih je nekaj tudi k' sv. Jurji na Goričkem bilo povohnilo¹⁾, proti Marburgi podajo. Tam prék Drave most napravijo, ino se vu velki stiski prék ženejo, za sobom pa most zežgejo. Od Marburga grejo kre Drave semdol proti Ptuji, ino se na poti vstavijo. Tu so od Štajercov biti ino njih veliko na mesti ostane. Ostali se obernejo proti Zavrabi, ino grejo z' velikim terplenjom ino zgublenjom pr k brega, ker se odpotli turski verh veli, nad Vinico ino Varaždin. — Tak oni preminejo totokrat iz naše dežele z' žalostnimi za sobom znamenjami; kajti, kak se turski dogodivšinopisci hvalijo, so Turki z' kópitami svojih vojskih dežele na gnezdi sedečega krala (Ferdinanda) gladko spraznili, več kak 30 gradov vzeli, ludi pa povesod na množine svojemi meči pozobati dali. So pa tudi toti nečlovečki Aziati totokrat tak gornjo kak dolnjo Štajersko k' pušavi napravili. Nekere

¹⁾ Tam je v' cirkvi zapisano: IN TVRQHENZVG 1532.

od njih imana, posebno tu na Slovenskem nas spomenejo na nje¹⁾.

Kaj je dozdaj od toto krez našo deželo vsipane turške toče poročano, imajo njihovi dogodivščinopisci zapisano²⁾; kak naši historniki povedajo, je Sulejman z' svojoj vojskoj, da ga Madjari nebi dobili, hitro mimo Gradca odšel, od enega jutra do drugega namer ne postoječ, ino Gračanji so v' trepečem strahi z' orožjom stali na obzidih, so si pa oddehnoli, kader so vidli, da je Sulejman odšel. Ali za njim pride Baša Ibrahim, tadi z' prece velkoj vojskoj. Toti v' noči Gradec zaleže, Gračanji bežijo na gornji Gradec, v'jutro Ibrahim z' 4000 vojsakmi prásne v' mesto, ino ga en tal požge, potem naskoči gornji Gradec, je pa od tam z' kruglami iz topov tak postrežen, da Gradec zapusti³⁾, ino z' veksoj vojskoj gre dol proti Bernci, drugi grejo proti Feldkirh ino Premštet, ino po grejo toti dve vesnici, tak kak vse okoli Gradca. Pri Bernci je Janž Kacianar luto prime, njih 8000 vkupzmlati ino vlonje veliko stotin Kristjanov iz vjetja reši, množino orožja proč vzeme, pa tudi drugo, kaj so imeli⁴⁾. Tak pa, kak je Ibrahim per Gradci, tak Sulejman per Ptujji po glavi dobil, ino tak je v' gornjem Štajeri tretja turska vojska pod vižanjom Ogjuša razbijajoča ino Maria-Cel požgajoča od Kacianara z' dežete stirana. — Da so pa austrianske dežele še nadale v' nevarnosti bile, je naš Ferdinand (1536) v' Beči velik dežel-ski zbor deržal zavolo tega. Drugo leto gre vitežki Kacianar z' austrianskoj vojskoj proti Oseki (Eseki) nad Turka, ali da je premalo stroška imel, ino je glad ino vmiranje njegovo vojsko premorilo, je z' sramotoj mogel vse pustiti ino pobegniti. Z' ednoj besedoj, Ferdinand je ne prave resnice pokazal, kak bi se bilo moglo turskoj moči proti stopiti. Ferdinand je bole z' Luterani imel opraviti, ki so duže močnši bili že tudi v' naših krajih. Tečas je Turk eno mesto za drugim vzel, luči spolovil ino spemiril. Tak je on naskorem vso Vogersko na oba kraja Dunaje, tam do Tise, tu do Drave pod svojo ob-

¹⁾ Gori ročeni turski verh pri Zavradi ima svojo ime od Turkov tu prek begnečih, zosebno pa, kak je pripovest med ludmi, zato, da je ravno v' onem pobegi velikaska Turkinja tam zaostanovila v' porodi vmerla. Tudi per Hočjah je turski verh, ino nize dol turska graba, zgor Lempohá se je zdaj turski zid. V' gornjem Štajeri gora ima od njih ime i. t. v.

²⁾ Poglej Steierm. Zeitschrift (1826) VII., 1—16.

³⁾ Na toti spomin se v' Gradci zdaj pri pavlovih vratih z' enega hrama leseni Turk kakti vunskočec se vidl.

⁴⁾ Stari Tatar, ki je v' Gradci ostal, je na dolgo ranto petvezan, ino tak po vsem mesti nešen, zadnic pa tam, kak je zdaj Karlava (Karlau), z' gorečimi baklami, baticami ino kamenjom doklan. Na toti spomin so Gračanji polti duge léta vseli na Janžov (Ivanov) návečar slamatnega Tatermana zezgali.

lastjo imel, ino Beč zupet v' strahu postavil. Ferdinand je tedaj od Sulejmana na pet lét prepúsenje bojs si kupil za 30,000 zlatov na léto.

Zdaj sta cesar Karl V. ino kralj Ferdinand I. se ostro na noge postavila proti Luteranom, ki so duže globlje grabili, posebno na nemški kraj ino v' méstah. Ferdinand je ali zdaj Rakosko ino Štajersko v' znotrenjem vrediti mislil, je tudi tečas dosti od Vogerske nazaj perbojuval. Ali 1551 so Turki Kristjane premagali, njih 5000 vlovili, vsam nose odrezali, ino nje tak v' Carigrad poslali. V' Budini je bilo telko vlevlenih Kristjanov, da so enega za eno drevenko pšenice ali herži vundali. Drugo leto (1552) Sulejman Ferdinandi očitno boj obznani, ker deset lét terpi. Turki z' jeznim vihrenjom ino praskoj vzemajo ino požgejo veliko mést v' dolnji ino srédnji Vogerski, ino vzemajo Sedemgradsko¹⁾. Cesar Karl V. svojo cesarstvo (1558) gor dá, ino Ferdinand I. postane rimski césar. On se le 1562 zamore od Sulejmana pále prepúsenje boja zadobiti za 30,000 zlatov na leto. — Zdaj on proti Luteranom Jezuite gorvzeme, potem pa še pred svojo smertjo naredi razdéljenje svojih dežel med svoje tri sine, ino kak je on (1564) vmerl, je njegov sin Maksimilian II. dobil Vogersko, Česko ino Rakosko, drugi sin Ferdinand je dobil Tirolsko zred deržavami v' Zvabskoj, Brajsgavi, v' Elzasi; tretji sin Karl je dobil Štajersko, Koroško, Krajnsko, Laško-gorico ino Istriansko noter do morja.

Karl II., kak je tote dežele prékvzel, je precí prvo leto si v' Gradci dal na zvéstost persegnoti, je deželskim stališom njih slobošćine poterdil, ino si je Gradec za svojo rezidencio zvolil. Tu je on se po kralvsko dal viditi. Toti naš deželski poglavar je z' Luteranmi veliko imel opraviti. Njegova žena, bavarskega vajvoda či, verna katolska kersenica, je njega sploh v' katolski misli poterdjavala ino ga krépila proti skušnjavam silnih krivovernikov. Karl, na vpoštenje svojih svitnikov, misli Jezuite v' Gradec spraviti za najmočnéšo brambo proti luteranstvi. Najeta sta (od Karlnove žene) dva jezuitarska mešnika iz Bavarske, Pater Vilar ino njegov tovarš. Da pa se je v' Gradci že naprej zvedlo, da imata priti, je per nujnem prihodi ena truma Gračanjev na gornji Gradec dirjala, ogenbandero vanvteknoč ino kričeč: „Černo pogorenje gre 'z Bavarske.“ Druga truma gre na most, da bi njima branila, se noter pelati; ali Karlnov svitnik, Šrauc, je njuj va vitezobléči poleg sebe prez vsega protivenja v' mesto pelal ino pred Karla spravil. Tota dva Jezuita sta se Karli tak dopala, da njima je celo blizu svojega grada (Barg) velko torise za naselbine dal, z'

¹⁾ Tudi 's Ljutomerskega (Lotmerka) so vlovlene odegnali (Steierm. Zeitschrift. 1834, XII).

naróčenjom¹, da naj tu klošter postavita ino vikše šole v'pelata (1573). Za živež so spervega dobili dohodke Jurjev'kloštra ino knezstva Mülstadt na Koroškem. Dvorska cirkev, farof, pejni ino rejnički hram, konvikt, gymnasium, učilstvo, vse to je njim v' roke prišlo, ino lepi Rosenham njim je za Tuškulum dan. Naskovem se je poznalo, da so Jezuiti tu, kajti oni so se za katoličanstvo tak gorečo vneli, da so deželski stalisi za njih pregnanje prosili, ali Karl je na njihovo (Jezuitov) stran bil, ino njim je tudi svojega sina Ferdinanda dal na gorzredjenje.

Tečas so se štajerski Slovenci, Krajneci ino Horvati zavolo gospodšine (rabote) proti gospodskam zdignoli; 20,000 se njih je vkupzbralo pod lastnim cesarom (Ijom²), so pa tal pri Kerškem (Gurksfeld) od Uskokov, tal pa od vogerskega Olavia, ter Šratenbaha per Pilštani promagani, ino so dobleni iz bregov dol prekupicijeni, na drevje obéšeni, ob glavo djani, vkupzvezani v' Celje bičkani; njihov kmetički cesar Ilja je vlovlen ino v' Celje odpelan, potli pa v' Zagrebi z'ožarjenoj železnoj kronoj kronan. Dosti njegovih perpomagatov je (1573) ob glavo djanih.

Karl zdaj v' Prugi velki zbor vkuppozove iz Štajerske, Koroške ino Krajske zavolo brambe na horvatski ino slavonski meji, kajti je Turk že páblizu bil. Ali deželski stalisi, namesto kaj bi mu bili pomoč proti Turki obečali, so rekli, da nič ne pervolija, doklam nebo Jezuitov pregnal; Karl pa odgovori, da se zdaj govori od pregnanja Turka, ne Jezuitov (1575). Deželski stalisi so že vekšital luterški bili, ino so hteli luterške predgare ino luterške temple imeti, to so od Karla po sili hteli. Krez dve leti (1577) Turki čredo Ciganov v' naše dežele semnoter pošlejo na zezvédanje, so pa razegnani ino njih 80 na Ptuji vmorjenih.

Da je aš na horvatski ino slavonski meji nevarno bilo, je Karl zupet zbor v' Prugi vkuppozval. Deželski stalisi so vidli, da je Karl zdaj vu velki sili, so ga zato najprejd permarjali, da njim dopusti luterško božjo službo imeti. Karl reče, da njih je ne zavolo vere vkuppozval, temuč da bi na boj to svoje pomogli. Da so pa stalisi ne hteli prejd naravno iti, tudi za boj nič pervoliti, ino je za Turka volo že velka sila bila, je Karl mogel dopustiti, da gospodje naj v' Gradci ino Judenburgi, v' Celovci ino Lublani imajo svojo luterško božjo službo — ino tak so njemi tedaj tudi pomoč na boj dali. Zdaj so Karlavec začeli zidati. Turki so ravno večkrat sem planili ino so toto zidanje hteli prepredčati, so pa bili pregnani ino je njih veliko vmorjenih. Zdaj se naša vojska iz Metlike na Krajskem zdigne, 11,000 v'

¹) Ilja je še zdaj v' dolnji Štajerski na večih krajih pohizna imc.

števíli, ino gre nad Turka (1578). Že so naši proce daleč naprej, tedaj pa njim živež zmenka ino griža pride med vojsko, ino tak se morejo nazaj obrnóti. Karl zato še enkrat (1579) v' Prugi zbor vkuppozove zavolo dogotovljenja Karlavca. —

Da so pa tečas deželski stališi svojo v' luteranstvi nadobno dopušenje predaleč bili raztegnoli, ino njihovi predgari Katolíčanuce očitno glasno čertili, je Karl zapovedal, vse luterske temple, kaj njih je razvun prejdi imenuvanih štíreh nastalo, razdréti, ino njih luterske predgare pregnati. Toti prez dopušenja postavljeni luterski templi so bili: pri Cermci (Rotmani), per Šladminji, per Marburgi, per Celji, pri Radgoni, per Lipnici, per Svanbergi, per Jilci, per Novemtergi, Volci i. t. d. Deželski stališi so tudj v' Gradci odskočenega Jezuita z' imenom Kracer krez svoje šole postavili, ali Karl ga je ne terpel, Kracer je mogel, ako ravno so se luterska gospoda za njega vzeli, z' ženoj ino zevsim svojim 'z dežele oditi. Da so pa poleg vsega tega Luterani po sili hteli katolíčanstvo vso pod se spraviti, ino so luterski predgari že telko zamogli, da so le Luterani svitničtvo, ter méstjanstvo zadobili (1580), ino je nijeden luterski mésterski katolíškega družinčeta ne htel od 14 dni duže per hiži 'meti, ter da so grajsinski kmete po takših dnevih, kader so v' svojih gradeh lutersko božjo službo imeli, v' grade pozvali; ino nepokorne kaštigali — je Karl nakanil k' cesari Rudolfi II. v' Prag iti, da bi se z' njim krez to pogovoril. Prejd pa, kak je 'z Gradca odišel, so deželski stališi, namesto kaj bi bili proti Turki pomoč vkupspravljali, le v' njega silili, ino celo z' poprétenjom za dopušenje, luteranstvo po svoji voli včréditi. Karl njim ravno nekaj dopustil, pa ne vse, kak so hteli, teda pa odide v' Prag, ino tam cesari naprejpernese, da 'mu je ne mogoče turske meje braniti, če 'mu nemške dežele z' penezi ne pomagajo. Cesar to v' na tihem zbralsi dá naprejvzeti, ino je sklenjeno, da se Karli od nemskih dežel more pripomoč v' penezih na vsako leto dovoliti. Potem se Karl v' Sasko podá, ino odonod nazaj v' Prag, od tam pa nazaj v' Gradec. Kak v' Gradec pride, že zvej, kak so luteranski stališi tečas pále krez ves red šli. To je njega primoralo, proti njihovi razvuzdnosti ino nepokornosti ostréše biče si splesti. On ali dá 12,000 luterskih knjig zežgati (1582), on svitničtvi ino méstjanstvu prepovej vse skrivne zbralsa, méstjanom pa še posebe prepovej, z' svojimi otrokmi k' luterski božji službi iti, nadméstjan ima zapovedano, vse nepokorne v' železo djati. Da pa je totí nadméstjan iz nepokornih prvi, je v' železo djan ino v' penezih kaštigan, z' poprétenjom, da za pol leta 'ma tote dežele zapustiti, če nebo deželškega paglavara naredbih ino vkazanjih per čistem zderžal. Ali kaj je Karl zapovedal, je ne se zgodilo, ino méstno svitničtvo je ravno temu na suprot méstja-

nem prepovedalo k' katoliškim predgam iti. — Da je pa ravno v' totem leti v' Augsburgi zbor, tak more Karl vse pastiti, pa na zbor iti. No totem zbori je našemi Karli dovoljeno, da ima od leta do leta pénez' dobiti za obzidanje mest na turskih mejah, lastno za obzidanje Varaždina, Petrinje, Kanize, Sale ino Radgone¹⁾. Tudi naši luteranski deželski stališi so na zbor šli, pa so nič ne opravili. Tečas je Turk že pá po Vogerskoj ino Krajskoj razbijal, je ravno pri Er-lavi premagan, per Karlavci pa on našo premsaga (1583).

Tečas je luterška nepokornost sploh gorjemala, nad Katoliškimi pa se takše nespodobnosti delale, da so od indod prideči popotni se ne mogli prečnditi, kak deželski poglavar to more terpeti. Luterski predgari so tudi sami se v' svojih navukih razjedini. Na to Karl odredi, da se imajo vse fare pregledati ino katoliškim mešnikom prékdati; on tudi znova Gračanjom ostro prepovej k' luterski božji službi iti (1584). Tote zapovedi ino prepovedi je on (1587) ostro ponovil, ino znova pregledanje vseh fár, ter pregnanje luterških pastorov odredil; ali ne je v' Gradci, ne na deželi gdo na njega poslušal. V' gornjo-štajerski Sekovi so lastnega Škofa na sveto noč 'z cirkve pregnali; radgonskega vikarja so néki žlahtni na vulici tak zbili, da 'mu je 'z nosa, 'z vust ino 'z vuh kerv' curoma tekla; švanberskega far meštra, z' procesjo v' Lipnice idočega, je luterski deželjan z' svojimi konjeniki pregnal; pirkfeldskemi far meštri so na spoved idočemi sveto božjo Telo 'z vrata dolzderli ino nje obila vergli; v' Cmureki je sekovski Škof sam htel luterskega pastora proč djati ino katolskega far meštra namestiti, luterski Cmurečanji so pa z' svojim pastorom tako prasko naredli, da je Škof z' svojim far meštrom pobegniti mogel; v' Holberani so po vikarji per meši kamenje lučali, glaže na cirkvenih oknah spoterli ino farof vunsporopli; v' Kleki je od Škofa poslan katolski far mešter ne mira imel, luterski Klečanji so njemi urbarie, liste, ter cirkveno oprav proč vzeli, ino njemi ne desetine dali; v' Grabniki (Gröb-ming) je duhovski komisar na predganco prideč 'z nje dol zegan, potem njemi plajš razcesan, klobuk 'z glave zbit, ino on tak tepen, da je z' drngimi kumaj vujšel; v' Haus je katolski far mešter poslan, je pa z' nožom tak dregnjen, da na pol mertev okol padne. Kak je potli v' neki drugi cirkvici htel božjo službo 'meti, so kamenje po njem lučali. Admontski prepošt, kader je svoje fare v' Liecni, Irdningi ino Openbergi htel čermskemi prepošti dati, je mogel oditi, kajti je množina luterskih možkih z' puškami ino baticami vkupnaletéla; v' Gornji volci (Oberwölz) je nek odskočen menih ino zdaj luterski predgar svoje ludi tak po-

¹⁾ Radgona je že 1418 obsidana bila.

dežgal, da se 'mu persegno, prejé ker v mo življenje pu-
stili, kak njega zgubiti. Na Polci (Pölz), kader so komi-
sari luterskega pastora hteli proč djati ino katolskega far-
mestra namestiti, so Polčauji farof dolzaklenoli ino klüče k'
sebi vzeli, ino komisarom najgerše grohjanstva storili, klü-
čev pa ne sem dali; Verbjani (Feldbach) so svojemi far-
meštri noč v šinjak (vrat) porinoli. Duhovski ino poglavaroxi
komisari v Radgono pridoči najdejo, da so tu še ravno
bili katolski farmeštri, so jim pa luterski Radgončauji tak za-
déváli, da je ne nijeden mogel obstati, ne si nijeden s' ži-
vlenjom slohoden bil, ino je njih zato v' enem leti po osem
bilo. Radgončauji so tedaj Škofa ino druge komisare hteli
skoz okna dolverči, ino so si zdaj klubici vzeli dva lu-
terska predgara. Tak naredijo per sv. Janži v' Saga-
doli, vu Verbnji, v' Gradci i. t. d. — Karl, ker od totih
razbojstvih v' manerstorfske toplice zvej, zapusti toplice, ino
se na svojo lastno škodo domo podá, je pa krez tri dni — že
mertev (1590).

Za naslednika je njegov sin Ferdinand II. odločen,
Da pa še je ne več star, kak dvanajst lét, tak so krez njega
postavljeni cesar Rudolf II., tirolski vojvod Ferdinand, bavarski
vojvod Vilhelm, ter vojvodica vdova. Cesarov brat, vojvod
Ernst, je za administratora krez Stajersko, Koroško ino
Krajsko postavljen, ino se precí v' Gradec podá — ali tu za
njega volo per lutaranskih starih strašna praska nastane. —
Naš mladi Ferdinand je tečas v' Ingolstadt k' Jezuitom v' šo-
le dan, ino naših dežel administrator, vojvod Ernst, gre nad
Turka, je pa bit, ino zgubi vojskano peneznico (kaso), potli
pa Stajerci Turkom včista doldobijo. Tudi vojvod Maksimil-
ian, za Ernstom naših dežel administrator, gre nad Turka,
ino njem ene mésta vzeme. Tečas se naš vojvod Ferdinand
vunzesela, ino sam ladanstvo prékvzeme.

D. Telo, živež, obléč, jezik, šege.

Naši Nemci ino Slovenci so, kak v' prejdnjih pre-
tekah, bili močnega téla, posebno pa vitezi. Toti, se skozi
na bojno terganje ino razhijanje navajeni, so, če ravno profi
cesarski postavi, s' svojimi močnimi rokami ino pestnic: má si
pravico iskali ino pravico delali. Kak močnega života je ce-
sar Maksimilian bil, pokaže to, kak je tri razjenzé
medvede pobil, dva oroslana s' lopatoj pregnal, enemi pa je-
zik zmeknil; on je najmočnejše moške vergel; od šest močna
ohorožjenih, ki so ga zajézali, je štiri vbil; v' enem boji njih
je ramp on štirdeset potukel, ino je v' štirdesetih bojih štir-
najst ran prijel. —

Živež je ob totih časih že tudi za proste ludi začel
boljši biti. Že cesar Maksimilian je kmetičke ino proste ludi
duže bol v' obrambe vzél, ino htél, da bi njim bole bilo. Tak

tudi naš Karl II. Toti je, želeč, da bi tudi kmet bolše živel, prepovedi od gosteriš vundal i. t. v.

Obleč je v' totih časih, zosebno per Nemcih ne menje sméšen, kak gizdavi bil. Nemške gospé so na ledovje debele klobaso opasane imele, ino prék totih njenjke, v' spodnjem robi ali podmeti pa železni obroč, tak, da so se dveri vse ino nasteržaje mogle odpreti, gde je takša gospa htela noter iti. Zlahtne grole, z' zlatom našite solnje, tenčke žlare, žamatne, židane oblačila, ino takše v' tistih časih še neznane drage reči so ne samo grofice ali knezinje, temuč tudi že prostéše gospé za navadno nosile. Oizda je per gosposi ino méstjanih tak visoko šla, da so deželski poglavari mogli postavé vundati, kerega reda se gdo per obleči ma deržati, ino ker se je krez svoj stan nosil, je od svoje gizde mogel posebno dāčo plačovati. Cesar Maksimilian je rekel, da je od svojih starših čul, da je negda per njihovega roda hiži bilo sedem bratov, ki so vsi vkup samo ene hlače imeli — ino devet Herberstajnic se je z' enega metena (plajša) omožilo. Ravno Maksimilian je v' zbori (1518) v' Insprugi mésterskim ino češkim njihov gizdavi obleč ostro prepovedal, ino rekel nje kastigati. Naš Karl II. je gizdo prepovedal ino vsakemi atani njegovo nošjo odredil. Tak je žlahtnim gospanam ne bilo dopušeno, k' turniri z' več kak to vekše z' stitremi z' žlahtnimi kamni obstavlenimi oblačilami priži; kmetičkim je pa bilo prepovedano drage grole imeti, ter zlato na svojih oblačilah i. t. d. — Slovenski obleč je še préce tak prejdnji ostal.

Jezik se je od naših Nemcov še splōh na debelo ino negladko govoril, tudi v' pismah je ne veliko drugāčis bil, kakti se iz tega vidi; kaj je cesar Maksimilian v' prejdi rečenem insprugskem zbori k' zādnjemi dal zapisati? „Zu letzt haben Wir mit den Aufschüffen betracht das beschwārlich vnwesen der Gottslāterung, zutrinckens, auch vbriges Kostens und Brachts in Hochzeiten, Begānckhuffen, darzu vnmeffigen Klaidungen, Handtwerckern, Tagwerckern, sampt allerley Vnordnung, gebrochen, verthewrung, vnnd betrug der Wirt vnd Gaftgeber, auch der Kaufleuth in Seiden vnd Willen, Thüchern, Spezerey, Appodecken, Narung, Speiße vnnd Tranok, so in allen Landen geübt werden vnd erfcheinen, auch der Kaufmānnsgefellschaftē beschwērlich handtirungen. Derhalb haben Wir Vns mit den Aufschüffen zimlicher Straf vnd Buß, auch Ordnung vnnd Pollicey vergleicht.“ Tak je nemški jezik bil v' pismah, knig je pa nemških tak pred Martin Lutrom malo bilo vundanih — le latinsko še je najbolj valalo v' knigah, v' šolah, ino celo v' pred-

*) Več takših poglavarških odredjenjih iz totih časov našdes v' „Kof. Richter, Badkersburg und seine Privilegien.“

grah je moglo skoro pol latinskega biti. Latinsko je tak občinsko bilo, da je vsakšči eno malo bol valani latinski vedel. Jezuiti so sole bol zdignoli, so pa le latinsko vučili, ne nemško. Cesar Karl V. sam je na nemški jezik tak malo deržal, da je rekel: Po latinsko govorim z' Bogom, po španjolsko z' mojimi svitniki, po italiansko z' mojimi prijateli, po francosko z' gospami, po nemško pa z' mojimi konji. — Sméšno je, kak so Nemci zdaj ino že davno prejđ pri nas slovenske imena mést, tergov, gradov, vesnic, sosečkih, dolin, verhov, potokov, rék, ter rodbinske imena na nemško preobračali, n. p.: Ljutomersko zovejo za Luttenberg, Dolnjigrad za Oberlutzenberg, Branek za Mallegg, Moravce za Muratzen, Babence za Wagendorf, Merzlopole za Tetenhengst, Slamnjak za Schlameck, potem za Kummersberg, Vukomorje sa Irehendorf, Radomerje za Picheldorf, Nunsokgrabo za Schützensgraben, Stročjoves za Schützensdorf, Žerovince za Grünau, Središče za Polstrau, Stojnce za Steindorf, Nabregi za Ran, Pesnico za Bösnitz, Savo za Sau, Račjiverh za Ratzenberg, Slavšino za Schlafnitz, Šavnico za Stainz, Senarsko za Schweindorf, Lumanošé za Radersdorf, Verbovec za Altenburg, Kojzie za Drachenburg, Rotmirje za Trattmannsdorf, Polselo za Heilenstein, Vojnik za Hohenegg, Podsrédo za Hörberg, Lubno za Laufen, Latkovo za Lackendorf, Seunce za Lichtenwald, Makole za Maksau, Planino za Montpreis, Mozirje za Prasberg, Ročice za Riec, Vusenice za Saldenhofen, Tabor za Weikselstetten, Viljašovce za Igelsdorf, Kralovce za Königsstroh, Kuršince za Meistritsen, Muršeca za Murschütz, Šabedra za Schönwetter, Seršena za Sehrschön, ino mnohino takših naopačnih prestavljenjih, kak smo njih že prejđ imenovali ino njih imenovali bomo¹⁾. — Slovenci so per svojem jeziki ostali, gdé so sami Slovenci ino dale od Nemcov bili; gdé so pa med Nemci ino bliže Nemcov bili, so duže bol z' nemšine govorli, ino kak za svoj narodni obléc nemškega, tak tudi za slovenske besede nemške si zamenjali. Pisalo se je v' slovenskem jeziki odpotli, kaj so Cirilove ali Metodjove slovenske šole dolzavdarjene, pri nas več nič — više 400 lét je slovenska pismenost mučati mogla, dok' je cesari Ferdinandi I. na misel prišlo, studeničke Nune, da njih je malo bilo, z' dopušenjom voglejskega Patriarka v' druge kloštre prestaviti, ino tu sem preposta z' Mešaniki vpečlati, ker bi Slovence po slovensko podvučali, ino njihove otroke v' lepih znanjah selali. Odpetli se je slovensko páke pisati začelo. Trubar je (1557) sv. pismo novega Testamenta na slovensko prestavleno vundal. Iz totega sem po-

¹⁾ Naše gosposke so zdaj v' šestinskih ino drugih oznanjilah lé tote v' kole terte imena pišeje, kerih nijeden Slovenec ne razme.

stavim evangeliško pripovest, kero smo v' devetem stolletju iz Cirilovega sv. pisma brali:

„Je bil en zhlouik, ta ie shal doli is Jerusalema vto Jericho, inu se nameri de on pride vmei te Rasboinike, ty so ga islekli byli inu ranili, ino gredo prozh, nega pufie lesozh pul mertuiga. Pergudilu se ie pag, de en Far doli gre po tei isli cestii, inu kadar on nega sagleda, ie shal mumu. Glih taku en Leuita kadar on pride blifi tiga meista, stopi knemu, inu kadar ga ie vidil, ie shal mumu. Ampag en Samaritan, kir ie po Cestah hodil, ta pride knemu, inu kadar ie on nega vidil, se ie nemu smilil, inu perstopi knemu, obeshe nemu nega rane, noter vlyc ole inu vinu, inu ga poloshi gori na fuio shivino, inu ga pela vto Oshtarijo, inu nega verdei. Inu potle na drugi dan, kadar prozh vlezhe, isname dua deffetaka, ta da timu Oshteriu, inu pravi k' nemu: Verdei ga, inu karkuli vezh shpendash, tu uest hozho tebi plazhati, kadar spet nafai pridem.“

Iz tega vidimo, da se je slovensko že teda prece v' nemisne pisalo, prosto ludstvo na deželi je bol čisto slovensko govorilo. — Od jezika se se tu zaznamlati more, da so se zdaj tudi starih, negdašnjih jezikov učili, tistih najpre, v' kerih je sv. pismo opervič spisano, t. j. v' židovskem ali hebrejskem, sirokaldejskem ino gerčkem.

Sege so ob tutih časih bile: velke kletvica, velko pijantivanje, velka gizda v' obléti, velko potrošenje per ženitvah ino pokopih. Kletvica ino opijanenje je tak navadno bilo, da je cesarska prepoved mogla vandana biti, ino je v' Gradei baron Dietrihtaja red sv. Kristofa proti kletvici ino pijanosti (1517) vpelal. Per ženitvah ino drugih goščenjah je že navada bila, da so je nezgovorno veliko mnogoterega mesa, zverjadi, prostimane pernate stvari, rib, jaje ino takšega pojelo, dragega vina po jezere véder opako, kaj pa se le piva! Kader je v' kerem mesti deželski zbor bil, se je na tistem telko potrošilo, kelko je nekomi poglavari njegova deželica vu večih létah kumaj porneala. — Per veliki gospodi je zverjadostrelba več valana bila, kak vse druge. Nas Ferdinand I. je knige imel lastno za to, da ti je v' nje vse zapisal, kelko je zverjadi postrélal. — Turk na 'ma je ludi lovil, kralj, odegнал na jezere ino jezere. Tak so neki žlahtni na pse ino ptiče telko potrošili, da so se pet tem obožili. — Poglavari, krali ino cesari so ob tutih časih imeli dvorske norce, t. j. za plačo takše šalnike, ker so njim z' mnogoterimi norijami mogli čas kratiti; ali neki taksi dvorski norc je svojemi poglavarškemi gospodi včasie le preveč pametno pravo resnico povedal. — Posebna sega se tote čase znamla: nespametno, grozovitno zežganje copernic. Vera na copernice je teda močného bila, kak vera na katoliško cirkvo. Na večencah (rotežih) ino v' gradeh se se zdaj pravde zavolo copernic zapisane najdejo, ino pokažejo

še se takšne torišča, gde se nje zečgali. Nekdotmiskauski me-
nih je knigo spisal, kak se copernice imajo pred se vzeti,
spitavati, mantrati, ino njihove pravde vunskončati. — Druge
fascenske norije med mesterskimi ino protivimi ljudmi so že tuda
bile ino še se zdaj. Terganje, bitje, spuntanje je pa tak bilo
kaj vsakdenjega.

3. Vojska, orožje.

Cesar Maksimilian I. je per vojski, per orožjah ino
per boji veliko preobernal. On je na vsaki funt gospodske
šibre enega konjenika ino dva pšca naverget, potli je pa
vpelal, da je vojska za plačo gorvzeta. Toti vojšaki (odzdaj
soldati imenuvani¹⁾) so povsod se dobili ino so jakši bili, kak
prej na proglas vojšaki, ki so kak rabočanji k'vojski per-
morani svojo delo tudi po rabočko opravljali. Tudi je Maksi-
milian I. zdaj per vojski strelbo iz topov ino pušk vpelal. On
sam je bil najbolši strelec iz topov, ino je znal, kak se imajo
močne obzidine delati. Puntari so pa tudi z' baticami, z' cep-
mi, z' sekirami, z' dervnjačami po ludeh mlatili. Na grunte
naveržena šibra za vojsko je bila cesarska, deželskega po-
glavara najtare, za toto si je zdaj stalno vojsko deržal, kera
je ob časi mira se znala dobro zvneti, ino je, če je boj na-
stal, že k'redi bila. — Karl II. je kak branitel slovenske,
horvatske ino slavonske meje (1578) v' Gradci skupčino
vpelal, najmre dvorsko bojnosvitništvo (Höfkriegsrath). Tota
skupčina je imela dva Generala, enega v' Varaždinu, enega
v' Karlavci. Na mesto tote skupčine je potli Generalkomando
v' Gradec postavljeno. Za Karla je tudi posebna vojska
nastala. Na turski meji je najmre vsaka možka glava pod
orožje postavljena na vsigdaršno brambo proti Turkom. Tota
vojšačka pokrajina še je zdaj. Karl je tudi dal Kanizo, Pe-
trinjo, Varaždin, Radgono, Salo (Fürstenfeld) ino Gradec
močno obzidati, ino gornji Gradec k'poredi terdvinu napra-
viti; Karlavoc je pa tak njegovo delo.

4. Vera, duhovstvo, cirkvenstvo.

V' totih časih je naša rimsko-katolška cirkev
rano prijela, kera njoj je ne več zacélila. — Da je najmre
meništvu per svojem prékpomnoženji ino preobogatenji se
tak pohujšalo, ino tudi pétrinarsko meštvo ne najbolšega za-
deržanja, pa malo vučenosti imelo, zosebno pa, da so me-
niji z' odpustki teržtvo tirali, tak so meniji sami se proti
temu zdignoli ino tak zrok bili razklanja katolske vere. Nem-
ški menih Martin Luter je najmre od menihov razdražen

¹⁾ Da je njihova plača se sold imenavala.

(1517) začel proti odpustkom predgati ino vučiti, duže globlej grabeč, tak dolgo, da je naskorem odpustke celo zaverigel. Potem je začel vučiti proti nadoblenem (poerbanem) gréhi, proti opravičanju, proti pomoči Sakramentov¹⁾. — Kak je to do Papeža prišlo; je on precí tote krive navuke zapasal. To pa je Lutra tak razjezilo, da je zdaj vihrečo odignol krez povikšnost rimskega Papeža, ino je vso prejdne albingenske, viklefove ino husove krivovere ponovil. On je pisal proti očišavanji (vicam), proti slobodni voli človeka, proti zasluženjam z' dobrimi delami i. t. v. On je posvetnim poglavarom pisal, da cirkvene ino duhovske imetke ino premoženja oni imajo pravico pod se potegniti. Z' tem njim je nagodil. On je hesenskemi deželskemi grofi Filipi dal dopušenje, se za življenja svoje žene si drugo vzeti. On je mešnikom ino menihom dal dopušenje se oženiti, ino si je sam mlado nuno, Katiko z' imenom, za ženo vzel. Takši navuki so od ludih hitro bili gervzeti, ino njegova krivovera se je v' kratkem po nemških deželah povsod ino na vse kraje razširila. To je Lutra tak obsegujlo, da je zdaj z' neznanim nepostuvanjom ino ostudnim zametavanjom od rimskega Papeža govoril ino pisal.

Luterska krivovera je tak tudi prišla v' Salibursko, ino odenod v' našo Štajersko (1525), se je tudi hitro dale okoli razpresterla, zosebno po mestah, terjih ino gradeh, pa tudi, kak smo že vidli, tu ino tam med prostim ljudstvom, posebno med nemškim. Celo v' kloštre je pot najšla, ino oni menihi so svojo baručko kuto za ženo zamenjali, kak je storil prejdi rečen Jezuit Kracer, admontski Apat Valentin, zajeklosterski Prior Peter i. v. dr. Gospodska pa so toti novi navuk le z' obejroč k' sebi potegnili, da njim je pravico dal, kloštrom, farmestrom ino cirkvam sporočene grajsine, podložnike, grunte, pravice, šace ino blage proč vzeti. Hitro so luterski predgari luteranstvo v' našo Štajersko nastlali; 1552 je že Gradec skoro ves luterski bil, ne je več Tšloske procesje bilo, katolskim mešnikom se je prepovedalo, po delavnih dnevih mešuvati i. t. d. Gradec je zgled dal drugim mestam ino tergom. Slovenči so per tem pametneši bili, njih so se navuki nemškega Lutra malo prijeli. — Protitotem duže dale razširenji luteranstva so se ravno Škofi ino poglavari zdignoli, ino so tožbe pred cesare ino deželске zbote naprejdali, so pa vsigdar z' tem odpravljeni bili, da krez to naj občinski cirkveni zbor razloči. Z' totim so pa tak dolgo odlagali, da je tečas od ene strani Turk keršanstvi strašne rane vdaril, od druge strani pa luteranstvo se tak prevzelo, da so gdébodi farmeštri z' far ino menihi z' kloštrov pregnani.

¹⁾ Luter je najprej v' Rimi od hudobnosti rimskega mestva prevzela vso postuvanje do njega s'gubil.

V Salisburgi so ravno nekteri cirkveni zbori zavolo luteranstva bili držani, se pa malo opravili. Tudi je občinski cirkveni zbor že 1542 bil razpisan ali proglašen, Tridentinski najmre, se je pa še le brez tri léta (1545) začel, ino da so Luterani hteli, da bi v' totem zbori tudi Papeži se moglo pokazati, kak daleč ali do kam njegova oblast gre, cirkveni zbor je pa od tega nič ne htel znati, so Luterani tudi totega cirkvenega zbora ne gorvzeli. Toti zbor je pa terpel do 1564, pa je z' Luterani ne nič opravil.

Ob tem je Ferdinand I. dal na vseh farah ino vu vseh klostrih preiskanje naprejšvzeti, ino se je najšlo, da je že mnogo duhovnih žen ino otrok bilo¹⁾. Za tega volo je Ferdinand htel, da bi naj mešniki rajši po redi oženjeni bili. Ferdinandova namisel je pa ne vunspešana zavolo oskerbjenja otrok, zavolo kaplanstva, zavolo otročjega zdertja i. t. d.²⁾.

V takém stališi je tedaj se naša sveta cirkev znajšla za cesara Maksimiliana I., Karla V. ino Ferdinanda I. V' takšem stališi je naš Karl II. tote dežele prékvzel: odzvuna v' turski nemirnosti, odznotra v' luteranski suprotivnosti. Katoľicanstvo so povsod odrinjavali, meštvo je v' stiskah bilo. Tak je Zajcklošter svojemi Priori proč svzet ino Kardinali za Komendo dan. V' Lankovici je Franciškonom ves strošek ino živež pročvzet, ino zadnič so z' siloj z' kloštra pregnani, klošter gladko vunporopan ino lagvarnica z' njega napravlena. Tak se je drugim kloštrom ino cirkvam godilo. Naš Karl se je za to gorvzel ino je zapovedal, cirkvam ino kloštrom vso odvzeto nazaj dati, luterski pastori pa se z' njegovih dežel naj poberejo. Najprejd je pregnal Trubara, ker je prejd kanonik, potem pa luterski predgar v' Lublani bil i. t. d. Ali zevsem tem, kak smo že vidli, je Karl Luteranom ne mogel straha napraviti. V' Gradci so si svoje šole ino tempel gornapravili tam, kak se Paradiž pravi. Tam so imeli več svojih predgarov za endrugim. Perva dva sta bila obá odskočena katolska mešnika, zatem sta bila dva luterska predgara z' mnogimi otrokmi, za totima je prišel pá odskočen katolski mešnik, za njim pa še dva luterska predgara. Tak so v' gornjem ino srédmem Štajeri povsod luterske predgare natorjene imeli, ino če je naš Karl njih ne mogel strahovati, je vender na obrambo katolicanstva storil, kelko je mogel. V' Lankovici so Franciškani v' svoj vkončan klošter ino cirkev nazaj vpelani (1558); v' Sali (Fürstenfeld) en Jezuit z' svojimi serčnimi predgami zamore, da se vso mesto ino 600 deželjanov k' katolski veri nazaj poverne i. t. d. Posebno imenitno pa je, da je ravno ob toh časih, kader je naša

¹⁾ Več od tega najdeš v' Aq. Jul. Caesari — — VII., 123 — 120, L. 4r.

²⁾ Schn. Gesch. v. Oest. u. Steierm. III., 43.

dežela z'interštvoem tak nakugana bila, se največ skrbelo za postavljenje novih cirkvih ino gornapravljenje novih far.

Tak nastane fara na Gori pri Ptuji (1491); cirkev sv. Johaneza Kerstnika v Svanbergi (1492¹⁾), ob enem Kamerska ino Curička, obé prejd od Turkov razverženi; cirkev sv. Marka pri Ptuji, iz od Turkov razdertega jamsnega grada (1493²⁾); fara sv. Janža v Knitelfeldi (1494); cirkev v Bernci pri Gradci (1495), ter v Obdahi fara; sv. Katreje v Koretnem (1498); sv. Jurja na Goričkem (1501), ter sv. Roka ino Sebastjana v Vengi, sv. Urše na Usarjah, najviše ležoča cirkev v celem dolnjem Štajeri (že 1500 postavljena); sv. Petra pri Rajhenburgi (1502); Div. Marie Gradec pri Laškem (1505); pri sv. Jakobi v Lési fara (1507); sv. Martina v Ponkah (1509); sv. Andraša v Goricah (1513); Div. Marie per sv. Petri zdol Marburga (1517); sv. Verba-na zvun Ptuja (1518); sv. Lenarda per velki Nedli (1520), ob enem sv. Jurja per Svičini, Div. Marie per lipničkem gradi, sv. Primuža per Mauti; svete Trojice per mali Nedli, zdajna (1521³⁾); sv. Arneja v Rantah (1523); sv. Antona v Goricah (1526); sv. Lovrenca v Goricah (1528⁴⁾); sv. Arneja v nemški Kamci (1529), ter sv. Kungedi v Mürcaušlagi; sv. Jakoba v Lempohi (1530); sv. Ane na Frauhami (1532); sv. Janža per Dravisi zvun Ptuja (1533), sv. Andreja v Susilih (1536); sv. Roperta na Goričkem (1538), ter Div. Marie pri Zavrachi; sv. Margéte v Teufenbahi (1540); sv. Martina v Kamci per Marburgi (1544); sv. Petra pri Radgoni (1545⁵⁾), ob enem sv. Petra v Sulmdoli, Div. Marie Tinske, sv. Ane per Tinskem; Div. Marie v Armeži (1546); sv. Magdalene v Dragoši (Tragös, fara 1548); Div. Marie v Ernauzi (1550), ter sv. Ane v Brézzjah (Fresen); Maria Tirosek ali Novistift per Gornjemgradi (1557); Div. Marie na Podlihtneki v Halozah (1559); ter Div. Marie vu Forderbergi vikaria; sv. Gotharda zgor Gradca (1560); sv. Jurja per Loki (1563); sv. Kungedi per Galicii (1565), ter Div. Marie na Zelenem zvun Gradca; sv. Margéte na Goričkem (1567); sv. treh Kralov na Goričkem (1564); v Prugi fara (1568); v Pürki fara (1580); sv. Janža v Štadli (1582); sv. Joh. Kerstnika v Hausi fara (1584); sv.

¹⁾ Tu je že davno prejd cirkev ino fara bila, berčas že v 13tem stoléti.

²⁾ Da je tota cirkev ne precí zdaj, temuč še le po časih iz tolih rader-tin nastala, se od sam sebe zastopi.

³⁾ Od tote cirkve je že prejdi za Privina znamlano

⁴⁾ Tudi od tote cirkve je prejdi povédano.

⁵⁾ Toto sv. Petra cirkvico so oni ludi, ki so prejd k' sv. Roperti stisali, za farno cirkev dobili, da je ona stara, berčas za Privinove dni postavljena roperčka cirkev za nje močnih obzidov volo, mogla dol-poderta biti. Tota je gori pri gradi bila.

Maksimiliana per Lippioi (1588); sv. Petra v' Kamersbergi fara (1589), ter sv. Margéte vu Volci fara i. v. dr. —

5. Gospodstvo, podložnost, lastinstvo, davke, dače.

Žlahtnikov je ob totih časih duže več bilo, tak so se tudi gospoda ino njih potreboče duže bolj pomnožile. To je za podložnika ne dobro bilo. Podložniki so ravno grunte že v' lastino imeli, ino cesar Maksimilian I. je dal gruntne knjige ali arbario napraviti, ino je tak lastinstvo bolj poterdil, sužanstvo pa dolžaterl; ali na toto lastinstvo so bile neznano velke davke ino dače naveržene: moglo se je davati od žita (herzi) ino pšenice, od konopel, od béra, sočive, od maka, fazole, graha, ječmena, prosa, ovsu, hajdine, od prasec, ovce, kozic, gósek, kokosih, hapusev, pišanec, kastrunov, od jajc, od blanj (desek), od voska, prediva, domačega sukna (lodaa), pašovina od paš (žirovnica); davati so mogli sir, maslo, veverce, platno čistinsko ino verženo, kolje, pleča, zavce, pogače, sol, perper, loj, gnoj, orehe, klobučinske šolnje, kožuhe, derva, ribe, luk, telce (teuce), lesičje kože, repo, kostanje, hmel, soržico, lečo, srakono, kihro, sirko, gries, herženo ino proseno zmés, hajdinsko ino proseno zmés, nastel, prejo, žafran; davati so mogli junce, proleke, slanine, hojke i. t. d.'). Poleg totih davk so še tudi dače bile. Vse tote davke ino dače sta Maksimilian ino Ferdinand bole v' red spravila, pa tudi za deželske potreboče dače ne samo na podložnike, temuč tudi na žlahtnike navergla. Toti pa, ki so dozdej navajeni bili le davke ino dače jemati, ne pa komi davati, so se močno proti stavili. Nastale so tedaj spuntanja ino prepiranja, da le vbogi podložnik bi mogel vse težo dati, ino se žlahtnika nič od tega nebi smelo doteknoti.

Kader je Maksimilian Židove bil 'z naše dežele pregnal, je odpotli od deželskih stališov vsako leto 38,000 fl. židovnice se moglo plačati ino še se zdaj plačuje. Ferdinand, da so njemu nemške dežele proti Turki z' ljudmi ino penezi pomagati sploh odlagale, je dal po vseh klóstrih ino cirkvah vse šace, vso zlato ino srebro, vse žlahne kamne ino pervarvane peneze popisati ino zvagati. Potem so cirkve šterti tal svojega premoženja mogle sem dati. Deželski stališi so ravno se krez to gorderžali ino so rekli, da je to proti cirkvenim naredbam ino sporočenjam, ino da je to nigdar ne bilo, nēti nesme biti — je pa vse zabstojn bilo. Ferdinand je tudi, da so gospodske gorno jemale, kak se njim

*) Sch n. Gesch. v. Oesterr. u. Steierm. II., 156.

je vidlo, (1543) gorničke knjižice vpelal. On je tudi gruntno štibro gornaredil, ino se je na funte računila. — Naš Karl je ravno deželskim stališom za njihove luterske terdovratnosti volo njihovo prevelko moč pomensal, kader je druge skupčine vpelal ino totim krez deželske stališe oblast dal: on je (1565) gorpostavil skrivno svitništvo, skupčino poglavarških služebnikov, kerl so imeli vse tožbe, kärke, razbojenja, pravde, prepire gorvzeti, vunnarediti, ino mir napraviti. Toto sodništvo je bilo namesto poglavara, ino je začetek zdajnega Guberniuma. On je gorpostavil la dario za vse sorte civilske, justičke, pupilarske, lehenske, kriminalske, ino menjavske posle, zdajni Apelacion. On je vpelal dvorsko kameru za noterspravljanje njegovih dohodkov od železa, rud, mostovin ino brodovin, od ribenja ino zverjadostrelbe. Ali obdačenje je le sploh na više šlo. Gruntnim gospodskam se je telko moglo davati, gospodšino telko opravlati, da so se podložniki bodigde spuntali, kajti je enkrat preveč gospodé bilo. Razvun gospodskih dač so Stajerci mogli veliko pénez za deželo sem dati. Samo za Karlavec je Stajerska mogla 200,000 fl. vkupspraviti, kelko pa na obzidanje Gradea ino drugih mést. Za tega volo se je dača navergla na vino, pivo, méd, žganico, na sukno, žido, platno, konople, vuno, na živino, zerkje, sočivo i. t. d. Tudi gospodske so od vsakega funta podložničke dače mogli en tolar, t. j. 1 fl. 30 kr., za se pa iz svoje mošnje 30 kr. dati. —

6. Obdelanje zemle, družbinsko ino hižno življenje.

Že dugo sem je duže vekša skerb se vzela na obdelanje zemle k'zdačni rodovitnosti, najbolj pa zdaj. Cesar Maksimilian I. je rekel, da njihovega roda žlahtokip (Wappen) kaže na njih negdašno kmetorodstvo, ino ga za tega volo ne sram. Od strani deželskega poglavarstva se je ali posebna skerb vzela, da bi obdelanstvo duže bol naprejdovalo. Za tega volo so tudi kmetički ino delavni ljudje duže bol od cesara bili v'obrambo vzeti, ino dolnji Stajerci dobijo dopušenje, da vsakši slobodno kerčmari; ino kak je 1560 celo nič ne vina priraslo, so kerčmari dopušenje dobili; odkodkoli vino sem perpelati prez mejovine (harmice). — Kaj se je zdaj že vse sejalo ino sadilo, kaj vse perpravlalo ino redilo, se vidi na tem, kaj je vse se gospodski moglo davati. — Tudi naš Karl je na obdelanstvo si skerb vzela, ino je za tega volo, kajti je zverjad dosti škode na njivah delala, (1567) dopustil, da kmetički slobodno puške per hiži majo, ino njih za strelbe volo nijeden grajšinski strelec nesmo kaštigati. Še 1580 je ostra zapoved vundana ino kaštiga odredjena na one grajšinske strelce, kerl nebi skerbi meli, da zverjad

podložnikom nebi telko kvara delala. — Ali per vsaj skerbi za dobro obdelanstvo je na čase mogel glad nastati zasebno, kad je Turk vse vkončal ino na nič djal. K' temu so prišle huđe léta, v' kerih je skoro nič ne perraslo; 1542 so velke kobilce silje na njivah pojele, na to je nastala kuga ino pomor. Boji ino pomor so obdelanstvi mnogo ludi vzeli. Okoli 1493 je Turk v' Markovcih per Ptujji strašno razbijal, veliko ljudstva spomiril, Markovec (markoski grad) razvergel, potem je tam pomor nastal¹⁾; 1501 je pomor strašno z' ludmi delal zasebno v' Admonti; 1541 je v' Mürcošlaku 1600 ludi vzeli, odkod je (1529) Turk 800 ludi odégnal; 1560 je bil pomor, 1571 je pri Radgoni ino v' totih krajih bil taksi glad, da so ljudje želod, leskove ino jalsove batke (štrencle), ter suhe tropine, ja travo jeli²⁾; 1572 je bil pomor v' Gradci; 1574 taka suša, da so lesovje se vužgali. Kaj so pa spuntanja ludi zapravle! —

Družbinskemi ino hižnemi življenji na pomoč je cesar Maksimilian I. dal ceste napraviti ino nadelati, vpelan je v' deželi red skuz policajo, vpelano je vredjenje v' méstah ino terjih, nastale so pošte, skerbлено je za slobodnost življenja ino imetka na telko, kelko so boji ino razboji dopustili i. t. v. Najveksó vdruženje pa se je zdaj najhol per zlahotnih delalo. Toti, da so se le v' rodbini ženili, so svojo družbo tak pomnožili, da so po vsaj deželi bili skoro sami Lichtensteini, Trautmanstorfi, Cernogorski (Schwarzenberg) Dietrichsteini, Slovenjogrački, Rosenbergi, Stubenbergi, Ekenbergi, Herbersteini i. t. d. — Velke družbe so zdaj že tudi bile mésta ino tergi, ter vesnice, velke družbe kloštri. Tudi hižno življenje je duže lepšo spodobó dablalo — v' mirnih časih. — Vsemu temu pa so, kak vsigdar tak tudi zdaj naškodni bili boji, razbijanja, spuntanja, odeganjanja ino spomorjenja ludih, ter pomor i. t. v. —

7. Meštrie, teržtvo, penezi.

Na rudnarstvo, solarstvo ino železnarstvo sé je za cesara Maksimiliana I. posebna skerb vzela, druge meštrije so pa tak duže bol valale, da je njih potrebnost duže vekša bivala, so tudi meštterski posebne pravice dobili, kakti per teržtvi, posebno pa sivari (žnidari) na deželi. Ja, meštterski so se že tak bili pomnožili, da so že za cesara Maksimiliana cehe vpelane. Naš Karl je ne menje za naprejudvanje mešttrijih si skerbi vzeli, kelko dela je samo on meštterskim dal pri obzidanji Gradca ino drugih mést, pri oblep-

¹⁾ Schmutz Steiermärk. Lexicon II., 516.

²⁾ Hofrichter v' Radkerak. u. s. Privileg.

čnanji svoje Residencie? i. t. d. Največ dela so pa oblačalni mesterški mogli 'motti, da je telko gizde bilo. —

Za napredek terštva si je cesar Maksimilian I. ne menje skerbi vzel. On je k'ležišem pošiljanji blaga, kak je že tečeno, dal ceste napraviti, ino je odredil, da so v' méstah ino terghih dolžložiša napravlene; on je sejme gornaredil ino dopušenje dal k' terženji do hiže. Maksimilian je lastno zato po deželi potuval, da bi terštvo ino tak premožnost podignil ino vse vredil. Za njegovega ladanja je povela vundana, da vikši Mešniki ino farneštri nesmejo kerčmariti — da prekupci nesmejo teržiti — da podložniki znajo na mošt peneze posoditi ino na posodo vzeti, so pa ne dužni, svojo vino gospodi ali dužniki oduti, temuč komi hočejo¹⁾. Najvek so terštvo je ob totem časi bilo v' Gradci, v' Prugi, Voitsbergi, Verbnji. Zatem je na Ptuji tak veliko terštvo nastalo, da so celo z' drugih dežel veliko blaga sem na sejem perpeladi, posebno se je tu velike zernja steržilo. Zato se je zdaj tu ena kamena mora za zernje²⁾; ena takša je tudi vu Verbnji. Terštvo z' zernjom je tak na veliko šlo, da je zavolo odaje zernja cela pravda nastala. Za terštvo je tudi naš Karl tak veliko skerb imel, da je toto po vseh njegovih deželah naprejduvalo, ino se tudi mod prestim ljudstvom oživlo. Je pa per vaem tem to, kaj je za živčš trebalo, ne drago bilo; funt govedine je valal sedem penezov, funt masla šest kraicarov, en vozič derv dvajsti kraicarov i. t. d. Še le potli, kak je iz novo najdene Amerike duče veš arebra ino zlata sem prišlo, je vse dražičo biti začelo. —

Per penezih je Maksimilian I. temu konec naredil, kaj je za njegovega očeta deželi tak naškodno bilo. On je ene božne kuferne ino železne peneze vkraj spravil, samo sebi njih je za eno mošajo obderžal, rekoč: „befunder Peyteln mit pöser Münz.“ On je zupet dal dobre peneze delati. —

8. Umetnosti, vučenosti, znanjenja.

Umetnosti ino vučenosti so zdaj posebno začele naprejduvati, so tudi že menše šole se začele. Ravno to je pa tudi pomagalo, kaj je Luteranstvo hitrej okol sebe grabilo. K' temu so tudi natiskarne pomagale, kerih so zdaj že tri v' Gradci bile (1573), ino so z' tem leki luterško knige veliko ludcm v' roke prišle. Ferdinand je zapovedal, da natiskarne samo v' poglavitnih méstah 'majo biti, nigdi inč; ino se prez dopušenja Vikših nič nesme natiskati. Za našega Karla je že v' Gradci muzikalska šola bila³⁾.

¹⁾ To bi že zdaj eni mestjani mogli znati.

²⁾ Toto eni za rimsko deržjo.

³⁾ Že naš Premisl Otokar II. je svojo muziko imel.

Za njegove dni je gorajograški v' celih deželi najreki svon, ker 160 centov ma, zlijan (1547). Vučenosti so pa najbolj skuz vučene pastore od luterske strani gorjemale, samo da so Laterani bili nepokorni, nemirni grobjani, ino so zato več pokvarili, kak popravili, drugač pa so le Jezniti zamogli, z' vučenostjo z' njimi se meriti. Naš Karl je vučenostim posebno z' tem gorpomogel, kaj je (1586) v' Gradci visoke šole ali vseučiliše (Universität) včredil, ino tuto vučenim Jezuitom prékdal. Z' tem je veliko pomagano bilo, kajti da so Katoličanci še teda malo prav vučenih moži imeli, so veliko znajoči Luterami z' tem hitrej, posebno pri gospodi dobro gorvzeti bili.

Od vučenih Štajercov so iz totih časov znani: Tomaš Verlovér, rojen Slovenec iz Celja, pravie doktor, je bil cesara Friderika skrivni svitnik, cesara Maksimiliana slavitni gorodrednik, postane 1491 škof v' Kostnicah¹⁾. Drugi so bili en Herberstein v' historičkih, Potendorfer v' matematičkih, admontski Arni v' zvezdoznanjskih, Strans ino Štadius v' astroloških znanjah. Toti Štadius je kalendare delal že po novih od Papeža Gregora XIII. popravljenih kalendarih. Tote kalendare je naš Karl (1542) vpeljal, če ravno so Luterski totim papežovim kalendram močno proti bili. Karl ima drugač za nas to veliko zasluženje, kaj je vučenostim vrata odperl — ali slovenstvo njemi nema kaj za hvalo povedati. —

Znajdenja iz totega pretéka so znane: žepne vure v Norimbergi (1500), muškete za vojsko v' Nizozemlah (1507); vukersti na puškah (1517), prejđ se je z' ožarjenimi vojkami ali vožmi vužagalo; pistole so iz totih časov; kolovrati v' Branšviki (1530); poveksajoči glazi (perspektive) v' Holandskoj (1544); votle strelokrugle (bombe 1585) i. t. v. Od zeliš ino drugih hasnovitih vrastih je v' totih časih k' nam prišlo: Šalata (lat. sabata herba) je 1509 pri naš ze znana, je pa spervega le dvoje sorte bila, zdaj nje imamo više petdeset sort; tabak, najprejd od španjskega Meniha „Pané“ v' otoki Tabago (1496) znajden, ino je 1565 že pri nas znan; haidina je iz Azie v' Tursko, od tam v' Gerčko, odonod v' Italio, ino tak (1522) k' nam pernešena; tak tadi prvi lepši šipki; tulipe so iz Kapadocie (1557) k' nam pernešene; divji kostanj je iz severne Azie v' Tursko, iz Turske (1550) k' nam pernešen; najimnitnešo, najdobrotlivěšo je pa sempernešenje krumpira ali laske repe iz Amerike (1586), ker je pa pri nas še dugo ne poštenja imel.

¹⁾ Regle, *Steierm. Mitth.* (1841) II., 59.

Kak ljubena negda hvala
 Je napunila ves zrak,
 Kad' od polskega je krala
 Dobil čer naš Ernst junak;
 Tak zdaj Štajer Maks' miljani,
 Njenem slavnem vnuki, poj
 Hvalo, slavo od vseh strani,
 On je hvalen vajvod tvoj.

Od Slovenca Verlovera
 Poslavitno zredjeni
 Za junaškega žodnera
 Tak, kak k' modrem ladanji,
 Je on sunce nam rumeno,
 Kero nam zasvétko je
 Na tak dolgo noč megleno
 Sredme roparske dobe.

Svétki cesar! bod' pozdravljen,
 Preslaviti poglavar!
 Nam k' pomoči vsaj perprav-
 len,

Slavni vitežki bojar!
 Divji časi bojne vriske
 Se odvrtačajo od nas,
 K' konci grejo grozne stiske,
 Odpre se en novi čas.

Kaj je naša zemlja v' strahi
 Bojnih sil trepétala,
 Ter v' pepeli ino prahi
 Gledla si nastanénstva,
 Je k' veselji vsem bojarom
 Tvoj'ga meča luti mah
 Zdaj tu Turkom, tam Mad-
 jarom
 Na več lét naredil strah.

Kaj podložnik preobložen
 Z'rabtoj, dačoj, davkami
 Je zdihaval ves obožen
 V' razjočecem stradanji:
 Temu ti si prišel proti,
 Gospodi zapovedoč,
 Naj podložnika zlehkoti
 V' stani njeg'vih potreboč.

Kaj je tate no tolvaje
 Imel s oro vsaki grad,
 Keri šli so na vse kraje
 Ropat, končat ino žgat,

To segurno si dolspravil,
 Razkadeči te gnezde,
 No si v' slobodnost postavil.
 Tvoje tak podložnike.

Kaj do dozdej ti močnéši
 Le pravico imel je,
 Tistem, ker je bil slabéši
 Vzeti no včiniti vse:
 To ti luto dolzaterés,
 Kad' sodnike za tožbés,
 Za pravico ludem zberés,
 No nje vzemeš sam pred se.

Kaj domá le sploh sedeti
 Drugim je se radšilo,
 No si z' skopim palcom šteti
 Svojo srebro no zlató:
 To ti ideš po deželi,
 Ino kam v' ker prideš kraj,
 Vsaki človek je veseli,
 Da ga pitas: Kak je kaj?

Z' edno réčjo, ti en zvolen
 Oča tvojih si otrók,
 O za takše bodi melen
 Večni, najmodréši Bog!
 Maksimiljan! zlata krona
 Tvojo venci naj glavó
 Na višini tvoj'ga trona,
 Doklam Austr'a živa bo!

Ali kaj valájo hvale,
 Da nesmilne smerti meč
 Vmori tud' najjakše krale?
 Maks' miljana nega več.
 Ah! no že od ene strani
 Pride Turk, ker vkonča
 vse,

Ter od druge Luterani
 Grejo v' samo spuntanje.

Turki grozno strahoviti,
 Zapustivši močen Beč,
 Nespodobno zdaj serditi
 Sem zamahnejo svoj meč,
 Sem nad nas, ah praske,
 vriske!

Vse nesmileno kričí,
 Hrami velki, kočé niske,
 V' enem ognji vse gorí.

Ah nesmilnost, kaj včinijo

Oni z' ludmi našimi!

Mnoge jezere stojijo

Kak živina zvezani:

Tu možjê no tam hlapčiči,

Žene tu no dekelce,

Tu kričeči otročiči,

Vsi na proč odègnanje.

Skoz debele sóze milo

Vsaki zdaj pogledne še

V' svoje domovine krilo,

Te pa pride lócenje:

Ločti mor'jo se od staršev,

Bratov, sester no otrók,

Ah od zakonskih tovaršev,

Ino it' v' nadlogo vseh
nadlog!

Ja v' sužanstvo v' turske
kraje

Se podati morejo,

Naj na hiže zdaj doma'je

Več nigdar ne mislido.

Gde se more so'z zderžati,

Kak v' množinah telkih že

Tožni morejo se gnati

Same med Nevernike?

Kaj pa stori Luteranstvo?

Toto še le spačlo je

Z' svojim strupom člove-
čanstvo

Od znotrinske serčence;

Vtergalo je vso zavezo

Človečanske vernosti,

No odperlo veliko stezo

Zraven k' vsemi hudemi.

Ono stori, da protivi

Otrok se zdaj starišim,

Da gre kmet kak vuk zgrab-
livi

Proti predpostavljenim,

Da podložnik poglavara

Ne posluša, neti že

Več za navuke ne mára

Svete cirkve matere.

Ali tudi toti časi

Dajo nam kaj dobrega,

Za Slovence dobri glasi

So od našga vajvoda:

Vajvod Ferdinand na srédi

Med Slovenci lastno njim

V' Studenicah šole včrédi,

O kak 'mu se veselim!

Tak se dragem našem Karli

Prav razserčno veselím,

Če ga ravno hipi vdarli

So, kí tožno nje gledím;

On je vender vučenostim,

Lepim znanjam dal pod-
žár.

Meštrom méstnim, kak tud'
prostím

Bil je skerben poglavár.

On v' nevtrudnem perzadenji

Mésta dela k' terdvinam

Proti turskem pervihrenji

No znotrenjim spuntan-
jam;

Z' njegvoj vojskoj je Po-
krájna

Zgradjena sovražnikom:

Tota je se bramba zdajna

Proti turskim roparom.

Samo eno ah zgrešimo

Mi Slovenci pále zdaj,

No krez to se žalostimo:

Ves slovenski vuk je vkraj,

Karl Pokrájni vsoj slovenski

Dava dalno nemsino,

Z' tem gorkej se mi gorenski

Moremo prikladat' v' njo.

DOGODIVŠINE
ŠTAJERSKE ZEMLE.

Šerti Zvezek.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

1950

SEDMI PRETEK.

Od cesara Ferdinanda II. do cesara Jožefa II.

(1590 — 1780.)

Štajerska zemla v' nemiri.

1. Ludstva, ladavel, deželiske zgodbe.

Kak je Ferdinand II. 'z šol domo pridoči ladanje sam prék vzal, se je velika vojska nad Turka vkupnapravljala. Papežova, Florenčka, Ferarska, Mandavska, Tirolska, Bavarska, Česka, Slézka: Lužička, Saska, Žvabska, Frankoska Rakoska, Štajerska, Koroška, Krajnska, Vogerska — vse tote so vojsko vkupdale, 71,000 konjenikov ino blizu 58,000 péscov. Tota vojska bi bila mogla Turka v' Tursko zegnati, je pa drugo nič ne vzeto, kak Ostrogon (Gran), ino nekere druge mésta na Vogerskem! —

Ferdinand ali (1596) v' Gradci hoče perzvštenje od deželiskih stalšov vzeti, oni pa zred drugimi méstami ino tergmi prosijo za obderžanje luterških templov, njihove službe božje ino svojih šol, kak je njim v' Prugi (1578) dovoljeno. Ferdinand njim na to ravno vun pove, da vere sloboščina per totem perzvštenji nič nema, ino da njemi 'majo na zvéstost persegnoti prez vsega drugega spomenka; to so tedaj tudi storili. Zdaj Ferdinand gre v' Prag k' cesari Rudolphi, ino če ravno 'mu cesar reče, da njegovo naprejvzetje, Luteranstvo dolspraviti, se za zdaj ne bo dalo vunspelati, on vender terdno per tem ostane, kaj si je enkrat naprejvzel. —

Prejd, kak z' tem začne, gre na božji pot v' Loreto ino v' Rim, ino tam dobi od Papeža Klementa VIII. apoštolski žegen na svojo naprejvzetje. Kak zdaj Ferdinand v' Gradec pride dá precí deželskim stališom na znanje, da to, kaj je Karl II. njim (1578) dovolil, njega ne veže, ino njim prične, da tudi Luterani od sebe dane besede ne so zderžali. On ali luterško službo božjo ino njihove šole po vsoj deželi prepove, ter zapove, da v' 14 dnevih imajo vsi luterški pastorej iz njegovih dežel oditi, grački pa per enem tjedni. On zapove vsem Luterškim v' Štajerskoj, Koroškoj ino Krajnskoj, da se imajo k' stari veri nazaj poverniti, al' pa vse svojo prodati, deseti pénez plačati, pa oditi. Da pa nebi za tega volo praska nastala, je na gornjem Gradci vse skerbno pripravleno, ter méstni kapitan z' 300 vojšakmi v' mesto postavljen. Deželski stališi ne prehenjajo Ferdinandanda za svojo reč prositi, ino se mu poprétijo: ali on reče, da od tega, kaj je začel, ne odstopi, ino da telo, življenje, poglavarstvo ino vse za to stavi. On tedaj duhovsko ino posvetno komisarstvo z' pridanimi vojšakmi po vsoj Štajerskoj vnaposle, da imajo luterške temple v' katolške cirkve preobertnoti, al' pa razverči, njihove pastore ali predgare, če se še gdé ker skriva, pregnati, vse luterške knjige zežgati, ter od ludstva prisego vzeti, da bo k' veri svojih očetov nazaj se povernolo. — Na to je po vsoj deželi velik nemir postal, zosebno na Nemškem, kakti v' Železnihrudah (Eisenerz), v' Šladminji, v' Novemtergi, v' Radgoni, v' Kleki, v' Halberani, vu Verbji, v' Čermci, v' Kalvangi, v' Oseji (Ansee) i. t. d. Komisari so bili bñi ino vse — se pa vander vunspešali, kak so naročeno imeli.

Zdaj si Ferdinand pošle po svojo nevesto v' Monakio (München), ino si njo vzeme za žena; tečas pa Turk vzeme Kanižo, zadnjo za Štajer brambo. Ferdinand se z' vojskoj tá podá, pa more za zime ino snega volo vse pustiti ino oditi. On je per totem prijetji v' tako nevarnost prišel, da je potti ne več k' vojski šel. Turk je pa sploh dale naprej silil, ino je (1603) semvun do Radgone prideč veliki porop, veliko ludstva ino živine z' sobom vzel. On ino vogerski spuntniki (1605) vkončajo našo deželo pri Radgoni, Verbnji, Jilci, Sali, Borovji, ter po vsem jilčkem ino rabskem doli. Tudi drugi poropniki so veliko huđega naredli.

Zdaj vsi nadvajvodje, da je cesar Rudolf II. ne za ladanje, med sobom sklenejo, ga ob cesarstvo djati, ino nadvajvoda Matiaša za poglavara ino branitela postaviti. Matiaš z' Turkom na 20 lét mir naredi. Cesar Rudolf (1612) vmerje, ino Matiaš postane cesar, vogerski ino česki kral je že prejd bil. Zdaj se tudi Benečani, da Ferdinand neže Uskokov pregnati, nad njega zdignejo, ino vzemejo veliko zemle per Laškigorici ino Gradiski, 1617 se pa že mir naredi ino Ferdinand to zgubleno dobi nazaj. On se tato leto postane česki,

na drugo leto pa tudi vogerški kralj; ali češki Luterani so z' njim ne zadovoljni, ino naredijo začetek onemi groznejši boji, ker se tridesetletni zove. Cesar Matjaš 1619 v' Beči vmerje, ino da je ne erba imel, dobi Rakoško naš Ferdinand II. Zda se štajerska z' Rakoškoj na vsigdar združi. Ferdinand ali gre v' Beč, pa tam pride vu velko nevarnost. Sedemgradski knez Betlem Gabor vzeme Košice (Kasavo) ino Bretislav (Presburg), češki grof Turn z' luterskimi Čehmi ino spuntanimi Rakužanmi združen zaleže Ferdinand v' njegovem cesarskem gradi (Hofburg) v' Beči, Ferdinand je pa stalen, ino Dampierski Kürasier-regiment 'mu v' tisti vuri pride na pomoč'. — Se v' totem leti (1619) je naš Ferdinand II. vu Frankfuti za rimskega cesara ozvan ino kroman, Čehi pa Friderika iz Falce za svojega krala si zvolijo, so pa na Beligori pri Pragi premagani, ino Češka, Moravska ino Slézka pride pod našega Ferdinanda. Tudi z' spuntanimi Madjarmi, ki so pri Borovji (Voravi) v' naši zemli bili razbijali, je mir napravljen. — Cesar Ferdinand ali zdaj mir dobi, ali toti mir je ne stalen, skoro vsi kralovje ino poglavari začnejo nad cesara erčati: Sasi vzemejo Prag ino veliko drugih krajev v' Českoj; francozki kralj, Austriancom že dugo sovražek, sploh ferdinandovim sovražnikom pomaga; tudi lotriški vojvod, od Francozov primoran, Ferdinandi ne pomaga; Češka ino Slézka je že skoro za njega zgubljena; svedski kralj pa tak z' močnoj vojskoj tudi nad austrijske dežele gre. — Cesar nema vojske, ne pénez — ali njegovo na Boga zavupanje njemi pomaga. Češki Wallenstein 50,000 vojske vkupopravi, ino z' totoj vse vojske prežene Da pa cesar Ferdinand zatem zavolo tridesetletnega boja more velke dače naverči, se štajerski Slovenci spuntajo, posebno per Gornjemgradi (Oberburg), per Celji, Pragwaldi, Studenicah, pri Radgoni i. t. d. Toti spuntniki so grade ino kloštre vunsporopali, veliko ludi spomorili i. t. v. (1635), so pa od grofa Černogorskega (Schwarzenberg) razegnani ino kaštigani. Cesar Ferdinand II. 1637 vmerje v' Beči, ino je v' Gradec na pokop pelan.

Njegov sin Ferdinand III., že prejdno leto za rimskega cesara postavljen, prékvzeme dežele svojega očeta, ino se en čas v' Gradci zderžava. Toti cesar je v' tridesetletnem boji nesrečen, ino more velike dače naverči. Toti nesrečni veroboj se 1648 enkrat dokonča, tudi Turka do štajerske meje persilečega grof Frankopan nazajzaverne'). Zatem pa cesar Ferdinand III. v' Beči vmerje (1657).

1) Toti, zdaj rus. velik knez Konstantinov regiment imenuvan, ime odpeli pravico, skoz cesarski grad marširati.

2) Že prej (1640 ino 1655) je v' lotmerike ino radgonake kraje prirazbijal (Steierm. Ztschr. 1834, XII).

Njegov sin Leopold vzeme ladanje prék, ino postane 1658 rimski cesar. Leopold I. pride 1660 v' Gradec, ino vzeme od deželjskih zdaj že bol pokornih stališov prizvésténje, 'z Gradca gre na Koroško, od tam na Krajnsko, v' Laškogorico ino v' Terst, teda pa nazaj v' Gradec, potem zavole turskega boja nazaj v' Beč. — Turk močen gre nad Beč, ino močen odzaja na Vogersko, Leopold si spervega nemore veliko pomoči, on ali sam (1664) gre v' Režno (Regensburg) k' zbori, ino zamore, da 'mu je 8000 konjenikov ino 40,000 péscov obečano, pride pa njih le 15,000. Francoz obeča 4000 péscov ino 2000 konjenikov. Papež pošle pénez ino dá dopušenje, 700,000 zlatov v' austrijskih deželah od cirkvenega premoženja vzeti; Florenčka pošle mnogo strélnega praha ino še zverh tega en dug z' 500,000 fl.: Genua dá 40,000 fl.; Mandava veliko pénez: Švedska 2000 fl. ino 500 vojsakov. — Zdaj Zrini začne boj, vzeme Breznico, požge veliko drugih vesnic, ino pride nad Pecuh, vzeme mesto, grada pa nemre dobiti, zežge osečki most, ino zaleže Kanižo; ali da njemi veliko vojske desertira (vujde), se more nazert podati, pri Černovci pa drugi Generali, med totimi tudi en štajerski, blizu 2000 Turkov pobijejo, vzemejo tri tabore, 100 zástav ino 1000 proviantvozov. General Montekukoli Turki zabrani prék Mure iti, toti se tedaj z' svoji nevihtoj oberne nad Rabo, ino per sv. Gothardi se imajo prijeti. Na desno se postavijo cesarske vojske, ino med njimi naši Štajerci, na lévo Francozi, na srédo nemške ino druge podpomóčne vojske. Turk z' neznanim kričom plane nad sréдино, ino tote vojske od straha zbegnejo; ali austrijski Generalki sé z' Francozi tak obernejo, da Turka odbijejo, 2000 Turkov se v' Rabi zalije, 8000 njih je vbitih, ino tak je štajerska zemla od njoj že naprejstoječega sceloma vkončanja srečno odteta (1664). Na to se v' turskem tabori pri Višari naredi mir ali premirenje na 20 lét.

Ob tem se na Vogerskem skrivno spuntanje proti cesari Leopoldi pripravla, ino se 1670 svojem izpruženji približuje. Spočetniki so: vogerski palatin Veselenji, horvatsko-dalmatinski ban grof Zrini, vikšidvorski Nadazdi, markož Frankopan, knez Rakoci, ter štajerski grof Tatenbah. Grof Tatenbah je imel Podčetertek (Windischlandsberg), Štatenberg ino Račje (Kranichsfeld). V' totih njegovih gradeh so ti vkupzastopleni večkrat svoje vkupzbranja imeli. Tatenbah je Turkom ino Madjarom, če bi 'mu pomagali, obljubil Gradec v' roke spraviti, Celsko pa, da bi njemi ostalo. Po smerti palatina pa ino enem tatenbahovem služebniki se je zvedlo, kaj je tota skupčina naprejvzeto imela. V' tatenbahovem hrami v' Gradcu najdejo orožja za 6000 moži, njega ali precí v' ječo denejo, vogerski puntari se hočejo gorpostaviti, so pa hitro premagani, ino tak Štajerska v' toti velki nevarnosti ostane cesari. Nadazdi je v' Beči, Frankopan ino Zrini pa sta v' Novemmesti ob glavo djana, Rakoci dobi vsmilenje,

Tatenbah se v' Gradci glave znebi, zrinova žena v' grački obterdvini obnoreje ino vmerje.

Cesar Leopold pride 1673 v' Gradec, ino je tu z' tirolskega vajvoda čerjo zdan (poročen). Tečas, da na Vogerskem pále nemir postane, se v' Štajerskoj veliko mést, zosebno Gradec z' močnim zidom obdá. V' leti 1677 gre 6000 Turkov nad Štajersko, so pa od Horvatov vitežko odbiti ino pregnani. Zavolo turske nevarnosti je tedaj v' Marburgi zbor, ino v' totem se sklene, da v' brambi imajo Štajerska, Koroska ino Krajska vkupderžati. Turk (1683) prelomi oblubo bojnega prepußenja, ino gre prék osečekgega mosta, vogerski malkotenti (spuntavci) z' njim potegnejo, ino vkončajo več krajov noter do Borovja (Vorave). To so pa le predznamniki od tega, kaj Turk 'ma naprejevzeto.

Toti zdaj z' strašnoj vojskoj gre pred Beč, ino ga zaleže, cesar Leopold pobegne v' Linec (Linz), štajerska vojska se pa dobro brani kre Mure, Krajnci zaslonijo Radgono, Salo, Burgavo, Neudavo, Kapfenstein i. t. d. 'Z Gradca, ter 'z ravníc vso ludstvo pobegne na bregè ino med gorè. Deželobramba se včrédi ino na štajerske meje postavi. Kak je pa per Beči? Seguren velikvezir Kara Mustafa z' svojimi 200,000 Turkmi Bečane v' take strahé postavi, da njih 6000 'z mesta pobegne, drugi v' strahi ino trepeti čakajo na svoj odloček. Zdaj lotrinski vajvod Karl 12,000 vojsakov dá v' mesto, ino grof Staremburg se dobro brani. Ali Turki z' Bečom delajo po naročnji francozkega krala Ludovika XIV., oni strahotno nad mesto strélajo, ino tudi en tal obzida z' strelnim prahom raznesejo, ino da v' mesto le ne pridejo, tak z' tem strahovitnej delajo v' deželi, ino odeženejo strašno množino ludi ino otrok v' svojo sužanstvo. — V' Beči še je 200,000 ludi, kak bo za tote? Kader so toti že v' največši stiski, glej, teda pride polski kral Ivan Sobjeski z' 12,000 konjenikmi ino 3000 pésci na Plés (Kahlenberg), ino zajetim Bečanom dá svoj prihod z' strelboj na znanje. Sobjeski kak najhujši viher plane nad Turka, ino ga persili, da more pod velikoj zguboj se meknoti. Kara Mustafa po noči odide, popustivši svojo vojskino peneznico z' 200,000 tolarov, ino svoj šator v' 400,000 tolarov vrédnosti i. t. v. — Kaj so predobiteli prijeli, se je na mesti raztalalo, ino Sobjeski sam je dobil 4,000,000 fl.

Za dva dni pride cesar Leopold 'z Linca — ali niše se je ne na njega ogledal, le nad kralom Sobjeskom ino lotrinskim vajvodom se je vse gorečo veselilo. En predgar je svojo od totega preobladanja predgo začel z' temi besédami: „En človek je bil od Boga poslan, ino totemi je bilo ime Johanez.“ Ivan Sobjeski jè pa tudi v' taki časti bil, da so vsi nemški knezi, vsi generali ino drugi vikši od veselja ga obimali ino kušovali, ino vsa vojska je kričala: „Naš priden kral!“ Bečani so ga za svojega odresenika zvali. Ve-

likvezir je neprenehano bežal dol do Belegagrada, tam je pa gorprijet ino obésen, ino se ceha plati z' njegovim premoženjom, 12.000.000 fl. vrédnosti. — Sobjerski Turka dale tra, ino z' lotrinskim vajvodom združen njegovo vojsko pri Ostrogoni (Gran) tak zbije, da njih 20.000 na mesti ostane, ino morejo Ostrogon pustiti (1685). Lotrinski gre z' štajerskoj ino drugimi vojskami dale, ino pride 1686 pred Budino. 'Foto po strašni bitvi Turkom vzeme, potem kak je že 150 lét njihova bila. Karl lotrinski Turka tudi pri Muhači včista premaga, ino njemi tak poverne, kaj je on pred 160 létmi ravno tam z' kersanskoj vojsko storil — ino tak se Beligrad more našim podati. Karl lotrinski 1690 vmerje, Badenski Ludvik ino Princ Eugen savjski sta nadale premagavca Turkov. Princ Eugen 1697 Turka pri Zenti poleg Tise telko potuče, da si Sultan lasi spiple ino zbeži. Na to se v' Karloviči (1699) z' Turkom mir sklene, ino ga odptli ne več v' našo deželo.

Zdaj pa se vogerski Malkontenti (spuntavci) pod ravnanjem Franca Rakoci (1704) zdignejo. Totih za sloboščino bojuvajočih nezadovolnikov, ki se Kruci zovejo¹⁾, gre 20.000 nad Rakosko ino Štajersko, vse poropajoč ino požgajoč. Oni gračkega kapitana pri Magersterfi obladajo, ino njemi spravo, ludi ino tope (štake) proč vzemejo, ter Salo, Borovje, Fridberg ino Dekanovce vunsporopajo i. t. d. Oni se pomnožijo na 30.000, ino tudi proti Beči razbijajo. V' Gradci se tedaj deaki (študenti) v' orožje veržejo, ino viteški kirhburski grof Heister, ker je že prej tudi Turka pomagat dobro prati, Kruce pri Rab mesti ino Ternovi (Tyrnau) razplodi.

Toti Kruci so tudi tu v' naših krajih večkrat čudno razbijali. Kader so se že prej (1683) pod večimi vizari (ravniteli bili vkupspravili, so se nad Lutomersko (Lotmerk) sem vsipali z' velikim postrašenjom, kajti so vse požgali. Prejd pa, kak so prék Mure prišli, je lutmerski farmešter Simon Perat svojo ludstvo vkupzebral, ino si tak vojsko vkupspravil. Toto je, on sam naprej jezdec prék Mure proti Soboti ino Tišini pelal, ino z' nevarnostjo svojega življenja se tam vstavil, je njim sv. Meso služil, teda pa nje k' močni brambi obsegurjal²⁾. Krez dvé leti (1685) je Lotmerk zupet Kruce vidil. Najhujše so pa toti grozni puntari potli v' totih krajih delali. Kader so najmre 1704 v' mésci Svičani ali Februari v' Središe prirazbijali, ino so Serdišanci z' njimi potegnili, so razbojno sli nad

¹⁾ Že za cesara Maksimiliana se je na Vogerskem križovojska³⁾ Turki vkupnapravila pod imenom „Krucci“ (Cruces, križ). Toto Kruce je pa Dosa namesto nad Turka, nad grade gnal ino nje potil, ino tak so se tedaj tudi potli rakocijevi puntari Kruci imenovali.

²⁾ Simon Povoden rokopisi.

faraf, farmešter Arni Wenger njim je 300 korc zernja, 7 štertinjakov vina, ino vse to svoje mogel pustiti, ino je kumaj z' življenjom se odtel, ter nazaj pridoči vse strašno vkončano najšet. Tak so oni v' Ormož pervihreči varaš vunsporopali ino ga vužgali. Tak so v' lotmerskih goricah okoli 160 hramov, preš ino klétih ali pivnic gorstergali, vunsporopali, ino mnoge vužgali. Miklaunšoski farmešter Martin Starika je k' svoji šialcirkvi (Div. Marie v' Jeruzalemi) odišel, ino tam svoje krez lotmerske gorice razširjene fare ludstvo obsegrjal, da se je pod njegovim vižanjom proti totim razbojnikom vitežko branilo. Z' tem grozovitneše pa so okol Lotmerka ino v' Lotmerki delali. Lotmerk so vunsporopali ino ga vužgali, v' cirkvi altare dolpoderli, vunta zmetali ino si z' njimi zakurili, vse kelhe ter druge cirkvene posodbe ino sprave vzeli, potem pa svoje konje v' cirkvo postavili; Kapluna so zvezali, ino ga potli z' sobom gnali. V' Stročjovesi, v' Pristavi, v' Móti, na Cveni so vse gladko vunsporopali, veliko hramov ino celih stanjih, kak tudi Cven gradič¹⁾ zevsem vkup včista požgali. V' Križovcih, v' Klučarovcih, vu Vaójivesi, na Grabah, v' Pernoslavcih, v' Cezanjovcih, kaj so ne vunsporopali, se njim je v' njihove tabore k' Veržeji, k' Móti, v' Branek, ter na Razkerž moglo postaviti. Ludi so ene zestrélali, druge po šinjaki (vrati) smertno zbili, enim so roke odsekali. druge celo slekli i. t. d.²⁾

Kak so Radgončani od tega glas dobili, je njihov sodec Draš z' drugimi svitniki ino méstjani, ter z' 3000 dobro oboroženimi kmetičkimi segurno se zdignil ino je šel proti Braneki semdol. Tu zagledne na on kraj Mure nekere stotine Krucov, ki se odtod postrašeni že bili odbežali. Drašova vojska gre dale dol, najde tudi v' Lotmerki okoli 300 Krucov. Toti se gorpostavijo, so pa premagani, ino zgubijo vojsake, zastave (bandere), bobnje, ter veliko sabel ino drugega orožjá. Krez en čas se zupet 70 Radgončanov z' nekerimi kmetičkimi proti Braneki dolsem podá. Blizu Braneka pridoči začujejo neznanu velki krič od Krucov, ino so si v' strahi, zosebno da pri Krapji (zvum Kotmerka) zagledajo okoli 200 konjenikov ino 300 péscov. V' kratkem vidijo pále okoli 100 konjenikov priti. Kak hočejo zdaj naši storiti? V' pobég se ne vupajo spuštiti — Draš ali svoje vojsake obsegrja, ino se z' Kruci prime, nje z' močnoj strelboj zmeša, ino njih dosti padne, ino kak se zupet na noge postavijo, nje Draš pále segurno prime ino nje v' Muro zažene. Okoli 300 Krucov je mertvih, više 50 vlovlenih, kaj pa njih je v' Muri konca dalo, je ne znano. Drašova vojska dobi tri lepe zastave, dva bobnja ino veliko dru-

¹⁾ Nebili Cven na Cventipolda (Svatepluga) znal spomenti, kerega sin je potli od cesara Arnulfa ino Ludvika posestva pri Muri ino Kerki dobil.

²⁾ Simon Povoden rokopisi. Branekski rokopisi Lotmerški rokopisi na večenci.

gega mnogoterega orožja, 90 konjov, 100 parov črevljev (škornjov) ino cižmov'). — Tudi lotmerški sodec Matias Varašič z' svojimi Lotmeržani Kruce prežene. — Toti razbojni puntari so tudi v' Apačah zgor Radgone vse vkončali. — Na zadnji den Sušca 1706 so Kruci v' dvema šeregoma od nemške sv. Ane ino od Kleka nad Straden besneli, grozovitno po vesnicah ropajoči, vmarjajoci ino žgajoci. Starci, žene, dekelce so pod njihovimi rokami mogli vmréti. Njih divji krič, ter vriska nesrečnih je zrak napunila. Kaj je vujti moglo, je v'lese ino na brege odbežalo, ino kader je povsod gosti dim od požganih vesnic kviški se vijal, so stradenski zvonovje glasno začeli za pomoč zvati, ino hitro je veliko ludstva k' cirkvi perbežalo. Tote dehanč Matias Marke zred svojima kaplanoma kserčno obsegrja. Oni se oborožijo, že se pa divji šeregi tudi perbližavajo. Kader pa visok cirkve ni obzid zagledajo, ostermijo; ali na zapoved svojih vižarov obzid za endrugim naskočijo, so pa od tam z' kruglami ino kamenjom tak posipani, da vu velki zmotnji morejo oditi, veliko mertvih ino ranjenih na mesti pustivši. Tečas so, od zvonov zezvani Radsenci, Hartovci, Videnci, Haselbahovci, Salcahovci, Radohovci, Goručenci se vkupzbrali, ino so pod vižanjem enega školnika proti Stradni idoci pred bežeče Kruce prišli, nad nje vdarli, ino nje vunta na vogersko mejo splodili. V' hostah ino na bregéh sprosrite ženske ino otruci so se k' njim pervergli, ino nje pomagali tirati²⁾).

Tak so toti spuntani razbojniki še 1711 se ne vmirili. Zrok njihovega nevmirenja pa ino da so zdaj le méstjani, tergovčani ino deželjani se sami mogli proti Krucom braniti, je bil, da je vojska z' Princ Engenom mogla nad Francoze ino z' njimi združene Bavare iti. Toti vitežki Princ Eugen je, z' Marlboroughom združen Francoze ino Bavare per Blenheimi tak zbil, da so vso pridobljeno zemlo mogli pustiti ino je Bavarska se cesari mogla prek dati.

Z' obladanjom Erancozov ino Bavarov se je tudi ladarstvo cesara Leopolda I. dokončalo. On je 1705 vmerl, ino njegov najstarišim Jožef, že 1690 za rimskega krala ozvan, njegove dožele prékvzeme. Kak' so pa cesara Leopolda léta od vseh krajov nemir mele, tak je tudi za njegovega sina Jožefa I., ino malo drugači bilo. On je imel Francozom se protideržati, Španjsko enemi ladavci, kerémi je ne dohajala, proč vzeti, ter Vogersko vkrotiti ino k' pokornosti spraviti.

Jožef I. je imel z' Francozi opraviti. Toti, ako ravno so prejd od Princ Eugena bili prék Reina zbiti, so zdaj z' peteroj vojskoj šli nad Jožefa, z' cdnoj v' Španjskoj, z' drugoj v' Italii, z' tretjoj vu Flandrii, z' štertoj pri Mozli, z' petoj pri Reini.

¹⁾ Schmutz steierm. Lexikon III., 249 i. dl.

²⁾ Der Aufmerksame.

Bavari so se (1706) spuntali, ino so Jožefa ne hteli za cesara spozuati. Toti so pa bili tak biti, da njih je 2000 mertvih ostalo. — Na Vogerskem so vsi Nemci spomorjeni, cesarove vojske so pa totih puntarov t. j. Krucov dosti jezér vbile, ino njim bojne sprave proč vzele. K temu so posebno Horvati dobro pomagali, nje od Kamenca (Somuotela) pregnajoči. Ali Madjari so hteli, da Sedemgradska ima sama svoja dežela ostati, so hteli, da cesar 'ma Vogersko 'z rok pustiti, ino ne enega samega nemškega vojsaka več na Vogersko poslati, néti keremi Nemci vogerske službe duti — ino tak je boj ne henjal.

Tečas je velikoimenitni Princ Eugen v Španjskoj se za cesara dobro sekal, tak tudi potli proti Francozom. Ali Franc Rakoci je v Sedemgradskoj veliko puntavcov vkupspravil, ino se že za deželskega poglavara dal ozvati. Njegovi spuntniki (Krucj) tedaj pále, pa vender zdaj (1708) zadnjokrat pridejo v Štajersko, ino po svoji navadi per Fridbergi, Dekanovicah, Neudavi ino drugih krajih vse požgejo ino vkončajo, veliko volov, konjov, ovec ino drugih réci z' sobom vlečeč. — Od druge strani zdaj cesar hoče z' Francozi mir narediti, oni se pa k' temu nečejo zastopiti, temuč se z' cesarskimi nadele tak vročo bojujejo, da na obá kraja više 20.000 vojsakov mertvih ostane. Srečnési je na Vogerskem general Heister v premaganji spuntavcov (Krucov), ino ob tem skoro povsod mir postane. Ali ravno, kak bi cesar Jožef, od vseh lubleni poglavar, zdaj imel začeti mira si zavživati, vmerje v osepnicah (1711). Njegov brat, Karl španjski, prékvzeme naše dežele, je tudi za cesara postavljen ino kronan.

Za totoga cesara Karla VI. se zdaj (1713) že prejd začeto za mir pogajanje v Utrehti prav za resnico naprej jemle; ali da cesar k' temu pod velkoj škodoj nemore poveljiti, kak Francozi ino drugi hočejo, se znova pri Rajni boj začne, je pa na hitrem (1714) za mir pogajanje v Rastati, ter v Badni dokončano. Pri tem cesar Karl VI. dobi veliko zemle v Italskoj, ter pri Rajni. Potem on (kak je že prejd za cesara Friderika I., za Ferdinanda II., za Karla V. storjeno) ponovi red sedežnega namestništva, poleg kerega ima, če raskoski nadvajvod nema sinov, starša či ladanje prékvzeti.

Naskorem pa zupet z' Turkom boj nastane. Turk najmre Benečanom Moreo proč vzeme, ino njim nje neče nazaj dati; oni ali per cesari pomoč išejo proti Turki, cesar Turka opoméne, da naj mir ima, ino naj Moreo nazaj dá; Turk, zdaj že pá močen, ne posluhne na cesara, ino tak se boj začne. Princ Eugen, veliki austrianski junak, je tedaj na Vogersko odločen (1715). Kumaj je prék Dunaje, že čuje, da 200.000 Turkov nad njega gre. Pri Petrovaradini se primejo, ino neprehenjano vmarjanje terpi tak dolgo, da Turk zgubi 30.000 vojsakov zred všem, kaj je z' sobom imel, cesarskih je samo 4000 mertvih. Temešvar ino drugi kraji pridejo pod našega

cesara. Zdaj cesar po vseh svojih deželah znova vojsake najemle, tudi Bavari pridejo na pomoč, ino Princ Eugen vdari nad Beligrad (1717), prime v' gosti megli turski vstan (tabor, ino nje prežene pále pod zguboj 30,000 vojšakov, ino naša vojska dobí celi vstan, 130 topov, 35 možarov, 51 zastav, 9 konjskih repov¹⁾ i. v. t. Beligrad zred Oršovej pride pod našega cesara. Tudi na Horvatskem sta Draškovič ino Turjaški (Auersberg) srečna bila. Na to je Turk želel mir napraviti, ino toti je tudi v' Pasarovici sklenjen. Poleg totega sklenenja Austrianska dobi Banat z' Temešyarom, tal Valahske, Beligrad zred Serbskoj, ino tal Bosnie. — Tak je turska nevarnost, v' kerí so nase dežele više 300 lét trepetale, zdaj enkrat odtod odvernjena, pa še ne na vsigdar.

Zdaj je cesar Karl VI. znal svojo vso moč proti Španj-skoj obertoti, ino je tudi tam vse po njegovem vunispalo. Španjolec je mogel od Sicilije ino Sardinie odstopiti, Sicilia ino Neapel sta prišle pod našega cesara. — Krez néke léta (1723) se cesar v' Prag na kronanje podá, 1728 pa v' Gradec na prizvéstenje. Tečas je za občinske deželske potreboče skerbel, ino svojim deželam veliko gorpomagal.

Na enkrat pa Francozi, od besede idoči, postanejo so-vražniki, ino (1733) pri Rajni nemir delati začnejo. Špa-njolec, Sardiniec ino celo Turk je nad cesara podojstren; ali z' cesarom deržijo Tirolci, nemške dežele, Porus (Prajz) ino drugi. Cesar ali pošle 58,000 vojšakov v' nemške dežele. Tam k' njim vdari 45,000 Porusov, Danov ino Hanoveran-ov. V' Italio cesar pošle 50,000 vojšakov. Francozi v' Tirolsko vderejo, so pa tak vkupzmlačeni, da od 4000 néti en sam prék ne ostane. Ravno tak morejo odmeknoti, kader poruski (prajzki) kralj njim z' nemškimi vojskami na blizu pride. Cesar Karl VI. je znal vojšakov ino pénez zadosti vkupspraviti, Francozom pa je pomor blizu 40,000 vojšakov vzel; vogerski spuntniki so bili vkrotjeni, ino njih 500 vbi-tih, zverh tega so še cesari mogli 640,000 fl. ino veliko zernja obéčati. Pri vsem tem je pa cesarska vojska le po-malem naprejuvala, kajti se je turske vojske vsaki den bati bilo, ino je cesar mogel za nje pripravljen biti. On je za te-ga volo tudi z' Francozom mir napravil, da bi zevsoj vojskoj nad Turka šel — ali tečas (1736) vmerje cesarov junak vseh junakov Princ Eugen. — Zdaj cesarova starša či Maria Terezia vzeme toškanskega velikvajvoda Franca lotrin-skega za moža, ino toti dobí komando krez vojske na Vo-gersko ino v' Bosnio poslana. Začne se ali (1737) zupet z' Turkom boj. Cesarske zevsem oskerblene vojske stojí 25,000

¹⁾ To so iz lepo pofarbane konjske dlake ino žinje vkupspletene poštu-vane znamenja na ščapih, kere se sultani ino drugim vikišim na boj idočim naprej nosejo.

pred Beligradom. Franc lotrinski se dobro detki, ali da drugi generali kesnujejo, tak cesarska vojska veliko zgubi, ja ona je tak nesrečna, da je po časih Beligrad zred Serbskoj ino skoro vse zgubleno, kaj je vitežki Eugen perbojuval, ino Turk dobí vse gor do Danaje ino Save.

Cesar Karl VI. že sploh betežasti (1740) vmerje, ino njegova či Maria Terezia, da je ne sinov bilo, prevzeme ladanje krez vse austrianske dežele, pa vu velki nevarnosti ino groziti od vseh krajov; zakaj če ravno so prej od njenege očeta napravleno nasledništvo, per menkanji sinov na čeri idočo, skoro vsi drugi krali ino poglavari gorvzeli, je vender zdaj dostim ne v' glavo šlo, kaj bi ženska krez dežele kraluvala. Kaj so tedaj zvonki poglavari na skrivnem mislili, najmre Austrio raztergati, to so tudi naskorem nazoči dali. Bavar je najprej se za en' tal Austrie g'lasil, kak tudi za cesarsko krono. Za njim hočejo Francozi pále svoj tal; poruski (prajzki) kral Friderik II. pa le ravno z' vojskoj gre v' austriansko Slezio. Tak se tedaj za Terezine dežele boji začnejo.

Kak se ona tedaj (1741) v' Bretislavi (Prešpurki) dá za vogersko kralico kronati, ino je že Slézka, Česka ino Rakoska nevarnosti vunpostavljena, ino samo Vogerska še njoj slobodna, gre ona v' černem, žalostnem, po vogersko napravlenem obleči, z' kralevskim mečom prepasana, z' sv. Štefana kronoj na glavi, v' svoji mladi lepoti po srédi med vkupzbranimi v' kralevskem stopaji na kralovski sedež, ino z' serčno govornostjo po latinsko govori krez žalosten stališ austrianskih dežel, krez svojo nesrečo, krez nalutenje svojih sovražnikov, ter od pomoči, kero od vernega, vitežkega ldstva perčaka. Od njenih jarnih beséd v' serčah genjeni prstopijo vsi k' troni, ino roko na meč položec persegnejo, rekoč: Moriamur pro rege nostro, vmréti hočemo za našega krala (kralico). Potem njim svojega sinka Jožefa na svojem naroči pokaže, ino oni z' gorečimi sercami znova persegnejo, da za njo ino njeno ladarstvo hočejo vse, tudi življenje dati.

To zamore, da, če ravno se za njene dežele osem lét bojujejo, ona skuz močno pomoč svojih podložnikov, med kerimi se 25,000 samo Štajercov vitežko za njo brani ino séka, ter skuz modre podbaratanja zadnic za njo vse na dobro vunzide, ino je v' ahenskem mira sklenenji (1748) njoj spoznano, kak je njeni oča odredil, najmre ladanje krez vse austrianske dežele. Tak Marii Terezii ali njene dežele ostanejo, tudi Bavarski cesarske krone ne dobí. Samo Slézka, od pruskega krala njoj vzeta, njoj nemre iz serca oditi; ona ali misli na pomoči ino načine, kak bi svojo Slézko nazaj dobila. Vojska je ravno zdaj v' tak obilnem stališi, kak se je ne bila, ino M. Terezia obsnovanja naredi, kakše z' neke možke glave nebi zvirale. Kaunic za njo z' Francozi vray-

náva, ino dobi, da se zveza naredi, poleg kere M. Terezii ne treba ne pri Rajni, ne v' gornji Italii vojske 'meti, ino tak zna vso vojsko nad Prusa postaviti. Ali, da kak Francoz z' Austrijskoj, tak Angliance s' Prusom derži, tak pruski boj se dem lét terpi, nemške dežele ob peneze ino obilnost spravi, Sasko skoro na nič dene, Prusko oslabi, ino Austrijsko omámi. Po velikem vkončanji pride menkanje, po menkanji dragoča, po dragočí glad, po gladi pomor. M. Terezia' ino pruski Friderik sta totih sama si vdarjenih ran vse svoje pottlanje dni imela si celiti zadosi. M. Terezia (1763) mir naredi, ino pruski Friderik obderži Glacko ino Slézko. — Potem cesaričin mož Franc I. vmerje, ino ona svojega pervorojenega sina Jožefa II. postavi si za ravenladavca (1765), prékdajočá' má' prejdno vížanje vojske.

Nedositliv pruski Friderik zatem obsnová, Pol'sko razdeliti, ino tak se zgodi, da si on, ter ruska cesarica Katarina II., ino naša M. Terezia med se razdélijo pol'sko od negda obstojóčo slavitno kraljestvo Slovincov¹⁾. M. Terezia dobi Galicio ino Vladimírsko (Lodomerio 1773).

Za néke léta se pruski Friderik k' štertemi perpravla k' boji, zdaj proti Jožefi II. Boj se (1778) tudi resen začne, ino že bli Austrianci pruskega Friderika imeli obladatai, kader njemi ravno naša Terezia piše, da si onedva nebota zdaj že svojih sérih lasi skubila, ino tak ona z' pismami mir naredi, ki bi' ga Jožef II. z' slavitnim mečom imel narediti. M. Terezia (1780) vmerje, zapustivša štiri sine ino štiri čeri. Njeni sin Jožef II. je za njoj ladavec austrijskih dežel, ino cesar.

2. Tělo, živež, oblěč, jezík, šege.

Nemci ino Slovinci, Madjari ino Turki, kí so zdaj bójno se sem ino tá mleli, so od strani těla že popisani. Kaj še živeža dotiče, je za vse bilo bolše, kak za prosto ludstvo. V' městah je za živež dobro bilo, per vojski dobro, samo kmetički ino drugi priprosti so dostikrat ne imeli kaj živetí, kajti so vse mogli sem dati, ino so za tega volo se spuntali; kod so vojske šle, tam njim je pa tak vse vzeto ino vkončano. K' temu še so prišle hude léta, kakti bomo vidili. Za prosto ludstvo je za živeža stran še le za Marie Terezie se vse pobolšalo.

Oblěč je zdaj, zosebno v' městah ino per gósposi, francozki najbolj valal, tak kak negda frankoski: namesto celih sukenj so začeli repaste suknje ali frake nositi, ino so okol frakeca meček prepasan 'meli; namesto črévlav šolnje z' vel-

¹⁾ Z' kakšnoj pravicoj so pa to storili? — Naša Terezia je tudi podli toto pervolenje grivalo, kajti se je zmislila, kak je ravno pol'ski kral Boč ino celo Austrijsko odtel.

kimi kapčigami (žnolami), glave pa z' mokojo poštopane. Gospe so se nosile, kak je v' Parizi navada bila, en čns odzgoraj dol skoro celo gole, njenjke pa sa 'mele tak duge, da njo je sluga za njoj nesti mogel. Kaj so možki z' mečom bih prepasani, to so ženske nož ino vilce imele pred persmi; njih šolaji so pa imeli dva roglja, ino nogavice (štunfe) so mogle biti erdeče, modre, zelene, ali žute. Brado so si možki na vse sorte umetno perrezavali, ino njo imenuvali špičasto, okroglo, pužovo, hrošovo, rečjo, tursko, španjsko, laško, nedelno, vuzemsko, štučasto ali kurtasto. — Prosti ljudje so se ne imeli za kaj gizdavo nositi. Kmetički Nemci so nosili lodnaste, prostrane, košnate suknje, ali tudi zelene 'z debelega sukna, jirhnate černe hlače do kolena, vunatne nogavice, ino zvezanke (puncuhe), na glavi velke klobuke z' malimi oglavnicami, hlače na širokih zveksinom zelenih ručah (hamah), v' hlačnem žepi nož ino vilce v' nožnicah. — Prosti Slovenci so per svojem starem narodnem oblēci ostali, razvun gde so bliže Nemcov bili, tam so, me zdi, že prej, bole pa še zdaj, se v' nemški oblēc vergli. Kak so nasi dolenski Slovenci ob časi kručoskega plenenja se nosili, se iz tega vidi, kaj so njim toti razbojniki spojemali: imeli so najmre možki, razvun svojega platnena oblēča, suknje, kožuhe, gabane, kape, kosmate rokavice, črevle, cižme, erdeče prepase, eni tudi hlače, klobukov malo. Ženske so razvun navadnega platnena oblēča imele kronrašnice, tudi druge modre suknje (njenjke), kožuhe, peče, prepase, črevle, ali cižme, ene tudi žlare'). —

Jezik je nemški od prostega ludstva še sploh se, kak prej, negladko govoril, v' pismi je pa duže bol se vglajal, ino je znamenito, da mu je ravno slovenski jezik dal vglajenje ino zlepotenje'). Nemški vučeni sami rečejo, da so Nemci veliko slovenskih besed v' svojo nemšino garvzeli³⁾; znamenito je, da je štajerski Slovenec Popovič v' Beči Nemce pravo nemšino vučil. Drugač so pa Nemci, posebno góspoda, da se njim je vse, kaj je francozko bilo, tak močno dopalo, tudi dosta francozkih besed med svoje mešati začeli. — Slovenci so svoj jezik še skozi dobro govorili, ker ne so bili med Nemci, ali v' nemških vučilnicah gorzrejeni. Taksi pernemčeni Slovenci so slovensino duže bol gubili, ino grajsinski služebniki tak, kak mešniki, so slovenski jezik dosta slabej, kak prosti deželjani govorili. Slovenskim šolam (vučilnicam) je indi ne glasa bilo, kak pri Luteranih. Krajnski Bohorič, luterški šolni rektor v' Lublani, je bil jedini, ker je gramatiko od krajnsko-slovenskega jezika vundal, ino po toti so nekeri redki mešniki telko od sam sebe slovenske pismenosti se

¹⁾ Branečki rokopisi.

²⁾ Kopitar Gramat. VII. — Adelung, üb. d. deutschen Styl, 43. i. dr.

³⁾ Osw. Gutschmann, deutsch-windisches Wörterbuch — Vorrede.

navučili, da so slovenske evangelčce, po časih tudi katekizmuši, molitvene ino druge bukvice v' slabi slovenšini na svétlo dane, kere so Slovenci še tudi od sam sebe se mogli brati vučiti. — Kak se je našo Slovensko ob toih časih pisalo, hočemo viditi iz že večkrat sem postavlene evangelske perpovésti od Samaritana. Tota se zdaj tak najde natiskana:

„Je bil en zhlovik, ta je fhal od Jerusalema doli v' Jeriho, inu je padel med rasboinike, ty fo ga flekli, inu stepli, inu fo fhli prozh, inu so ga na pol mertviga puftili leshati. Permerilu se je pak, de je en duhouni po taifti cefti doli fhal: inu kader je niega vidil, je memu fhal. Ravnu taku tudi en Levit, kader je bil na taiftu meftu perfhhal, inu niega vgladal, jo fhal memu. En Samaritan pak je po taiftim potü hodil, inu je polek niega perfhhal: inu kader je niega vidil, se je on niemu v' serze vfmilil, je fhal k' niemu, je obvesal niegove rane, inu je noter vlyl oila, inu vina: inu ga je vsdignil na svojo shivino, inu ga je pelal v' ofhtaryo, inu ga je ofkerbel. Ta drugi dan je vunkci vsel dva denarja, inu je nie dal timu ofhtirju, inu je rekal k' niemu: Ofkerbi ga, inu aku kai zhes letu vun dafh, ozhem jeft tebi poverniti, kader supet pridem.“

Šege so bile per nemških Štajercih, posebno v' gornjem Štajeri, odperto-serčnost ino mož beséda per teh, ker so od Lutoranstva se ne pustili zapelati. Dolnji Štajerci ali Slovenci so bili veseli ludje, ino so po svojih vinskih goricah si popéváli, če ravno so njih mnogotere nadloge klačle, ino so povsod okoli njih bojne burje vihrele. — Posebna šega je bila se zdaj, vera na copernice: kere so bile za copernice vundane, so pod neznanim traplenjom k' obstanji permarjane bile, tedaj pa na zežganje obsojene. Cesar Leopold I. je celo postave vundal od copernic, kere so kersansko vero zapustile, sv. Trojico tajile, hudiči svojo dušo zapisale, z' njim telovno grešile, krez deželo ino ludi beteg, točo pernesle, ino se kumaj pod traplenjom k' obstanji dale perpraviti (1688¹⁾). Tak se jo velelo, da je Visokstraden ino gleperski kogel bil zbratiše copernic; en hacendorfski farmešter je bil zatožen, da coperniji naprejdek dava, ino za tega volo vu Verbnji (Feldbach) noterzapert, 1675 v' ječi vmerl²⁾; v' rigerskem gradi se najde podoba tam zežgane copernice; v' Šalovcih per Serdiši (Središči) se pokaže toriše, na kerem so copernico Taičarco zežgali; 1660 je Gera Krajnčka iz Stonjec pri Borli zavolo copernije na Ptuj vzeta, tam opravdana ino ob življenje djana; tri ptujske méstjanice, ena mesarica, ena remenarica, ino ena teržkinja so z' copernije podužene, se (1685) mogle v' terg Laško na opravdanje podati³⁾. Obésnik Hans Adam

¹⁾ Schn. Gesch. v. Oesterr. u. Steierm. III. 153.

²⁾ Schmutz Steierm. Lexik. II. 37.

³⁾ Simon Povoden rokopis.

Moser je (1694) posebni traplenski stol zmislił, ino je na Ptui Gerco Kerme zavolo copernije v' njem nesmilno mantral; ona je to prestala ino svojo nedužnost poverila, je pa odpotli ne več zdrava bila.

3. Vojska, orožje.

Za cesara Leopolda I. je per vojski ino orožjah se veliko premenilo. General Montekukoli ino Princ Eugen sta regimente, bataljone, kompanije bol vredila, sta za vojsko magacine za strošek spravila, sta za marš ino prijetje sovražnika bol red vpelala; onedva sta strelne orožja pomnožila, tope ležiše, puške jakše delati dala; onedva sta namesto sulice bodila ali bajonete dala na puške nasaditi. — Zato pa je tudi zdaj na boji vse bol naprej šlo. Posebna sorta orožja so bile železne nabodilke (Fussangel). To so bile male želézca na štiri ostre zbodke tak napravlene, da je, naj njo je vergel, kam je htel, vseli en ternek kviski stal. Totih nabodilk so, kader je sovražnik po voski cesti mogel iti, 'mu vse puno na cesto posipali, ino ga tak gorderžali, posebno konjenike'). — Poleg vsega tega pa, kaj so dežele mogle nezgovorno veliko ludi ino pénez k vojski dati, so le sploh oplnenji ino vkončanji vunpostavlene bile, kakti v' turskem pobegi od Beča, v' krucoskem razbijanji i. t. d.

Kakšne so Turki orožja imeli, je iz tega viditi, kaj je Princ Eugen per Belemgradi dobil, kakti je prejdi rečeno, ter iz tega, kaj so per Beči mogli pustiti. Z' njihovim na naglem popušenim vstanom (taborem) so naši dobili zastavo prerokovo ino veliko drugih zastav, 570 topov, pušk prez števila, tak ravno samojster, strél, sabel, ino dregočih nožov.

Za cesara Jožefa I., Karla VI., ino Marie Terezie je telko ludstva vsako leto k' vojski vzeto, da so spuntanja nastale tudi v' naši Štajerski, posebno pri Gradci. — Na mnogo vojsko mnogo penez odide; da ali nebi, kak prejd, kader bi vojska že mogla na nogah biti, še le se penezi za njo vkupiskali, je cesar Karl VI. v' Beči tak rečeno banko nasnoval, t. j. cesarsko peneznico, v' kero so vsi cesarski šaci ino dohodki šli, da je tak za vsako, tudi naglo silo pénez k' redi bilo. M. Terezia je per totih penezih tak gospodarla, da je sploh 2,000,000 v' peneznici bilo; vojsko je na 200,000 podignola ino naredla, da se je mahom pomnožiti mogla. Kaj je ona svojega sina Jožefa poleg sebe za ladavca bila postavila, je toti si vso skerb vzel za vojsko, za nje obléc ino orožje, za nje v' orožjah vadenje (po prusko); on je vojsko v' poštuvanje ino zvikišanje postavil, ino to je vse vojšakom

1) Takšnih nabodilk je 1841 pri nekštem prezidavanji v' ormožkem gradi velike se vunskopalo.

na obsegurenje bilo. — Tak so tudi druge dobre za vojsko naredjenja ob totih časih storjene: na ptujskem polju je 1750 bil velik tabor za vso stajersko, koroško, krajnsko ino horvatsko vojsko. Cesarica M. Terezia je sama prišla vojske gledat, ino je, kak povédajo, zavolo siromaških okoli Ptujja stanuvajočih Slovincov Invalidnico na Ptujji navkazala. Za njenega ladarstva je tudi 1777 novi popissek vredjen, t. j. popisanje vseh za vojsko dobrih možkih i. t. v.

4. Vera, duhovstvo, cirkvenstvo.

Kak je prejd naš Karl II. bil goreči branitel Katoličanstva, tak tudi ino še bol zdaj Ferdinand II. Toti je zevso močjo nad Luterane se zdignil, da so njihovi predgari Katoličance tak nesposodno zaničavali, k' svoji krivoveri še druge krivoverce méšali, ludstvo v' nepokornosti ino terdovratnosti poterđjavali i. t. v. On ali znova komisio odredi pod vojšačkaj bramboj (1600) na pregnanje vseh luterskih pastorov ino naméstjenje katolških mesnikov, ter na povernenje ludstva na staro katolško vero. Per totem komisio ali vunposlanji je sekovski Škof Martin Prener, rojen Žvab, bil najsilneši proti luterskim zapelavcom, pa tudi sercagorec za pravo vero. On je, kak so toti vunposlani po vsaj deželi šli, eno leto ino štiri mésece vsaki den predgal z' veliko serčnostjo. On je rekel: Da bi še le od Lutra ino njegovih novárov samozveličeča luč nepremenjajoče besede se bila vuzgala, tak bi Vsegamogočen nezgruntan serd skoz 1400 lét bil mogel imeti, kaj bi tak drago odkuplen človečanski rod pustil v' temi ino v' smertni sencu vmréti, ter telko sto jazer duš v' pogubljenje priti i. t. d. Toti apoštolski Škof je 40,000 Luteranov samo z' svojimi gorečimi predgami nazaj k' katolški veri povernil, ino kader je v' Gradec prišel, je (1604) z' svojimi predgami od cvetne nedele do Télovega vse Gračane, razvun 50 méstjanov, na katolško vero obernal, ino je Téloska procesja z' množinoj ludstva pod velkoj častitostjoj vunšla. Lutersko pokopalise v' Armeži, luterski templi na Vindnavi pri Marburgi, v' Lipnici, na Žabnjem (Krotenhofen), v' Juniki (Eibeswald), v' Švanbergi, vu Vildoni, v' Pekli (Pekau), v' Althofu, v' Radgoni, per Jilci i. t. d. so razderti. Povsod so katolški mešniki naméstjeni, luterski pastori pa morejo oditi, tak tudi vsi, ker se od Luteranstva vkraj ne dajo. V' tem dežela ravno zgubi prece dosti žlahtnih, ter bogatih méstjanov, je pa tudi od največših nemirnikov oslobodjena.

Toti cesarski komisari tudi ob enem razderejo cirkvico blodečih Skakavcov ino Metavcov per sv. Lenardi na Goričkem, v' Lučenah ino v' Soboti. Toti pahjeni brati so imeli véro, da bodo Angeli v' njihovo leseno cirkvico božji grob z' Jeruzalema pernesli, ino so bili sorta Luteranov.

Kak je tedaj zdaj od strani totih cesarskih komisarov že veliko storjeno za doizatrétje Luteranstva ino zupet podigne-
nje Katoličanstva: tak je od druge strani za vterdjenje Kato-
ličanstva posebno skerbлено skuz vpeljanje Kapucinov, da
so najpre Luterani klošterskega velkega bogastva ne mogli
terpeti, ino ravno to Katoličancem najbolj naprejšnašali. Toti
menihi so imeli oster obléc, so bili bosí, so imeli obrito glavo,
brado pa pušeno, ino so se posebno k' siromaštvi oblubli. Vse
to se je ljudem tak dopalo, da so Kapucini zdaj najbolj valali.
Oni so bili kakti zbudeci iz spanja nasladnosti ino iz pijano-
sti posvetnega veselja — so pa tudi v' pomori bolenim bili
nevtrudjeni postréžniki. Z' neizrečeno skerbnostjo ino nepre-
benjanim potrudenjom so omi keršansko-katolíške navuke ne-
sli na vsaki kraj, na vsako goro, vu vsaki skrajni kot, tak
da so ljudje se krez njih perzadenje ne mogli prečuditi. Za
tega volo so tudi na hitrem dosti kloštrov dobili, ino vek-
šital tam, gde je prej lutersko bilo. Dobili so kloster v'
Gradci na stégah (1603), v' Prugi (1608), v' Celji (1611),
v' Marburgi (1612), v' Radgoni (1614), v' Lipnici (1639),
v' Gradci na Grabi (1648), v' Hartbergi (1654), v' Cmu-
reki (1667), v' Ljubni (1690), v' Knitselfeldi (1706), v'
Švanbergi (1706) ravno na tem mesti, gde je prej luterski
predgar svoj sedež imel; v' Irdningi (1718). — Razvun to-
tih kapucinskih so tudi drugi kloštri nastali. Vpelane so
Klarisarce v' Gradci (1603) ravno v' luterskem vstanstvi
(Stift), Jezuiti v' Ljubni (1613), Miloserčnibrati v' Gradci
(1615), Karmeliti v' Gradci (1628), Minoriti v' Slovenjibi-
sterci (1629), Franciškani v' Nazareti (1632), Franciškani
vu Verbni (1640), Franciškani v' Mürccušlagi (1648),
Auguštinari v' Herberstajni (1652), Franciškani v' Brežcah
(1660), Paulinari v' Olimlji (1661), Auguštinari per sv. Tro-
jici na Goričkem (1663), Franciškani v' Mauterni (1669),
Auguštinari v' grački Münccgrabi (1673), Uršulinarce v'
Gradci (1686), Serviti na Fronlajti (1687), Elizabetinarce
v' Gradci (1694), Paulinari per Mariatrošti za Gradcom (1713),
Piaristi ali brati pobožnih sol v' Glajštorfi (1746), Trojčari
v' Gradci (1756).

Tak so pa tudi nove cirkve postavlene ino njim meš-
niki dani za bol podvučenje ludstva. Tak nastane cirkev sv.
Mohorja per Laškem (1593); Div. Marie v' Doberni (1594');;

*) Tota romarska cirkev se je negda zvala „Divica Maria doberska na jezeri,“ da je dobernski dól pod jezero bil. Od stare romarske pesme so še tote verste znane:

V' doželi vogerski
Smó tudi romali,
K' Marii doberski
Bomo raj romali:
Maria že 's hribca
Gleda na romarje,

Kó se po jezari
Pelajo proke nji;
Gnade perpravle njem
Dobrote tale vsem:
Kdor se tam nji zroči,
Nebese zadobi.

sv. Wolfanka per Ribenci (1595); sv. Margete zdol Ptuja fara (1597), ob enem cirkev sv. Doroteje per Dornavi; sv. Martina na Hajdini pri Ptui (1599); sv. Katreje per Borlni (1600 — more dosta starsa biti), ob enem sv. Margéte per Hojčjah, Div. Marie na Jezeri³⁾, ter okol totih lét sv. Donata na donatski gori⁴⁾; v' Železnihrudah (Eisenerz fara 1601), ter sv. Kungedi na gornjem ptujskem poli; Div. Marie v' Cirkovcah (1603); sv. Križa na grački gori Kalvarie (1606); sv. Vida zvun Ptuija fara (1610⁴⁾; sv. Ivana v' Humi zvun Ormoža (1611); Div. Marie pri Marburgi (1613), ter sv. Arneja vu Vojniki (Hocheneck); sv. Mihala per Hojčjah (1618); sv. Vida per Lempergi (1619); Div. Marie v' Glajžutah (1620); sv. Martina per Marnergi (1623), ter sv. Mihala v' Žitalah; sv. Voriha v' Podgorji (1626); Div. Marie v' Pušavi (1627); sv. Urše na gornjem ptujskem poli (1629), ter sv. Arneja v' Zibiki; sv. Lenarda per Soboti (1630), ob enem sv. Verbana per Marburgi, sv. Mihala pri Soštani, sv. Petra v' Rahenburg tergi fara; Marie Roženverh per Mozirji (1631); Div. Marie v' Pikelbah fara (1632); Div. Marie na Polensaki (1633, že 1621 začeta na tem mestu, gdé je prej golobova lesena kapelica stala), ter Div. Marie v' Kiceki; sv. Trojice na Goričkem romarska (1636), ob enem sv. Šimona na Pernicah, sv. Mateja v' Langi; sv. Ožvalda na Ptui zdajna (1637); sv. Voriha per Landsbergi (1638); ter sv. Petra per Gradci; sv. Lovrenca v' Glajstorfi fara (1639); sv. Petra na Kronbergi (1640); sv. Jakoba na Goričkem (1642), ter sv. Lenarda pri Hojčjah; sv. Janža pri Ribenci (1643); sv. Heme per Lempergi (1644); sv. Roka per Hajdini (1645), ter sv. Roka per Jezeri; sv. Janža per Slivnici v' Celskem (1648), ter sv. Mihala per Laškem; sv. Miklauža v' Trahuti (1650); ter sv. Ožvalda v' Krumpahi; sv. Lourenca v' Pušavi (1651⁵⁾); Div. Marie v' Jeruzalemi v' lotmerskih gorcah (1652), ob enem sv. Barbare per Jezeri, sv. Gederti per Laškem; sv. Trojice v' Halozah (1654); sv. Mihala v' Špil-

¹⁾ Da je tu tempel hajdoske boginje bil, je že prejdi rečeno. Kak Sim. Povoda hoče iz zidine prestimati, je zdajna cirkev iz onega negdašnega templa. Potlajni pokristjaneni Slovenci so najberie še toto Hajdinjo potli dugo, ino tak svojo cirkev „na Hajdini“ imenuvali.

²⁾ Tota od veliko dalnih romarov obiskana Div. Maria je tu najprej imela kapelico, 1600 je pa tu že fara bila, zdajna izbrano lepa cirkev z' sedmimi zvonmi se piše od leta 1646, nje gora Kalvarie pa je od leta 1758.

³⁾ Na verhi tote gore je, kak rečejo, za Paganstva bil hajdoski tempel, sunci na čast postavljen. V' potlanjo sv. Danata cirkev je 1741 grom tresnil, ino više 300 romarov vmoril.

⁴⁾ Tota fara je že davno prej per sv. Janža zdajni šljalcirkvi bila, ino je od tam sem prestavljena.

⁵⁾ Sv. Lovrenca cirkev v' Pušavi, ino

feldi (1655); sv. Jožefa v' Turah (1657); sv. Duha v' Halozah (1662), ob enem sv. Lovrenca na dravskem poli¹⁾, sv. Miklauža per Hojčjah, sv. Roperta na Vidmi fara; Mariatrošt za Gradcam (1665); sv. Magdalene per Slivnici v' Celškem (1666); sv. Barbare per Vurberki (1667); sv. Jakoba v' Galicii (1670); Div. Marie v' Brézji (Fresen 1671), ter sv. Duha na dolnji Šavnici; Div. Marie v' Heilbruni (1672); sv. Kungedi dolnje na Goričkem (1673), ob enem sv. Mihala v' Glainsteti, sv. Tomaša per Jezeri; Div. Marie na Podlihtneki fara (1674, cirkev je že v' prejšnjem pretéki imenuvana); sv. Roka ino Šebástjana v' Cezanjovcih (1675), ob enem sv. Duha pri Lucenah, sv. Mihala v' Pisaci fara; Div. Marie v' Germovji per Marburgi (1677), ter sv. Petra per Laškem; sv. Andreja na Leskovci (1680), ter sv. Margéte pri Razbori; sv. Ilga per Marnbergi (1683); sv. Miklauža pri Razbori (1684), ter sv. Jurja v' Mozirji fara; sv. Miklauža na Zavrači (1685), ob enem sv. Jožefa per Marburgi, sv. Jakoba vu Frailandi²⁾; sv. Wolfanka na Kogi zgor Središča (1687), ter sv. Arneja v' Ribenci; sv. Lovrenca v' Brézcach fara (1688); sv. Antona v' laških toplicah (1691); sv. Ivana v' zavračkih gorica (1695), ob enem sv. Ane na Goričkem, sv. Trojice v' Hauzmanšteti; sv. Miklauža v' Doli per Laškem; sv. Miklaša v' lotmerskih gorica (1697, prejšnja cirkev je mogla najmenje ob 200 lét starša biti), ter sv. Margete pri Rabi fara; sv. Ane per Borlni (1698); sv. Mohorja v' Gornjemgradu (Oberburg) fara (1699); sv. Martina per Slovenjemgradu (1700); Div. Marie na Stradni fara ino dehantia (1706, cirkev dosta starša); Mariatrošt per Zitalah (1707); sv. Martina v' Sulmdoli (1714), ter sv. Trojice v' Wilferstorfi fara; sv. Tomaša per Velkinedli (1716), ter sv. Mohorja v' turskem verhi; sv. Šebástjana per Zitalah (1717); sv. Johaneza Nep. v' Caihenbergi (1720); sv. Valentina v' Wetmanšteti (1722); sv. Roperta pri Pirkensteini zdajna (1727); Svetje ali vseh Svecov v' lotmerskih gorica (1730), ob enem sv. Hyaciata pri Rogatci, ter na Sladkigori fara; sv. Trojice pri Razbori (1733), ter Maria Söder pri Rantah vikaria; sv. Kristofa per Laškem (1739); Matere božje na veselem hribci per Vitanji (1740); sv. Voriha v' Greuti (1742); Div. Marie v' Novicirkvi v' Halozah (1743), ob enem v' Trebojnah fara, sv. Roperta per Muravi vikaria, sv. Martina v' Trebouli fara; sv. Janža na Turah (Tauern) vikaria (1746); na dolnji Pulskavi fara (1747); sv. Archa

¹⁾ Sv. Lovrenca na dravskem poli, sta obeh dosti staršega početka.

²⁾ Če ravno je Frailand, prejđ Friland, nemško ime, so vendar tudi tu prejđ Slovenci bili, kak najdeš od Muhara v' „Steierm. Ztschr.“ (1830) X. 74; tam še več tega najdeš.

³⁾ Tu je že davno prejđ cirkev bila, ino po Povodna rokopisih je toti kraj že Rimlanom znaa bil.

per Lempergi (1748); sv. Martina v' Srömlah fara (1750); sv. Jakoba v' Doli (1755), ob enem sv. Roperta per Laskem, sv. Primuža v' Predlici vikaria; sv. Miklauža v' Blatnici (Fladnitz 1759), ob enem sv. Radegunde v' Hartmanstorf, sv. Jakoba v' Jilci fara, sv. Jakoba per Hartbergi fara, sv. Lenarda per Gr. dei fara, sv. Petra ino Pavla v' Münchwaldi fara, sv. Andraša v' Neudavi fara, sv. Ilga v' Semriah fara, sv. Arneja v' Sinabelkirch fara, sv. Vida v' Zéhovi (Söchau) fara, sv. Mihala v' Steinbahi fara, sv. Janža v' Straleki fara, sv. Mihala v' Trautmanstorf fara, sv. Margéte v' Walterstorf fara, sv. Arneja v' Cmureki fara¹⁾; Maria Kostrivnica, Polska mati božja (1766); sv. Janža Nep. v' gabernickem verhi per Polénsaki (1767), ter sv. Kanciana v' Ročicah fara; sv. Ignaca v' Pušavi (1769); sv. Jakoba v' Soboti na tem mestu, gdé so prej d Skakavci ino Metavci svoj tempel 'meli (1773); Maria Novaštift per Gornjemgradi fara (1774); sv. Križa per Hojčjah (1776), ob enem Div. Marie na Vurberki zdajna (prejdnja je že 1663 bila), Div. Marie v' Petroveh²⁾, Div. Marie za bregom per Mezirji i. v. dr.

Mnoge iz totih cirkvih so še zdaj bile filialcirkve, ino so mešniki od fare ob enih nedelah ino svetkih tá hodili, božjo službo opravlat, ludstva podvučat, spovedavat ino tak dale. Takših filialcirkvih so stare fare v' prejdnjih časih mnogo imele: pod ptujsko sv. Jurja faro so bile Ožvaldska, Verbanjska, Ropertska, Andrašoska, Lovrenčka, Margetinska, Markoska; — pod lojčko sv. Jurja faro so bile Magdalenska, Lemposka, Rušenska, Zitalska, Podlihtnečka, Leskoska, Katarinska (per sv. Barbari), Vidoska, Hajdinska, Janžoska. Hojčka še zdaj ima pet filialcirkvih; — tak od drugih starih far, kere se zdaj nadfare imenujejo.

Tak je ali od vseh krajov se skerbelo za zupet podigne-nje Katoličanstva, ino Jezuiti zred drugimi Misionari so dobro pasko imeli na tam ino tam se skrite Luterane, ino so nje prekadli.: Za cesarice M. Terezie je cirkvenstvo ino duhovstvo v' bolši red postavleno, Luterani pa so zveka šinom 'z Štajerske na Vógersko se mogli pedati. Najbolšo ino najhasnovitěšo je pa njene vpelanje bratovčine kersan-skega navruka. Ona je tudi pravico štole (1774) vundala. Velka čuda pa je, kaj je ona zdaj, kader je telko novih kloštrov ino barackih redov nastalo, Jezuite dolzateria (1773) — Jezuite, ki so tak dugo povsod prejdnji, najbolj valani, najbolj vučeni bili, ino njih je samo v' Gradci 123, v' Ljubni 40, v' Judenburgi 29, v' Marburgi 11 bilo. Za pravi zrok, zakaj je M. Terezia to storla, je niše ne mogel zvediti: eni

¹⁾ Tote cirkve ino fare so vekšital, ino ene dosta stariše.

²⁾ Tota imenitna romarska cirkév je že 1757 naveksena ino ima posebno imenitni cévnjak (orgle).

so rekli, da so Jezuiti vse ladavske skrivnosti mahom Papeži ovdali; drugi so rekli, da so Jezuiti premočni ino prebogati bili, i. t. v.

5. Gospodstvo, podložnost, lastinstvo, davke, dače.

Za prejdno gospodstvo ali poglavarstvo se je ob tih časih (1602) pogodba napravila, da vsi ob enem živoči austrianski nadvajvodje imajo pravico do ladarstva, ali lada-joči poglavar ima vsigdar pervorojen ali, ker je najstariši, biti.

Drugač je pa zdaj, posebno za cesara Leopolda I. telko cesarskih služebnikov ino pisacov bilo, da je samo za tega volo vsaka pravda na dugo se vlekla. Za deželske oblastnike so pa se le katolški možje iskali, zvekšinom Škofi ino Apati. Deželskih stališov oblast se je sploh pomensavala. Kader je Ferdinand II. svojo Rezidencio 'z Gradca v' Beč prestavil, so tudi vse vikše oblasti tá šle, samo Namestništvo (Landesstelle) je v' Gradci ostalo. Deželskim stališom še je za en čas ostalo, da so iz svojih enega v' štajerskò - koroško - krajsko ladarstvo za svitnika postavili, da so deželsko pravdnichtvo (Landrecht) oskerbeli, v' svojih zborih na pobiranje štibre svojo dovolenje dali, da so brambo dežele ino brambo horvatske ino slovenske meje na se vzeli, obzidanje mest naravnali, v' nevarnosti sovražnikov vojsko vkuppozvali — pa tudi tote oblasti ino pravice so njim po časih skoro samo po imeni ostale, drugač pa na poglavarstvo odisle.

Žlahtniki ino druge gospodske so, posebno po nekerih spuntanjah podložnikov nad nje nezgovorno silne postale, ino so nje le po svoji voli z' gospodšinami ali rabotami, z' desetnami ino dačami obložili. Kmetički se njim je nič ne milil, da bi 'mu se kakkoli hudo godilo, ino je tudi tu, kak na Vogerskem, se velelo: „Rustica gens optima flens, pessima ridens, t. j. Kmetičko ludstvo je najbolšo jočeč, najhujsò smeječ¹⁾.“ Še per cesarici M. Terezii so gospodske dosta valale, so pa vender ne več po svoji voli smeje štiber jemati. Ona je v' naši Štajerski pet okrožjih (krajskih) vèredila ali gornapravila, prvo v' Judenburgi, drugo v' Prugi, tretjo v' Gradci, šterto v' Marburgi, peto v' Celji²⁾. Tote okrožinstva

¹⁾ Schn Gesch. v. Oesterr. u. Steferm. III. 151.

²⁾ Prejd je naša Štajerska ravno tudi na pet talov šla, pa drugači, naj-mre na četerti (Viertel): prva četert je bila „kenska četert“ v' sobi zderžeca severno Štajersko; druga je bila „judenburgska četert“ tal zdajnega judenburgskega ino prugskega okrožja prjema; tretja je

ali krajsje se bile namesto deželjskega poglavarstva postavile, da bi podložnike v' obrambo vzele proti svojovolnem obdačnji ino oteženji podložnika od strani svoje gospodske. — Že njena je namisel bila, zemlo dati zmeriti, ino po toti meri da če naverči; ali da se je po tem le pokazalo, da bi podložniki bolši bili, gospoda pa dosti več plačati mogli, je od svoje namisli se pustila odvernoti. Po toti meri bi se bilo lastinstvo bole poterdilo, kajti toto še je per podložnikih ne v' redi bilo: en čas so še gospodske bile lastniki vseh gruntov, ino so nje podložnikom pustile za mnogotere davke, gospodšine i. t. v., potli pa, če je podložnik prez otrok vmerl, je gospod grunt vzel. Za tega volo so si gornji Štajerci takše za žene jemali, od kerih so že prej znali, da so rodovite¹⁾. V' dolnjem Štajeri so eni grunti že po smerti prvega gospodara gruntneji gospodi nazaj prisli, ino žena zred otrokmi je znala si to svoje pobrati, pa iti. Gospodske so tudi kmestva na léta na arendo davali, tak, da je grunt, živina, pohižtvo ino druga sprava zred hramom vse gospodsko bilo, kmet pa samo težak. Kader je vmerl, so vekšital žena ino otroci si šli kruha prosit²⁾.

Zemle zmerenje blo tubi za davke ino da če dobro bilo, zakaj tote so prej duže bol gorjemale, gruntneji gospodi se je duže več moglo davati ino spravlati, na turski boj ino drugač na vojsko je neznano dosta se moglo vkupdavati. Razvun tega je na grački obzid od murskih vrat do admontskega dvora samo prelatski stan 48,000 fl. plačal; na Ferdinandovo ženitvo (1631) so samo Štajerci 10,000 zlatov dali³⁾. Toti Ferdinand II. je (1632) zapovedal, da se je mogla životnica plačuvati, ino tota je velka bila. Leopold I. je od vsakega premoženja deseti tal, potem pa še cirkvam vso srebro ino zlato vzel; 1713 se je strasno velka dača mogla dati, pa le podložnika je največ doletelo, góspoda so kumaj sesti tal dali; 1734 je dača od premoženja gornapravljena; 1737 se je za vojsko neznano velka dača mogla dati, samo duhovski stan je dal 4,000,000. M. Terezia je dače bol po pravici razdelila po števili ludstva. Na štajersko deželo je na leto prišlo 3,000,000 fl. Zverh tega je še tudi na morešposodo (Zwangsdarlehen) se terjalo. Štibra, kero mésta ino tergi dešelskim stališom plačujejo, je 1756 gornapravljena, ino pride na leto blizu 40,000 fl. —

bila „voravska četert“ z' zdajnim gračkim okrožjom do Mure sem; šterta je bila „četert med Muroj ino Dravoj“ zahodni tal gračkoga ino skoro vso marbursko okrožje v' se vzešia; peta je bila „celška četert“ z' vsem, kaj je adol Drave. Poglej „Hofrichter“ v' Steierm. Ztschr. (1841) II. 111 i. dr.

¹⁾ Schu. Gesch. v. Oest. u. Steierm. III. 151.

²⁾ Ravno toti . . . III. 152.

³⁾ v. Winklerna . . str. 171.

1759 je erbšinska daca — 1764 dužnodača, meso-
daca — 1773 pivodača gornarejena — 1719 je zverja-
dostrelski red — 1728 pa desetinski patent vuñdani.

6. Obdelanje zemle, družbinsko ino hižno življenje.

Kak ino vsigdar, tak so tudi zdaj turske vojske ino drugi spuntani razbojniki, kod so šli, vso obdelano zemlo k'terdi cesti napravili, ino ves pripravek vzeli ali vkončali. K' temu so, kak ino, tak zdaj prišle hude léta, kuga, pomor ino druge preglavice. — 1679 je bil strasno velki snég, potem velka zima — 1709 je huda zima ino pozni mraz naredil, da je ne kruha, vina pa čisto nič perraslo, ino je glad nastal — 1714 je pále bil taki glad, da so eni ljudje od njega vmerli — 1740 je še Majnika dosti snega palo ino je taka zima postala, da je snég zmerznil ino dugo ostal, na 9. den Oktobra je že zupet zemla zmerznola ino se ne več odtópila, tak da je branja v' goricah namer ne bilo, pa tudi drugega priraska skoro nič — 1755 je živina kapala, tak tudi 1758, 1759, 1760 — 1664, 1666 je v' lotmerskih, radgonskih ino ptujskih goricah ne skoro nič vina bilo — 1777 je silje tak slabo obrodilo, da bi bil glad nastal, ako se nebi iz Vogerske ino Horvatske bilo zernje sem dobilo — 1779 je od velke suše na ptujskem poli, per Celji, Radgoni, Vildoni ino Mozkirhi veliko živine prejšlo. Tudi preveč zaga-jena ino zagovorjena zverjad je na njivah telko škóde delala, da je za tega volo veliko mermranje ino celo spuntanje nastalo, kakti 1740, kader so kmetički okol Švanberga, da je njihova prošnja nič ne valala, se sami vkupnaredli, ino po švanberskih gorah, po Suselih ino Remšniki jelene spostrélali ino na zanjke spolovli — za kaštigo so potli mogli Gračanom valice zmetati¹⁾. —

Po tem, kak so ali léta bile ino časi, je tudi céna bila vsemi. Tak je 1704 en konj valal 10 — 40 fl., par volov ali juncov 5 — 60 fl., ena krava 4 — 30 fl., ena telica 3 — 12 fl., eno tele 1 — 3 fl., ena svinja 1 — 10 fl., funt slaninskega ali špeha 9 kr., funt svinskega mesa 3 — 4 kr., funt sala 12 kr., pint masla 30 kr., en roj 1 fl 45 kr., kolač kruha 6 kr., par kapunov 15 kr., štertinjak vina 16 fl., štertinjak dobrega jesiha 16 fl., korc moke (mele) 1 — 2 fl., korc pšenice 1½ fl., žita (herži) 1 fl., zmesi 1 fl. 4 kr., prosa 1 fl., ječmena 51 kr., ovsa 45 kr., hajdine 51 kr. — 1 fl., fažole 1½ — 3 fl., sočive 1½ fl., lenovega semena 2½ fl., ena možka suknja 4 — 8 fl., ena ženska kronrašnica 3 — 10 fl., druga njenjka ali suknja 4 fl., en kožuh 3 — 8 fl., ženski

¹⁾ Sim. Povoden rokopisi, v. Winklera i. dr.

kožuh 7 fl., prosta njenjka 1 — 4 fl., en gabán ali duga čelna 2 — 4 fl., ene hlače 5 fl., ena kapa 1 fl., ene kosmate rokavice 1½ fl., ena peča 51 kr., oni órévli 2 fl., en možki pas 1 — 2 fl., en ženski 1 fl., en žlar 1½ fl., ena blazina 2½ — 5 fl., cela postela 13 — 18 fl., en gúnj (koca) 2½ — 3 fl., ena odeja 2 fl., ena postelna ruha 30 kr., ena punjava (ruha za zernje na njoj susiti, drugač plahta) 1½ fl., funt prediva 6 — 10 kr., funt preje 10 — 12 kr., luket platna 9 — 15 kr., en vóz 4 — 8 fl., en vóz z' plugom, branoj, lancmi, ino vsem vkup 16 — 40 fl., ena škrinja 1 fl., jezero kolja 3 fl., ena deska (blanja) 3 kr., eno nakovalo 10 fl., celo kovačko orodje 35 fl., pintarsko ali lagvarsko 9 fl., funt železa 6 kr., ena zavornica 1 fl., ena motika 18 — 30 kr., kopa šop 2 fl., en vóz sena 2 fl., en celi možki ino ženski obléc 21 fl. i. t. d.'). — 1714 je korc zernja valal 3 — 4 fl.; 1758, 1759 štertinjak vina 30 fl., 1766 pa 40 — 50 fl., korc pšenice 2 fl., žita ali herži pa 1 fl. — 1½ fl., ovsá 1 fl.; 1775 štertinjak vina 12 fl. i. t. d.

Na bolši napredek rodovitosti ino priraska je cesar Karl VI. tri hasnovite reči naročil saditi: 1.) tabak si je vsakši znal saditi, ino ga za se obderžati, kelko ga je potrebuval; ovega pa je znal predati — ino da bi bol ceno imel, je cesar prepovedal, ga z drugih dežel sem spravlati (1713); 2.) je naročil, koruzo saditi ali sejati, ino je njo od desetine oslobodil — odpotli so nje tudi, zosebno dolnji Štajerci mnogo saditi ino sejati²⁾; 3.) je perporočil, krumpir (laško repo) saditi. Toti je pa spervega ne velkega postenja imel ino le za svinsko hrano prestiman bil (1740). — Tudi cesarica M. Terezia je skerb si vzela za naprejudvanje rodovitega priraska. Ona je obdelavanjsko družbo vpelala, ino je (1764) zapovedala, sosečke paše (gmajne) razdeliti ino obrodovitati; ona je zamogla (1771), da je nekelko zapovedanih svetkov dolpušenih, po kerih so ljudje zdaj po meši znali ino smeli delati, kak po drugih delavnih dnevih, i. t. d.

Za družbinsko ino hižno življenje je, kakti se razume, v' bojnih ino razbojnih létah ne dobro bilo. Družbine so zgubile množine svojih. Kelko njih je v' bojih mertvih ostalo, kelko njih v' spuntanjih prejšlo, kelko pa njih je odegnanih! Samo Turki so, kader so od Beča pregnani, množine ludi z Rakoske, Vogerske ino Štajerske z' sobom gnali: više 50,000 samih otrok, 6000 samih možkih, 11,000 žen, 15,000 deklin, više 200 grofic ino drugih zlahtnih gospodičin. Tudi Kruci so ludi odegnali³⁾. Hiž (hramov) pa so tak Turki ino Kruci na množine vunsporopali, teda pa po-

¹⁾ Branečki rokopis.

²⁾ v. Winklerna . . str. 193.

³⁾ Lehrb. d. neuern Staatengesch. (1825) str. 206.

žgali. Krci so samo okol Lotmerka, pramoj, ino stanij po-
 žgali v tedajno ceno za 4000 fl., samo lotmerskemi farmestri
 Mat. Vizeri so poropali, požgali ino vkoncali za 4,451 fl.,
 kaplani Mat. Kosi za 455 fl., cirkvi 2,594 fl., Lotmerka-
 nom za 40,234 fl., samo v cvenskem gradi za 11,500 fl.
 Vzeli pa so Ovenčanjom 50 konjov, 76 goved, 100 svinj,
 40 rojov, svinskega mesa, slanin ino sala za 170 fl., 142
 korc zernja, 11 veder vina, oblačila, platna, ruh, blazin, preje
 za 360 fl., vozov ino vozne sprave, plugov, bran i. t. v. za
 87 fl., železja, orodja, ino drugega pohiztva za 300 fl. —
 Mautsapijom so vzeli 42 konjov, vise 130 goved, vise 60
 svinj, 108 rojov, slanin, svinskega mesa ino sala za 140 fl.,
 72 korc zernja, sočive ino moke, 18 stertnjakov vina, obla-
 čila, platenine, platna, vdelanih koz, blazin, postel, ruh, preje
 ino, prediva za 630 fl., vozne sprave ino pohiztva za 300 fl.,
 sena 141 vozi; — Pristavcanjom so vzeli 24 konjov, 42 go-
 ved, 115 svinj, 47 rojov, slanin, svinskega mesa ino sala
 za 70 fl., 460 korc zernja, sočive ino moke, 4 stertnjake
 vina, oblačila, obuteji, vdelanih koz, platna, postel, ruh, pre-
 diva ino preje za 280 fl., vozne sprave zred tem, kaj je
 zgorelo, za 480 fl., sena, otave zred tem, kaj je zgorelo,
 za 125 vozi; — v Strojovesi so vzeli 39 konjov, 94 goved,
 154 svinj, 41 rojov, slanin, svinskega mesa, sala za 360 fl.,
 moke, sočive, zernja zred tem, kaj je na njih vkoncano
 za 914 korc, 13 stertnjakov vina ino jesina, oblačila, pla-
 tenine, vdelanih koz, platna, ruh, preje, postel, pučaj, pre-
 diva, zred tem, kaj je zgorelo, za 580 fl., vozne sprave,
 plugov, bran, lancov, orodja ino pohiztva, zred tem, kaj je
 zgorelo, za 630 fl., sena, otave 128 vozi, 6 kop sop;
 Grabcanjom, Pernoslavcanjom, Križovcanjom, Klugarovcanjom,
 Cezanjočcanjom, i. dr. 12 konjov, 9 govedj, svinskega mesa,
 kopunov, oblačil, ruh, postel, preje ino drugega pohiztva za
 220 fl., 20 korc ovsu, 4 stert vina, 160 kolacov kruha,
 12 vozi sena, vozne sprave za 102 fl., z cezanjoske cirkve
 so vzeli z Lotmerka sem posojen kelih v ceni 24 fl. i. t. v.
 Tak so po verheh delali. — Razvun tega, kaj je sovraž-
 nik požgal, je tudi drughe dosti stanjih budiže ino budiže
 zgorelo: 1607 je v Gradci v tretjem zakli bil tak velki
 ogen, kakšega se nikar ne bto ob enem je tudi v Radgoni
 dosti mesta pogorelo; 1638 je Radgona pogorela, 1645 pa
 vsa; 1683 je Vorava pogorela; 1680 Ljubna ino Marburg
 1680 je na gornjem Gradci dva dni gorelo; 1705 je Ptuj
 pogorel, 1711 Judenburg ino Uncmark, 1714 Radgona,
 1720 Marburg, 1745 v Železnihrodah, 1763 Fronsalt, 1765
 Konjice, 1768 Cmurak, 1779 Slovenjabisterca, 1780 Mar-
 burg i. v. dr.

*) Branečki ino lotmerski rokopisi.

Tudi pomor je ne malo ljudi pokončal: 1606 je v Gradci pomor bil, ino Kapucini so totim bolenim pripravno stregli; 1634 je pomor Gračanje tak postrašil, da so méni, vse bo spomerlo, tak tudi v Fridbergi ino drugih krajih; 1644 je pomor bil po vsaj Štajerskoj, najbolj per Fridbergi, 1643 per Ptuj, ter na Jezeri'); 1680 je pomor v Radgoni, v Gradci pa njih samo méscia Julia okoli 180 v pomori vmerje, ino je zavolo pomora 30 hramov zaklénjenih, v Valtendorf pri Gradci so toti boleniki pod golim nebom ležali, ino en Augustinar, njihov postréznik, je z' duševicami ino smolaj oblijano polleje (lorvo) zmislil, ino je z' totój se pred naku-ganjom obvarval'); 1677 je pomor v Einsdoli ino v Grab-niki, 1680, 1681, 1682 v dolnjem Štajeri, posebno na Ptuj, na Hajdini, per sv. Vidi, na Leskovci, na Podlitneki. Tu je tudi na jezere spomerlo, ino tedasni farmešter na Haj-dini Juri Hauptmanič je v popisani one velke r ve rekel, kak so vse steze, vsi poti, vse bervi, vsi mostovje, bili zastržani, kak so ljudje bodigó le kak muhe okol skapali, kak so tu v hosti, tam na eesti, tu v goricah, tam na paši mertve trupla ležale, kak je néka mati vzela otroka na roke, ino kak se je naziral, je smertno zaspal z' materjo vred, kak je sin po-leg očeta, či poleg matere, mož poleg žene le okol padnū, kak je per neki hiži že ne bilo živega človeka več, samo živina še je lačna se derla); 1681 je tudi v Središči 399, okol Središča 75 ljudi pomor vzela. Tudi v Ormoži je tedaj mógel pomor biti, kajti se se zdaj povéda, da je per káme-nem križi (pil) zdol gospodske pristave mnogo od pomora mertvih pokopano, ino da je v Litmerki en sam človek, žganjar, od pomora prékdostal. Tak so per večih, ja per mno-gih zidanih križih se mertvečke kosti vunskopale, ino se tak perpovédanja ludih poterdijo, da na totih mestah so v pomori pokapali; so tudi mnogi sv. Roka ino sv. Šebasijana altari, kapele ino cirkve na toto oblubo postavljene). V leti 1724 je zadnjokrat na Štajeri pomor bil, 1758 ino 1759 so pa v Halózah ljudje od glada vmirali⁵⁾.

Družbinskemi življenji na hasek pa je bilo, kaj so cesarje sami naredbe za toti stran vundali. Tak je cesar Fer-dinand II. naredbe vundal zavolo bolšega reda, bol enažnosti ino hižnega straha v mestah. Za njega je tudi Gradec vekš postal. Tak je tudi cesar Karl VI., najbolj pa M. Terzija, za

1) Za tega volo ja tam sv. Roka cirkov nastala.

2) Ob tem je v Gradci na uređ mesta sv. Trojice križ postavljen ino so pri njem sv. meša služila ino predga derjala. Še dan dočasni na Trojičke nedelo proccaja tá gre.

3) Hauptmanič rokopis. — Tudi tu je na tega volo sv. Roka cirkov nastala.

4) Wartner to poterdi.

5) Sim. Pečovén, rokopisi.

to skrbel, da bi za družbinske ino hišne življenje vse napreduval; 1734 je družinski red vundan, 1756 ino 1776 ponovlen; 1724 je naredba zavolo vmanjnihov, vbogeime. proseeih (štercov) i. t. d. vundana; 1768 je kastigokniga za ludodelnike vundana, ter naredba zavolo erbie, naredba zavolo slobodnosti življenja ino imetka. Drugač so pa ljudje, ako ravno njih je v' bojih, spuntanjih ino v' pomori mnogo prejšlo, se hitro pomnozili, mesta, tergi ino vesnice so se poveksale, kloštrov je duže več bilo, vojska v' duže veksem številu i. t. d.

7. Meštrie, terživo, penezl.

Eno meštrie se ob tohri časih veliko valale, ino tudi dober staz mele, kajti je dosta cirkvih ino kloštrov na novo postavljenih, tudi je per poglavaraskih prihodih, per njihovih perzvéstjenjah ino kronanji, per vitezkih igrah, per zverjadostrelbi, per velikih ženitvah i. t. d. vse gradato ino lebečo lepo bilo. Per vsem tem so mesterski si dosta zaslužili, za to je pa drugo ludstvo v' stiskah ino božtvi se jokalo. Za cesara Karla VI. ino M. Terezie so meštrie posebni naprejdok imele, se razume, v' mestah, nekaj tudi v' terghih; na dežali se so meštrie malo gladkosti imele, kajti se zdaj najdemo stare lesene hrame, ki so iz samo malo potesanih ino presékanih, narmer ne prežaganih berven rodo v' skuppostavljeni, ino majo le okenjake, ne oken, dveri pa tak nisoke, da se človek dvegibe more poter vleči. Tudi so zidani hrami z' tistih časov ne lepi. Ah vse je teda hol močno ino na poterpečnost se delalo, cirkve, klostri, gradi ino nekeri hrami v' mestah, kajti starolepa žeželska hiža (Landhaus) v' Gradcu, so pa ne samo močno ino kajti na vsigdar bili postavleni, temuč tudi z' takimi lepótami nadjani, kakanih zdaj nise ne dela. Najbol je M. Terezia rudnarstvo naprejgnala. Curinske (čajrinske) zapadjene sreberne rude je sedem lét dala odkapati ino vode vunvlačti, pa zabstoja, voda je sploh pertékala.

Za terživo ino penezé je ferdinandovo pregnanje Luteranov k' velki škodi; zakaj toti so, da so vse to svoje mogli prodati, veliko penez z' dežele odnesli. Perdobilo je pa terživo v' tem, kaj je zdaj z' vinom v' dolnjem, z' železom v' govnejem Štajeri na veliko se začelo teržiti. Za podložnika je pa to ne dobro bilo, kaj je gruntnemi gospodi moget odati, kaj je k' odaji imel, za telko, kelko mu je on dati htél. Boji, spuntanja ino poterpanja so tudi teržtvi na kvar bile. Cesar Karl VI. je, potem kak je povsod mir naredil, si posebno skerb vzjel za podignenja ino poveksanje teržtva: on je dat velke ceste napraviti, kajti ono od Marburga kre Drave gor v' Koroško skuz tedašnega brézničkega farmeštra Vilibaha i. t. v.; on je odredil, da se je po Savi ino drugih rékah blagó vozilo; on je prevožnji blaga na basek mostovine ino cestovine pomensal i. t. d. — M. Terezia je páte dala velke

ceste delati, ino se posebno mestjani ino teržiki prilike dobili, s' železom, z' soljo ino z' vinom na velko teržiti i. t. v.

Pénež je veliko bilo, ali da so njih turški boji, ter Luterani mnogo z' dežele odnesli, so cesarje mogli dati lehke penenze delati, kerih je namer ne vsakši vzeti htel, ino kerih so si tudi drugi na skrivnem delali. Zosebno je to bilo za cesara Leopolda I., ker je pa potli z' cirkvenega zlata ino srebra dal bolše penenze delati. Njegovi tolari, sestice, groši i. t. d. še se zdaj med ludmi najdejo. Za cesara Karla VI. ino za M. Terezie se je duže več penez delalo srebernih ino zlatih, kerih še je zdaj dosta med ludmi, skotaj tolarov, dvajšic i. dr. M. Terezia je tudi (1763) opervič papirnate penenze ali bankuše vundala 12,000,000 fl., je pa, ker njih je ne htel vzeti, ne permoran bil. — Tudi Kruca so svoje penenze 'meli'.

S. Umetnosti, vučenosti, znajdenja.

Vučenosti ino vekše znanja so zdaj najbol Jezuitom v' rokah bile, oni so tudi jedini bili, ker so sé z' bol vučenimi Luterani meriti mogli. Jezuiti so vučili jezikov znanje, zgodbopopis, računstvo, naravopopis, modroznanstvo. Od vraticva še se je ne velko kaj vučilo, tudi od pravdnictva ino postavstva malo. Malih ali deželjanskih sol je še zdaj spervega malo bilo, Luterani so njih več imeli. Se le za Marie Terezie so se umetnostim, vikšim znanjam ino vučenostim vrata odperle. Tota cesarica je (1756) najvučenese, najavednese, pravične moži iz vseh svojih dežel vkuppozvala, da bi med sobom skleneli, kak bi se vekše vučenosti vu večjih solah ali vučilnicah bol vobčinstvile, ter male šole za podvučanje otrok na farah vpelale. Za njenega ladarstva so vu vseh solah ino klostrih jednake knige za podvučanje vpelale. Za njenega ladarstva so nastale male ali farne šole, pa pri nas le nemške, za slovensko je v' totih ne skerbfeno bilo. Je pa vander tota cesarica tudi na Slovence ne celo pozubila. Kader je bratovčino keršanskega navuka vpelala, je slovenske Katekizmuše vu večih govorstvah dala na svetlo priti, ker so z' kratkim podvučenjom slovenskega branja se začeli. Z' solami (samo nemškimi) je pa že zdaj namenenje napravljeno, Slovence po časih ponemčiti ino njim tak njihovo drago narodnost vzeti.

Stajerski vučeni možje iz totega pretoka so: Peter Muhič, Slovence iz Celja, doktor modroznanstva ino bogoslavja, profesor getčkega jezika, potli rektor beškega vsevu-

*) Eni takši krucoški duar je (1840) ta per Malmedil v' faroskih goricah vanskopan od leta 1706, eden pa v' Lütömerskem (Lötmerki) najdba od leta 1704.

čilisa, zadučen za prepusta v polavskem (Pottau) korajšniki, je posebno gorečnost skazal za preobračanje Luteranov; Filip Müller, Gračanj, Jesuit, je posebno v zvezdopoznanji, ter v pravničtvu včuen bil; Pater Abraham a. s. Klara, Augustinar, je bil včuen ino za isti čas glasoviti predgar; Trost ino Visher, sta najperve deželopodobe (Landkartep) vundala (1681); Sigmund Puž, Gračanj, včuen Jezuit; Augustin ino Mihal od sv. Katreje, ter Juri Rues. Najmenjši, včuen je, pa, iz, tih časov Sigmund Popovič, Slovejogračan, on je bil včuen v leposvednosti, v naravoznanstvu, v poznanji zemelskih zrastih i. t. v. On je zavolo slovenskega jezika ino, slovenskih dogodivšin želel, v tonih austrijskih krajih potovati, kerj od ene strani proti črnemu morju, od druge do terškega morja sežejo, je pa mu nevošljivost na Slovence tega ne dopustila. Popovič je v Beči nemški jezik včuil, ino nemšino tak dobro znal, kak ker je v Šaškem rojen. Nemci se za tega volo čudjejo, kak je Slovenec Nemce nemško mozel včuti —. On je 1763 pri Beči vmerl.

Znajdenja totega pretjka so: Meromizica, vremenjak (barometer, merkuri), toplotomernik (termometer), izzračka (Luftpumpe), elektrika, besédotroh (Sprachrohr), fosforiš, tek repastih zvend, vuzgajoči glaži, zercala (spégli), porcelan, osepnik seplenje, ognjomerik (pyrometer), pomenšči glaži (mikroskopi) harmonika, hitroglasnik (telegraf), perve poste v nemških dezelah (1641), perve bodila na puškah (bajoneti), ponavljajoča vura (repetirvura), prvi klarineti (1690) i v dr. Od sadja ino zeliš je zelar (1690), ter jočeča verba i. t. d.

Austrijska ah ti tožna,
 Kelko ran prijeta si!
 Kake pa še, ah nadložna!
 Grozno se pretijo ti:
 Kak dereči oroslani
 Turki z' divjo groznostjo,
 Ter razbojni Luterani
 Dugo že te česejo.

Ah že smertno si zdihuješ,
 Kajti njihov divji meč
 Sebi ostro brusti čuješ,
 Že ti Turk zajimle Beč;
 Ako z' totim si opala,
 Tak si zgublena vsigdar,
 Ti boš v' roke 'mu se dala,
 On bo tebi poglavar.

Že v' znotrinah vsa trepečeš,
 Ja že cesar tvoj je skrit;
 Plaho tvoj pogled že mečeš
 Na Keršanstva zgenjen zid:
 Al' v' zdvoječem tvojem strahi
 Mož od Boga je poslan,
 Ker Ozmanom v' ednem máhi
 Stere moč no vzeme vstan.

Toti mož je kral Sobjeski,
 Je Slovenec z' Polskega,
 Ker Bečanom je nebeski
 Angel oslobódenja.
 Bod' pozdravljen kral junački,
 Večno naj lepóti te
 Venec vitežko vojsački
 Hvale tu zaslužene!

Tvoji slavni, močni vojski
 Vurni davata pogón
 Lotrinski, ter Princ savojski,
 Turki ne je več pardón;
 Njemi padne v' kratkem časi
 Vojske telko sto jezér,
 Da si sultan pipele lásí,
 Tak 'mu dela sa vihér)

Ja vihér, da telkih kričov
 Glas je v' nebo slišal se
 Od nedužnih otročičov
 Vzeti tu na jezere,
 Telko ludstva, kak Kersanstvi
 Vzeto, tá odegnano,
 Gde v' Nevernikov sužanstvi
 Bo do smerti plakalo.

Al' kak Turki so odbiti,
 Se nevihte druge že
 Tebi Austria groziti
 Začnejo nezbrojene:
 Smertni meč je tebi vmoril
 Sina Habsburg zadnjega,
 Z' tem je kralom vsem odtvoril
 Vrata tvoj'ga svojenstva.

Za cesara maš na troni
 Mlado ór Terezio,
 Totoj po deželski kroni
 Sosedje vsi grabijo:
 Novih bojov se razvije
 Od vseh krajov sem nad njo,
 Telko kervi se prelíje,
 Da vse zemle plačejo.

Ali, kader v' sozah plava
 Serce vso Terezíu,
 Ona bol kak možka glava
 Vej si že pomagati;

Ima glaj, so sred nasročn
 Cesarici na pomoč
 Od vseh krajov vse pertete,
 Njoj cesarstvo, ohdežet.

Svéta, loba cesarica!
 Lépe tvoje zrasti so,
 Ali tednost no pravica
 Venci tvojo lepoto;
 Tvojo dobro serce lada
 Pri podložnikih kam več,
 Kak nezbrojna vsa armada,
 Al' kak ogen ino meč.

Kak je vterdjen tron cesarski,
 No vmirijo vojske se,
 Je tvoj sedak poglavaraki
 Podgor za podložnike:
 On je zvirek vučenosti,
 Delajočim pomočnik,
 Pri njem hrambo najde prosti,
 Če ga trapí oblastnik.

Zato vsaki te pozdravi:
 Draga o Terezia!
 Živi v' časti ina slavi,
 Naša mati hvalena,
 Kera zemle tv'e šircke
 Z' milim okom pregledáš,
 No za tvoje nas otrake
 Materinsko nam skerbiš.

Samo eno nas Slovence
 Noter v' serce žalosti:
 Vučenosti luč le Nemce
 Vu vseh šolah razaveti,
 Nam Slovencom si le malo
 Dopustila, da bi se
 Znanjih sunce nam vužgalo,
 Kj nas več kak Nemcov je.

OSMI PRETEK.

Od cesara Jožefa II. v' čase austri- anskega cesara Ferdinanda I.

(1780 — 1848.)

Štajerska zemla oblehkotena, potem v' boji,
zadnlč v' miri.

1. Ludstva, ladavel, deželске zgodbe.

Potem kak je Maria Terezia k' veliki žalosti vseh svojih zvestih podložnikov cesarstvo ino svét zapustila, je njeni starši sin Jožef II., ker je že prejd rimski kral, ino po smerti svojega očeta rimski cesar bil postal, vse austrianske dežele (1780) prék vzel. Jožef II. je bil lepe zrasli, velike razumnosti, nepostrashlive segurnosti, živočih naprejvzetjih na oblehkotenje prostega ludstva ino na srečnost svojih dežel, pa tudi bistro razliverga pogleda na nakamenja drugih kralov ino poglavarov. Da bi zvedil ino se pravihal, kak se prostemi ludstvi godi, ino kak njihove gospodске z' njimi delajo, je on večkrat potajeno šel v' hiže kmetičkih ino težackih, ino celo služit. On je tudi že prejd po zvnskih deželah potoval: 1769 je bil v' Rimi, Neapoli ino Florenci, ino še v' tistem leti sta z' pruskim kralom Friderikom II. vkup bila; 1777 je bil v' Francoskoj, Španjolskoj ino v' Švajci; 1780 je šel v' Rusko, ino je tam z' močnoj severnoj cesaricoj Katarinoj II. prijatelno zavezo naredil.

Cesar Jožef II. je v' svojih deželah posebno tote premenjanja naprejvzel: On je prostemi, kmetičkomi ino težack-

naprejševanje v' turskem boji prepereati. Vse to, ino posebno glasno meriranje po vseh deželah je dobremu cesari Jožefi II. (1790) smert perneslo. On je pa nepozabni oštal. — Jožef je dvakrat bil oženjen, prvič z' Mario Izabelo od Parme, drugič z' Marijo Jožefo, bavarskoj Princesioj, ino je z' njima imel dve čeri, sta pa obej v' detinstvi vmerle. Kak je svojo druge žene za dvo leti se bil znebil, se je ne več hitel ženiti. Da je tedaj ne zakonskih otrok imel, je cesarstvo ino ladarstvo austrijskih dežel prišlo na njegovega brata Leopolda v' Toskane.

Leopold II. je, kak je od Jožefove smerti bil zvedil, precu se v' Beč podal, ino je ladanje prevzel. Njegovo prvo naprejševanje je bilo, ljudstva črez jožefove novovredjenjā razserdjene zupet pomiriti, za tega volo je ene iz totih novovredjenjih precu razvezal, druge pa še razvezati namenil. Kaj je Jožef za telih slovenskih, ter laških ino madjarskih rodov na enkrat hotel same Nemce meti, to je Leopold precu tá pustil, pusteti vsakemu ljudstvu svojo narodnost; deželskim stališom je dal njihovo prejdno vnarednost; jožefovo novo obdajenje po gruntni meri je zavergel; Visišduhovnikom ino žlahtnikom je po časih dal njihove pravice nazaj; cirkveni red je zupet na staro pustil; kralévsko kronanje: se je pále naprejševlo. Ostale so pa vendér postavke knige ino sodnički red, ostalo je jožefovo Luteranom dano dopušenje ino pravica, ostale so okrožništva (krajsije) na brambo méstjanov ino deželjanov proti preteženjam od strani svoje gospodske, ostale so naredbe za povsod naprejševanje večnostih ino mnogoterih znanjih.

Pred vsem tem je pa Leopold II. precu per začetki ladanja si naprejševlo, z' Turkom ino Prusom mir napraviti, ino se z' veliko močjo proti spuutanim Francozom pripraviti. On se ali v' Reichenbahu z' Prusom pogodi, v' Sistovi pa z' Turkom mir naredi (1791). Toto mira sklenenje Leopoldi dá Kozim, Oršovo ino tisti kraj, ter kos zemle per vodi Una pridobilo, Leopold Turki dá nazaj. Teda z' pruskim kralom Friderikom II. v' Pilnici derži skupčino, per keru se tudi pruski ino austrijski kronprinc, ter francozkega krala starši brát z' enim generalom ino enim kralévskim dvorskim znajdejo. V' toti skupčini se cesar Leopold pogovarja, kak bi svojimi svaki, francozkemi kraji Ludviki XVI. na pomoč šel, kajti Francozi so vse stare pravice dežel, žlahtnikov ino duhovnikov dolzaterli, ino že je kral z' kralicoj vred, kak tudi kralovski sedež v' nevarnosti bil. Množine Francozov, ki so doma ne nikake slobodnosti več najšli, so v' nemške dežele smprek odisle, tudi kralovi principi. Kader je pa kral z' kralicoj hotel vujti, je po poti gorpoderžan, ino v' Pariz nazaj odpelan, ter tam kajti največši hudodélnik že obsnovanem vmorenjenji v' ječi perskranjen. Cesar Leopold ali pregnanim ino za

tega volo razsrdjenim francozkega kralja prijatelom dopusti, se v' Koblenci oporožiti, tudi nemskih dežel poglavare opomene, da se naj za svoje prirajnske posestva na noge postavi, ino on sam vojske v' Nizozemle pela. Ali na sred tega k' boji perpravlanja Leopold II. vmerje (1792). Njegov pervorojen sin Franc, kerega je cesar Jožef že od leta 1784 v' Beči pri sebi imel, se v' tistem leti (1792) cesar postane.

Cesar Franc II. najprej misli, kak' bi svoje dežele v' snotinah v' miri obdržal, da bi tak z' tem bil nevsoj močnej perpravljen bil, proti spuntanim ino vsem sosedom tnevarnim Francozom. Ino resen je Franc še v' prvih mäslih; svojega ladarstva na znanje dobil, da 'ma boj z' Francozom, ino tak se je nam on težki ino vsepojédni francozki boj začel, ker je pod kratkimi prehenjanjami celih 23 lét terpel ino zadnič za nedositnega Francoza žalosten konec vzel.

Pervi boj je terpel štiri léta. Spervega je austrianska ino pruska vojska kavno srčno naprejšla, ino je dalet v' francozko zemlo prišla; ali per zmenkanji živča je ne mogla do Pariza priti, temnj je primorana bila, ino nazaj obrniti, ino do Rajna nazaj oditi. Tak je tota vojska ne mogla kralja Ludvika odteti, temuč pustiti, da so ga ob krotstvo ino zadnič ob glavo djali (1793). Tudi kralji se je jednako zgodilo. — Tčas so Francozi v' Nizozemle se pervojshovali, so pa od naših bili nanajbati. Ali da so zdaj vse, kaj je te orkeje nesti moglo, na boj gnali, ino z' širnajstimi vojskami semvun vihreli, so vzeli Nizozemle ino Holandsko (1795). Točkanška, Pruska, Španjoška, Hesenkaselska so posebe z' njimi mir naredle. K' temu se je ali Prus Austrianske zapustil, ino se je zred gornjonemskimi deželami od Austrijskih odvernil. Tak so tedaj samo Austrianski ino Dolnjonemski na bojuvanje ostali. Per vsem tem je pa Princ Karl, cesarov brat, Francoze širikrat obladal, ino nje noter do Rajna nazajzavernol; ali v' Italii je mladi francozki general Bonaparte naprejudoval (1797). Toti je povsod naše premagal, tak dugo, da je močna Mandava mu v' roke pršla. Kak' je Mandavo bil predobil, se je na Koroško podal, ino od tam per Novemtergi v' Štajersko, kera je zdaj že blizu devetdeset lét na zvuškega sovražnika vidla, ino je svojo vojsko od Judenburga semdol v' Gradec pelal. V' toti névarnosti se je v' Tirolskoj kak' tudi v' drugih austrijskih deželah vse zdignola na obrambo dežel. Za tega volo je Bonaparte hitro v' Ljubni za mir pogodbo napravlal, kera je potli v' Kampo Formio pri Vidni (Udini) poterdjena. V' tofem mira sklenenji je Austriapska dobila Benečansko, eno leto prej od Francozov vzelo, ter Forjulsko, Istriansko, Dalmatinsko ino Kataro; Francoz pa je dobil vajvodie Mandavo ino Milan, ter austrijske Nizozemle. Tote so Francozi predi z' svojoj deželoj združili. Tak je Franc II. njim mogel dati vso Lombardio, ter Brajzgaro, ino je tak ali že zgubil vse dalešnje brambe svojih dežel. Ali

v posebnem zbori v' Bastati, v' kerem je cesar vse, kaj je na tati kraj Rajna imel, Francozom pustil, mu je Soligradsko zred Morhtesgradnom obetano. Z' Benečanskim ino Soligradskim je ali pa svoje dežele noterzagrajene imel. Tak je na en čas mir napravljen. Ali da so Francozi svoje dolžbitja žlahtničkih ino duhovakih pravie tudi po nemških ino avstrijskih deželah hteli nasejati, da je Avstrijska zavole vmerjenja francoske kralice ino zavole svoje velike izgube sed v' sebi kuhala, da so avstrijsaki vikári ino žlahtniki si na svoje stare pravice v' skorbí ino zato cesari sploh na volah bili, ter da so Francozi eno deželo za drugoj pod se spravljali: tak se je (1799) zupet boj z' njimi začel.

Toti drugi boj je pervo leto srečno naprejšel. Princ Karl je v' nemških deželah Francozom povsod doldobil, ino je noter v' Švajcarsko prišel. Od druge strani so Avstrijski z' rusko pripomočjo v' Laškoj sploh naprej šli, ino so dobili Turin, kak tudi Mandavo. Ali na enkrat je Bonaparte, ker je tečas bil v' Egiptum odišel, nazaj pridoči se za perva francoskega konzula ozval, ino je šel sam v' Italjo, tam je našo ino rusko vojsko tak zbil, da mu je vsa Italia zupet v' roke prišla (1800). Od druge strani so Francozi v' nemških deželah naše za endrugim premagali, so Soligradsko vzeli, ino so šli do Linca, v' mesti Štajer pa so silo napravili na boja prehenjanje, v' kerem so si zred drugimi nekerimi nemškimi deželami tudi Tirolsko posvojili — ino tak so zdaj njihove nemške ino italske vojske vkupsegale. V' Lünevillu je (1801) mir sklenjen, poleg kerega je Avstrijskom ostala Benečanska, Istrijska, Dalmatinska ino Kataro; Nizozemska pa, Milan ino Mandava je Francozom ostala, ino njim tudi Toškanska ino Modena, prédana. Zdaj je z' italskih deržav vkupladarstvo (republika), potem pa italsko-francosko kraljestvo nastalo. Avstrijski Franc II., zdaj svoje dežele k' cesarstvu podigne (1804), ino se odpoti imenuje avstrijski cesar Franc I., drugač pa vsako deželo pusti per svojih naredstvah. Avstrijsko cesarstvo, ako ravno se je večko proč zgubilo, bi si naskorem bilo pomoglo, ino svoje v' totih bojih prijete rane sočilo, ali mir je ne dugo terpel. Bonaparte ali Napoleon je hotel velko cesarstvo gornarediti, keremi bi vai drugi narodi mogli pekoem biti. On se je zato za francoskega cesara ino za italskega krala ozval, je dežele, kak se mu je zdelo, k' Francozki potegnili, ino se Anglijskom začel pretiti. Tote Bonapartove po svoji volji okol sebe grabljenja so cesara Franca I. permorale, z' Anglijskom ino Rusom proti Francozom se v' brambo postaviti, ino tak (1806) pále boj nastane.

Toti tretji boj je pred pol letom že dokončan bil, kajti Bonaparte je kak strela tak hitro v' nemških deželah bil, ino je povsod, da so Bavari z' njim potegnoli, obladal naše ino

ruske vojske. Tak je tedaj tudi Princ Karl v Italiji ne mogel nazaj obrniti. Bonaparte ali Napoleon je hitro po nemških deželah naprejoval, ino je prišel v Linceo, v krakem je že v Beči bil. Francozi so zdaj obsedli tudi Berno (Berna), Benotke, Terst, Celovec, Lublano ino Gradec. Tedas so se naše ino ruske vojske v nazočnosti naše ino ruske vojske v Moravi v skuparabale. Pri Stavkovem (Austrija) be imajo z Franconom prijati, Napoleon je pa tudi tu premagavec, ino cesar Frano raji kak bi svoje dežele so vobtemi vkončani prekpustil, nek' miri zastopi. Toti mir je v Breislavi (Prešpurki) sklenjen. Da so zdaj Francozi Rakoske ino Štajersko vse zred večimi drugimi deželami austrijskega cesarstva pod sobom imeli ino Beč si posvojili, so oni veleli, kak se ima mir sklenoti. Cesar Frano je mogel sem dati Benečansko, Tirolsko zred Vorarlberskim, ter druge grofa, mesta ino države v nemških deželah; Soligradsko zred Berhtegadnom pa je nazajdobil, tak tudi križniško visokmajstrio. Naskorem potem so tudi dolno-nemške dežele od Austrijskih odstopile, ino med sobom zvezo naredile. Tak je tedaj cesar Franc I. rimsko-nemško cesarsko kruno doldjal, kera ja 633 lét rakoskih nadvajvodov glave venčila. Austrijsko cesarstvo je tedaj zdaj samo sebi prekpušeno ostalo. Njegovo obdržanje je bilo v nevarnosti, kader je Napoleon Bonaparte (1806) Prusko z enim žlakom pobil ino njo razdelil, ter Portugalsko ino Španjolsko, Papežovo ino Toskansko v svojo posestvo bil vzel, v Neapoli svojega svaka za krala bil postavil, Austrijskoj vzel terživo krez morje, ino več tega. Cesar Franc ali svojo vojsko (1808) z rezervoj ino deželobramboj (Landwehr) pomnoži, se pa tudi pale nastokrem boj nad njega oberne, boj, v kerem več kak pol Europe nad Austrijsko gre (1809).

Toti šterti boj je austrijskim deželam, ino z njimi tudi naši Štajerski k' strahoviti škodi bil. Princ Karl je ravno spervega francoske vojske viteško nazajderkal, ali da je proti preveliki njihovi množini preslab bil, je obnemogel, ino Napoleon Bonaparte je pri Vagrami našo vojsko, potem kak se je dva dni bila po možko branila, zadnje premagal, ino zapravi se boja prehajanje. K' totemu boju so na večih krajih dijaki (študenti) se dali k' deželobrambi zapisati, ino se so marljivo v prazjah vadli; Tirolci se pa se vsi zdignoli nad Francoza pod vžanjom Sandvirta Andrea Hofera, ino se veliko francoske vojske vkončali, ter Bavare z Inspruka pregnali, ali vse to je le premalo bilo proti bonapartovim vojskam, ino tak je se isto leto v Beči mir sklenjen, nesrečom mir, kajti naš cesar je zdaj mogel proč dati Soligradsko

*) Tudi naš grackih diakov je bilo dve kompaniji, ker smo nam isto leto po nedelah ino svetkih, druge dni pred bojem, pa solji v prazjah se vadli, ino na gornji Gradec odločeni, že k' zastavi bili persegli.

ino, Berhtes gaden, vred talom od gornje Rakoské, celo belacko okrožje od Koroške, vse Krajsko, Laško-gorico, Istrko, vogersko primorje ali Dalmacijo ino tal Horvatske do Save¹⁴⁾; tudi tal Galicijo, Krakov ino Zamosk. Napoleon Bonaparte je totokrat, prej kak je naše dežele zapustil, ter dvine dal razdreti, v Gjuri (Rabi), v Berni, v Gradci, tudi bečke obzide. — Kaj so ljudje v totem boji v naši deželi tak, kak v drugih terpeli, je grozna. — Napoleon bi totokrat našemi cesari se bil več znal proč vzeti, je pa tega ne storil, da je njegovo najstaršo cer Maria Luiza za ženo dobil. Napoleon je najpre mislil, da bo po toji ženitvi austrijski cesar njemu miren sosed, ino bo on z tem leži nad Basa sel, kajti toji se mu je na poti bil.

Za tega volo postane boj z Rusom. Maria Luiza je Bonaparti sina porodila, totega je on precu za rimskega kralja ino Rim za drugo poglavitno mesto francozkih dežel ozval. To je vsem merzilo. On je z Anglianci povsod pikečo svajšo delal, ino tudi z Rusom zavolo Polske i. dr. si ne v dobrem zastoplenji bil. Začne se ali boj. Prus ino naš cesar dala Francozi perpomocno vojsko. Bonaparte, da je ruskega cesarja ne va varstvo dobil, gre z telkimi vojskami, kak njih je od narodov pteselilja sem ne gdo več vidil, (1812) prek Njemena ali Nemena v rusko zemlo. Ruske vojske je ob tretji tal menje, ino pri njoj dosta na pohitob sem vzeti, ne zva demh, ne po redi oboroženih, pa vender cesar Aleksa n d er da Bonaparti povedati, da svojega na pravično brambo kvirski zdignjenega meta nebo v nožnico vteknil, doklam bo en sam oborožen sovražnik rusko zemlo sramotil¹⁵⁾. — Bonaparte tedaj gre v Vilno noter, ruske vojske se pri Dvina vodi ino pri Kazani ravno branijo, se pa naskorem nazaj obernejo, (da bi z drhgimi vojskami se pomokile. Kod ruske vojske nazaj idejo, požrejo povsod terge ino vesnice, ino njih stanovniki ali grejo z vojskoj, ali se besneč v velke hšte verkejo, ino se z Francozi divjoerdito bijejo. Bonaparte ali prez nazajdetzanja gre nad Smolenski, ino od tam v sredino cesarstva pred Moskvjo; njegovii generali pa proti Petrogradu, tak ali nad obe poglavitne mesta cesarstva. Vse keršave bitve, ino važanje Smolenska je nič ne zamoglo proti francozki premočni vojski, Rus gre sploh nazaj, pa duže pojmenje, ino duže bol serdit.

¹⁴⁾ Koroška, Krajsko, Horvatsko ino vse tiste deržave vkup je Bonaparte za Ilirijo ozvali. N. Mitš pa so zdaj začeli razbiti tudi naš Malistajer ino vse posavske ino podunajske slovenske deržave dol do črnega morja.

¹⁵⁾ Ruski dogodivšinospisek Ustršlov reče, da je Bonaparte z pol milijoni vojskovi prišel, ruske vojske pa je kamaj pol telko bilo, pa še tota na 200 verste (ruskih mil) razprestrena (ponarazne).

V' tabori (vstanavi), „čatevo Zajaišče (Solomiceo)“ stari Kutuzov k' Rusom za višava stopi, ino zdaj se velika odločna bitva peročaka. Lesovje se zasékati, sčtve po vsoj Moškvi ino pohošene, ino tak je grozno smertno pole perpravljena. Francozke prevzetno velike vojske grejo zegurno naprej, 7. Sept. 1812 se primejo. Najprej Polaki nad Ruse rinejo, ino nastane strahovitno vmarjanje, 50.000 je mervih ino raajenih. Zadnjo Francozi ino Rusi nanajestopijo. Kutuzov se še tisto noč pogovori, jel bi bole bilo, z' svojoj že na male djnoj vojskoj še drugi den z' dosta močnšim sovražnikom se prijeti, ali ga rajši dale v' mervle sovčne kraje odvoditi, naj bi gorjemajoča zima tote toplim krajom navajene južnike potrosila, posebno per monkanji obrambo ino stroška. Je ali sklenjeno, da Rus ide še dale nazaj, „Moškva je ne vsa domača dežela,“ reče Kutuzov.

Zdaj Bonaparte (14. Sept.) svoje velike vojske pred neizmernoj Moškvoj razprestre — v' Moškvi je kumaj deseti tal ladih, ino to zveksinom strajnskih (ptajih) ostalo, drugi se zred gubernernom Rošto pšinom ši za domačoj vojskoj Bonaparte v' moškvaskem predmestji dugo čakka, da bi mu mštni vikši ino mštnianj v' množini proti prišli na njega pečastitje, ino da nikoga ne naprej, gre (15. Sept.) v' mesto noter, ino nje najde zapaseno, dveri ino vrata na hrameh vse spozaklenjene, on ali gre zraven v' cesarski grad Kremlj — ino že tudi na večih krajih v' mestu gori, Francozi si z' tega nič ne naredijo. Po noči že po dostih kvartirih gori. Rošto pšin je vse pogasitne priprave proč odpelal, ino povsod vužgacino ino vužgare nastavil, med totimi tudi vunspasene vjetnike. Bilo je že naravnano, Bonaparta v' Kremlu s' ognjem zajeti, ali on je še le, v' grad Petrovskoj vujšel. Kumaj žive so apovujale njegove vojske, kader je (17. Sept.) per velkem viheri na več kak petsto krajih na enkrat zabelo gorseti, ino je nepregledna velko mesto hitro v' enem ognju bilo. Velika njih pa je le agorelo, ki se prej od ognja dostignjeni, kak so vujti mogli. Zdaj Bonaparte svajim vojskam reče Moškvo vunsparopati. Na to oni od dne do dne nepakornšji ino suprotivnšji postanejo. „Mi smo agubleni, naša vojska nemore več nazaj,“ reče en njegov general, Bonaparte pa v' svoji nezgovornj visokosti še sploh miši, da bo vse per njegovi prevzetni voli vunspalo, on ali ne posluhna na to, kaj njemi njegovi najzvešči služebniki pravijo.

Tčas se Kutuzov v' Kalugi na prijetje perpravja, ino kader mu Bonaparte pismo pošle, da bi se mir napravil, on odgovori, da je zdaj od toga namcv ne govorenje, zdaj se le

1) Tak ali Slovenci nad Slovence! Ruski Ustrélov tudi reče, da so Polaki Rusom vsigdar sovražni bili, ino njim več sadeli, kak prej Mongoli.

2) Kreml je tatarska beseda, poméni trdvinó.

se ruski bój za pravo začne. Bonaparte pošle drugo- tretjo- krat k' Kutozovi, naj bi se mir napravil, Rusom ne treba nič od svojih dežel sem dati, tudi nič zastaviti. Francozi se ho- bejo nazajoberati do Viesme, tam naj bo skleneno mira Kutozov, več vojske perokajoč, Bonaparta od dne do dne odva- ja, v' menših bitvah sploh premagajoč. Na 18. den Septi se Francozi pri Tarutini bitj. Na 22. den Sept. zadajj Francozi z Moskve odidejo, potem kak so prejd Krieml raz- vergli. Zdaj Bonaparte k' svojim vojsakom reče: „Na tó bit je Moskva vkončana, na tega vôle toto neimemtno razder- tino zapustimo, ido se podamo v' en kraj, gdé obdno-ino mi- v' zimskih kvartirih na nas čaka — če rusko vojsko najdem po- puti, bo bita, če Aleksander še duže se odpovedava, mir napraviti, tak bom Rusko na sprotnéje iz reda evropejskih kraljestvih vanpehil.“ Takse duš so bile v' njegovi glavi, njegovi péseti od pa kamaj na tri dni kruha, konjeniki na dva dni potagoja well. Nezgovorno veliko konjov je že bilo palo, ino je skoro ne več mogoče bilo z' orožjom ino drugoj spravaj dale priti.

Ob tem so se ruske vojske bol vkup zisle per Beresini Bonaparti za herbtom, Kutozov z' svojoj vojskoj, Platov z' svojimi Kozakmi, Vitgenštajn ino Čičakov z' svojimi vojskami, na zhprič Francozom pot iz Ruske. Bitva pri Ma- lojaroslavci (25. Oktob.) Bonaparta na smblenskovo cesto nazajverže. Na toti česti skoz suho pušavo je nasko- rem vse puno mervih; vse puno padjenih konjov, pbrtega orožja ino brambé ter druge sprave. Veliko snéga ino le- denost povekša silo ino stisko. Vsaki den pridejo jezere v'lovlénih Rusom v' roké, jezere odzaja svojo življenje dajo sulibam Kozakov ino baticam kmetov. V' dvéma dnevoma je 21,000 Francozov z' velikim drugim dobitkom Rusom v' ro- kah. Prék Beresine Francozi grejo v' strašni zmotnji, ino 30,000 njih je ali postrélanih ali predoblenih, ali na gorččem mosti zgorétilih, ali v' vodi končanih. — Od Beresine do Vil- ne, do Nemena ino noter v' Prusko je Bonaparte ne več per svoji vojski, ino kajkoti njih se le eno malo od ceste na stran podá, je vse vbito. Francozka vojska, kere le občinska nevarnost še vkupderži, sklekuta po neizmernih snegovih pólah, gnana od reze čéga se v'ra, prez strehe, prez do- brega obleča, prez stroška, v' nezgovorni serca težavnosti ino v' takšem gladi, da z' lačnimi očmi, nohtmi ino zobmi na vsa- kega padjenega konja; ja celo na mervé kamerade le pad- nejo. Vsako jutro so cele verste zmerženih Francozov okoli že v'gnéutih ognjov, mnogi od zame ino glada zdvoječi v' snégi sedéti iz svojih od zmerzline že čornih perstov dolgr- zejo. Pred besétoj „Kozaki (Kozaci)“ cele kolone bežijo: — pa ravno po tistih krajih morejo nazaj, kere so prejd prevzet- no vkončali ino včista vunzežmikali. — Tak Francozi grejo; od otrok óspotarani, njih viksi kak najzadnje pleve zaverženi,

ino med razterganimi, medlini, zaglajenimi, samim merlitom spodobnimi vojsakmi ne je več, nikakega reda).

Že so Rusi okol Nemena ino Tilžita — ino Prusi, na svoje zdajne grozovite poklacenec grozno serditi, na vse kraje od ruske vojske kajeti, le blepeci želijo to, kaj zdaj njihov napovednik Jork stori. En den pred starim letom se on z Rusi poprijati, naše austrianske pripomočne vojske vižar knez Genogorski (Schwarzenberg), so daze bliže austrianskih dežel nazajveče; pruske vojske, kaj njih je pod dragimi francozkimi generali, k' jorkovi perstopijo; polske vojske so naskorem razngubijo, ino na 6. den Febr. 1813. Varšava svoje klauče Rusi dá. Druge francozke vojske kumaj žive spravidejo — ino tak Rusi v' roke dobijo 50 generalov, ino 120,000 vojsakov, skoto vsa orožje ino sprava, ter vsa perop, kaj so ga Francozi iz vseh mest, poseba iz Moskve vzeli, ino vojskino penzaco z' petimi milioni Frankov. Skonec zime (1813) so še ruski kmetički 300,000 padjenih konjev žigali.

Vse je ali za Napoleon Bonaparta poterto, omameno, ino vse iz čenka verženo, samo njegova prevzetna glava, se je ne vterla v' totih strahovitnih, zdvoječih, nezrečenih nadlogah, težavah ino nesrečah, njegovo nesmilno serce se ne je ymečilo v' totih groznih kastigah. Ravno to je pa napravilo, da so misli evropskih poglavarov se ponatile. Angliane, Rus ino Švéd so se že bili združili; Prusa se je francozkega težkega jarma navolil, kral Friderik Vilhelm se je že bil mogel v' Vratislav (Breslau) ognoti, general Blüher je zupet k' vojski perstopil, ino z Anglie sta dva prišla. Na enkrat je samo v' Berlini 10,000 njih iz svoje voje k' vojski stopilo, pajhi ino mladenčci, možje ino starci, veksi služebniki ino vučeni, grajsinari ino teržci, ja celo dekliči v' meklem ohlěci, vsa ludstvo je k' vojski šlo. Ker je sam ne mogel ju, je dal penzeze ali blago; gospě so dale zlato, srebro, ino druge drage reči, otroci so dali svoje vkupskranjene groše; družina ino kmetički so dali svoje sreberne gumbce, perstane, vurnice i. t. d., siromačke dekelce, da so drugo ne kaj imele, so dale svoje lepe duge lasi ali kite so odrezati, ino so ne prodale, pa penzeze ta dale. Naskorem potem prideta vu Vratislavi pruski kral Friderik Vilhelm ino ruski cesar Aleksander vkup, ino se obimeta. Zdaj se pruski kral zdigajo, ino naredi se deželobramba proti Francozom. Kak Prusa od Francozov odstopi, začne tudi po nemških deželah vse vreti, ino se proti Francozom zdigati.

Austrianski cesar Franc I. je tečas Bonaparta nagovarjal, naj bi k' miri se zastopil, da more vnder sam viditi, kaj se ena nezgovorna nesreča ga je že pobila, ino kakša se ga

*) v. Hümmayr allgem. Gesch. d. neuest. Zeit; Annegurny i. dr.

čakati zna; ali Bonaparte, prevzet krez veliko skupčino svojih dežel, se z svojega testa posmehava, ino ga spomene, naj bi se le na svoje nesreče zmislil, z' svojoj serditostjoj se 'mu pogrozeč. Cesar Franc ga zupet na pohenjanje ino vmirenje spravlja, se pa tud' že k' boji napravlja. Bonaparte na nič ne posluhne, temuč z' novoj iz vseh svojih dežel vkupnagernje-noj vojskoj prideči prime prusko ino rusko vojsko, ino nje ob-lada. Zdaj cesar Franc k' Prusi ino Rusi perverže. Tak se začne

Peti boj z' Francozom. Že v' Augusti 1813 se pri Labi (Elbe) v' Českoj vojske iz vseh austrianskih dežel, tak ali tudi iz naše Štajerske vkupzberejo, 300,000 močnih ino dobro oboroženih vojsakov. Austrianski vojskovajvod knez Cernogorski dobi ob enem višišzapovedništvo krez pruske ino ruske vojske. Ti trije vkupzastopleni poglavari, ruski ino austrianski cesar, ter pruski kralj pridejo sami v' Toplicah (v' Českoj) v' sredino vojske, ino med sobom zavezo na-pravijo, da nijeden iz njih za se posebe nebo se dal na mirā sklenenje perpraviti. Tak tedaj zdaj ima iti na odločno do-končanje. Zavezne ruske, pruske ino austrianske vojske se ali z' francozkimi primejo. Spervega zavezne vojske zgubije per Draždanih (Dresden), zato, da je Bonaparte toto me-što z' velikimi zakopi obdal, ino da je neprehenjano dežovje, ter velka povoden vse spačla. Ali kak potem en tal francozke vojske po draždanski cesti v' Česko vdere, je med gorami pri Hlumi (Kulm) zajeta ino doldjana, tudi nje general Vandam vlovlen. Bonaparte se potli sam tá podá, se pa tudi more v' Sasko (Sachsen) nazajobernoti.

Zavezne vojske se zadnič (Oktober 1813) na ravnica-h per Lipskem (Leipzig) vkupzberejo, ino tu je (16. ino 18. Oktob.) ta velka odločna strašna bitva. Bonaparte, ker je skoz celi Septemb. iz Draždanih v' Lužičko (Lausitz) ino Slezko (Schlesien), pále proti českim goram sem ino tá rinjal, ino od zavezni-h vojskih velike bitve mogel prederžati, je, da so zavezne vojske že skoro vse k' Lipskemi šle, tudi z' svo-jimi vojskami se mogel tá podati; je pa 'mu ravno ob tem glas pernešen, da so tudi Bavari od njega odstopili. On ali pride z' 180,000 vojske na lipske ravnice, ino Lipsko na poldrugo vuro daleč obdá. — Zdaj se od obeh strani iz 1600 topov strašna strelba začne, obladanje je enkrat na stran za-vezni-h vojskih, enkrat na stran Bonaparta, da še Polaki z' njim deržijo. Zadnič naš Cernogorski zred drugimi generali pride ob pravi vuri, kajti francozke vojske so tak gorečo praš-čale nad zavezne, da so že okoli Lipskega dosti vesnic ino pristav obsdle ino zavezni-h tak doldobile, da je Bonaparte že saskemi kralji v' Lipsko glas poslal od preobladanja, ino je od ondešnih obzidov dol dal strélati na znamenje predo-bitja, ter per vseh cirkvah zvoniti. Ali na hitrec je vojsku-vanje še vu vekši gorečnosti se začelo, ino austrianske vojske

so Francozom vse zupet proč vzele, kaj so si oni prejđ tak težko perbojuvali. Od druge strani so pa ruski Kozaki *) jednako vitežko delali, ino zadnič vsi vkup francozke vojske najmočnēšo sredino razvergli. V' desetih vurah se je ali pokazalo, da je Francoz še ne obladavec. Ali od ljudstvih, kaj njih je od ledenega morja noter do Vezuva (Neapolitanskega), od Tajo reke (Španske) noter do kinezkega zida tu vkupspravljenih bilo, je tak kak od francozkih neizmernih šeregov njih na jezere ino jezere na totih lipskih polah že mrtvih ležalo, jezero ino jezero ranjenih je kričeč si za smert prosilo, jezerim ino jezerim je na drugi den jednako naprejstalo — ali na drugi den (17. Oktob.) so vse vojske prehenjale.

Na 18. den Oktob., kad' so ravno vse zavezne vojske bile vkuppriše, se začne zadnja odločna bitva. V' toti se Francozi ino Polaki tak strahovitno branijo, da od zavezne vojske njih velka množina more padniti, zosebno pruskih. — Ali da zdaj francozke vojske vidiyo, da se nemorejo duže deržati, ino so tudi eni regimenti že bili odstopili, zaveznim se prékdajoč; tak začnejo nazaj iti. — Bonaparte še toto noč v' Lipskem ostane, pa že misli, kak bi na skrivnem vujti mogel. Njegove vojske so v' takši zmotnji, da se 'z Lipskega le vse krez endruga vunta pše, ino se njih veliko v' Elstri potopí, med totimi tudi polski general Poniatovski.

Zdaj je ali ta strašno - strahovita, silno - goreča, kervavotekoča, vseeuropejska, najgrozovitnēša bitva bila doko nčana, bitva, v' keru je, kak negda za nečlovečjih Hunov, zemla se z' človečjo kervjo gnojila. — Zavezne vojske so dobile 300 topov, 1000 proviantvozov, 15,000 vlovlenih, 23,000 bolenih, ino eno terko ranjenih. Zdaj so zavezni poglavari, cesar Aleksander, cesar Franc ino kral Friderik Vilhelm v' Lipsko noter šli zevsemi svojimi vitežkimi generali pod velikim pozdravljajočim kričom, ino njim je trinajst vlovlenih francozkih generalov naprejpelanih. Bonaparte je pa z' svojimi ostaaki nepostoječ nad Erfurt, ino od tam proti Rajni hitril nazaj, je pa še tudi na pobégi veliko orožja ino sprave, ter krez 15,000 vojšakov zgubil. Pri Hanavi so Bavari ino Vürtembergari pred njega stopili, ino se je tri dni z' njimi mogel biti, mnogo zgubeč, prejđ kak je mogel dale priti. Na 2. den Novemb. 1813 je Napoleon Bonaparte zadnjokrat Rajn od tote strani vidil. On je odišel v' svojo Francozko, zavezne vojske so pa zraven za njim marsirale, še le vu Frankfurtu se vstaveč. Tam tudi ti trije zavezni poglavari vkuppridejo, ino svit deržijo za nadale boj, posebno pa krez stalno vmirenje. Najprejd se posadki (z' vojskih obsedene terdvine) morejo podati, če ravno še se tudi oni moč-

*) Eni nje imenujejo za Kosake (od kose tak svane).

no branijo. Rajnska zveza se razveže, ino prejdnji poglavari dobijo svoje dežele nazaj. Tak Holandovje, kak pervim Kozakom glas čujejo, od Francoza odstopijo, ino si svojega krala postavijo. Tak gre v' Švajci, tak v' Nizozemlah.

Ravno ob tistem časi, kak so zavezne vojske nemške dežele oslobodile, je tudi v' Italii hiter napredek bil. Z' maloju močjoj je general Hiller v' kratkem noter do terškega morja vse pod sobom imel, ter po drugem kraji vso Horvatsko skuz gorečo pomoč domačih dobil, ilirski ino italski Tirol obsel, Lublano ino Terst vzel, ter Vicekrala k' odhajanjji permoral. V' Dalmaciji je ena terdvina za drugoj se podala, tudi Cara. Na to je prepušenje boja napravljeno. Tečas iz nemških dežel, kak tudi iz Noternjoaustrianske (Štajerske, Koroške ino Krajnske) perpomočne vojske pridejo. Neapolitanski kral Murat, še z' Bonapartom deržeč, (Novb. 1813) z' svojoj vojskjoj pride proti Rimi semgor, vzeme Rim, ino se žene semvun do réke Po; ali austrianske vojske od vseh krajov nad njega rinejo, ino on je per Tolentini tak pobit, da 'z dežele vujde. Njegova žena se našemi casari Franci v' gnado perporoči, ino dobi dopušenje, v' naših deželah ostati, on pa, toto gnado zaveržeč, v' Korziko odide, ino tam tak dugo okol blodi, da je zadnič od ludstva gorprijet ino pred bojnim sodstvom vstreljen (1815).

Iz Frankfurta tedaj oglas vun gre, da naj francozka dežela, kak je prejd pod kralmi bila, cela ostane, ino še na toti kraj Rajna velke države perdobi, naj samo mir dá. Francozki postavniki tudi rečejo, da bi kumaj bilo, enkrat mir napraviti, kajti so v' dvema letoma vsako leto trikrat vu francozki zemli ludi poželi, ino ne tistega Francoza, ker nebi bil na svojem imetki ino per svoji hiži grozno zgubo terpel. Oni rečejo, da ne samo zavézne oblasti, temuč en celi svét more se neprehejanem dale grabljenji Francozov proti postaviti, ino deželam svoje poglavare zupet dati. Na to pa Bonaparte kakti stekli 'z trona dol reče: „Jaz sem na verhi ladarstva — kaj je toti sedež? kos lesa z' žamatom prevlečen! Jaz sem pravi tron. Samo jaz sem namestnik ludstva. Francozka zemla mene bol potrebuje, kak jaz njo. — Ja! jaz se zavzemem, da sem velike reči dopernesel. — Pred enim letom je vsa Europa z' nami šla, zdaj gre vsa Europa nad nas. — Vi hočete mir? dobro ali. Per treh méscih znate mir 'meti, al' pa mene nebo več!“

Tak je tudi bilo. Ravno na tisti den (1. Jan. 1814), kak je on to govoril, so Zavezni prék Rajna šli, ino potem kak se je še tri mésece za njegovo volo veliko kervi prelijalo, so oni v' Pariz noter šli, ino za bonapartovo velikost je djano bilo. Zavezni so rekli, da oni nemajo boja z' Francozi, le z' Bonapartom. Senat ga ali ob ladarstvo देने, ino on sam svojo odpostavljenje podpiše, je pa 'mu vender spoznano, da ima otok Elba za svojo lastno deželo dobiti, ino cesar po

imeni ostati, ter dva miliona frankov penziona na leto dobiti, ino 400 svojih gardistov z' sobom vzeti. Bonaparti, ker je z' petdesetimi junačkimi predobljenjami se bil obvenčil, ino že skoro vso Evropo pod sobom imel, je njegovo zdaj tak na nič djanje tak k' serci šlo, da je za en potok sóz prelil, je pa naskorem zupet se okrépil, ino je zadovolen se skazal z' tem, kaj 'mu je odloženo, kajti: „Ce eden (tak si je zgučal) same slavitnosti dvajsti lét steje, ino je ves svét v' strahe postavil, tak nema več zavupati, da bi že dolgo živel.“ Preci potem je mogel v' svojo Elbo so odpraviti, ino je na 4ti den Majnika 1814 že tam bil. Sto topov je počilo, kader je prišel. Z' enega inspektorovega hrama 'mu je cesarska palača napravljena, ino cesarski tron v' njo postavljen. Njegovi ženi Marii Luizi so v' laški zemli dane vajvodie Parma, Piacenca ino Kvastála.

Na tisti den, kak je Bonaparte v' Elbo prišel, je Ludvik XVIII. slavito prišel v' Pariz, ino si je sel na francozki kralovski sedež, prékvzeoč francozko deželo, kak je prej (1792) bila. Italska ino Ilirska je avstrianski vojski prékdana; velikvajvod Ferdinand vzeme Toškano v' posestvo, nadvajvod Este se v' Modeno, sardijski kral v' Turin, Papež v' Rim nazaj povernejo. — Na 14ti den Junia pride cesar Franc slavito nazaj v' Beč. On na znamenje totega velikega boja ino slavitega premaganja dá iz dobljenih topov vojsakom križece zlijati ino vsakemi enega dati. — V' Septembri 1814 je zbor v' Beč odredjen na vravnanje nazajperdobljenih dežel. Na totem zbori so: avstrianski ino ruski cesar, pruski, bavarski, vürtemberski ino danski kral, ter mnogi nemški ino italški knezi.

Še ne vse vunskončano bilo, kaj so vkupzbrani naprej 'meli, je Bonaparte z' 1100 vojsakmi z' Elbe se bil zdignil, ino je na 1vi den Sušca na francozko zemlo stopil, ino v' dvajstih dnevih že v' Parizi bil. Zavezni poglavari ponovijo svojo zavezo, prékdajo tega nemirnika sodni pravici, ino se precu z' njim primejo. Bonaparte ravno opervič pruskega Blühera premaga, ali kak on ino anglianski Wellington z' svojimi vojskami vkupstopita, je bonapartova vojska pri Vaterloo na nič djana. Za ednajst dni so zavezne vojske zupet pred Parizom. Bonaparte vujde na primorje, je pa tam od anglianskih brodnarov gorprijet. Po izrečenju zaveznih poglavarov je on zdaj na pečinski otok „sv. Helena“ na sred morja zapanan¹⁾, ino je drugokrat v' Parizi mir sklenjen (20. Nov. 1815). Zdaj so zavezne vojske tri léta vu Francozkoj ostale, ino je tota mogla sedemsto milio-

¹⁾ Tam je tudi (1821) vmerl, ino (1841) so njegove kosti v' Pariz perpelane ino v' invalidoski cirkvi skranjene.

nov frankov za bojne stroške plačati, ter veliko drugega nazaj dati, kaj je prej iz avstrijskih mest odvečeno.

Austrijska se zdaj tak vreduje: Ona dobi predsedstvo per nemški zvezi na zborni den vu Frankfurti; ona Belgio novemi nizozemskemi krali prékpustí; ona zahodno Galicio pusti k' zupet stoječemi ino Rusi prekdanemi polskemi kraljestvi. Iz nazaj perbojuvanih italskih deržav zupet postane lombardsko-benečansko kraljestvo pod dvema guberniuma, eno v' Milani, eno v' Benetkih (1815); iz Koroške, Krajnske ino Istrie postane ilirsko kraljestvo pod dvema guberniuma, eno v' Lublani, eno v' Tersti (1816); Dalmacia, Kataro ino Raguza (Dubrovnik) tudi ime kraljestva dobijo pod enim guberniumom v' Cari. Bavarski kralj Tirolsko, Inviertel ino Soligradsko našemi cesari pusti. Na stalno obderžanje mira so zavezni poglavari kongres ali zbor deržali najprejd v' Ahni (1818), teda v' Opavi (1820), potem v' Lublani (1821), zadnič vu Veroni (1822).

Tak je cesar Franc I. po tak velikih nevarnostih na enkrat vu velkem zvikšanji bil, ino je zamogel, da so spake ino spuntanja, v' nemških deželah znova se zbudeče, se potišale, ter je z' svojoj vojskoj karbonarsko spuntanje v' Neapolitanskoj ino Sicilianskoj pomagal vmiriti (1821). Tak so europejske dežele zdaj stalen mir odbile, ino z' njimi tudi avstrijske, ino v' njih naša z' telkimi terpenjami ino težami žalostno obiskana štajerska zemla. —

Cesari Franci I. je zdaj najbolj na skerbi bilo, francozko misleče v' svojih deželah od njihovih namisli odvernoti ali nje neškodlive storiti. Tak je on dvojno nevarno vkupzastopenje ostro kaštigal. Eno se je na Vogerskem godnjalo, ino bi imelo tudi v' Štajerskoj ino Rakoskoj vunspružiti, je pa ovaženo, ino Abas-Skof Martinovič je zred drugimi velikasi ob glavo djan. Drugo vkupzrašenje je bilo v' Rakoskoj, je pa tudi v' Štajersko segalo. Tudi toto je odkrito, ino bečki Plac-hauptmann Hebenstreit je ob glavo djan, za njim bečki višisméstjan, ino veliko drugih imenitnih v' ječo verženih. Odpotli je cesar Franc povsod dal bistro gorgledati ino paziti, če bi še gdé več se takše skrivne puntarie najšle. Za tega volo je tudi ostro censure krez na svétlo idoče knige postavil. Vsi profesori vu vikših šolah so pod ostro pazenje postavljeni, ino v' Beči eni odbiti, nižiše šole so menihom ino drugim mešnikom prékdane. Tedaj se cesar Franc zred ženoi podá v' Rim k' Papeži. Naskorem jožefove naredbe začnejo sklepati ino duže menje vajati. —

Zdaj še b'la se enkrat avstrijska vojska mogla na noge postaviti na obrambo keršanskih Gerkov, ki so od Turkov grozovitno terpeli. Dugo ino dolgo so Gerki že želeli, od turske tiranske oblasti se osloboditi, kajti turški velikasi so njim proč jemali njihove žene ino čeri, njihove hrame ino peneze, ino če so per svoji turški gospodski to-

žili, njih je niše ne posluhnil¹⁾). Turki so nje permarjali, keršanski veri se odpovedati ino se poturčiti i. t. v. Tak je Gerkom ne več za obstati bilo. Aleksander Ypsilanti, ruski generalmajor, je nje podežgal, da so se za endrugim proti Turkom zdignoli: tudi albanski Paša je jednako storil, ino je tak velko spuntanje nastalo, da je za Turka nevarnost bila. Da bi tedaj Turki svojo tursko jezo nad keršanske Gerke vunsputili, so v Carigradi na Vuzem 1821 njihovega starega Patriarka Gregora po opravljeni božji službi iz cirkve vun pridočega z' golimi sablami obdali, ino na sultanovo zapoved ga pred cirkvenimi velikimi vratmi v njegovih mešnih oblačilah obesli zred tremi Škofi ino osmimi mešniki. Židovi so starega Patriarka na vuzemski tork dolvzeli ino ga v morje vlekli, so ga pa ne celo v morje spastili, temuč ga za 100,000 piastrov kupili, ino gerčki teržci so po noči prišli, ga vunpotegnoli ino ga v Odeso spravili. Ruski cesar Aleksander je dopustil, da se je manterni četvo tega 80 lét starega Patriarka ta zevsoj častitostjoh obhajalo.

Vmorjenje carigradskega Patriarka je še v e k š e g r o z n o s t i na znanje dalo. Na vuzemni pondélek je ludstvo turskega pokolenja vkup pervihrelo, je planilo v hrame Gerkov, ino je nje oplenilo, Kristjanom so nose ino vuha odrezali, druge skoz ókna dolzmetali, pále druge na vojkah po vuli-cah vlačli, ino nje zadnič raztergali, druge pred svojimi óknami za noge gorobesli. Druge Gerke so na Muftiplaci vkuppergnali, tam velik ogen zakurili, ino z' ožarjenimi puksenimi ščapi nje prebadali, a' pa njim ožarjeno železno nit (svilo) skoz nose ino vuha vlačli, ali njim roke ino noge v ogen vtikali. Veliko Gerkov so za vuho k' mizi perbili, drugim vusta z' žarečim voglenjom naphali, materam zizne otroke z rok zderli, nje na puksene bodila nateknoli, ino nje tak v plamen deržali. Gerkom so njihove cirkve gladko razderli. Kak v' Carigradi, tak so Turki z' Gerkmi tudi drugdi začeli delati: so nje na špice natikali, nje žive prežagali, njim noge ino roke odsekali, nje spekli ino njim njihovo lastno meso jesti davali, druge so do vust v' zemlo zakopali, njim vusta razpresterli, da so njim mravle na jezere noter sle.²⁾

Kak nebi takšne strašne, nečlovečjo nesmilne grozovitnosti Gerkov bile podžgale? Ja, Škofi ino Arhimandriti so prednjarili ino Turki so v Moreji eno terdvinu za drugoj zgubili, ino gdé so Gerki premagavci bili, garjé Turkoin! možki, ženske, otroci, vse je moglo mertvo biti; gdé

¹⁾ Ravno tak se še zdaj Bošnjancem ino Bulgarom zadéva, ino zabstoja sa njihovi kriči, joči ino javke.

²⁾ Annegarn, VII, 432 i. dl.

so pa Gerki od Turkov premagani, so nespodobno grozovito spomorjeni, al' pa v' sažanstvo odani. Tak so Turki na otoki Cipros tam mirnim ino neoboroženim Gerkom (1822) više 60 vesnic vužgati, ino nje nesmilno vmarjali; barate ino mešnike so kak živino pred voze zapregli, ali so nje obsedlali ino nje tak dolgo jahali, da so mogli mertvi biti. Zadnič je otok Cipros bil tiho pestrašno pokopalisc. Macedonio so Turki k' pušavi napravili, da so se tudi tam nekeri Gerki bili zdignoli. Tak so Gerki sami sebi prekpušeni še štiri léta vi-težko se bojavali, zadnič pa, da so ne od nikod pomoči do-bili, se mogli Turkom podverči.

Na enkrat se je za nje na boljše obernilo. Ruski cesar Aleksander, ker za svoje z' Našim ino Pruskim za-vaze volo neče Gerkom na pomoč priti, (1825) vmerje na potovanji v' Taganrog, ino njegov mlajši brat Nikolaj postane ruski cesar (samoderžec vseh Rusov). Zdaj so eu-ropejske poglavarstva se začele za Gerke jemati, ino njim je na pomoč šel Rus, Anglianec ino Francoz, ino tak so Gerki zmogli Turka premagati. Ruski cesar Nikolaj I. je tudi hotel, da Turki z' Moldave ino Valahie odidejo. Da pa se je to ne zgodilo, ino je turski sultan Mahmud Nikolaja sva-dil, je Nikolaj Turki boj oznanil (1828), ino Rusi so od veselja kričeči šli nad Turka. Oni njega od treh kra-jov primejo, ino premaganje gre tak hitro naprej, da Rusi eno terdvo za drugoj vzemejo, ino so še v' tistem leti pred Šumloj. Tu nje pa hudo vremen, kajti je že v' zimi bilo, na-zajpoderži. V' doidočem leti (1829) so pa že prék Bal-kana šli'), ino noter do Drinopola (Adrianopola), ja celo blizu Carigrada prez zamahnenja meca prišli, teda je pa Mahmud hitro mir z' njimi naredil, ino njim obečal slo-bodno teržtvo na barkah v' Bosfori, kos dežele v' Azii, poldrugi milion zlatov na popravljenje škode per teržtvi, ter deset milionov zlatov za to, kaj je na boj odislo. Kak je Rus od svoje strani storil, tak Francoz v' Moreji — ino Gerki so svojo zemlo, kera je tri léta pod egiptoskim opustenjom ležala, zupet obdelavali. Potem je med europejskimi prejd-njimi poglavarstvi vunnapravleno ino sklenjeno, da gerčka dežela ima sama svoja biti, ino bavarskega krala sin Oto postane nje kral'). Naše vojske so ali Gerkom ne šle na pomoč.

1) pod prednjarenjom generala Diebiča, Slézca z'rodod, on je odpelil za balkanski zvan. Tedašne novine so rekli, da je od rimskih časov tota rusko-slovenska vojska prva prék Balkan gore šla.

2) Ruski Us trélov reče, da ne samo ruski Aleksander I. je bil početnik zaveznosti proti Bonaparti na oslobodjenje Europe, temuč tudi Nikolaj I. oslobodnik Gerčke. — Ja glavni ruski meč je ne samo nepremaglivega Francoza oslabil, temuč tudi Turka omamil.

Na toti kraj bi se tedaj vse bilo vmirilo — ali zdaj je v drugih krajih strašen nemir postal. Vu Francozkej je najprej (1830) grozno spuntanje izpružilo, v'kerem je v' Parizi njih na jezere ino jezere padlo, kral Karl X. 'z dežele pregnan, ino Filip I. za krala postavljen. Za luboga mira volo je pa totokrat ne naš cesar, ne ker drugi poglavar se med nje vtikat šel. — Zatem so se Belgia nci spuntali, ino se od Nizozemcov odcepali, postavet si svoje-ga krala. K' temu je tudi naš cesar zred drugimi pervolič. — Še v' tistem leti (1830) so se Polaki spuntali, ino so Vicekrala, ruskega Konstantina cesaroviča zred vsemi Rusmi 'z dežele pregnali. Grof Diebič Zabalkanski je z' svojoj ruskoj vojskoj skoro nič ne z' njimi opravil, še grof Pasko-vič Erivanski¹⁾, ker je za njim prednjurstvo (komando) prékvzel, je dosti méscov se močno mogel bojovati, prejd kak je Varšavo predobil (1831) ino Polsko Rusom nazaj-spravil. Na to je pa Polakov na jezere 'z dežele odišlo. — Naš cesar je svoje dežele na tisti kraj zavarvane deržal, drugač pa ne na eno, ne na drugo stran potegnil²⁾. — Še v' tistem leti (1831) so se tudi v' papežovih deželah spuntali. Totih so pa austrianske vojske, ino ravno naši slovenski regimenti šli mirit, ino so se potli dugo tam ostali. —

Ob tem naš cesar Franc I. (na 2. den Sušca 1835) vmerje, ino njegov prvi sin Ferdinand I., ker je že prejd za vogerskega krala kronan, prékvzeme vse de-žele austrianskega cesarstva. Toti naš svétli cesar si je na-préjvzel, per tem ostati, kak je njegov lubi oca kraloval, ino 'mu je mir v' svojih deželah posebno perserčna skerb bita. On se po pravici dobroserčen poglavar more imenuvati, kajti je to že kak kronprine večkrat pokazal, posebno pa v' oni ve-liko povodni v' bečkih predméstah (1830), ter, kader je onemi nečlovečko nezahvalnemi penzioniranemi kapitani Fr. Reindli, ker je na njega bil vstrétil, premilostivo odpustil (1832). Ferdinand je 1831 Mario Ano Karolino Pio, veličestno tretjo čer sardinskega krala Viktora za pre-odičeno ženo vzel, kera je z' njim jednako pobožnega ino dobrega serca. Tak smilečen se je Ferdinand 1835 svojim italianskim zavolo političkih zakrivenjih v' težko vózo (vjetje) obsojenim podložnikom skazal. Ferdinand je, potem kak je 1835 poverenje od raskoskih stališov bil vzel, (1836) z' ce-saricoj se v' Prag podal na kronanje za českega krala, ino je, kak prejd pri kronanji za vogerskega krala (1830), tak tudi zdaj tu njemi idočih 50,000 zlatov na dare dobro-tlivosti pustil. Njegova smilečnost ino dobroserčnost se je v'

¹⁾ od Erivan mesta, kero je (1829) Perziancom vzel, tak imenuvsa.

²⁾ Poglej v' knigo »Slaven, Russen, Germanen etc.« (Leipz. 1843) str. 30 — 76. i. dr.

svoji velikosti pokazala 1838, káder je, tirolskih stališov poverenje vzešši potem v' Milani pri kronanji za lombardskega kralja vsem zavolo političkih zakrivenjih z' dežele v' svojo domovino se nazajpovernoti, ino vjete vunsputiti milostivno dopustil. Jednako so potli tudi Madjarom pri deželskih zborih storjene velike zakrivenje velkoseróno odpúšene. Ino tak toti naš dragi deželski oča neprehejnano svoje lađarske dneve poznamluje z' svojoj hvaležnoj dobroserénostjoj. Od njegovih drugih dobrotljivih naravnanjih ino odredjenjih bo dale naprej govóreno.

2. Tělo, živež, oblěc, jezík, šege.

Od těla strani se tu po enem našem dogodivšínopisci¹⁾ od naših Štajercov more reči, da so Nemci kam menje za vojšake, kak Slovenci, zakaj Nemci so vu večih krajih nedopadlive zrasti, krofasti ino hripasti; razplošeni ino debeli, počasni ino nerazumni, zato da préveč jejo: Nemecek jej petkrat na den, vjutro, kak stane, se že močne hrane najej, per nékih vurah že južnije, k' obedi se žirovnih zdačnih hran do punega nasiti, na sred odvečarke pále južnije, ino veter si petokrat želodec napuni. To je za vojšaka ne, vojšak le enkrat na den dobi do nasitenja jesti. Za tega volo so od negda le Slovenci bol za vojšake bili, da so lepšega života, bol drobni ino šibki²⁾, hitreši ino razumněši. To pride potem, da po menje jejo, ino se bol reda deržijo; tudi se med Slovenci malogdé krofasti ľudje najdejo, posebno pa tam, gdó se z' Nemci ne změšajo. Na mestah so tudi Slovenci tak mali ľudje, da ne so za vojsko. — V' městah so lepši ľudje, je pa med njimi tudi dosta puklavih, zvěženih, odludne postave, ter nespodobno debelih, vse več, kak med priprostim ľudstvom. Kaj je med nemškimi Štajerci lepšega života ljudi, so zvěksinom potomci od ponemčēnih Slovincov, kakti v' rabskem doli, okoli Hartberga, Vaica, Jilce, v' mürcinem doli, v' enskem doli, v' murskem, lužičnem, sulmskem doli, pri Voitsbergi, v' Susilah, v' Lipnici, okol Gradca i. t. d. — Na slovenski kraj so lepega života ľudje zosebno Dolanci ino Goričani, kakti v' slovenjih goricah, v' pešničkem ino šavníčkem doli (Šavníčarce so velke ino životne, Pešnič arce ino Sekolovkinje okol sv. Tomaša nad velkoj Nedloj velke, pa sloke), na dolnjem dravskem ino murskem poli, okol velke Nedle, pri Ormoži, v' lutomerskih goricah, pri Radgoni, pri Negovi, okol Ptujaja, pri Makolah, Brézcach, per Celji i. v. dr., z' ednoj besédoj, kaj so bol na panonski kraj. Male postave

¹⁾ Aq. Jul. Caesar, I., 18 i. dl.

²⁾ Rimski Seneka, ker je, kak eni hočejo znati, v' naši Muravi kak pregnanec živel, ino drugi Rimci so v' naših krajih le sloke ljudi najšli, to bi ali pále svedočilo, da so Slovenci kam prejđ tu bili, kak Nemci. Jul. Caes. I., 23.

ludje se najdejo na gornjem dravskem poli ino na mestah v gorah. Množine lepih ljudi so boji zapravili. —

Za živež je zdaj tudi per kmetičkih ino drugih priprostih duže boljše bilo, posebno v' dobrih létah. Med Slovenci so štímáni Goričanje najboljše živeli: oni so kavo pili, purane (kaure), svinsko meso, dobre hrane iz móke (mele) ino druge dobrece štímali, vina pa tak vseigdar po voli, kak tudi zadosta dugov imeli. Dolanci ino dravski (gornji) Polanci, Planinčari ino v' Celskem so že bol prosto mogli živeti, so pa tudi menje zaduženi bili, vina so pa tudi toti ne čertili, kader je le obrodilo. — V' hudih létah so ljudje hudo živeli, néki so vso leto ne drugo imeli, kak kakšne medle, nezabelene, ne osolene župe prez kruha. Per Nemcih je v' občipskem za kruh sploh boljše bilo, kajti oni imajo več pola ino boljše zemle, Slovenci, kí so bol med goricami ino na hol slokih polah (kakti na gornjodravskem i. t. d.), imajo po malem kruha, ino v' hudih létah stradajo, 1814, 1815, 1816 so si eni muhičovo semen. tropinske pičke (košičke), koruzne kocene (bate) i. t. v. za kruh mleli. V' totih létah so Slovenci, posebno po vinskih goricah, veliko glada prestali, ino eni celo od glada vmerli. — Najpreštímanése jedi per naših Štajercih so: per Nemcih prosena kaša prav gosta ino terda, žganjki ali žganci, verhnjov močnik iz pšenične moke, jajc ino verhnja (smetene), špehovi knedelni, ofentomerl, kisló zelje i. t. v., vse prav mastno začinjeno (zabeleno). — Slovenci, zosebno dolenski ljubijo gibance, pogače, povitice, žganjke, svinsko meso, góske, kisló zelje i. t. d. Gibance, iz večih lepo raztenjenih pšeničnotestenih, z' sirom, verhnjom ali putrom ino jajčovimi zučaki pomazanih gib vkupnadjane ino tak pečene so tudi prav dobre ino sitostne; ne menje dobre so pogače, z' ene menje raztenjene pšenično- ali haidinskotestene z' dobrim včasí z' orehovim natučenim jederčjom zméšaním sirom potróšene ino z' verhnjom pomazane gibe, kera se okol krajov zaróbi ino tak pečt dene; povitice so tudi z' ene pšeničnotestene lepo raztenjene, ter z' sirom ino natučením orehovím jederčjom ali naribanímí jahukami potróšene ino z' verhnjom ali z' čem mastnim pomazane gibe, kera se teda vkupskota ino v' svitek veržena v' peč dene. Druge pa tudi tote) hrane Dolanjke v' občipskem menje dobro ino tečno vejo napraviti, kak Goričanjke. Haložani, kerí tak kak Horvali, gda kaj imajo, vse na enkrat potrošijo, morejo potli z' svojoj haložkoj čorboj za dobro vzeti, to je gósta koruzna župa. — V' mestah, ino kaj so gospoda, so prebrano dobro živeli, njih hrane so po francozko napravlene ino vse, kaj je dobro ino drago, gre v' njihov želodec, en sam obed včasí pride tak drago, kak negda per Rimlanih i. t. d. —

Obléč je per priprostih Štajercih tak nemških kak slovenskih še ravno v' občipskem per starem ostal, se je pa že tudi per mnogih, posebno per preštímanésih ino per mladih

preobernal. Stari nemški obléc je v' prejdnem pretéki popisán, toti je še tudi zdaj per mnogih deželjanih navaden, samo per večih bol gizdav. Na mestah se per Nemcih še zdaj takšni obléc najde, ker na negdašno tam bivšo slovenstvo kaže. Eni nemški deželjani tak možki, kak ženske se po teržko nosijo, je pa ženski obléc v' občinskem dosta lepsi, kak možki. — Slovenci so eni svoj narodski obléc že davno povergli, toti je samo per Dolancih še se obderžal, pa tudi toti so zateli tu ino tam se drugači nositi. Keri še so prav po slovensko oblečeni, imajo škornje (črévle) ali cižme, prostrane breguše, Pešničari do kolena, Šavničari, Murščanji, Lutomerčanji, Podravci, Haložani ino drugi dugše; krez breguše imajo robačo (srajco). Pešničari dugo skoro do kolena, Šavničari ino Murščanji celo kratko kumaj do breguš, Podravci ino Haložani pá dugšo, do pol bedre (tak tudi Horvati po vsem zagorji ino še dale); krez srajco, kero še eni Pešničari perpasano 'majo, je perslek ardeči ali modri, zdaj pa že tudi pisani ali kerekoli farbe, teda kanjér ali torba na ručnjaki (torba ardečo obfranzana je daleč okol Ptuja, v' Halozah, v' Zagorji ino prék Zagreba navadna); krez perslek je gabanica ali gaban, ali kožuh, per Šavničarih černi za možke ino ženske, per Pešničarjih ino Podravcih za ženske béli; ali metén, per Pešničarjih modri, per drugih černi ali sivočerni; okol sinjaka ali vrata so prejd ne nič 'meli, zdaj že mnogi imajo robce; na glavi je klobuk vekši ali menši, Pešničari pa najrajši svoje starodavne kosmate kape imajo. Prejd so dolmanje, t. j. modre suknjene jope z' žnurami ino kruglastimi gumbami, tudi suknje do litkov z' lesičovinoj vunnavdarjene ino podroblene 'meli, zdaj pa eni začnejo nemške lodnaste suknje nositi, breguše pa svoje slovenske imajo, tak je tedaj Nemeč na Slovenca vceplen; če pa drugo ne, črevli morejo lošani (zbičksani) biti. Ženske za navadno imajo črevle ali cižme, Pešničarce z' ardečim suknom na petah našite, Goričanjke samo zveznike (punčuhe); njenjke gosto vujbrane, Pešničarce celo kratke, kumaj do kolena, predpašnje, rokavce t. j. samo do ledovja srajce, okol vrata ino krez persa robeč, na glavi pečo, po zimi kožušec ali kožuh, ali velko ruho na se odeto, ali gabanico. Slovenci, kerj so bliže Nemečov, imajo skoro celo nemški obléc, samo ženske so še več popéčene, kak poklobučene, kak snažnéše oblečene, kak néke Nemíce. Proti Koroškem ino Krajnskem se naši Slovenci po koroško ino po krajnsko nosijo, ino ženske na mestáh imajo samo haube z' širokimi zobci, dolenske pa (žene) takše kape z' vozkiimi drobno nabranimi tenkimi zobci pod pečoj. V' zadnjih létah so prostrane do pet hlače (pantalon) tudi pri nas navadne postale¹⁾. Eni Slovenci v' do-

¹⁾ Pantalonhlače so nič drugo, kak naše dolenske breguše.

lenskih krajih, gdé je dozdej naš narodski oblič še najbolj se obdržal, so zdaj začeli posebno mladi se že celo po terzko nositi ino vincarski štucari (Winzerstuzer) biti imenovani. — V' mestah je premenjavanje nošnje morbiti ne nikol tak po gosto bilo, kak v' totih časih. Prejd je vse, kaj je francozko bilo, najbolj valalo, potem so nošnje cele Europe ino še drugih talov sveta natiskane se vundale, da se žnidari se mogli vsako novo modo hitrej navučiti: možki so namesto frakov kratke suknje, dol kosnate, zadnič pa celo po negdašnjem starem prirézanji kakti duge jope z' velikimi gumbi ino celo nisokimi koleri nosili, tesne duge hlače so v' mestah ne več poštenja imele, le pantalon; klobuk je, kak od negda, vsako leto drugačís bil, vse sorte kape so sploh bol valale, kak klobuki, namesto črévllov so zdaj največ polčrévle nosili. Mestjanjke ino gospé so pa največ premenjanja v' svojem obliči mele, njihove haube, njihovi klobučeci so prav sméšne spodobé dablali ino tak lepim licam nedopadnosti davali, en čas so oblečene metene ino v' eni roki mošnjo, za skrambo robca ino take sprave nosile, potem so pa metene prez rokavov okol odete mele; rokavice so bile po leti ino po zimi navadne, njenjke so z' jopičom vred z' celega, tak ali na ves život bile, predpašnjih so en čas ne nosile, potem pa so celo malé predpašnjice začele nositi, zvezniki (punchi) ino solnji so en čas visoke petnike meli, potem pa so na niže spušeni, prostése mestjanjke so namesto negdašnjih černih ali tudi zlatih haub zdaj skoro občinsko velke pavunatne ardeče, zelene ali pisane peče nosile i. t. d. —

Je zik se je, kak prejd, tak zdaj razločaval na več zgovorov tak nemški, kak slovenski. Nemci drugači govorijo v' gornjem, drugači v' srédmem Štajeri, pale drugači pri Borovji ino Polavi, drugači pri Štradni ino Kleki, drugači okol Gradca, drugači v' lužničkem doli ino v' Susilah i. t. d., povsod pa pokvarjeno, negladko, čudno nemšino, kere namer ne razme, ker njoj je ne navajen, ino kera se namer pisati nemore, n. p., „d' E Soaten is e oa, iez is s' A á oa,“ t. j. E strunja je že prejd počla, zdaj še je A tudi proč: „wos ga' st m' r fr main schiesprigl?“ t. j. Kaj mi za mojo puško daš? „hai ond strue hon i gmue,“ t. j. sena ino slame imam zadosti i. t. d. V' mestah že bol čisto, eni pa celo čisto pismeno nemšino govorijo. Cesar Jožef II. ino cesar Franc I. sta si tudi zato za vpelanje ino pomnoženje šol veliko skerb vzela, da bi otroci v' šoli se lepšo nemšino vučili. — Ravno tak se tudi naš slovenski jezik razločava: drugači govorijo Goričani, drugači Dolanci, drugači na gornjem dravskem poli, drugači v' Halozah, drugači v' gorah, drugači per Celji¹⁾. Goričani, keri so bliže Nemcov, imajo v' svoji slovensini ve-

¹⁾ Toti razloček je pa v' célem ne velki.

liko nemških beséd tak, da se od njih pravi, da rečejo: „Kobilo per cauni perpintat.“ Je pa tudi njihova slovenšina ne za poslušanje, n. p. „Fejter, kelko pa ferlongate za vašiga ókselna? per mene bi se dobro holtau, vi že tako nimate fnetra.“ „Vi mate 'ni gferlih cuestand; bote se magli dobro noterholtat, zdaj že celó v' totih hundstoguh, drugači bote hin.“ Se bol' z nemšine ino pokvarjeno govorijo néki pisaci ino grajšinski služebniki, če ravno so rojeni Slovenci. Hložani majo drugač dobro ino čisto slovenšino, ali njihovo sméšno z' tonom preskakanje je tak razglašeno, kak nemških Hitzendorfarov njihovo zatezovanje. Per Selnici (Seunci) zgor Marburga, ino v' tistih krajih daleč okoli še zdaj rečejo: „Jaz sem prišl, jaz sem hodl i t. d.“ ino tak ali obderžijo on analogički l na konci možkega zgovora v' časnicah, kerega pišemo mi ino Korošci, Krajnci, Horvati, Rusi, Polaki ino Čebi, samo Ilirci so ga tudi v' pismi zavergli. V' Celskem se slovenšina že bol k' krajskem zgovori nagible, je pa drugač razvua nekerih nemških beséd čista ino dobra, ja v' gorah se dostikrat najdejo stare čisto slovenske beséde, kere se drugdi že davno več ne čujejo. Najbol čista se je slovenšina per naših Dolancih obderžala. Toti, kero zatezovanje varvzeto, tak dobro, jederno ino obilnobesédno slovensko govorijo, da mi zevsem perzadenjom take slovenšine v' knige ne spravimo. Da se pa slovenšina pri nas tak gubi, pride po tem, da Nemci Slovence čertijo, ino Slovenci za tega volo svojo narodnost duže bol zapušajo, ino le nemško bol štimajo; to pride od tega, da mnogi gospodski služebniki, duhovniki ino školniki slovenstva nič ne štimajo — za tega volo se tudi v' mnogih šolah samo nemško vuči, če ravno je samo nemški vuk slovenskim otrokom mláčenje prazne slame, ino njih v' šolo hojenje sama zamuda ino zabstojn plačilo, takšnih školnikov (če ne tudi Katehetov) potrudenje ino zadenje je naopačno delo, zabstojn ceplenje ptujih mladik v' domačo stebilece'). Ako bi tedaj ravno resnica bila, kaj néki nam sovražni Nemci še zdaj rečejo, da so Dolnjoštajerci per izobraženji najzadni, tak bi to prišlo od tega, da so naše šole ali vučilnice ne vučiliša kersanskega navuka ino drugih hasnovitih, lepih ino potrebnih znanjih, temuč samo po sili vadenja na nemško besedo. Ali hvala ino vse dobro onim duhovnikom ino nekerim posvetnim gospodom, v' kerih je domorodška lubezen za slovenšine stran se zbudila, naj toto tudi v' sercah ludstva ino v' sercah svoje mlade črede zbudijo! Le tak, da bo najprejd po slovensko, botem še le nemško v' šolah se vučilo, bodo naše šole prave vučilnice. To je vola ladarstva, kajti že cesar Jožef II. je svoje prejdnje služebnike pital (baral), v' kerem jeziki bi se v' njegovem ce-

1) Poglej »Beilage zu Nro. 70 (1839) von Ost u. West — ter »Beschwerden u. Klagen der Slaven in Ungarn (Leipz. 1843) str. 21 i. dl.

sarstvi pismeni posli občinsko opravljali, jel v slovenskem ali nemškem? Ino le njih odgovor je nemšiji priliko dal, slovensino podkapat. Cesar Franc I. je tožbam, kere so zavolo podkapanja slovensine v' Ceskoj, Vogerskoj ino drugdi nastale, ne bil proti), on še je one, ki so za Slovence pisali, pohvalil ino nje počastitno daroval, on je za slovenske kraje nemško-slovenske solarske knige vpelal, ino je svojo cesarstvo (1809) mislil za slovensko-madžarsko ali podunajsko cesarstvo ozvati¹⁾. Kak oča, tak je tudi sin, naš zdajni svétli cesar Ferdinand bil ino je darovnik slovenskih spisatelov. Našega visokohvalenega Škofa ino kneza Romana očitne besede so: Meni se Slovenci dopadnejo, oni so čerstvo ludstvo, kero svoj jezik, svojo slovensino štima, ino tak se narodnost obderži. Z' tem poželetneše je tedaj, da bi slovenski školniki primorani bili, ostrem izpitavanji konči iz slovenske gramatike se podverči, kak je mladim duhovnikom zapovédano, za kere bi, (da bi oni tak kak kerj na posvetne službe se vučijo, že prej sploh v' slovensini se vadili), na gimnaziah v' slovenskih krajih slovenska gramatika ter domače dežele dogodivšine, v' duhovnicah pa pastorat ino kaj k' temu spada, po slovensko se vučilo; kajti žalostno ino za duhovno tak kak posvetno posluvanje veliko naškodno je našo maloznanje ali samo na pol znanje slovenskega jezika. Ono pripovést od milostivnega Samaritana, v' prejdnjih pretékih na pokazanje, kak se je v' kerj dobi slovensko pisalo, sem postavleno najdeš zdaj vu večih Evangelščah²⁾.

Še ge so v' totih časih takše nastale, kakše so ne dobre. Da je ostroča povsod nazajstopila, je nepokornost skoro občinska šega postala per otrokih, družini, podložnikih ino skoro vseh. Da nega pravega straha, tak je razvuzdano, nesramno življenje, ter tatbina, vkanjuvanje (golufanje) in krivičnost kaj vsakdenjega. Vmanjuhovanje ino prez dela življenje je kajnavadnega, zosebno v' méstah. Gizda je ne samo v' mestah ino pri prestimaneših, temuč tudi med priprostimi skoro občinska. Duhana (tabaka) kaditi je prék no prék navadno, tak da ga v' enih krajih tudi ženske pušijo. Telko za nič hasnovitih psov 'meti, kak bi se od tega mnogi siromaki nahranili, je v' mestah kaj navadnega. Kak so prazne vere še dozday se obderžale zosebno med priprostimi, tak je per g'ospodi ino méstnih nevéra navadna postala. Per g'ospodi je zdaj v' zadnjih léтах nastala navada, da so otroci očete ino matere začeli tikati; Slovenec bi se prestrašil, kader bi to čul (slišal) ino bi to za veliko nepoštu-

¹⁾ ne tak kak Madjari delajo, ki tistim, kerj se za svojo slovenstvo vzemejo, po 60, 50, 40, 24 batinih gornamečejo, kak najdeš v' ravno zdaj rečeni knigi str. 23.

²⁾ Poglej v' knigo »Slawen, Russen, Germanen etc.« str. 168.

³⁾ tudi v' mojih »Sv'eti nedelni ino svetešni Evangelji, s' kratkimi iz njih izidocimi navuki (1843).

vanje starših, ja za gréh deržal. Slovenec svoje starše, strice, vujce, strine, vujne, ja vsakega strarešega, vsakega drugač poštovanja vrédnega v' nazočnosti více, v' nenazočnosti pa nje oniče, n. p. „Moj oča so na njivo odišli, mati pa še so 'z verha ne domo prisli — moj stric so mi vmerli — naš gosp. farmešter si veliko zadenejo za nas“ i. t. d. Ne lepa šega je tudi per gòspodi zdaj nastala, kaj prez molitve, ja prez prekriženja se-dejo k' jedi, pa tudi tak od mize vstanejo. Še druge šege so per naših Slovencih, kakti kerstitki, t. j. malo goščenje, kader žena z' svojim otrokom od vpelavanja domo pride; sedmina (karmine, pokapanje), t. j. molitve pri merličih pred pokapan-jom, po pokopi pa na pokop povablenim obed ali večerja, pa molitve zmés. Sedmina je per enih še duže od dneva poka-panja, ino se per nekerih sklène ž' svájoj za odvetek (erbío), per nekerih sedminah¹⁾; posebno per duhovskih veliko po-kradnejo. Pále druge šege so mnogotere igre ino igrače, igre z' kartami za peneze ali za vino je mnogim na velki kvar, tak tudi keglanje. Druge igrače so: vučkivanje, slepo miš loviti, rihtara staviti, skrivaukanje ino več takih, kere še na poganstvo kažejo. Občinska šega per naših Slovencih je vuzemnice, ter krés kuriti. Na veliko soboto se bodigdé, najberže na njivah kakša germada na kupe nanosi, toti kupi se večer v' mraki vužgejo, to se pravi vuzemnice kuriti²⁾. Krés je jednako kurilo na večer pred sv. Ivanom, kader se sunce oberne³⁾; v' enih krajih je navada, da na Ivanje odvečara (po poldne) mlade dekelce gdé v' enem málem lési kup germade vužgejo, ino okol totega ognja popévajoče ple-sejo⁴⁾, potem pa imajo málo goščenje, per kerem pále popévajo. Pastiri imajo šego, da na Jurjovo, kader opervič goveda na pašo ženejo, enim glavo per roglih z' travoj ino vejčjom opletejo ali obvenčijo. Na Martinje je šega, gòsko jesti, ter novi mošt na novo vino prekerstiti. Ob žetvi je šega, da se za žnjeci ali ženkinjami nabrano klasje (latovje) v' venec zveže, kerega mladi dekelci na glavo denejo, ino tak z' totoj popevajoče domo idejo⁵⁾. Občinska šega je v' zadnjih létah postala, da so posebno gospodje ino méstjani brade si mnogotero pustili rasti. Muziko ino pesme so naši Slovenci, kak od negda, tak tudi zdaj lubili, ino so jarne pesme naših Slovenkinj le razveselno čisti glasi proti prostih Nemcov krofastem brečanju. Ples, če ravno je od narodskega

1) Sedm ina očivestno kaže na sedem dní, kak dugo je per Rimlanih mertvi doma ležal, ino že le na osmi den k' pokopi nešen bil.

2) Vazem (vunzima), tudi letence, velikanoč.

3) to očitno kaže na staropagansko bogočestitje sunca.

4) to pa na častitje sunca ino ognja vkup, kero je obojno per starih že paganskih Slovencih navadno bilo.

5) Pále to kaže na rimsko Boginjo Ceres, keroj so sétve perporo-čene bile.

pri nas malo kaj prekostalo, še Slovenci sploh posebno štímajo, pa slovenskega, ako ravno od drugih Slovincov pridóčega, kakti polkaples i. v. dr., bol kak nemške. Snažnost v' obléci ino prebivalísi je, posebno per Dolancih po gosto najti, pa tudi per Goričanih, ne tak per Vogrih, Horvatih ino drugih. Zalostna navada, kera je Slovincóm že od negda sem k' najveksi škodi bila, je še zdaj skoro povsod med njími, njihovo razbratenje (ne vkupderžanje), Goričan čerti Dolanca, Dolanec gornjega Polanca ino Planinčara, Kranjec Horvata, Horvat Ilirca, Štajerec Vogra, Čeh Štajerca i. t. d., ako ravno vučeni goreto želijo, da to nebi bilo, ino pokažejo, da vsi slovenski rodovje so od enega pokolenja. Mnoge druge šege, kere so per naših Slovincih ino Nemcih skoro jednake¹⁾, v' eno drugo popisanje pusteč, še samo šege per ženitvah navadne tu popisem. Kader si ker kero hoče za ženo vzeti, si najprej enega človeka (večkrat za plačo) gorvzeme, da gre k' listi ženski, kero si méni vzeti, ino pozvej tak od nje, kak od njenih stariših, če še nje 'ma, če bi se tota ženitva mogla zgoditi? Če pa onedva že prej med sobom rečeno 'mata, da se hočeta vzeti, tak se samo per stariših pozvej. Če je dovoljeno, tak njoj ženi pride v' ogleđi (v' snoboke), ino se snehi (nevesti) en dnar, navadno tolar na roko dá, to je zádav. Potem grejo si po komisisko dopušenje, včasí tudi juterne delat, tedaj pa k' zapisavanji. Po zapisavanji imajo zaróčno južino ali večerjo, ino odzdaj sta ta zapisana v' zarókih, ino pozavéini (povabiči), če naménita gostovanje imeti, grejo na gostovanje vabit (pozavat). Toti povabiči (navadno dva) so pisano oblečeni, imajo visoke gorperšpičene klobuke, včasí sable ino na dugih ručah kanjére, duge debele palce, na njih zvonček ino džurdžek kakšne brijavine, kero pokusiš dajo. — Na den gostovanja se poznani per ženih vkupzberejo, tedaj grejo po sneho. Tečas snehini domači od hrama vunta bakel ali z' slamatimi omotki nadjanih rantic nastavijo, kere našgejo, kader gostje k' hrami grejo, da bi vidli k' hrami priti ino nebi mimo odišli. Ta pridóci najdejo hram zapert, ino se njim prej ne odpre, kak da pokažejo, kaj za ludje ino odkod so. Kak to storišo, so tudi že noter spušeni, ino se njim ima pokazati, kaj íšejo. Pride tedaj najprej kuharčina dekla naprej (ne lepa), za njoj kuharica, teda obeb svatevci, zadnič sneha. Zdaj so tri z' ternjom popletene ročke to: v' prvi je voda, v' drugi jesih ali kaj vkupzméšanega, v' tretji pa vino. Iz vseh treh starašina najprej ženih ino snehi napije i. t. d. Potem si k' zajterki (zajuterki) sedejo, ino kader so se bili najéli, grejo k' zdavanji (poróki). Naprej njim gre pisano oblečen ino z' cvétni nalepoten zastavnik z' mnogotero nalepotenoi zastavoj, ker se tudi kopjáš ali banderaš zove. Toti ino pozavéini delajo mnogotere skakanja, plese, šale ino norije.

¹⁾ Tudi tote pokažejo, kerí Nemci so negda Slovenci bili.

Sneha, če je deklič, je zred svatevcami z' kuplenimi cvétmi (rožami) lepo opletena ali venčena, ženih pa, če je samsni mladenč, ima velike lepe kuplene cvetnjake (pušelce) za klobukom. Per nékih gostéh je tudi en ves v' kozuhovino z' kosmatim vunobernjeno oblečen ino v' lici z' sajami pomazan nemarkar, ker vse sorte šale ino bodikajšine tira, kakti kader za otrokmi ino nepovablenimi se zagnajoč sam rad opadne i. t. v. Kader k' cirkvi pridejo, se en čas, če smejo, vuni igrajo ino plešejo, ovi kosmatec pa dečke ino druge prišlece proč goni i. t. d. Ženih ino sneha z' starašinmi ino nekerimi drugimi se pa v' cirkev podajo, naskorem pridejo tudi ti drugi za njimi, ino tak je tedaj zdavanje (poroka). Po zdavanji imajo goščenje samo tisti den ali še več dni. Na goščenji morejo mize naklačeno pune jestvin ino pitvin biti, pa glasna igra. Bol potli se vsakemi gosti posebe ena zigrá, n. p. kmeti kmetička, kerčmari kerčmarska, mlinari mlinarska, kováci kovačka i. t. d., ino se tudi vsakemi njegova pesem zapoje. Večer pridejo tudi drugi ljudje, ino se okol hiže k' oknam postavijo, toti se zo-vejo prišelci, pomeláji, prezari, ino so radi takši med njimi, kerí zméknejo, gdé kaj morejo. Pleše se na gostovanji vse sorte, se tudi po gosto napijáva. Odidočim gostém se popotnica igra i. t. v. — Tote ženitvanjske šege ¹⁾ so v' drugih krajih drugačise, povsod pa mnogotere šale, večkrat tudi nedostojne. — Gostuvanskim šalnikom so prisposodni repni orači na Dolenskem. Na fašenski pondélek ino tork se najmre štirje snažni mladenči skoro tak kak na ženitvanji pozavčini oblečejo, ino se k' plugi zaprežejo, poleg njih gre gonjač z' dugim bičom, za njimi pa plužar z' otkoj, ves v' kerzno oblečen. Toti pred vsakim hramom, kam pridejo, nekaj snega razorjejo, kosmat plužar pa dela šale, tudi večkrat nedostojne, i. t. d. —

3. Vojska, orožje.

Pále v' totih zadnjih časih se je per vojski veliko preménilo. Cesar Jožef je vojšake štimal, ino je zato tudi na to šel, da je vojska poštenje dobila. Princ Karl, pravi vojšak, je na to spravljal, da vojšak, če ravno more stati, kam ga postavijo, ino iti, kam 'mu je rečeno, more kak človek ino pošten mož spoznan biti. Za tega volo je prepovédano, vojšaka per vučenji gerdo 'meti, ga suvati ali v' njega sadokati, ga po živinsko biti (tepsti). Per v' orožjáh vadenji (ekserciranji) so vse negdasne igrače mogle proč ostati, ino se zdaj samo na to gleda, kaj je potrebno. Vojšaki so na 10, 12, 14 lét k' vojski vzeti, teda pa vkraj pušeni. Zavolo novakov (rekrutov) je spervega vsako, potem pa na vsako tretjo leto popisek per vseh komisiah, ino novaki se več ne

¹⁾ Nekéra kažejo na starinsko paganstvo.

lovijo, kak je prej bilo, temuč morejo sami naprej iti¹⁾). Kaj se vojsačke oprave dotiče, so vojsaki namesto lesenih vkovanih kap ali čeladih za cesara Franca dobili klobučene čake, namesto belih tesnih hlač pa za našega zdajnega cesara Ferdinanda modre prostrane do pet hlače (pantalone). Per orožjáh je vse bole na prilično napravljeno, zosebno pri strelbi iz topov, ter namesto prejdnjih težkih muskót so druge, ležiše spravljene, namesto prejdnjih kresnih so novi kemički vzkresi zmišleni, kerim nikaka mokrota nemore naškoditi. Tudi je v' zadnjih časih takša strelba znajdena, pred keroj se nijedna terdvina več obderžati nemore. — Za vojsake so Slovenci najbolj, zosebno dolenski, ter Nemci iz negda slovenskih krajov se vzeli, na Nemškem pa ino nekaj na Slovenskem, kod je bliže Nemškega, so vu večih krajih take postave ljudje, da čela komisia ne more enega k' vojski dati. Od vojsakov je pa ovači se zdaj velelo, da k' vojski odide, pa dosluži, kaj namer cesara ne vidi, net' krugle ne čuje žvujzdati, pa vander preštímáni ino velki domo pride. — Število naše vojske v' celem cesarstvu je pa zdaj bilo: 188,000 péšcov, 39,000 konjenikov, 17,800 artileristov, 2350 Genie (ženistov), 23,000 drugih, ter 15,000 pokrajničarov i. t. v. Za nazočno veliko v' orožjáh vadenje so v' zadnjih létah za cesara Franca, kak tudi zdaj za ferdinandovega ladarstva bili tabori prejd na lipničkem, zdaj zadnje leta pa na ptujskem poli.

4. Vera, duhovstvo, cirkvenstvo.

Tudi per duhovstvu ino cirkvenstvu se je za cesara Jožefa II. veliko premenilo. On je Luteranom z' Katolškimi jednake pravice dal, ino je vse kloštre, kerí so deželi ne na nikaki hasek bili, razpustil. Takšnih vsigdar vbogeime pobirajočih kloštrov je on v' naši Štajerski 31 dolzaterl, pa še 37 bol hasnovitih pustil. Kak so tedaj že prejd Jezuiti, zdaj pa še drugi menihi izkloštreni bili, so petrinarski, od kloštrenih že celo nazajpostavljeni mešniki svojo poštenje dobili. Tudi so kloštarske veksital slabo obdelane zemle priprostim ludem za lahko ceno v' roke prišle, ino nuogim rodbinam živéž dale. Cesar Jožef je fare hol vredil, ino gdé je trebalo, nove gornapravil, sekovsko škofio je bol po redi obkročil, k' njoj potegnoč tal marburskega prejd pod labudsko (lavantsko) škofio, ino tal prejd celskega, pod laskogoričko škofio stoječega okročja. Novo gornapravljene fare, vikarie, lokalie so ludstvu k' velki dobroti bile. Toti novi farmestri ino lokalniki so iz tega, kaj se je z' razpusenih kloštrov zréšlo, svojo plačo dobili, farmester 400 fl., lokalnik 300 fl. na leto.

¹⁾ Tudi na Vogerskem ino Horvatskem je zdaj vpelano, da novaki sami napraj pridejo, ino imajo samo 10 lét služiti.

Za gornji Štajer je Jožef novo škofio v Ljubni vpelal (1786) i. t. v. — Dosti od tega, kaj je Jožef vpelal, je še dolgo potli valalo, dosti pa, posebno v' zadnjih časih zupet na staro nazajstopilo: Menihi so se pále pomnožili; ino mladi petrinari so, bol po menisko gorzredjeni, več valali, kak stari. Slovenski mešniki so od nemških bili nazajpostavljeni, če ravno je dosti Slovincov na Nemško za kaplane postavljenih. Za tega volo so Slovenci že dolgo želeli svojo škofio na Slovenskem dobiti, je tudi za cesara Franca že prejd, pále v' njegovih zadnjih létah bilo obsnovano, v' Celji ali na Ptuiji, kak so negda škofie bile, al' pa v' Marburgi Slovincom škofio gornarediti, je pa vsakokrat prepřecano —. Drugač so petrinarske fare bile na Nemškem v' občinskem bolše, kak na Slovenskem, za kaplane pa je tu v' občinskem bolše bilo, kak na Nemškem. Nemški farmeštri vekšital imajo desetine, veršnike, grunte ino druge dobre dohodke; slovenski farmeštri menjekeri 'majo desetine, veršnike, gorna i. t. d., vekšital imajo le v' zernji ino 'vini, al' pa samo v' zernji nekaj perpisano, nekaj v' penezih ali v' gruntih, to je pa na mnogih farah tak per pičilem, da si morejo zernje, vino ino druge reči perprositi; pa še se njim od totih malih dohodkov proč šiple. Kaplani so na Nemškem celo slabo si služili, 50 fl. na leto, slovenski kaplani so pa imeli zbirce zernske ino vinske, ali tudi samo zernske, ali samo vinske, ino so v' enih krajih veliko dablali. Na cesarskih ino enih drugih farah so kaplani imeli od fonda 200 fl. na leto. Na faro priti so samo léta ino zasluženja ne htele pomagati. Tudi kloštri so imeli fare.

Poleg pomnoženja prejd ostanovših menihov so na novo nastali: Jezuiti v' Gradci, spervega z' veliko suprotnostjo posvetnih, potem so pa (1832) dobili svoj noviciat v' deminikanskem kloštri v' Müngrabni, ino so se hitro tak pomnožili, da njih je više od 50 bilo, ino so tudi v' Linci svoj klošter dobili. Poleg Jezuitov so nastali Liguorijanci ali Redemtoristi v' Mauterni (1825), vu Fronlajti (1826), v' Marburgi (1833), tudi spervega z' velikimi prečkami. Nuški kloštri ino redi so nastali: Karmelitarce v' Gradci na Grabi (1829). Miloserčne sestre (1841) iz Moňakov prideče so gračke bolnice prekzvele. V' leti 1843 se je Augustineum ali klošter za mladenče v' Gradci na Grabi začel. V' totem leti so se tudi školne sestre v' Gradci začele. Tudi so zdaj nastale mnogotere bratovčine, ino na božji pot iti je pále kaj navadnega. Najvekšo romarstvo je v' grnjem Štajeri v' Mariaceli, tam se vidijo ljudje od vseh krajov, vse narodske nošnje celega cesarstva. Na Slovenskem je največše romarstvo na Jezeri (v' Šumarji) v' Celakem, ter na svetih gorah, tu pri nas pa per sv. Trojici na Gorickem, na Gori per Ptuiji i. t. d.

Cirkvih je zdaj že na novo ne dosti nastalo, ali za ponovljenje ino polepotenje cirkvih ino kapelij, se je skoro po-

vsod skerbeto. Nove cirkve iz totih časov so: sv. Ožvalda v Frajlandi (1793)¹⁾; matere božje na Kameni (1793); Marie Snežnice ali Novacirkev per Cmureki (1790); sv. Volfanka per Ternovcih zvua Ptuja (1793); Div. Marie v Širji (1810) i. v dr. Tistih cirkvih, kere so iz starih na vekšo, al' pa celo nove napravlene, tu ne imenujem, da so že prej imenuvane.

5. Gospodstvo, podložnost, lastinstvo, davke, dače.

Cesar Jožef II. je gospodskam dosta od njihove oblasti dolžbil na polehkotenje prostega ludstva, kero je njemi najbolj na skerbi bilo. Gospodske so z' svojimi podložnikmi ne več smeje delati, kak bi htele, njih ne več z' gospočinami (rabortami) pretežiti i. t. d. On je za tega volo krajsijam namesto sebe dal oblast, tožbe podložnikov krez svojo gospodsko gorvzeti, ino nje proti stiskam ali krivicam brani. Tudi komisie so krajsisko podoblast dobile. Prejdnjo namesto cesara oblast je pa gubernium imel. Za hudodelnike so bile deželске sodstva (Landgerichte). Tudi méstjani ino teržki so vekše pravice dobili. — Ali po jožefovi smerti je tudi per tem skoro vse na staro nazaj stopilo, ino gospodske so svoje pravice nazaj dobile, krajsijam je pa vender gornaloženo ostalo, tožbe podložnikov posluhnoti ino gorvzeti. — Oh časi francozkega zaleženja so prejdnje gospodske z' cesarskimi ali deželskimi peneznicami odišle, ino je bilo eno samo za tečas ladarstvo krez deželo postavleno. Tudi druge gospodske so teda skoro ne znale, kaj so bile.

Podložnikom je posebno za cesara Jožefa II. veliko oblehkotenje prišlo, za tega volo je toti lubi cesar še zdaj nezablen. On je dostikrat potajen se tá ino tá podal, da bi zvedil ino vidil, kak se ludem godi. Po njegovi smerti je pa za podložnike že menje dobro bilo, kajti so gospodske svoje prejdnje pravice vedle si nazajspraviti.

Kaj se lastinstva dotiče, je cesar Jožef naredil, da grunti ne so več mogli na gruntneга gospoda nazajpriti, ino per tem je ostalo. — Davke ino dače, kak je cesar Jožef per totih dežele oblehkotil, so potli največ zavolo francozkih bojov močno gorjemale. Cesar Jožef je najmre vse grunte dal zmeriti, da bi se dače bol po pravici navergle. Po toti gruntni meri b'le vse tedasne cesarske stibre ino dače imele gorhenjati, tak tudi gospodske davke ino dače, kakti gospod-

¹⁾ Tudi Frajland (prej Frilant) je prej imel Slovence za stanovnike, ino ondešna sv. Jakoba cirkev, kera je 1733 pogorela, je mogla stara biti. (Steierm. Ztschr. 1830 X. 74).

šina ali rabota, desetina, deseti pénez, gorno, veršnik, cinžno zernje, cinžno vino, jajca, predivo, kopuni i. t. d., ino b'la se imeja samo ena deželjska dača cesari, pa samo ena grunt-nemi gospodi vsako leto v' penezih dati. Za cesarsko da-čo so bili posebni štibreniki postavljeni. Ali kumaj se je toto novo štibrenje začelo, je cesar Jožef vmerl, ino davke no da-če so na staro nazajstopile, ino duže na vekšo raste. Samo francozkemi generali Marmonti se je (1805) v' Gradci moglo dati 100,000 fl. v' dobrih penezih, 400,000 fl. pa v' ban-kaših, 400 konjov, 15,000 sukenj, ter šolnojov — kaj pa moke (mele), derv, sena, ovsa, volov, vina, sukna? — V' leti 1809 je štajerska dežela mogla dati 44 milionov ino 880,000 fran-kov. Dače so ali sploh na više šle, tak da je štajerska še zdaj v' mirnih létah mogla dati en milion ino okoli 150,000 fl. gruntne ladarske štibre. Razvun tote je ladarstvo vleklo na hižni štibri okoli 180,000 fl., na erbskoj štibri okoli 36,000 fl., na pripravskoj štibri okoli 140,000 fl., od harmičnega ino na blago štempla okoli 315,000 fl., za sol en milion ino okoli 60,000 fl., od tabaka više 300,000 fl., za štemple okoli 160,000 fl., na taksah više 18,000 fl., od lotrie okoli 170,000 fl. i. t. d. Životnica, klasna ino ladarska erbska štibra je ravno v' zadnjih létah gorhenjala, za to je pa nastala živežštibra, kera je više 600,000 fl. znesla. Z' totoj je la-darstvo htelo tudi tiste pod dačo dobiti, kerl od svojih kapi-talov živijo; ali ludje so namisel ladarstva drugači obrnoli, ino so pri kupovanji telko doltergali, kelko so tam dati mogli. Na nekaj polehkotenje podložnikom je cesar Franc zapovedal, da se je per desetini, veršniki, cinžnem zernji ino vini, pri gospodski gruntni štibri, raboti, desetem pénezi i. t. d. mogel peti tal noterpušati. Cesar Franc je tudi zupet grunte dal meriti, ino njih znesek zračuniti, po toti meri je cesarska gruntna štibra per mnogih dosta vekša, enkrat telka vunspadla, kak je prejd bila. — Se pa né čuditi, kaj so tak velke da-če bile, kajti je vojske mnogo, drugih služebnikov skoro prez števila, ino dobro plačanih penzionistov veliko bilo, od drugih na hasnovite naprave ino velike potreboče mnogih plačil ne govoreč.

6. Obdelanje zemle, družbinsko ino hižno življenje.

Da je cesar Jožef II. priprostemi ino delavnemi stani per vsem na pomoč prišel, tak je vse bol živočo šlo na obde-lanje zemle, ter da so toti priprosti vidli, kak so per skerb-nem deli še prece kaj krez svoje potreboče si pripravili, ino to dobro prodali, so z' tem rajši si svoje zemle dobro obde-lali. Duže več prejd mertvo ležoče zemle so si obrodovitili, gospodje sami so k' temu veselje dobili, ino so mnogovrstno k' naprejdki gospodarstva perpomogli. Med totimi imamo njih

cesarsko visokost, svetlega nadvojvoda Johana za poslavljenega prejdnjara ino predpodobo tak per njihovih goricah v' Pekarji pri Marburgi ino njihovem Pranthof per Mariaceli, kak tudi pri za cesara Franca I. zupet vpelani zemlodelski družbi. Razvun polskega gospodarstva so eni tudi za pomnoženje ino požlahtenje sadovnega drevja posebno skerb si vzeli, tudi vertnarstvo je zdaj se zdignolo — samo gorice so v' dostih krajih še slabo se delale. Nagornjaki, želari, kmetovje so svoje gorice le vekšital kak najhitrej, ne kak najbolše si opravili. Méstjani ino gospodje imajo vincare, tudi toti per svojem vekšital slabem življenji ino malem znanji delajo po svoji stari navadi, ne pa tak, kak bi se vekši hasek z goric vzel. Tak tota za dolnjostajersko gospodarstvo najveksa ino najbolj obdačena stran zaostaja. — So pa vender eni ludje ino eni kraji, gdé se gorice dobro delajo, kak pri Marburgi, v' Halozah, v' Lotmerskih, tudi eni gospodje sami na to gledajo, da se njihove gorice dobro delajo, kader le ludi dobijo ¹⁾.

Za pomnoženje ino lepo zredjenje govenske živine ino konjov se je na mestah velka skerb vzela, ino se od ladarstva dari ali premie dajo tém, kerii lepo govensko živino ²⁾, posebno pa lepe konje sami zredijo. Najlepša govenska živina je v' gornjem Štajeri med planinami, najlepše konje pa imajo Slovenci na dolnji Šavnici, na dolnjem murskem poli ino pri Ljutomerskem. Ovčarstvo je v' Štajerskoj malega spomina. Za roje (bčele) se tudi kam menša skerb vzeme, kak bi se vzeti znala. Svinj se pa skoro povsod redi, kelko se njih more, ino se njih nekaj odá, tak tudi pérnate živali; koze so per Dolancih v' malem poštenji, Planincarom ino gornjim dravskim Polancem pa veliko vrédne.

Pri vsoj za rodovitost si zavdani skerbi je pa v' nékih létah le močno hudo bilo. Prišle so najure take léta, v' kerih je skoro ne kaj obrodilo. Tak je bilo 1782, kader so velke kobilce (zadnjokrat v' naso Štajersko perleteče) še to, kaj bi imelo prirasti, gladko vkončale; 1789 je po strašno hudi zimi prislo merzlo leto, ino je še po Ivanjem v' Judenburgi, Uncmarki ino Muravi sneg zapal; 1793 je vso sprotulétje sam mráz (slana), snég ino dež bil, po leti je pa taka toča sla, kak so golobinje jajca; 1794 je ravno bila topla zima, potli pa merzlo sprotulétje noter do Ivanjšaka (Junia); 1799 je bila strašno huda ino duga zima; 1805 je bilo tak merzlo poletje, da je mala troha grozdja še le od mráza se zmecala; 1814, 1815, 1816 same hude, nerodovite léta,

¹⁾ Dober goricar k' svojim goricoam reče: Bol bom te gadjia, bol heš mi rodia, bol bom te groba, več bom doba. (Tak si je pre neki svojo gorico žegnava).

²⁾ Grački pivár Schott je 1799 k' Vuzmi 12 volov zaklal, kerii so imeli 106 centov mesa, ino 32 centov loja.

kak je že prejdi rečeno — 1814 so mæogi male trohe terdega grozdja namer ne brali, ino ker so nje sprešali, so to kiselo ne mogli v' nikak hasek spraviti; 1830 je zavolo velkega ino dolgo ležočega snega celo malo žita bilo; 1832 je bilo mokro poletje, ino zato skoro nič vina; 1843 zavolo mokrega ino točovitnega poletja v' enih krajih celo malo vina, pa se toto kisilo. Za hudimi létami so pa vender vselej pale boljše prišle: 1783 je po vsoj Štajerskoj suha megla ves zrak prevlekla tak, da je mesec ino sunce le ardečo sijalo, ino se je žvepleni dim zakadil, germlavice je strašno dosti bilo, je pa toto vremen perneslo tako rodovitost, da je vsega prékobilno priraslo; 1790 je vse, zosebno pa vino prav obilno obrodilo; 1797 ino 1811 je tak dobro vino priraslo, da še se zdaj od njega govori; 1802 je pale takšo odimno vremen bilo, kak že prejdenkrat; 1812 je telko vina priraslo, da so ljudje ne znali kam z' njim, ino se je za dva prazna polovnjaka en polovnjak mošta dobil; 1819 je prav dobro vino priraslo, še bolšo 1822 ino 1830, najboljso 1834. V' totem leti je že enkrat vso zimo ne bilo nič snega, ne deža, ino sploh tak toplo vremen, da so ljudje vso zimo si svojo živino pasli, ino prez suknje delali, na sred zime na trati obdivali, kak po leti. Na to je prišlo tak vročo ino sušno leto, da so samo zimske sétve obrodile, jarina nijedna, néti nikaka zeljad. Od sprotulétja noter do Velkomešnjaka (Augusta) je ne bilo nič deža, zemla se je tak globoko posušila, da je veliko drevja posehnilo, tudi tersja, zviróvine ino studenci so persušli, travniki ino trate so podgorele, ino da je tak živina ne imela kaj jesti, so ljudje vso drevje ino vinograde ogolili, ino toto listje živini davali. Tota suša je pa zemlo tak poppravila, da je sledeče dve leti (1835, 1836) bila prékobilna rodovitost per vsem. V' zimi od 1837 do 1838 je telko snega palo, da ga je na mestáh konj ne pregaziti mogel, ino so vse vode zamerznile, potli pa, kader se je led začel tergati, se ga je na mestah telko vkupnarinolo, da so mésta ino vesnice se zajele¹⁾. Po toti zimi je prišlo hladno, močvarno ino slabo leto, tak kak prejdnjo 1837to. Tak je 1839 zavolo polétné suse skoro nikaka jarina, ne zeljad prirasla, vino je pa bilo prav dobro. Toto leto so gorice ob Martinjem še bile tak zelene, kak ob mali Meši, še noter do Andrašovega se je na tersi zeleno listje najšlo; ob Božiči še je tak toplo bilo, da so rožice začele cvesti ino so ljudje bosí ino poléčni vuni hodili, po novem leti (1840) pa se je zima napravila ino je tak gorjemala, da je krez néke dni že les od zime pokal, ino je skoro niše ne z' hiže smel. Vino je v' kletah osrésnilo, ludem so nosi ino vuha, noge ino roke zozeble. V' zimi od 1840 na 1841 so ljudje ino živina zmerzavali, na sprotulétje

¹⁾ Tak je per Dunaji več mést salijanih, posebno Pešt, ker je naglo ves vu vodi, ino je veliko ljudi smert prijelo.

1840 ino 1841 je pa telko gosanc bilo, da so vso sajeno, na mestah tudi drugo drevje gladko vjele ino včista vsušle, zadnič je tote ostudne stvari vse černo po hrameh gorlazlo, ino vsi studenci so njih puni bili. Za tega volo je v' dostih krajih ne zerna sadu bilo, ino se dosti drevja posušilo, drugo je pa vse prece obrodilo, vina je 1840 bilo prece dosti, pa ne sladko, 1841 ga je menje, pa prav dobro perraslo. Zadnje dve leti 1842 ino 1843 so bile sredme vina, 1842 prece dosti pa kisile, da je proti bratvi dugo deživalo, 1843 se pa grozdje namer nebi bilo zmecalo, da nebi Velkomešnjak ino Malomešnjak z' vročinoj bil pertisnol; toto leto je pa sad obrodil, drugo vse slabo.

Céna je v' totih časih per vsem se veliko premenjavala. Tak je 1811^{tega} leta izbrano dobro vino spervega, kak je dozday navadna cena v' srebri bila, za 50 fl. bankašov se odalo, potli je štertinjak prišel na 500 fl., ja celo na 1000 fl.; 1812^{tega} leta vino se je tisto leto odalo za 20 fl. v' bankuših, ravno telko so pa polovnjaki valali ¹⁾, potli je prišlo na 300 — 500 fl.; 1819^{tega} leta je štertinjak valal 200 fl.; 1822^{tega} 200 fl. ino više; 1823 ino 1824, kader je prece bilo obrodilo, se je spervega odalo za 20 fl. v' srebri, 1829 za 60 — 70 fl. sr., 1830 za 60 — 100 fl. sr., 1831 za 80 fl. sr., 1834 spervega za 30 — 50 fl. potli je prišlo na 80 fl., na 100 fl. sr. ino više; ali da je malo kruha priraslo, so dolaji Štajerci vse mogli za zernje dati, kaj so na vini dobili; 1835^{tega} leta vino se je po 20 — 40 fl. sr. odavalo, kero je ne zmeržjeno bilo, kajti na toto grozdje je, posebno v' lotmerskih ino radgonskih goricah, sneg zapal ino na njem zmerznil, ino takšo se je moglo brati ino presati, se je ali namer ne lahko odalo, totega vina je največ doma spitega; 1836 je spervega valalo 25 — 30 fl., potli je prišlo na 60 — 80 fl. sr., 1839 za 60 — 80 fl. sr., 1840 po 40 — 50 fl. sr., 1841 za 60 — 100 fl. sr., 1842, če je ravno ne poštenja melo, je na mestah ino lastno v' bolših goricah se za 50 — 70 fl. odalo, drugdi pa se je tudi za 20 — 30 fl. dobilo; 1843 v' lotmerskih goricah po 50 fl., ino da je hitro se okiselilo, je niše več ne po nje prišel. Vinsko cenó pa ino poštenje verhov najbol gubijo takši, keri z' vodoj prešajo, tedaj pa toto zmes kak najprejd ino za kelko morejo, odajo. — Ravno tak je tudi zernje per ceni gor, pá doljemalo; v' pervih léтах totega pretéka je ne na velko šla, če je ravno včasí ne obrodilo: drevénka pšenice je valala 3 — 4 fl., žito ali herž 2 — 3 fl., hajdina 45 kr. — 1 fl., še potli, kader so že bankaši bili, je pšenica ne bila krez 5 fl., žito ne krez 4 fl. Ali v' onih budih léтах 1814 — 1816 je žito prišlo od 5 na 30 fl., pšenica od 6

¹⁾ To je ravno velki kvar za nas dolnje Štajerce, kaj moremo Gorjško-Štajercem naše iz najlepšega hrastovega lesa napravlene polovnjake pustiti, kere oni tedaj zežjejo, nam pa že hrastov les menka.

na 40 fl. šajna, drevenka krumpira je valala 7 fl., 1818 je žito že bilo po 4 fl., pšenica po 6 — 7 fl. Per tem je zernska cena več lét ostala, žito po 5 — 7 fl., pšenica po 7 — 10 fl. šajna; 1834 je žito ino kuruza valala 6 fl., pšenica ino hajdina pa 9 fl., 1835 je žito bilo po 1 fl., pšenica po 2 fl., hajdina po 48 kr. sr. Odpotli je pále zernska céna skoro skozi jednaka: pšenica po 2 — $\frac{1}{2}$ 3 fl., žito po 2 fl. ino niže, hajdina po 1 fl. ino niže za srebro. Govenska živina ino konji so pa zveksinom sploh veliko ceno imeli: par lepih volov za mesara je valal 150 — 200 fl. sr., en lep ino mladi konj 100 — 200 fl. sr., lepa krava 40 — 50 fl. sr. — 1834 pa, da je živina ne kaj jesti 'mela, je še dober konj se dobil za 10 — 12 fl., krava za 6 — 8 fl. Potli je pa živinska céna včasi na vise stopila: lep konj sploh vala 100 — 180 fl., par lepih volov 100 — 180 fl., krava 15 — 30 fl. sr. i. t. d. — Težak, kaj per kmeti zaslužuje, 'ma 1 — 2 gr. na den, drugi 'ma pri stroški 6 — 7 kr. sr., prez stroška ali v' dero 10 — 12 kr.; meštarski (midari, cimermeni) 24 — 30 kr. prez stroška, pri stroški pa 12 — 24 kr. sr. — Pint masla vala 36 — 48 kr., funt govedne 5 — 7 kr. sr., klafter (seženj) derv 2 — 4 fl. sr., jezero kolja 4 — 5 fl. sr., laket platna 12 — 40 kr., sukna 1 — 10 fl. sr. i. t. d.

Za družbinsko ino hižno življenje je zdaj, kak so časi bili, dobro ali hudo bilo. Cesar Jožef II. je skerbel za dobre deželске postave ino je tudi za družbinskega ino hižnega življenja stran svoj pogled posebno na prosto ludstvo obernal. Temu so pa potlanji veliki ino dugi boji mnogo naškodili. Postave za slobodnost življenja ino lastinstva vundane ne so imele brambe, red od ladarstva vpelan je ne imel vižarev, ludstvo je samo sebi prékpušeno bilo, Francozi so si veliko skerb zavdali, naše družbinske zaveze raztergati ino domorodsko (domovinsko) zvéstost omlabiti, ter spuntanje podžgati; — ali vse to je zadnič na dobrem vunzišlo. Per tem so pále Slovenci, od kerih austriansko cesarstvo ima svojega pol oblodstvanja, se kak verni pridružniki svojega poglavarstva skazali. — Kak vu vseh časih, tak je tudi v' totih hižno življenje od ognja dosti terpelo, bodigda je kera vensnica, ker terg, kero mesto pogorelo: Prug (1792), Stariterg (1793), Celje ino v' Drevjah (Trofajah 1794), Fridberg (1795), Celje zupet (1798), Ptuj (1805), Volce (Oberwölz 1806), Judenberg (1807), sv. Florian terg (1808), Fronlajt (1809), Slovenjigradec (1810), Murava (1811), Noviterg (1813), Kapfenberg ino Šladming (1814), Knitelfeld (1818), Ljutomerski (1830), Lipnica (1831), Judenburg zupet (1840) Laško i. v. dr. Družbinsko življenje že na mestah tudi od griže ino legara (vročinske bolezni) strašno razderto, kajti oba betegta sta na čase spodobo pomora na se vzela. V' zadnjih létah pa še je posebni beteg tudi našo deželo postrašil, kolera najmre. Toti beteg je do zdajnih časov v' Europi ne znani bil. On je (1830) iz Kine prišel,

ino, kak pomor, v' kratkem množino ludi vmoril. V' naši Štajerski je pa malo storil, ino našo obliudstvanje je bilo bliza 950,000.

7. Meštrie, teržtvo, penezi.

Tudi meštrie so, kak je že M. Terezia za njih naprejudvanje skerbela, za cesara Jožefa II. per Nemcih ino Slovencih živoci naprejdeki dobile, ino je pále per tem toti dober cesar pravi oca svojih deželnikov bil, ravno tak je teržtvo od njega podignjeno, — ino če ravno je v' potlanjih bojnih časih, zosebno po procvetji Italie se prece vstavilo, je vender v' potlanjih mirnih l'tah ino po nazajdoblenji Malie se zupet živočo zdignolo, samo živežstibra je teržtvo nekaj nazajderžati htela. Za dobro naprejudvanje teržtva je že cesar Franc z' tem veliko pripomogel, kaj je povsod velke ceste pod velikimi stroški dal popravlati, ino na mestah nove napraviti, še več je za toti stran storil njegov sin, naš zdajni cesar Ferdinand, ker zevsem perzadenjom dá železne ceste delati. Tudi skoz našo Štajersko se že takše železne kolomie delajo od Semring goré nad Gradec i. t. d. — Znajdenja mnogoterih masinih meštiam veliko perpomorejo, ino to napravi, da se zdaj mnoge reči za dosta menso ceno kupijo. — Od Slovincov tu morem zaznamlati, da se mnogi med njimi najdejo, ker se meštrie od sam sebe navučijo, ino svojo delo tak dobro ino lepo napravijo, kak da bi se tega duge léta bili vučili, ino so, kak per vsakem, tak per meštiskem deli kam hitreši, kak Nemci. Néki Slovenec zna po tri, štiri meštrie, kere se je vse sam od sebe navučil. Vincarski sia iz marburskega kraja, z' imenom Čego, Slovenec, je spervega bil pu šar, potli je pa tak imenitni modlar ino malar bil v' nemskih deželah, da se je njegovo delo kak kaj posebnega povsod iskalo¹⁾. Slovenci si tudi zdaj skoro povsod lepe ino snažne hrame delajo, ino skoro nigdi nemajo dimnjač, tak kak Nemci. — Teržtva naši Slovenci ne ženejo drugega, kak z' vinom, zernjom, z' živinoj ino z' meštiskim zdelanjom, pa tudi toto samo v' deželi²⁾.

Penezi so v' totih časih bodigda drugačiji bili. Za cesara Jožefa so se penezi, posebno po turskem boji v' naših deželah na velko pomnožili, ino so bili zlati ino sreberni penezi. Ali že on je (1785) za 20 milionov bankašov, t. j. papirnih pénez vundal, ino je nje vsaki mogel za gotove peneze vzeti. Za cesara Franca so francozki boji napravili, da so sreberni penezi v' druge dežele odišli, še cirkevno srebro ino zlato je zred drugimi šaci na Francozko šlo; tu so pa le

¹⁾ Kindermann Repertor. str. 604.

²⁾ Z' tam dale pa teržijo Krajnoi (najbol Kočevari), Slovaki i. dr.

papirni ino kuferni penezi vundani, pa še tote so potli dolžavdariti mogli (1811), tak da so samo peti tal valali, pa še ne srebernih, temuč pále drugih papirnih pénez. Z' totimi penezi se je dugo vpravnavalo, prejd kak so zred srebrom valali ino tudi zupet sreberni penezi ino zlati pále med ludi dani. V' zadnjih létah je zavolo velikih plačil ino male prodaje med prostim ludstvom velko menkanje per penezih nastalo.

S. Umetnosti, vučenosti, znajdenja.

Pále umetnosti ino vučenosti so za cesara Jožefa II. na vse kraje od malega do velkega posebno gorvzele. On je veliko malih šol na farah vpelal, samo da so tote šole tudi pri nas le nemške bile, slovensko so se mogli od sam sobe vučiti, če so hteli za M. Terezie vundan Katekizmus ino gdé ene krajnske Evangelšce brati, drugih slovenskih knjig še je teda malo bilo, ene betezničke ino ene od večnosti so mi znane, kajti je malogdo bil, ki bi slovenske knjige spisaval, Nemci so tudi ne mogli zapopasti, kak bi se kaj slovenskega pisati moglo. Srédme šole so bile v' Gradci, Admonti, Judenburgi, Lambrechtu, v' Marburgi¹⁾, za cesara Franca I. tudi v' Celju. Visoke šole so samo v' Gradci bile, tam je tudi za ces. Franca zupet vseučiliše (Universität) nastalo²⁾. V' Gradci so za vsako lepo znanje, za vsako vučenost posebni vučeniki bili postavljeni, med totimi tudi za zvuške jezike, za itahianskega, za francozkega i. t. d. Zadnič je tudi za ces. Franca kumaj z' velikim zavdanjom se dovolenje dobilo, da je za domači slovenski jezik vučenik postavljen³⁾. Odpotli začnejo Gračanji slovenstvo eno malo bole štimiti, ino eni dajo svoje sine slovenski se vučiti⁴⁾. K' temu je slovensko gramatiko vundal Šmigoc, Dajnko, Murko, Kopitar; prejd vundane gramatike so od Gutsmana ino Zelenka, od Gutsmana ino Murka tudi imamo nemško-slovenske ino slovensko-nemške besednike, od Jarnika etimologički ali izvirnji slovensko-nemški besednik, najpopunomnési ino z' najvejšo skerbjo vkupspravljen besednik pa perčakamo od nestrudjenega Slovenca Čafa, kritičko-etimologički besednik z' pristavljenim povsod dokazanjom iz vsch sloven-

¹⁾ Tote šole so prejd v' Rušenah bile. Onošni farmešter Paurič je z' latinskimi šolami začel, ino za farmeštra Jamnika so grofoski ino baronski sinovje sem v' šole dani. Tote šole so v' celem dolnjem Štajerji bile jedine, so 111 lét terpele, ino je 641 grofoskih ino baronskih, ter 6462 méstjanskih sinov tam podvučenih.

²⁾ Prejdno vseučiliše je ces. Jožef na akademicko liceum obernal.

³⁾ Takši slovenskega jezika ino literature vučeniki so zdaj bili v' Berlinu, Vratislavi, v' Lipskem, ino celo v' Parizi.

⁴⁾ Škoda, kaj v' Gradci, gde je telko Slovencev, nemojo slovenske oirkve.

skih zgovorov, ter iz Sanskritskega, gerškega, latinskega ino germaničkega jezika. — Kak je zdaj ali v' Gradci slovensko se vučilo, ino so tudi v' naših malih šolah eni se slovenšine deržali, so se začele menše ino večše slovenske knige vundavati. Posebno je Slomšek lepe knige za mladost ino odrasene, kak tudi predge i. v. t. vundal. Tudi mojo „branje od Svetnikov,“ ino „kratke predge na vse nedele ino svetke zelega leta, I^o ino II° leto“ so med ludi šle zred dvojnimi „molitvenimi knishizami.“ Dajnko je več knižic za šole vundal; slovenšina v' njegovem „Celarstvo,“ ter v' njegovih opervič vundanjh Evangelščah je ne dopađenja najšla. Ravno on pa ima vender zasluženje, da je z' svojimi pismencami že k' našem zdajnem občinskem pravopisi se perbližal. Volkmerove slovenske pesme ino fabule je Murko vundal, ter svojo gramatiko drugokrat, ino je v' tóti že zdajni pravopis gorvzel ino ga vsem znotranjo - austrianskim Slovenceom perporočil, Čehi, Polaki ino Ilirci že tak v' totem pišejo. Tudi Dajnko je pesme vkupspravlal ino nje na svétlo dal. Predge so tudi od Japelna ino drugih vundane. Sveto pismo starera ino novega Testamenta so Japel, Kumerdej ino drugi vundali. Veriti je življenje Svetnikov v' štirih talih; ter keršanski navuk vundal. Zadnič je Vraž naše znotrenjo - austrianske ino vogerske narodske pesme vkupzbiral, ino njih prvi del na svétlo dal. Molitvene knige so tudi vundali Glaser, Košar, Verdinek, Veršič i. dr. — Drugi, ki se za slovenšino ino slovensko vučenost zavjemlejo, so: Vodušek, Matjašič, Muršec, Magdič, Strajnsak, Solak, Cvetko, Macun, Verbnjak, Terstenjak, zosebno pa D. Cvetko i. dr. — K' bol izobražanji našega slovenskega jezika i. t. d. so zdaj edni tudi pri nas, kak že prej per Čehih, Polakih, Rusih ino Ilirih, se vse slovenske zgovore vučili. Rusi so za tega volo po vseh slovenskih deželah potuvali, da bi sami čuli, kak se slovanski jezik v' kerem kraji govori¹⁾. Toto vseh slovenskih zgovorov vučenje so pa plitvoglavni Madjari ino z' njimi deržeti Slovenci ali Pseudomadjari za nevarno spoznali, ino nad Panславizmom oderto začeli kričati, z' potrétjom vsega slovenstva vu Vogerskoj, Slavonskoj, Horvatskoj, Dalmatinskoj i. t. d. se divjo grazeči; Dr. Gaj, ker je za svojo za slovenstvo gorečo zavdanje od našega zdajnega svétlega cesara Ferdinanda (1839) pohvalen ino z' brilantnim perstanom daruvan, se je v' svojih „ilirskih narodnih novinah ino pridjani ilirski Danici“ en čas ostro branil, je pa prehenjati mogel. — Da bi diaki na meštvo se vučeči tudi slovenske knige brali, je v' zadnjih létah v' naši duhovnici slovensko knižiše (biblioteka) nastalo. O da bi samo se funduš ali takši kapital nastal, ker bi dobro spisane slovenske

¹⁾ K' nam pridoči ruski vučeni so bili: Bodjanski, Preiss, Srenjevski, Panov, toti zadnji je tudi tu per mali Nedli nekere dni dopernesel.

knige natiskati dal kajti je težko pri nas knige na svétlo dati, knjigari njih nečejo prekvzeti, boječi se zgube, ali ne videči mastnega dobička, knjigopisci njih pa sami tudi težko dajo natiskati zavolo velkega založenja ino po malem nazajdobljenja, bogatim pa je kniževstvo malo na skerbi.

Pazka. Od zvunskih slovenskih knjig smo posebno brali: „Seljan, Zemljopis pokrajinah ilirskih“ — „Švear, ogledalo Ilirijama“ — „Kolar, cestopis etc.“ — „Ljublanske novice“ — „Šafarik slowansky narodopis, per kerem smo slowansky zemlevid od vseh slovenskih zemel posebno radi meli. Tudi Slomšek je slovenski zemle obraz od Europe vundati. t. d.

Druge vučenosti so posebno skazali nemški, pa tudi od slovenskega roda vučeni, kakti v' pesmozlaganji: Fellingner, Gottweiss, Kalchberg, König, Kolmann, grf. Lannoy, Leitner, Neumann, Perger, Schneller, Supantschitsch (rojen Kranjec), Seidel, Puf, Vehovar (rojen Slovenec) i. dr. — Dogodivšine so spisavali: Aq. Jul. Caesar, Baumeister, Gmeiner (rojen Slovenec), Hormayr, Kalchberg, Kindermann, Klein, Kopitar (rojen Kranjec), Kumar, Leitner, Muhar (slovenskega pokolenja), Povoden (rojen Slovenec), Rojko (rojen Slovenec¹⁾), Schneller, Waringer, Winklern i. dr.²⁾ — Zemle ino ludstva popis so vundali: Kindermann, Schmutz, Schmidl, Hofrichter i. dr., so pa vsi po stari navadi slovenske imena v' kolo terli. Zemlevide ali zemleobrazo so vundali: Kaiser, Kauperz, Kindermann, Schulz i. dr. — V' matematiki ino fiziki (viksem računstvi ino naravoslovji) so pisali: Gmeiner, Neumann, Paumgartner i. dr. Zvezdoznanci so bili: Gmeiner, Güntl (rojen Čeh). — Vu vračitvi so pisali: Horn, Schallgruber i. dr. — V' modroznanstvi je pisal Gmeiner i. dr. V' pravicoznanji so pisali: Caesar, Gmeiner, Jenul, Fr. de Frauenstern, Neupauer, Nord, Pucher, Schilli, Tomicich, Wagersbach, Wanggo, Kudler i. dr. — V' bogoslovstvi (theologii) so pisali: Caesar, Dworzak, Gmeiner, Luby, Rojko i. dr. — Zadnič je preslaviti nadvajvod Johan z' pohvalenim Johaneumom v' Gradci vsem vučenostim, umetnostim ino znanjam, kak tudi vsemu, kaj se gospodarstva dotiče, dal velik pogon ino naprejdek.

Pazka. V' Septembri 1843 so austrianskega cesarstva ino drugih europejskih dežel vučeni v' Gradci vkupprišli, ino se tu krez nekere visoke znanja razgovarjali. Per toti priliki je naš vučen, po njegovih turske zemle dogodivšinah znani Hammer-Purgstal previžano izvodil; da se naš Gradec za-

¹⁾ Škoda, kaj so toti vučeni Slovenci samo drugim proso branili, svojo pa vrablom pustili pojesti.

²⁾ K' totim tudi jaz pridenem toto mojo dogodivšinsko poskusenje, ali bole k' gornjim slovenskim knjigam.

voljo svojega slovenskega izvira po nemško more Gratz, Gratz pisati, ino per tem je ostalo.

Znajdenja so v' totih časih čudovitno se pomnožile. Zemlo obdelanje so najdeni mnogoteri plugi, mašine za sjanje, žetvo ino mlačenje i. t. d. — najdene so mnogote mesterske orodja — najdene so sapatne mašine, sapatne ba ke (plavke), sapatni vozovje na železnih cestah — najden je, v' zrak se spustiti — najdene so mnoge mašine za tkanje za natiskanje i. t. v. — najdeno je, 'z železa mnogotere po sodbe ino druge reči zlivati — najden je mašinski papir, kam notisk i. t. d. — najdeni so kemički vukresi, najdene hitre vužgalnice, hitrostrelba, hitropis i. t. d. Zadnič dva Štajerc najdeti, eden, kak se morská voda za piti dobra napravi eden pa, kak se steklina zvráči —. Od drevja ino zeliš j Johaneum ino obdelavanska družba veliko 'z drugih dalnij krajov sem spravila, lastno tudi šampanjski ters od Rajna ').

Ah! kam hočem razprestréti
K' konci zdaj jaz moj pogled?

Tu mi mira sunce svéti,
Tam je grozen boj začét;
Tú se sreče venec plete,
Tam težava je no krič,
Tu veselje ludem cvete,
Tam jih séka réve bič!

Cesar Jožef preslaviti,
Kako skerb si on zavda,
Prostem ludstvi posladiti
Težo truda njeg'vega,
Spoznajoč 'mu vse pravice,
Kakih toti vrédni so,
Keri njiva no gorice
V' póti obdelavajo!

Al' naskorem tudi njega
Smertna kosa pokosi
K' grenkosti cesarstva vsega,
Najbol kmetom k' žalosti,
Kajti njeg'va smert vse strosi,
Kaj je njeg'vo vstebrenje,
No potertih stebrov kósi
Vernejo na staro se.

Ah zdaj záhodni se Huni
Šestkrat ženejo nad nas
Strašno tak, da zemla buni,
Nam trepeče vsaki las;
Ja francozki silni meči
Nas v' znotrine ranijo,
Kad' nam v' Linci, v' Gradci,
v' Beči,
Ja povsod gospodje so.

Njih'vih mečov nedositnost
Požre ludi, vzeme dnar,
Vkonča zemle rodovitnost
Huje, kak pojedna stvar;
Vsa dežela v' eni sozi
Plava révna od nadlog,
V' kere vsadli so Francozi
Njo od glave no do nóg.

Zdaj od nas še toti meči
Dale se obrénojo,
Ta, gdé njih'vi bojni sreči
Strahoviten konec bo.
Ruska še nje v' oči zbada,
Tá zesiplejo se zdaj,
Eni tá do Petrograda,
Drugi noter v' Možkvin kraj.

')} Krez to, kak se z' našim dolnoštajerskim tersom 'má djati, ino kak se naše gorice morejo delati, je admontski Schwarzl vnovem knjigo vundal.

Tu vsa ruska moč se zdigne
Jezna nad sovražnika,
Platov, Kutozov le migne,
Že je vojska vdarjena,
Vojska ona, keroj niše
Ne je meča mogel strét',
Kera bojno je torišè
Vsako obderžala prejd.

Zdaj nje strašna šiba bije,
Tirajoča nje nazaj,
Vsa strahotna réva vlije
Tu krez njihov se begaj,
Nje podira na množino
Ruski meč, ter zima, glad,
Da napuni te pustine
Mertva vojska no živád.

Toti vdarci Bonaparti
Serca ne vmehčijo še,
On še vekše rane vdarti
Révnem človečanstvu hče:
Novo vojsko si peržene,
Z' njo per Lipskem že stoji,
To zdaj poglavare gene,
Zdaj Evropa se zbudi.

Pruski kral zred Franc ce-
sarom
Z' Rusom že se vdružita,
Tudi drugim poglavarom
Je to dobra prilika:
Zdaj začeti 'ma se bitva,
Kak b'la ne stotine lét
Ja, kaj ludstvih preselitva
Je skervavla céli svét.

Lipska velka vsa ravena
Se od kervi ardeči,
Mertvih trupel do kolena
Po njoj prék no prék leži.
Tu se j' ali ponovila
Groznost krala Atila,
Da od kervi pognojila
Se je zemla sklačena.

Tak se bitva najstrašnéša,
V' svoji zagorečnosti
Ino sili najgroznéša,
Zdaj dokonča k' mirnosti.
Vdarjen jeste vsepostrašen
Evropejski oroslán,
Ja, prék Rajna tú je splašen,
Gdé ob ladarstvo je djan.

Slava bod' slavenjem Rusi,
Ker na severnih poláh,
Kad' si ostro meč nabrusi,
'Mu najprejd naredi strah;
Slava Prusom, Austriancom,
Slava vsem, ki sterli ste
Totim kervipreljancom
Meče nedositjene.

Bojnim konec je težavam,
Vsaki poglavar nazaj
Verne k' svojim se državam,
Kaj so prejd njim vzete
vkraj.

Tudi cesar Franc posvoji
Si dežele zgublene,
Ino v' miri no pokoji
Vija si podložnike.

Tak predsmertjo še'z globline
Telkih žlakov no težáv
Se podigne do višine
Vseh cesarskih prejdnjih
slav;
Spozna on, da tud' Slovinci
Tote njemi spravli so,
No da ne so samo Nemci
B'li podpertje njegovo.

Al' dotekle so 'mu léta,
Šel je v' hižo večnosti,
Zapustivši časti svéta
Pervem sini svojemi.
Slava Ferdinand cesari,
Sreča vsa obvenči ga!
Njeg'va močna roka vari
Tud' Slovincov tersenja.

Zavjetek.

	Stran
Vpelanje. Štajerska zemla v' svoji divjosti	5
P prvi Prêtek. Od prvega znanega obludovitenja do rimske oblasti. (1280 — 13 pred Kr.) — Štajerska zemla v' svoji prosti stoboštini.	6
D drugi Prêtek. Od začetka rimske oblasti do preselitja narodov. (13 pr. — 400 po Kr.) — Štajerska zemla v' rimski podložnosti.	22
T tretji Prêtek. Od začetka narodov, preselitja do Karla Velkega. (400 — 800). — Štajerska zemla pod mnogoverstno oblastjo v' tožnem stališi.	53
Š tertji Prêtek. Od Karla Velkega do Leopolda Markeža. (800 — 1122). — Štajerska zemla v' nemških ino madjarskih bojih.	76
P peti Prêtek. Od Leopolda Markeža do cesara Maksimiliana I. (1122 — 1490). — Štajerska zemla v' svojedelstvu, pa v' nemiri.	115
Š esti Prêtek. Od cesara Maksimiliana I. do cesara Ferdinanda II. (1490 — 1590). — Štajerska zemla v' ozi- vlenji, pa v' nemiri	157
S edmi Prêtek. Od cesara Ferdinanda II. do cesara Jožefa II. (1590 — 1780). — Štajerska zemla v' nemiri.	185
O smi Prêtek. Od cesara Jožefa II. v' čase austrianskega ce- sara Ferdinanda I. (1780 — 1843). — Štajerska zemla oblehkotena, potem v' boji, zadnič v' miri.	215

Imena (p. I.) Predplatitelov.

	Eksp.
A d a m i č k a , stražomešter c. k. knez Slovenjogradčkega 4 ^{tes} Cheveauxlegers Regimenta	1
Alli č Juri , tehant v' Vidmi	1
Andrašič Andraš , župan v' Moravcih	1
Antolič Janž , klerik sekovske škofie v' Gradci	1
Bankalari Dragotin , klerik sekovske škofie v' Gradci	1
Bežan Matjaš , kaplan v' Ljutomerskom	1
Bodjanski Jožip Maksimovič , slav. profesor v' Moškvi	1
Bračko Matej , klerik sek. škof. v' Gradci	1
Bratuša Mirko , kaplan v' Ljutomerskom	1
Bratuša Nikol. , klerik sekov. škof. v' Gradci	1
Brésnar Martin , kmetovavec	1
Budja Mihal , želar v' Moravcih	1
Cafov Oroslav , duhovnik ve Frauahajmu	1
Cajlinger Ančka , želarska či od sv. Lovrenca	1
Cajnker Franc , kaplan per Svetjah v' Ljutomersk. goricah	1
Cajnker Lovrenc , klerik sek. škof. v' Gradci	1
Círingér Jernej , klerik sek. škof. v' Gradci	1
Cvetko Juri , kaplan pri s. Verbani zvon Ptuja	1
Čejka , Dr. lékarstva, v' Pragi	1
Cernivec Martin , kaplan per sv. Jurji na dolnji Šavnici	1
Čuš Janž , kaplan v' Gnazi	1
Damian i Sorge , knjigoteržci v' Gradci za 4 predpl.	1
Doliner Mat. , kaplan pri sv. Tomaši	1
Dominkuš Janž , slušalec pravah v' Běci	1
Družovič Anton , klerik sek. škof. v' Gradci	1
Družtvo čitaone narodne Varaždinske	1
Dvorski Mat. , kaplan v' Marburgi	1
Eilec Juri , kaplan pri Kapeli zdol Radgone	1
Fara sv. Marka pri Dravi	1
Fekonja Janž , Dornoske komisie vračnik pri sv. Lovrenci	1
Ferk Matjaš , kaplan na Hajdinji pri Ptuji	1
Ferlan Andraš , kaplan na Svičini	1
Fleckh Janž v' Gradci	1
Forštner Franc , nadžupan Herbersdorfske grajšine	1
Fras Anton , želarski sin 'z Oblačaka	1
Fric Jožef , klerik sek. škof. v' Gradci	1
Gastl F. , knjigoteržec v' Brni	1
Geiger Jož. , bukvovezar v' Celji za 15 predpl.	2
Gerold i sin. , knjigoteržca v' Běci	1
Gigerl Jožef , klerik sek. škof. v' Gradci	1
Golinar Jožef , klerik sek. škof. v' Gradci	1
Gollubic Andria , Začanski Kanonik vu Varaždinu	1
Graber Mih. , kaplan pri sv. Floriani	1
Gröslinger Franc , klerik sek. škof. v' Gradci	1

	Ekpl.
Habjanič Franc, klerik sek. škof. v' Gradci	1
Harič Franc, klerik sek. škof. v' Gradci	1
Herga Janž, farmešter v' Cirkovcah	1
Heržič Janž, kaplan per sv. Trojici male sv. Nedle	2
Hohn, bukvovezar v' Velkovci	1
Horvat Jak., kaplan pri sv. Petri pri Marburgi	1
Hrašovec Franc, slušalec pravah v' Gradci	1
Hrašovec Juri, župan v' Lindovesi	1
Huber Janž, teržec ino posednik v' Ljutomerskom	1
Jaklin Anton, župnik pri sv. Lovrenci v' slov. Goricah	1
Jaklin Mihal, farmešter ino tehant v' Ljutomerskom	1
Jančar Franc, klerik sek. škof. v' Gradci	1
Janžekovič Gerčka, mlinarska či z' Oblakov	1
Jež Štefan, klerik sek. škof. v' Gradci	1
Kainih Juri, kaplan v' Ormoži	1
Kalve, knjigoteržec v' Pragi za 4 predpl.	
Kinraih Jož., knjigoteržec v' Gradci za 1 predpl.	
Klaižer Janž, špiritual pri miloserčnih sestrah v' Gradci	1
Klemenčič Anton, kaplan pri sv. Križi v' Vazen	1
Klobasa Franc, klerik sek. škof. v' Gradci	1
Klobasa Matej, kaplan v' Selnici zgor Marburga	1
Knol Jož., grajšinski služebnik v' Negovi	1
Knupleš Davorin, klerik sek. škof. v' Gradci	1
Kobré i Gšihai, knjigoteržca v' Egeri za 1 predpl.	
Kocmut Jožef, kaplan v' Ljutomerskom	1
Kočevar Štefan, doktor vrač. v' Početertki	1
Kögel Anton, kaplan per sv. Ani na Goričkem	1
Korošec Juri, klerik sek. škof. v' Gradci	1
Kosterwein Juri, farmešter pri sv. Ant. v' slov. Gor.	1
Košar Jakob, škof. tajnik ino kaplan v' Gradci	1
Košar Matjas, klerik sek. škof. v' Gradci	1
Kramberger Feliks, redovni sv. Avgušтина v' Borovi	2
Kramperger Lovrenc, klerik sek. škof. v' Gradci	1
Kreft Anton, kaplan v' Radgoni	1
Kreft Jakob, posednik pri sv. Jurji na dolnji Šavnici	1
Krois Franc, kaplan per sv. Trojici v' Halozah	1
Kronberger i Rživnač, knjigoteržca v' Pragi	6
Kvas Kolman, učitel slovenskega jezika v' Gradci	1
Lah Janž, farmešter pri sv. Petri pri Radgoni	1
Laurenčič, c. k. kaplan pri regim. Baron Piret	1
Leinner Ant., c. k. oberlajtnant pri regim. Baron Piret	1
v' Gradci	1
Leon, knjigoteržec v' Celovci za 6 predpl.	
Lercher Juri, knjigoteržec v' Ljubljani	5
Leskovšek, kaplan Grifenski	1
Lešnig Janž, kaplan per sv. Marki	1
Leyrer, knjigovezec v' Marburgi za 11 predpl. i sa se	1
Link, knjigovezec v' Judenburgi	1
Lipuš Rajmund, kaplan per sv. križi zgor Ljutomerskega	1

List Kolomban, klerik runskega monast.	1
Lopič, kaplan v' Linti	1
Lorenčič Franc, klerik sek. škof. v' Gradci	1
Ludewig Edv., bukvoferžec v' Gradci	1
Macun, nadžupan v' Voravi	1
Majcen Matjaš, želarski sin z' Sakušaka	1
Majer Matija, kaplan stolne cerkve v' Celovcu	1
Majerič Jakob, školnik pri sv. Doroteji v' Dornovi	1
Majerič Maksimilian, kaplan per sv. Trojici v' Halozah	1
Majerič Tomaš, želar z' Dragoviča	1
Majhenič Gašpar, klerik sek. škof. v' Gradci.	1
Manner Aloiz, farmešter pri sv. križi zgor Ljutomorsk.	1
Matjašič Anton, farmešter pri sv. Verbani zvun Ptuja	1
Matjašič Juri, profesor veronavukov v' Marburgi	1
Maučič Jož., kaplan per sv. Jakobi	1
Mihelič Franc, klerik sek. škof. v' Gradci	1
Mikeč Jož., farmešter per sv. Ani na Horvatskem	1
Miklajšič Maria, želarska či od sv. Lovrenca	1
Minoriti menihi v' Ptuj	1
Mlinarič Ignac, farmešt. pri Kapeli zdol Radgone	1
Modrinjak Matj., klerik sek. škof. v' Gradci	1
Mulec Aloiz, kaplan per sv. Verbani zvun Ptuja	1
Murko Florian, farmešter per sv. Roperti	1
Muršec Jož., profesor veronavukov v' Gradci	1
Nedwed, najemavec branečke grajšine	1
Orožen Valent., kaplan v' Posredi	1
Ozmeč Janž, kaplan per sv. Martini	1
od Panov Vaziliev, žlahtn. iz Limbirske profes. v' Moškvi	1
Pauša Matjaš, klerik sek. škof. v' Gradci	1
Pernausl Štefan, klerik sek. škof. v' Gradci	1
Pesserl Franc, duhovnik v' ubožnici v' Gradci	1
Petanjek Lavoslav, klerik minoritarski v' Gradci	1
Pikel Mih., špiritval v' duhovšnici v' Celovci	1
Pinešič Viktorin, duhovnik minorits. na Ptuj	1
Pinter Jož., farmešter pri sv. Lovrenci	1
Pinter Matj., kaplan v' starim tergu	1
Polanec Andraš, klerik sek. škof. v' Gradci	1
Pospišil Jaroslav, vydavatelj časopisa „Kwety“ v' Pragi	1
Preiss Peter Ivanovič, profes. v' Petrogradi	1
Prindl Teodorik, regul. kanonik Voravski	1
Pukšič Franc, klerik sek. škof. v' Gradci	1
Pukšič Simon, kaplan per sv. Jurji na dolnji Šavnici	1
Rantuša Juri, klerik sek. škof. v' Gradci	1
Rat Franc, kaplan pri sv. Radegundi	1
Ropa F., kaplan v' Rušenah	1
Repič Janž, županski sin z' Oblakov	1
Robič Matj., Dr. ino prof. bogoslovja v' Gradci, ino di- rektor gimnaz. škol v' Štajeri	1

Robida Karl, kapitulár benediktinsk. monast. pri sv. Pavli, profesor VI ^{te} šole v' Celovci	1
Roneš Slavolub, klerik sek. škof. v' Gradci	1
Rorman Peter, c. k. knjigoteržec v' Béci	1
Sartori Franc, posednik pri Ormoži	1
Simonič Franc, kaplan per sv. križi zgor Ljutom.	1
Simonič Jožef, kaplan v' Radgoni	1
Simonič Jožef, kaplan v' Holberani	1
Sirc Tomaš, klerik sek. škot. v' Gradci	1
Slanič Franc, klerik sek. škof. v' Gradci	1
Slavič Jožef, klerik sek. škof. v' Gradci	1
Slomšek Anton, nadfarmešter v' Vusenica h ino škofoski lavantski šolni Referent per sv. Andreji	1
Slovenci Celovske duhovšnice	1
Slovenska knjižnica v' sekovski duhovšnici v' Gradci	1
Somer Greg., privatni učenik v' Celovcu	1
Sreznjevski Izmail Ivanovič, profesor v' Harkovi	1
Stajnko Anton, kmet v' Vogričovci h	1
Steininger Jož., farmešter v' Zagorji	1
Stojan Mih., farmešter v' Gomilskem	1
Strah Strašinski Juraj, v' Gradci	1
Strajnsak Anton, kaplan pri s. Lovrenci v' slov. Gor.	1
Strajnsak Davorin, klerik sek. škof. v' Gradci	1
Strajnsak Juri, kmet v' Lindovesi	1
Stuss Franc, farmešter v' Zibiki	1
Suhač Anton, klerik sek. škof. v' Gradci	1
Suppan, knjigovezec v' Zagrebu	1
Špannag Janž, c. k. služilnik pri derž. prav. v' Ljublani	1
Šlajnc Johana ino Jožefa, školnikovi čeri pri sv. Marki	1
Šetor Peter, kaplan pri sv. Petri pri Radgoni	1
Šostarič Janž, kmetički sin 'z Jursinec	1
Špricaj, knjigoteržec v' Ptuji za 29 predpl.	1
Štermán Balaž, klerik sek. škof. v' Gradci	1
Štuhec Andraš, kmet v' Lindovesi	1
Štuhec Jož., kmet v' Bolehnečic h	1
Štuhec Jurj, kaplan pri velki sv. Nedli	1
Tandler i Šefer, knjigoteržca v' Béci	1
Terstenjak Davorin, kaplan v' Slivnici	1
Terstenjak Jožef, klerik sek. škof. v' Gradci	1
Thurin Mih., školnik v' Lubni	1
Tosi Jožef, klerik sek. škof. v' Gradci.	1
Trabant Otto, mešnik Lavantske škofo	1
Trafela Štefan, kaplan per sv. Barbari v' Halozah	1
Trampuš Janž, klerik sek. škof. v' Gradci	1
Tutek Juri, kaplan v' Radgoni	1
Uлага Jož., kaplan v' Žauci	1
Valner Peter, klerik sek. škof. v' Gradci	1
Vaupotič Anton, kaplan na Leskovci	1
Verbič Franca, nagorska či z' Vinšakov	1

	Ekspl.
Verbnjak Franc, petrinarski mešnik v' Maria Trošti	1
Verbnjak Jožef, kaplan v' Jamiki	1
Verbnjak Jožef, klerik sek. škof. v' Gradci	1
Verhovšek Anton, pomočnik v' Zibiki na južn. Štaj.	1
Veršič Martin, pens. mešnik v' Radgoni	1
Veziak Janž, žetar od sv. Lovrenca.	1
Vidovič Jožef, kantnar pri sv. Lovrenci v' stov. Gor.	1
Vogrin Lovrenc, Dokt. bogosl., kurmeštar velke cirkvi na Ptuji, sočlan bogosl. fakult. v' Gradci	1
Voisk, kaplan pri sv. Petri pri Marburgi	1
Vrabel Franc, kaplan pri sv. Petri pri Radgoni	1
Vučina Maria, žetarska či z' Zagorec	1
Wajcinger Al., knjigovezec v' Radgoni za 20 predpl. i sa se	12
Wáclawik Franc, Lajtenant v' 6. Jagrosk. Bataljoni v' Egeri	1
Weršič Ant., duhovnik v' Posredi	1
Woh Baltaz., farmešter v' Monsbergi	1
Woh Franc, vikar v' Žauci	1
Werglez, oštariš v' Marburgi	1
Wešer, knjigovezec v' Tešeni	1
Wolffart, knjigovezec v' Ptuj	1
Wut Franc, komisar v' Wildhausi	1
Zima Jož., duhovnik pri sv. Jurji	1

Popravljenja.

Stran	namesto	bori
6	po beséдах »na kavkazkih, drugi na himalajskih gorah«	pristavi »kak eni po nemonajsko rečejo«
7	Judje	Judje (Židovi)
16	po besédi »Belliboga«	pristavi »ali Perunc«
—	po besédi »Morac«	pristavi: Peklenik je bil Bog mrtvih. — Didi, starih Slovincov Beginja, je zred Perunom v' tako nepostenje prišla, da se on v' hudobni, tota v' zaveržóci zmisli (Duda) imenuje. — Kuga je bila pomorna divica. — Zimo so stari Slovinci si v' stari babi vobrazali, toto so na sprotulétje vun neak, ino njo prežagali, na znamenje, da je zdaj sima vun. Od tega je še zdaj beséda »Vuzem«, t. j. vunsima, ino naša pripovést od babo-žaganja na velko srédo (per enih Slovincih na sredpostno srédo) je od onih starodavnih časov.
—	K' svetkom starih Slovincov	še slišijo tudi »Letnice«, pomladanski ali sprotulétni svetek. To so naše Letnice ali Vuzem.
53	Drugi Preték	Tretji Preték.
60	pod 1)	pristavi »Da je Čehom ime S amo v' njihovih pripovéstih neznano, ino se v' Českoj neti ne najdeje slédi od njegovih z' Avarmi bitvih, poterdi Dr. Meynert v' Gesch. Oesterr. III. 7.
80	(zdajni Teben)	(né zdajni Teben)

Opomemba za bukvovezara.

Podobe so zvezati:

Ferdinand I. celo naprej.

Probus — Samo na stran **28.**

Karl Vel. — Prémisl > > **76.**

Maksimilian I. — Ernst > > **157.**

Maria Terezia — Jožef II. > > **195.**

